

**STUDIUL LINGVISTIC
ASUPRA CĂRȚII A CINCEA (A DOUA LEGE) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688),
ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389**

**DE
VASILE ARVINTE**

INTRODUCERE

Cea de a cincea carte din *Pentateuh*, intitulată în grecește Δευτερονόμιον (= A doua lege), iar în latinește *Deuteronomium* (de aici abrevierea Dt.), a fost tradusă integral, pentru prima dată, în românește în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în textele menționate în titlu și anume, în ms. 45, din grecește, de către Nicolae Milescu, și în ms. 4 389, din slavonește, de către episcopul Daniil Panoneanul. Textul tipărit din *Biblia* de la București (BB) are la bază varianta tradusă de Milescu, modificată, sub unele aspecte ale normei limbii literare, de către diortositorii bucureșteni, frații Șerban și Radu Greceanu, și, parțial, de tipograful moldoveni de sub ascultarea episcopului de Huși, Mitrofan, care a condus lucrul tipografic, fiind, cum spune chiar el: „A tot meștersugul tipografiei și îndereptării cuvintelor rumânești ostenitoriu“.

Ca și în cazul volumelor I–IV ale ediției filologice a *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino¹, studiul de față² are ca scop cercetarea normelor limbii române literare în epoca menționată. Modul de prezentare, de analizare și de explicare a fenomenelor lingvistice caracteristice a fost expus și ilustrat cu numeroase exemple în studiile precedente. Nu vor fi reluate chestiunile abordate în paginile acestora, dar vor fi făcute trimiteri dese la fenomenele asemănătoare din toate cele patru studii.

¹ Vol. I, *Facerea*, cu abrevierea ST. L. FAC.; vol. al II-lea, *Ieșirea* (ST. L. EX); vol. al III-lea, *Preoția* (ST. L. LV); vol. al IV-lea, *Numerii* (ST. L. NM.).

² Cu abrevierea ST. L. DT.

FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Accentul dinamic, pe prima silabă, în cuvântul *âripă* este atestat în BB și în ms. 45 (Dt. 14, 9, 10); *âripile*, în toate cele trei texte (Dt., 32, 11), precum și numai în ms. 4 389 (Dt., 33, 12). Vezi ST.L.EX., p. 1, I.1.1.0.; ST.L.LV., p. 1, I.1.1.0.

1.2.0. Accentul pe prima silabă este prezent și în cazul substantivului *vâltur*, în BB și în ms. 45 (Dt. 28, 49); *vâlturul de mare* (*ibid.*); accentul pe a doua silabă se întilnește în ms. 4 389: *vultúrul* (Dt. 14, 12; 32, 11); *vâlturul de mare* (Dt., 14, 12); *vultúri* (Dt., 28, 49). Vezi ST.L.LV., p. 1, I.1.2.0.

1.3.0. Accentul, oarecum neobișnuit, notat, din cuvântul *aúzutul* se datorește derivării cu sufixul *-ot* (*-ut*) a acestui termen (vezi mai jos, p. 32, III.1.16.0.).

1.4.0. În substantivul *amiázăzi* 'sud' apar uneori două accente: unul principal, pe *-á-*, și altul secundar, pe *-i-*; în ms. 45, *amiádzădzi*, și în ms. 4 389, *amiázăzi* (Dt., 33, 23); în BB, însă, este notat numai accentul principal: *amiázăzi* (*ibid.*).

1.5.0. Pronumele și adjectivul demonstrativ, gen.-dat. sg., fem., este accentuat fie pe penultima silabă, *aceștíia*, în BB: „Făgăduinții *aceștíia*“ (Dt., 29, 9), fie pe antepenultima, *acéștíia*, în ms. 45 și în ms. 4 389 (*ibid.*).

1.6.0. Substantivul *miriște* poartă accentul pe al doilea *-i-*, în ms. 4 389 (Dt., 24, 19). La fel este accentuat acest cuvânt și în *Îndreptarea legii* (vezi H. Tiktin, DRG², s.v.).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Vocala *ă* neaccentuată din verbul *a zăbăvi*, prez. ind. *zăbăvesc* (< vsl. *za-baviti*; cf. și subst. *zăbavă* < vsl. *zabava*), este înlocuită prin vocala *o*, în silaba a doua de la începutul cuvântului, printr-un fenomen fie de disimilație, fie de labializare prin *b* precedent, în BB: „*Veși zăbovi*“ (Dt., 4, 25; în ms. 45: „*Zăbăvi*“; în ms. 4 389: „*Veș trăi mult*“); în ms. 4 389: „*Va zăbovi*“ (Dt., 7, 10; în BB și în ms. 45: „*Zăbăvi*“). Varianta cu *-o-*, devenită astăzi literară, apare și în textele din volumele I–IV, menționate în nota 1. În epocă, ea reprezenta o inovație, care, ulterior, a fost acceptată în normă.

2.1.1. Un fenomen întrucâtva asemănător cu cel din paragraful precedent este reprezentat de modificarea succesiunii sonore *ă – ă*, neaccentuate, în succesiunea *o – o*, în ms. 45: „*Nu să slobonească inima voastră!*“ (Dt., 17, 8; în BB: „*Nu să slăbească*“; în ms. 4 389: „*Să nu slăbească*“; în ms. 45: „*Căce au vădzut pre ei slobonidziți... și lipsiți... și părăsiți*“ (Dt., 32, 36; silaba *-ni-*, din *slobonidziți*, este, în manuscris, suprascrisă; probabil că este o eroare a lui Dumitru din Cîmpulung, care, în transcrierea textului lui Nicolae Milescu, în loc de *slobonogiți* a scris forma menționată; în BB: „*Slobănoğiți*“; în ms. 4 389: „*Că sănt slabi și... slăbănoği*“). Varianta fonetică *slobonogi* mai este atestată în BB, în cartea *Isaia, 13, 7*: „*Toată mîna se va slobonogi*“. Etimonul ar putea fi sîrb. *slabanogŭ* 'schwachfüßig', sau un derivat de la *slab* + sufixul *-ănog* (H. Tiktin, *DRG*², s.v.; G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 215).

2.1.2. Vocala *ă* neaccentuată este substituită prin *o* în adj. *învoierat*, *-ă* (part. vb. **a. invdiéră* < *vaier*), în ms. 45: „*Inimă învoierată*“ (Dt., 28, 65; în BB: „*Inimă mănuidă*“; în ms. 4 389: „*Inimă aprinsă*“).

2.2.0. Vocala *e* accentuată + *n* + cons. nu s-a închis la *i* + *n* + cons. în exemple ca: „*Amente*“, din BB: „*Ia-te amente pre tine*“ (Dt., 11, 15; în ms. 45: „*Ia-te aminte*“); „*Simenții*“ (Dt., 1, 8; în ms. 45: „*Seminției*“; la fel în ms. 4 389); „*Ventrele*“ (Dt., 18, 3; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Vintrele*“). Vezi ST.L.FAC., p. 52, I.2.6.0.; ST.L.EX., p. 4, I.2.5.0.; ST.L.LV., p. 3, I.2.3.0.; ST.L.NM., p. 3, I.2.3.0.

2.2.1. Vocala *e* neaccentuată, în poziție nazală + cons. apare netransformată în *i*: „*Înfierbînteală*“, în BB (Dt., 28, 22; în ms. 45: „*Fierbînteală*“; în ms. 4 389: „*Arsură*“, iar pe margine: „*Păliciuene*“); „*Simenție*“, în BB: „*Pând la a zêce simenție*“; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Seminție*“); „*Semenției*“, în BB (Dt., 28, 59; 34,4; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*-in-*“); „*Semenția*“, în BB (Dt., 10, 15; 29, 22); „*Semenții*“, în BB (Dt., 11, 9; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*-in-*“). Ca și în cazul prezentat în paragraful precedent, textul BB manifestă o preferință pentru varianta mai arhaică, cu *e* + nazală. Vezi ST.L.FAC.,

p. 52, I.2.6.1.; ST.L.EX., p. 4, I.2.5.1.; ST.L.LV., p. 2, I.2.3.0.

2.2.2. Vocala *e* neaccentuată din pronumele nehotărît *une*[le], urmat de *alte*, devine, prin fenomenul numit sinalefă, *ę* semivocalic, formînd diftongul ascendent *-ęă-* din cuvîntul *unealte*, cu sensul 'avere', 'bunuri'; 'moștenire', în BB: „*Va da cu sorțu fiilor lui unealtele lui*“ (Dt., 21, 16, $\alpha\eta\epsilon\alpha\tau\epsilon\alpha\epsilon$; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Avuția sa*“). În exemplul următor, sensul este 'lucruri' ('arme'): *Luând fieștecarele unealtele cêle de războiu ale lui*“ (Dt. 1, 41; în ms. 45: „*Vasele... de război*“, iar pe margine: „*Ciniile*“, în ms. 4 389: „*Armele... de războiu*“. De la pl. *unealte*, s-a refăcut sg. *unealtă*. La pl., diftongul *-ęă-* în poziție *-e* s-a monoftongat după secolul al XVII-lea, rezultînd forma *unelte*. Vezi ST.L.FAC., p. 50, I.2.2.3.

Același fenomen de contopire a două silabe fără eliziune (sinalefă) se întîlnește atunci cînd prepoziția *de* este urmată de prepoziția *asupra*. Față de succesiunea sonoră „*De asupra*“, transcrisă $\Delta\epsilon\ \alpha\epsilon\ \sigma\pi\rho\alpha$, din ms. 45 (Dt., 28, 13), în BB întîlnim „*Deasupra*“ ($\Delta\epsilon$), iar în ms. 4 389 „*Dăsupra*“ (< *de + supra*).

2.2.3. Vocala *e* neaccentuată trece, uneori, la *i*: a) înainte de accent: „*Gălcivitoriu*“, în BB (Dt., 21, 18; în ms. 45: „*Gîlcivitor*“); „*Judicătorilor*“, în BB (Dt., 1, 15); „*Tribui*“, în ms. 45 (Dt., 15, 8, 10; în BB: „*Trebuie*“); b) după accent: „*Faciți*“, în BB (Dt., 24, 8; în ms. 45: „*Faceți*“). Vezi ST.L.FAC., p. 52–53, I.2.6.3.; ST.L.EX., p. 4, I.2.6.0. – 2.6.3.; ST.L.LV., p. 2, I.2.3.1.; ST.L.NM., p. 3, I.2.3.1.

2.3.0. Vocala *i* neaccentuată trece, uneori, la *e*: a) înainte de accent: „*Cerezile*“, în ms. 43 (Dt., 7, 13; 28, 4, 18, 51; în BB și în ms. 4 389: „*Ci-*“); „*Premejdiia*“, în BB (Dt., 28, 55; în ms. 45: „*Pri-*“); „*Premenească*“, în BB (Dt., 17, 17; în ms. 45: „*Pri-*“); „*Sprejeni*“, în BB (Dt., 33, 29; în ms. 45: „*Sprîjini*“ sau *sprăjini* (?), cuvînt adăugat pe margine, pentru „*Ajuta*“, din text); b) după accent: „*Inema*“, în BB (Dt., 1, 28; 6, 5, 6; 11, 13; 29, 19; 30, 1, 2, 6, 6, 6; 29, 4; uneori, această variantă apare și în ms. 45 (Dt., 1, 28); „*Inemii*“, în BB (Dt., 29, 19); „*Gadenilor*“, în BB (Dt., 28, 26); „*Margenea*“, în BB (Dt., 28, 49); „*Nemêrnecului*“, în BB (Dt., 1, 16; 10, 18, 19; „*Praznecul*“, în BB (Dt., 16, 14, 16, 16); „*Țarenii*“, în BB (Dt., 14, 22). Vezi ST.L.FAC., p. 53, I.2.8.3.; ST.L.EX., p. 4, I.2.7.1.; ST.L.LV., p. 2, I.2.4.1.; ST.L.NM., p. 3, I.2.4.0.

2.3.1. Semivocala *ı* din cuvîntul *cuib* [< lat. *cubium (sau *culbium; cf. gr. $\kappa\lambda\omega\beta\acute{\omicron}\varsigma$, ngr. $\kappa\omega\lambda\beta\acute{\iota}$, $\kappa\lambda\omega\beta\acute{\iota}$ (ov), vsl. *kulivija*, în CADE, s.v.); cf. lat. *habeat* > *aibă*; *rubeus* > *roib*] apare cu un *u* sonant într-un diftong ascendent, *iu*: „*Cîiubul*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 32, 11); „*Cuiub*“, în BB (Dt., 22, 6). Diftongul *iu* se întîlnește și în varianta „*Șoiumul*“, față de *șoim*, în BB (Dt., 14, 18; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Șoimul*“). În acest caz, *-iu-*, prezent și într-o atestare din anul 1467,

din Muntenia, în forma diminutivă *șuiumiel* (= șoimel), ar putea proveni din etimonul maghiar *sólyom* (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 738-9). Vezi ST.L.FAC., p. 54, I.2.10.1; ST.LEX., p. 5, I.2.13.0; ST.L.LV., p. 2, I.2.3.1.; ST.L.NM., I.2.6.1.

2.3.2. Vocala *i* neaccentuată din vb. *a dezlipi* este înlocuită cu vocala *u*, în ms. 4 389: „(Să) *dăzlupească*“ (Dt., 4, 9); „(Va) *dăzlupi*“ (Dt., 19, 19; 31, 6). Forma cu *-u-* este semnalată și în *Îndreptarea legii*, din 1652 [H. Tiktin, *DRG*², s.v. *a dezlipi*; aici este menționată și varianta vsl. *lupiti* (*razlupiti*), alături de vb. *a lipi*, care provine din vsl. *lěpiti*]. Avem a face cu o particularitate a normei literare promovată de episcopul Daniil Panoneanul, despre care se știe că a contribuit și la traducerea lucrării *Îndreptarea legii*.

2.4.0. Diftongul *-oă-* în poziție *-uă-*, în cuvintele bisilabice de tipul *noăuă* < *nobis*, *novem*, *novae*; *voăuă* < *vobis*, cunoaște acum un fenomen de închidere, devenind *ó*. În textele studiate, mai apar atestări ale fazei mai vechi: „*Roăoa*“ (art.) pentru *roua*, în ms. 4 389 (Dt., 33, 13); „*Rodoi*“, gen.-dat. de la subst. *roauă*, în BB (Dt., 33, 13). În ms. 45, însă, găsim *-ó-*: *Róăi* (рoăи) (*ibid.*) Vezi ST.L.FAC., p. 49, I.2.2.0; ST.LEX., p. 2, I.2.3.0.; ST.L.NM., p. 2-3, I.2.2.0.

2.4.1. Diftongul *-oă-* apare într-un cuvânt pătruns nu prea de mult timp în română, anume în forma „*Ciuboatele*“, din BB (Dt., 29, 5), pe când în ms. 45 transformarea analogică nu s-a produs: „*Ciobotele*“. Vezi mai jos, p. 34-35, IV.1.3.10.

2.4.2. Varianta fără diftong, „*Rodele*“, în loc de *roadele*, din ms. 45 (Dt., 28, 18; în BB: „*Roadele*“), poate să fie o simplă chestiune de grafie: pwa^{eaf} = *roadele*.

2.5.0. Diftongul *-oi-* este semnalat în ms. 45: „*Roidii*“ (Dt., 8, 8; în BB: „*Rodii*“; în ms. 4 389: „*Rodiilor*“). Vezi ST.LEX., p. 4, I.2.7.3.; p. 37, IV.1.5.29.; ST.L.NM., p. 3, I.2.6.0.

2.6.0. Varianta arhaică „*Nuăr*“, pentru *nour*, este prezentă în derivatul adj. „*Noăros*“, în ms. 45 (Dt., 33, 28; în BB și în ms. 4 389: „*Noros*“). Vezi ST.L.FAC., p. 54, I.2.10.0; ST.LEX., p. 5, I.2.11.0.

2.7.0. Vocala *o* neaccentuată se întâlnește în cuvântul „*Conoscut*“, în BB (Dt., 9, 24; 34, 10). Vezi ST.L.FAC., p. 53, I.2.9.1.; ST.LEX., p. 5, I.2.9.0.; ST.L.NM., p. 3, I.2.6.1.

2.8.0. Vocala *u* accentuată din cuvântul *corui* este substituită prin vocala *ă*, „*Corăiul*“, în ms. 45 (Dt., 14, 14; în BB: „*Corăiul*“; în ms. 4 389: „*Uliul*“). Astăzi, formă curentă este cu *-o-*, *coroi*. Etimonul este magh. *karvaly*; *karoly*, *karuly* < tc. *quaryuj* 'Jagdfalk' (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 272). Varianta cu *-ă-* trebuie să provină din varianta cu *-o-*, în urma unui fenomen de delabializare.

2.9.0. Același fenomen de delabializare s-a petrecut și în varianta „*Răgină*“ 'mălură', 'tăciune', din ms. 4 389 (Dt., 28, 42; în BB: „*Pălitură*“; în ms. 45: „*Polegniță*“). Etimonul latinesc al cuvântului *rugină* avea *-u-*: lat. **aerugina*. Varianta delabializată, cu *ă*, presupune o formă anterioară cu *-ó-*, pentru că *ă* provine dintr-un *-ó-* delabializat.

2.9.1. Un fenomen similar de delabializare a avut loc și în cazul succesiunilor sonore *cio-*, *ciu-*, neaccentuate, care s-au transformat în *ce-*, *ci-*, în cuvinte ca: „*Cepăturile*“ 'statui de zei', în ms. 4 389 (Dt., 12, 3; în BB și în ms. 45: „*Cioplitele*“); adj. „*Mincinoasă*“, din expr. „*Mărturie mincinoasă*“, în ms. 4 389 (Dt., 19, 16; în ms. 45: „*Minciunoasă*“). În ultimul caz, varianta delabializată a pătruns în norma limbii literare actuale: *mincinos*, *-oasă*, deși în alte elemente ale familiei de cuvinte în discuție se menține succesiunea *-ciu-* (*minciună*, vb. *a minciuni*, *minciunea*, *-ele*, *minciunică*), care provine din lat. *-tió-*, din lat. pop. **mentionem*. Pentru alternanța dintre *că-*, pe de o parte, și *ce-*, *ci-*, pe de altă parte, în română, vezi V. Arvinte, *Contribuții semantice: „Viermii iadului cei neadormiți“*, în „*Dacoromania*“. Jahrbuch für östliche Latinität, 7, 1988, p. 291-292.

2.10.0. Un fenomen de labializare este prezent în varianta fonetică „*Ciumilitură*“, din ms. 45: *Vei fi acolă întru... ciumilitură*“ (Dt., 28, 37; cuvântul în discuție este adăugat pe margine, de aceeași mână, în locul termenului *idlc*, din text; în BB: „*Tilc*“; în ms. 4 389: „*În privirea tuturor*“). Varianta cu *ciu-* apare și la Dosoftei (1683), precum și la alți autori. Mult mai frecventă este, însă, varianta cu *ci-*. Pentru etimon, cf. vb. *a cimili* 'a da de ghicit'; 'a dezlega o ghicitoare', din *cimel-cimel!* (interj.).

2.11.0. Diftongul *iu*, neaccentuat, este prezent în „*Zidiurile*“, în BB (Dt., 28, 52; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Zidurile*“). Vezi ST.L.LV., p. 3, I.2.7.1.

2.12.0. Vocala *-u* (final) se menține în exemple cum sînt: „*Cîndu-l vei trimite pre el slobod de la tine*“, în BB (Dt., 15, 13; în ms. 45: „*Cîndu îl vei...*“); „*Oricîtu-i va trebui*“, în BB (Dt., 15, 10), „*Cumu-ș*“, în ms. 4 389 (Dt., 16, 10, 10); „*Cătu-i va lipsi*“, în ms. 4 389 (Dt., 15, 8). În urma unui fenomen de delabializare a lui *-u*, a apărut vocala *f*, care s-a alipit de pronumele conjuncte următoare: din *cumu-ș* a rezultat *cum fș(i)*; din *cîndu-ș* a rezultat *cînd fș(i)*; din *cîndu-i*, *cînd ii*; din *cumu-i*, *cum îi*. Astfel au apărut pronumele conjuncte cu *f*. Într-un exemplu din ms. 45 (menționat mai sus), stau alături două faze ale acestei prefaceri: *-u* se menține alături de *f*, din pronume: „*Cîndu îl vei trimite*“ (Dt., 15, 13). Vezi ST.L.FAC., p. 54, I.2.10.4.; ST.LEX., p. 6, I.2.15.2.

2.13.0. Grafia dublă a vocalei *a*, fără valoare fonematică, a fost consemnată în două exemple din ms. 45: „*Pră lăngă maare*“ (Dt., 1, 7); „*Maarea*“ (Dt., 33, 23).

2.14.0. În textele studiate, slova κ , care apare în interiorul cuvintelor și în finală, are, de regulă, valoarea de i (vocală închisă, posterioară sau velară, nerotunjită). În secolul al XVII-lea, s-a constituit opoziția vocalică δ / i în româna literară (vezi și Andrei Avram, *Nazal.*, p. 27). Dintre textele în discuție, cel al *Bibliei* de la București dă dovadă de consecvență în distingerea celor două foneme: pentru δ se folosește slova τ , iar pentru i , slova κ (Vezi ST.L.FAC., p. 51, I.2.5.0.–2.5.2.; ST.L.NM., p. 1–2, I.2.1.1.). Situația din ms. 4 389 este însă diferită în ceea ce privește folosirea celor două slove, τ și κ , față de textul tipărit din BB. În ms. 4 389 apare, în poziție finală, uneori (în unele cuvinte), în locul slovei τ (= δ), slova κ : „*Țarκ*” (Dt. 29, 28); „*Noaoκ*” (Dt., 29, 29); „*Cătrκ*” (Dt., 30, 2); „*Dupκ*” (Dt., 30, 2); „*Toatκ*” (Dt., 30, 2); „*Măcarκ*” (Dt., 30, 4). De asemenea, aceeași slovă se întâlnește și în poziție finală accentuată: „*(Se) îngroșκ*” (Dt., 32, 15). În toate cazurile, valoarea este δ . Exemple de acest fel nu se întâlnesc în BB. În ms. 45, situația este ca în BB, cu unele deosebiri. Astfel, am semnalat mai sus, p. 3, I.2.4.0. grafia ρόκκ, gen.-dat. sg. art. al subst. *rouă*. Foarte probabil că valoarea era δ , dar nu este exclusă nici rostirea i .

2.14.1. Slova τ , folosită, de regulă, pentru notarea vocalei velare nerotunjite, de deschidere mijlocie, δ , are, uneori, în ms. 4 389, valoarea i , în exemple ca: „*Va urτ*”, scris $\text{Ea } \alpha\rho\tau$ (Dt., 24, 1, 2, 3); „*Vei urτ*”, scris $\text{Eei } \alpha\rho\tau$ (Dt., 21, 14); *Au urτ*, scris $\text{A\tau } \alpha\rho\tau$ (Dt., 22, 16); „*Pogorτiu*”, cu $\text{-}\rho\tau$, (Dt., 9, 15). Delimitarea fonemelor δ și i , prin apariția opoziției vocalice δ / i , nu se realizase în întregime în a doua jumătate a secolului al XVII-lea la nivelul limbii literare.

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatalizarea labialelor. Pentru *fiere* (< lat. *fēle), întâlnim în BB varianta palatalizată „*Hiiare*” (χιάρει): „*Strugure de hiiare*” (Dt. 32, 32; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Fiiare*”). Varianta palatalizată este însă prezentă și în ms. 45: „*Hiiare și amdrăciune*” (Dt., 29, 18; în BB și în ms. 4389: „*Fiiare*”). Un alt exemplu este „*Hier*”, pentru *fier*, atestat în BB: „*Cuptoriul cel de hier*” (Dt., 4, 20; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Fier*”); în BB: „*Pietrile lui hier*” (Dt. 8, 9; în ms. 45: „*Pietrile lui sântu hier*”; în ms. 4 389: „*Fier*”); în BB și în ms. 45: „*Lațu de hier*” (Dt. 28, 48; în ms. 45: „*Lațuh de hier*”; în ms. 4 389: „*Jug de fier*”). Vezi ST.L.FAC., p. 54, I.3.1.0.; ST.L.EX., p. 6, I.3.1.0.; ST.L.LV., p. 3, I.3.1.0.; ST.L.NM., p. 3, I.3.1.0.

3.1.1. Consemnăm câteva exemple cu forme ale verbului *a răsfira*, în care fenomenul palatizării

spirantei $f + i$ a avut loc în condiții și cu rezultate speciale (vezi ST.L.FAC., p. 54–55, I.3.1.1.): „*Vor răschira*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 31, 16, 20; în ms. 4 389: „*Vor răsipi*”); „*Va răschira*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 30, 1); „*Au răschirat*”, *ibid.* (Dt. 30, 3); „*Răschirare*”, *ibid.* (Dt., 28, 25); „*Răschirarea*”, *ibid.* (Dt., 30, 4; în ms. 4 389: „*Răsipirea*”). Vezi și ST.L.EX., p. 6, I.3.1.1.; ST.L.LV., p. 3, I.3.1.1.; ST.L.NM., p. 3, I.3.1.1.

3.2.0. Consemnăm și variantele hipercorecte (sau hiperliteralizate) ale cuvintelor *viclesug* și *a vicleni*, din BB, în comparație cu cele etimologice, cu *hi-*: „*Va ficleni*” (Dt., 15, 9; în ms. 45: „*Va vicleni*”); „*Au ficlenit*” (Dt., 19, 19; în ms. 45: „*Au viclenit*”); „*Ficlesug*” (Dt. 27, 24; în ms. 45: „*Viclesug*”; în ms. 4 389: „*Hiclesug*”). Ultima variantă, din ms. 4 389, are *hi-*, care provine din etimon: magh., *hitlenség*, *hütlenség* 'Treubruch', 'Untreue'; magh. *hitlen*, *hütlen* 'ungläubig', 'treulos'. Variantele cu *vi-* sau cu *fi-* sînt hipercorecte. Varianta cu *vi-* este admisă acum în limba literară românească. Vezi ST.L.FAC., p. 55, I.3.3.0.; ST.L.EX., p. 6, I.3.2.0.; ST.L.NM., p. 3, I.3.2.0.

3.3.0. Africata sonoră ξ (ϣ), caracteristică pentru norma variantei literare nordice, moldovenești, pînă tîrziu în secolul al XIX-lea, este frecvent atestată în textul ms. 45, datorită lui Nicolae Milescu. Cu rare excepții, această variantă a fost înlăturată din textul tipărit al *Bibliei* de la București, introducîndu-se sistematic în locul ei spiranta șuierătoarea palatoalveolară sonoră ξ (ж), care era singura admisă în norma literară sudică, muntenescă, și care a rămas în norma limbii literare române moderne. Un exemplu: mold. *șos*, munt. *șos* < lat. *deorsum* > *djosu > *șos*. Africata ξ în română mai provine din lat. *g + i + ó, ú* > *șo, șu* și din lat. *j + ó, ú*. Cuvintele care conțin aceste succesiuni sonore latinești au fost redată în română prin varianta cu ξ sau cu ξ (nu intră în discuție aici cuvintele de origine latină în care africata ξ provine din lat. *g + e, i*, schimbare petrecută în epoca de formare a limbii române).

O problemă mai puțin clarificată este apariția în aria sudică a dialectului dacoromân, precum și în alte dialecte românești, a variantelor fonetice cu sunetul ξ , în loc de ξ , în elementele latine. După G. Ivănescu, *ILR*, p. 209–210, o primă fază în procesul de apariție a șuierătoarei sonore ξ se plasează chiar în epoca de formare a limbii române (cca. secolul al V-lea – al VII-lea, al VIII-lea). Acum, ξ a provenit din africata sonoră ζ (*dz*), devenită *z*, prin pierderea elementului ocluziv: *rotunzire* > *rotunzire*; *mânzi, pl. de *mânzu (cu *z* < ζ mai vechi) > *mânzi. S-a creat, astfel, alternanța *z / ș* (*harbuz* – *harbuji* etc.). Vezi și PHILIPPIDE, O.R., II, p. 161.

A doua fază de apariție a șuierătoarei sonore *ž* se situează în epoca prelitterară, cu mult înainte de secolul al XIV-lea. Intră aici cuvintele care aveau *ǰ* prin africaticizarea petrecută în epoca latinei populare târzii, în formele menționate mai sus: prima africaticizare, constând din trecerea spirantei palatale sonore *j*, urmată de *ó*, *ú*, la *ǰó*, *ǰú*, și a doua africaticizare, ilustrată de trecerea consoanei velare *g* + *ǰ* + *ó*, *ú* la *ǰ* și a consoanei dentale *d*, în aceleași condiții, la *ǰ*. Astfel, alături de *ǰoc* apare și *žoc*; alături de *ǰudec*, *žudec*. Schimbarea a avut loc și în dialectul meglenoromân: *patižuni* < *boteǰune* (vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 406). Nu participă la acest fenomen elementele latinești în care *ǰ* provine din lat. *g* + *e*, *i* (a treia africaticizare, care a avut loc în epoca de formare a limbii române): *ger*, *genunchi*, *ginere*, nu cunosc variante cu *že-*, *ži-* (care există, totuși, în graiul din Crișana).

Numărul elementelor lexicale în care apare fonemul *ž* a crescut în română o dată cu pătrunderea unor cuvinte din alte limbi, cuvinte în care acest fonem era prezent. Printre acestea, împrumuturile de origine veche slavă meridională au fost cele mai numeroase și mai importante pentru fixarea în limbă a respectivului fonem. Este cunoscut că limba slavă veche nu cunoștea fonemul *ǰ*. De aceea, se poate formula ipoteza că, în jumătatea de sud a teritoriului daco-român (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei), substituirea fonemului *ǰ* prin *ž* a putut fi un rezultat al contactului lingvistic româno-slav, care, în regiunea menționată, a fost mai intens și de mai mare durată. Pot fi invocate în sprijinul acestei idei numărul mare de toponimice vechi slave din jumătatea de sud a teritoriului dacoromân (E. Petrovici a ilustrat cu exemple numeroase această idee), precum și unele fapte de natură lexicală și chiar morfologică (de pildă, răspîndirea în această parte a țării a vocativului feminin în *-o*, de origine slavă).

Prezența consoanei *ǰ* în română a creat dificultăți celor care scriau documentele vechi slave în țările românești, pentru că alfabetul chirilic slav nu avea un semn pentru acest fonem. De aceea, în textele slavo-române, în locul lui *ǰ* apărea, uneori, slova *ж* (= *ž*), alteori, un *r* + *i*, sau succesiunea de semne *чж*, sau *лч*, *лж*. De pildă, numele propriu *ǰurǰa* era transcris *Žurža*, iar *ǰurcă*, *Žurcă* (vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, p. 67, unde se dau încă multe alte exemple). Dar, încă din anul 1415 este folosit într-un document slav din Muntenia semnul special pentru *ǰ*, anume *ѣ*, preluat din scrierea sîrbească și rezultat printr-o ușoară modificare a slovei *ч*, care nota africatică surdă *č*. Semnul *ѣ* apare în Moldova la anul 1454. Pînă atunci, fusese folosită aici slova *ж*, cu valoarea atît de *ǰ*, cît și de *ž* (spiranta moldovenească sonoră, care corespunde africaticii muntenești *ǰ*) (vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 524).

Substituirea africaticii *ǰ* prin șuierătoarea *ž* în cuvinte ca *ǰudef* – *žudef*; *ǰudec* – *žudec*; *ǰoc* – *žoc*; *ǰos* – *žos* etc.

nu a fost explicată de G. Ivănescu, *op. cit.*, care face însă precizarea că schimbarea este mai nouă decît prefacerea lui *z* (< *ǰ*) + *i* la *ž*, din **mânzi* > *mânzi* > *mînzi*.

Cum am mai spus, este foarte posibil ca schimbarea *ǰ* > *ž* (notat astăzi cu grafemul *j*) să se fi datorat influenței slave vechi.

Într-adevăr, în limba slavă, împrumuturile latino-romanice în care exista africatică *ǰ* conțin în locul acesteia șuierătoarea palato-alveolară sonoră *ž*. Astfel, lat. *crūcem*, transformat în zona friulană și în dialectul venețian în **crōǰe* sau *crōǰe*, cunoaște în limbile slave varianta cu *ž*: vsl. *križī*, *kryži* 'cruce'; rus. *kryži*; ucr. *kryž*; scr. *križ*, gen. *križa*; ceh. *kříž*; polon. *krzyż* etc.; cf. și rom. *cîrjă*, de origine slavă (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 619–620; H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, București, 1993, p. 436). Un alt exemplu este lat. *calicem* 'potir'; 'cupă'; 'pahar cu picior', care a devenit în dialectul venețian **cǎliǰe* (față de ital. *cálice*), pătrunzînd, apoi, în vechea slavă bisericească cu forma *kaleži*, în dial. bg. din Vinga (Banat) *kalež*, în scr. *kǎlěž*, gen. *kǎlěža* (E. Berneker, *SEW*, I, p. 472; H. Mihăescu, *ibid.*). Tot astfel, lat. pop. *pāpex*, *pāpicem* (din lat. *pāpa* + *pontifex*), cu sensul 'papă', a devenit în dialectul venețian și în friulană *papeǰe* sau *papeze*, de unde vbg. *papeži*; sloven. *pāpež*; ceh. *papež*; polon. *papież* (M. Vasmer, *REW*, II, p. 311–312, admite originea cuvîntului din limba misionarilor bavarezi din Regensburg și Salzburg: vbavar. *pāpes*, ahd. *bābes*; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 437–438 este pentru originea din dialectul venețian sau din friulană, după P. Skok și I. Popović). Un alt element din această categorie este lat. *diaconus*, devenit în lat. pop. *ǰakanu(s)*. Acesta din urmă a pătruns în scr.: *žākān*, *žakan* 'le clerc en général'. Faptul că ocluziva velară *-c-* nu s-a transformat în *-g-*, fenomen caracteristic pentru Italia de nord, este explicat de P. Skok prin proveniența cuvîntului nu din zona ecleziastică a Aquileiei, ci din cea a bisericilor din Sirmium, Salona și Doclea (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 438). De asemenea, lat. **diacus*, devenit în lat. pop. **ǰaku(s)*, a intrat în scr. sub formele *đak*, *kaikavian žak*; ceh. *žak*, de unde polon. *žak* (H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 438). Un alt cuvînt este etnonimul lat. *judaeus* 'habitant de Judée'. Acesta a devenit în lat. pop. *ǰudéo* (cf. it. *giudeo* 'juif'), iar apoi, în venetă sau în dalmată, a cunoscut transformarea lui *ū* în *ǰ*. Din aceste zone romanice, termenul a pătruns în vsl., cunoscînd fenomenul substituiri lui *ǰ* prin *ž*: vsl. **žydū*, vbg. *žid*, cu derivatele *židovinū*, *židinū* 'judaeus'; scr. *žid*, v. sîrb. *žudij*; ceh, slovac, ucr., rus. *žid*, polon. *żyd*; soraba de jos *žyd*; cf. rom. *jidov*. Lat. *judaeus* a cunoscut întîi forma slavă *žudij* (Vezi Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, p. 411; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 463).

În lumina exemplelor de mai sus, se poate face presupunerea că vorbitorii de limbă slavă de pe teritoriul românesc, când au adoptat româna ca limbă maternă, după o perioadă de bilingvism româno-slav, au substituit fonemul *ǣ*, pe care nu-l aveau în limba lor, cu fonemul *ž*. Acesta din urmă și-a consolidat poziția în sistemul fonologic românesc și datorită numeroaselor împrumuturi slave în care el cunoștea o mare occurență (cf. *jale, jar, cîrjă, jidov* etc.). Rămîne, însă, neînțeleș faptul că substituirea lui *ǣ* prin *ž* nu s-a produs, totuși, în elementele de origine latină în care *ǣ* provenea din *g + e, i* latinești: *ǣer, ǣinere* (paralelă cu acest fenomen este africaticizarea lui *c + e, i*, devenit *č*). Situația amintește evoluția specifică în dialectul aromân a acestor succesiuni sonore. În acest dialect, *c + e, i* devine *ț* (exemplu: *ținți*, < lat. *cîncue), iar *g + e, i* devine *dz* (exemplu *dzeană* < lat. *genna). De aici s-ar putea deduce faptul că această serie de africaticate, rezultată prin cea de a treia africaticare, posedă unele trăsături deosebite, pe care nu le putem defini. Pe de altă parte, cum am mai spus, în dialectul crișan, *ǣ* a trecut la *ž* și în aceste exemple: *žană, ženunchi*.

În textele biblice de care ne ocupăm, se reflectă, în linii generale, situația din graiuri: ms. 45, de proveniență moldovenească, conține africatică *ǣ* în cea mai mare parte a exemplelor de tipul celor amintite mai sus (unele excepții provin din modificările făcute de copistul Dumitru din Cîmpulung, sub influența normei literare muntenești); Biblia tipărită la București nu păstrează norma moldovenească din ms. 45, ci substituie aproape sistematic pe *ǣ* prin *ž*; iar episcopul Daniil Panoneanul, în ms. 4 389, respectă norma muntenească cu *ž*.

Consemnăm, în continuare, exemplele cu africatică *ǣ* din ms. 45, cartea *A doua lege*. În BB și în ms. 4 389, în locul africaticii *ǣ*, apare șuierătoarea *j* (= *ž*). Dar exemplele din ultimul grup nu le mai înregistrăm, pentru că ele sînt astăzi caracteristice pentru norma limbii române literare. Exemple din ms. 45: „(A-i) agiuta“ (Dt., 22, 27); „(Vă) agiutorească“ (Dt., 32, 38); (subst.) „Agiutori“ (Dt., 33, 7); *Gios* (Dt., 4, 39; 5, 8); „(Vor) giudeca“ (Dt., 16, 18); „(Va) giudeca“ (Dt., 32, 36); „Giudecați“ (Dt., 1, 16); „Giudecători“ (Dt., 16, 18; 17, 9); „Giudecătorii“ (Dt., 29, 10; 31, 28); „Giudecătorilor“ (Dt., 1, 15, 16; 19, 17); „Giudecățile“ (Dt., 4, 1; 26, 17); „(Să) giudeci“ (Dt., 1, 17); „Giudeț“ (Dt., 1, 17; 16, 18, 18; 25, 1; 32, 4, 41); „Giudețul“ (Dt., 1, 17; 17, 8, 11; 18, 3; 24, 17; 27, 19); „Giudețului“ (Dt., 17, 12); „Giudêșe“ (Dt., 4, 5, 8, 14); „Giudêșele“ (Dt., 5, 1, 31; 7, 11; 8, 11; 11, 1, 31; 12, 1; 26, 16; 30, 10, 16); „Giugul“ (Dt., 5, 21); „Giumătate“ (Dt., 3, 12, 13; 29, 8); „Giunca“ (Dt., 21, 4); „Giuncă“ (Dt., 25, 3); „Giuncăi“ (Dt., 21, 4, 6); „(Vei) giunghea“ (Dt., 12, 15, 18; 16, 2, 6); „(Să) giunghi“ (Dt., 16, 5); „(Am) giurăt“ (Dt., 1, 35; 6, 10; 10, 11); „(Au) giurat“ (Dt., 2, 14; 6, 23; 7, 8, 12, 13; 8, 1, 18; 9, 27; 11, 9, 21; 13, 17; 28, 11; 29, 13; 30, 20; 31, 7, 20); „(Ai) giurat“ (Dt., 26, 15); „(Să) giură“ (Dt., 1, 34); „(Să) giuri“

(Dt., 6, 13; 10, 20); „(A) încungiura“ (Dt., 2, 2, 3); „(Am) încungiurat“ (Dt., 2, 1); „Încungiuratu-l-au“ (Dt., 30, 6); „Prenpregiurul“ (Dt., 1, 7; 3, 13, 14; 6, 14; 13, 7; 17, 14; 21, 2); „Prenpregiururile“ (Dt., 34, 3).

Copistul ms. 45, Dumitru din Cîmpulung, a înlocuit africatică *ǣ* prin *ž* (*j*) în exemplele următoare: „(Vor) judeca“ (Dt., 25, 1); „Judecătorilor“ (Dt., 25, 2); „Județul“ (Dt., 32, 40); „Judêșele“ (Dt., 4, 45); „(Au) jurat“ (Dt., 4, 21); „Jugul“ (Dt., 5, 14, 14); „(Voi) jura“ (Dt., 32, 40). Vezi ST.L.FAC., p. 55, I.3.4.0.; ST.L.EX., p. 6, I.3.3.0.; ST.L.LV., p. 3, I.3.2.0.; ST.L.NM., p. 3-4, I.3.3.0.

3.4.0. Fenomenul velarizării prin șuierătoare. Vezi ST.L.FAC., p. 56-58, I.3.5.0. - 3.5.17; ST.L.EX., p. 6-9, I.3.5.0. - 3.5.20; ST.L.LV., p. 3-5, I.3.3.0. - 3.3.14; ST.L.NM., p. 4, I.3.4.0. - 3.4.8. Rostirea cu timbru palatal a consoanei alveolo-palatale surde, *ș*, are ca efect apariția vocalelor prepalatale *e* sau *i*, din seria *še, ši, šia, šio, šiu*, în exemple care provin, în cea mai mare parte, în textele studiate, din manuscrisul 45, pe cînd rostirea dură, velară, a aceleiași șuierătoare duce la apariția seriei dure *ša, šă, ši, šo, šu*, prezentă în textul BB și în cel al ms. 4 389. Prima serie este caracteristică pentru norma literară nordică, moldovenească, iar cea de a doua, pentru norma literară sudică, muntenească. Aceasta era situația în secolul al XVII-lea. Mai tîrziu, norma sudică a devenit generală în româna literară modernă, care prezintă un amestec de forme velarizate și nevelarizate. Situația din graiurile populare este inversă, astăzi: cele nordice au seria *ša, šo, šu, šă, ši*, iar cele sudice *ša, šo, šu, še, ši* (în transcrierea ALR: *ša, šo, šu, še, ši*).

În cele ce urmează, vom pune față în față, în ordine alfabetică, exemplele din prima serie, cu șuierătoarele muiate, din ms. 45, cu echivalentele lor din seria dură, velară, din BB și din ms. 4389. Astfel, în timp ce în ms. 45 apare varianta „Așea“ (awA) (Dt., 4, 5; 5, 29; 12, 22), în BB și în ms. 4 389 este prezentă forma „Așa“ (awA); varianta „(Să) așaze“, din ms. 4 389 (Dt. 29, 13), a rezultat prin velarizarea lui *ǣ* din diftongul *ǣă*; tot astfel, în același text, șuierătoarea dură *șă* apare în „Așăzămînt“ (Dt., 28, 65); pe cînd în ms. 45 ne întîmpină variantele fonetice de tipul „(Va) așeza“ (Dt., 25, 5), „Aședzat“ (Dt., 32, 25), în BB și în ms. 4 389 apar variantele cu *ș* dur: „Așăza“, „Așăzat“ (*ibid.*); în timp ce în ms. 45 există forma „Boașele“, cu *-șe-* (Dt., 22, 11), în BB și în ms. 4 389 apare forma de pl. neart. „Boașă“; față de varianta „Deșertu“, din ms. 45 (Dt., 15, 13; 32, 49), în BB se întîlnește varianta velarizată „Deșărt“; același cuvînt are silaba *-șe-*, „Deșert“, în ms. 45 și în BB (Dt., 16, 16), dar *-șă-*, „Deșărt“, în ms. 4 389 (*ibid.*); în BB se produce, uneori un amestec de norme; varianta fonetică cu *-șă-* este prezentă în „Deșălare“, în BB (Dt., 32, 24); preluarea variantei muiate cu *-șe-*, din ms. 45, în BB este ilustrată de cuvîntul „Greșești“ (Dt., 7, 26), pe cînd în ms. 4 389

apare *-șă-*, „*Greșăști*“; substantivul „*Greșeală*“ (cu *-шă-*) este atestat în ms. 45 (Dt., 15, 9; 19, 15; 22, 26; 29, 19), pe când în BB apare varianta „*Greșală*“ (*ibid.*); forma articulară „*Greșealele*“ este prezentă în ms. 45 (Dt., 9, 18, 27), față de „*Greșalele*“, din BB (*ibid.*); în silabă finală, rostirea muiată a lui *ș* duce la apariția vocalei *-e*, în ms. 45: „*Gingăse* (Dt., 28, 56), față de „*Gingășă*“, în BB și în ms. 4 389, cu toate acestea, în derivatul cu sufixul *-ie*, „*Gingășie*“ (Dt., 28, 56), șuierătoarea *-ș-* nu s-a durificat în nici unul din cele trei texte; față de varianta cu *-șea-*, din ms. 45, „(Să) *înfricoșeadze*“ (*-шă-*), în BB și în ms. 4 389 se întâlnește „(Să) *înfricoșaze*“ (*ibid.*), iar față de „*Înfricoșezi*“, din ms. 45 (Dt., 31, 6), în BB și în ms. 4389 apare „*Înfricoșăzi*“ (*ibid.*); în ms. 4389, amestecul de forme velarizate și nevelarizate se întâlnește uneori, de pildă în construcția verbală intensivă „*Îngroșind se îngroșă*“ (Dt., 32, 15); varianta velarizată a cuvintelor „(Să) *înșale*“ (Dt., 13, 5) și „*Înșălăciune*“ (Dt., 29, 19) apare în ms. 4 389; în ms. 45 găsim „*Înșelându-te*“, cu *-șe-*, pe când BB are „*Înșălindu-te*“, cu *-șă-* (Dt., 4, 19; 30, 17; în ms. 4389: „(Să) *înșălaș*“ (*ibid.*); în același text: *mișălie* (Dt., 24, 8); cuvântul *mișăl*, cu *-șă-*; apare și în ms. 45, dar textul, adăugat pe margine, de altă mână, aparține lui Necula, care scria în varianta sudică, muntească, a limbii literare (Dt., 24, 21); pe când în ms. 45 apare varianta cu *-și-*, „*Rușinare*“ (Dt., 23, 14), în BB se întâlnește „*Rușănare*“, (cu *-шă-*); varianta cu *-și-*, contrar așteptărilor, este prezentă și în ms. 4 389, în „*Rușine*“; în poziție finală, *-ș* este atestat în BB în forma „*Rămaș*“ (Dt., 19, 20), față de „*Rămași*“, din ms. 45 (*ibid.*); în ms. 4389: „*Ș-alții*, în loc de „*Și-*“ (Dt., 19, 20); numeralul „*A șaptea*“ (cu *-шă-*) este prezent în ms. 45 (Dt., 5, 14; 16, 8), în timp ce în ms. 4 389 și în BB forma este „*A șaptea*“ (*ibid.*); verbul „*A șede*“ cunoaște în ms. 45 forme cu varianta *-șea-* (*-șe*), ca „*Șeade*“ (Dt., 1, 38); „*Șede*“ (Dt., 2, 12; 17, 18; 21, 13); „*Șede*“ (Dt., 2, 12; 17, 18; 21, 13); „*Ședeam*“ (Dt., 3, 29); „*Ședzându*“ (Dt., 1, 45; 2, 10; 6, 7; 11, 19); „(Ați) *ședzuit*“ (Dt., 1, 46, 46), pe când în BB, și în majoritatea cazurilor din ms. 4389, silaba inițială este *șă-* sau *șă-*: „*Șăde*“, „*Șădea*“, „(Să) *șază*“ (în ms. 4 389, Dt., 21, 13), „*Șădeam*“, „*Șăzind*“, „*Șăzui*“; în ms. 45 apare varianta fonetică „*Șesu*“ (Dt., 4, 43), în timp ce în ms. 4 389 acest termen este scris „*Șăs*“, iar în BB, „*Șăsu*“; de asemenea, variantei cu șuierătoarea muiată, „*Șearpe*“ (cu *-шă-*), din ms. 45, îi corespund în BB „*Șărpi*“ și în ms. 4 389 „*Șărpui*“ (Dt., 8, 15). Un ultim exemplu: în ms. 45 avem „*Ușe*“ (Dt., 15, 17); „*Ușile*“ (Dt., 22, 21; 31, 14, 14, 15, 15), pe când în BB se întâlnesc: „*Ușă*“; „*Ușăle*“; în ms. 4 389: „*Ușii*“ (gen.-dat. sg.).

3.4.1. Velarizarea prin *ž* (j). Vezi ST.L.FAC., p. 58–59, I.3.6.0.–3.6.7.; ST.L.EX., p. 9–10, I.3.6.0.–3.6.8.; ST.L.LV., p. 5, I.3.4.0.–3.4.4.; ST.L.NM., p. 4,

I.3.5.0. Pe când în ms. 45 apar succesiunile sonore *žea, že, ži, žio, žiu*, în BB și în ms. 4 389 sînt prezente grupurile sonore *ža, žă, ži, žo, žu*. Astfel, în ms. 45 întâlnim varianta „*Jecuir*“ (Dt., 28, 31), față de „*Jăfuir*“, din BB; în ms. 45, „*Jefuindu-te*“ (Dt., 28, 29), dar în BB „*Jăfuiindu-te*“. Etimonul avea *ža-* (vezi ST.L.FAC., p. 59, I.3.6.7.; p. 66, I.3.20.0.). În mod normal, trebuia să apară numai forma cu *žă-*; apariția variantei cu *že-* în ms. 45 indică existența unei norme cu șuierătoarele muiate. La fel s-au petrecut lucrurile în cazul cuvîntului vsl. *žali*: în ms. 45 apare „*Jelii*“ (gen.-dat. sg), iar în BB, „*Jălii*“ (Dt., 34, 8) (vezi ST.L.FAC., p. 58, I.3.6.0.–3.6.1.). Varianta etimologică, cu *ji-*, apare în ms. 45: „*Jiganii*“ (Dt., 32, 24); „*Jiganii*“ (Dt., 7, 22), pe când cea cu *ji-* se întâlnește în BB; în ms. 4 389, cu *jă-*: „*Jăgnii*“ (Dt., 4, 18); în ms. 45: „*Jidovul*“, „*Jidoșcă*“ (Dt., 15, 12), dar în BB: „*Jidovul*“, „*Jidoșcă*“ (*ibid.*). Grupul sonor *ji-* este prezent în „*Jirtăvnic(ul)*“, în ms. 45 (Dt., 12, 27, 27; 27, 5, 5; 33, 10), pe când *ji-* este prezent în BB (*ibid.*); „*Jirtvă*“, în ms. 45 (Dt., 27, 7), dar „*Jirtvă*“ în BB (*ibid.*) și „*Jărtvă*“ în ms. 4 389 (*ibid.*); „*Jirtvuirile*“ în ms. 45 (Dt., 12, 6), dar „*Jirtvele*“ în BB și „*Jărtvăle*“ în ms. 4 389 (*ibid.*); vb. „*Jirtvui*“ în ms. 45 (Dt. 27, 7; 39, 19), dar „*Jirtvui*“ în BB (*ibid.*); „*Jirtvuiescu*“ în ms. 45 (Dt., 18, 3), dar „*Jirtvuiescu*“ în BB (*ibid.*); „*Jirtvuit*“ în ms. 45 (Dt., 32, 17), dar „*Jirtvuit*“ în BB (*ibid.*) și „*Jărtvuiră*“ în ms. 4 389 (*ibid.*). Grupul *ji-* este prezent în „*Jitnișile*“ din BB (Dt., 28, 17), deși etimonul slav are *ži-*. Succesiunea *jă-* apare în „*Năcăjăsc*“ (Dt., 28, 55); „*Năcăjăscă*“ (Dt., 8, 16), din ms. 4 389. Verbul *a sluji* cunoaște forme cu *je-*, *ji-* și cu *jă-*, *ji-*. Primele sînt prezente în ms. 45: „*Slujești*“ (Dt., 5, 9; 7, 16; 10, 20; 28, 14), dar în BB și în ms. 4 389, „*Slujăști*“ (*ibid.*); în ms. 4 389, Dt., 28, 14: „*Slujiș*“. În toate cele trei texte apare „*Slujăscă*“ (18, 5; 29, 18; în ms. 4 389, forma mai este atestată și în 10, 8; 13, 13, 17, 12). „*Slujaște*“ este semnalat în ms. 4 389 (Dt., 17, 12). În ms. 45: „*Vitejaște-te*“ (cu *-шă-*). (Dt., 31, 6, 7, 23), iar în BB „*Vitejaște-te*“ (Dt., 31, 23); în ms. 45: „*Vrăjind vraje*“ (Dt., 18, 10), iar în BB „*Vrăjind vrajă*“; în ms. 4 389 „*Vrăj*“ (*ibid.*); Varianta „*Vrăjitoare*“, în BB (Dt., 23, 18).

3.5.0. Velarizarea prin labiale. Vezi ST.L.FAC., p. 59–60, I.3.7.0.–3.7.3.; ST.L.EX., p. 10, I.3.7.0.–3.7.3.; ST.L.LV., p. 5, I.3.5.0.–3.5.5.; ST.L.NM., p. 4, I.3.6.0.–3.6.3.

3.5.1. Velarizarea prin labiala *p*. Semivocala *ɛ* din diftongul *éă*, trecînd prin faza *ăă, a dispărut în „(Să) *lipască*“, în ms. 45 (Dt., 28, 21), dar este prezentă în „(Să) *lipească*“, din BB (*ibid.*). Cuvîntul *pripăc* 'căldură mare', din ms. 4 389 (Dt., 28, 22), are un *-ă-* provenit prin velarizarea lui *e* precedat de *p*: etimonul este bg. *pripek*. Un fenomen invers, de develarizare, prezintă forma verbală „*Încăpeștezi*“, din ms. 45 (Dt., 25, 4); etimonul este substantivul *capăstru* (< lat. *capistrum*).

3.5.2. Velarizarea prin labiala *b*. Este prezentă în varianta „Gălbăniariul” 'mălură', 'rugină la grâu', din ms. 45 (Dt., 28, 22); în BB: „Gälbenarea”; la fel și în ms. 4 389 (*ibid.*). Vezi ST.L.LV., p. 5, I.3.5.2.; p. 8, II.1.2.4. Velarizarea prin *b* mai este ilustrată de următoarele exemple: „Iubăscu”, în ms. 45 și în BB (Dt., 5, 10; 7, 9), dar „Iubesc” în ms. 4 389 (*ibid.*); „Orbăscu” în ms. 45 (Dt., 16, 19), față de „Orbescu” din BB (*ibid.*) și de „Orbêște (cu ă), din ms. 4 389 (*ibid.*); „Usăbască” în ms. 45 (Dt., 13, 10), față de „Usebească” din BB (*ibid.*).

3.5.3. Velarizarea prin spiranta labio-dentală surdă *f* este ilustrată printr-un singur exemplu: „Famăn” [*lat. (homo) *femīnus*], în BB (Dt., 23, 1); cuvîntul conține și fenomenul velarizării prin *m*.

3.5.4. Velarizarea prin spiranta labio-velară sonoră *v* a vocalelor *e*, *i* și *e* din diftongul *ġă* este prezentă în exemple ca: „(Să) *blagoslovească*”, în ms. 45 (Dt., 14, 29; 18, 5; 23, 20; 24, 19; 28, 12), pe cînd în BB și în ms. 4 389 există varianta „*Blagoslovească*” (*ibid.*); „(Să) *ivască*”, în ms. 45 (Dt., 16, 4); 31, 11), față de „(Să) *ivească*”, în BB (*ibid.*); „*Vărtutea*”, în ms. 45 și în BB (Dt., 32, 13), apoi, numai în ms. 45 (Dt., 3, 24; 33, 22); în BB întîlnim varianta „*Virtute*” (Dt., 3, 24; 33, 11).

3.5.5. Velarizarea prin *m*. În afară de exemplul de sub 3.5.3., *famăn*, fenomenul mai este prezent în: „*Fărmăcători*”, din ms. 45 (Dt., 10, 18), alături de „*Fermăcători*”, din BB (*idem.*), unde silaba inițială *fe-* provine din *fă-* (< *lat. pharmaco, -āre*), după ce avusese loc trecerea silabei următoare *-mă-* la *-me-*, cînd era urmată în silaba a treia de *e*, *i*, sunt muiat: (*tu*) *farmeci*; (*să*) *farmече* (< *farmăce*), printr-un proces de delabializare; cf. v. rom. *băsearecă* (< *lat. basilica*) > *beserecă* > *biserică*; și în ms. 4 389: „*Fărmecând farmece*” (Dt., 18, 11); „(Să) *margă*”, în ms. 45 (Dt., 20, 5, 6, 7, 8; 29, 18), față de „*Meargă*”, în BB (*ibid.*) și în ms. 4 389 (Dt., 29, 18); „(Au) *mărsu*”, în BB (Dt., 4, 3), dar în ms. 45, poate datorită copistului muntean, „*Mersu*”; „(Să) *numască*”, în ms. 45 (Dt., 12, 5), față de „(Să) *numească*”, din BB (*ibid.*); „(Nu) *rumăgă*”, în BB (Dt., 14, 8), față de „*Rumegă*”, în ms. 4 389 (Dt., 14, 6) și „(Nu *să*) *rumăgă*”, în ms. 45 (Dt., 14, 8); „*Rumăgală*” în ms. 45 (Dt., 14, 6, 7, 8); „*Rumăgătură*”, în BB (Dt., 14, 6, 7, 8) în ms. 4 389; „*Rumegare*” (Dt., 14, 8). De la *geamăn*, s-a format verbul „*Îngemănează*”, în ms. 45 (Dt., 14, 7, 8), față de „*Îngemenează*” din BB (*ibid.*), iar de la *camătă*, vb. „(Să) *cămătedzi*”, în ms. 45 (Dt., 23, 20), față de „(Să) *cămetezi*”, din BB (*ibid.*); în ultimul text, și forma „(Să) *cămătuiești*” (Dt., 23, 21, 21). Fenomenul velarizării prin labiale este mai frecvent în varianta literară moldovenească din ms. 45.

3.6.0. Velarizarea prin *f* și *ġ* (*dz*). Vezi ST.L.FAC., p. 60–61, I.3.8.0.–3.8.3.; ST.L.EX.,

p. 10–12, I.3.8.0.–3.8.5.; ST.L.LV., p. 5, I.3.6.0.; ST.L.NM., p. 4–5, I.3.7.0. Fenomenul trecerii vocalelor *e*, *i* și *e* din diftongul *ġă* la *ă*, *i* și *ă*, cînd precede consoana *f*, este caracteristic pentru textul din ms. 45, fiind ilustrat de exemple ca: „*Despărțală*” (Dt., 24, 1, 3), față de „*Despărțeală*”, din BB (*ibid.*); „*Înmulțască*”, în ms. 45 (Dt., 17, 16, 16, 17), față de „*Înmulțească*”, din BB (*ibid.*); în ms. 4 389, și forma „*Mulțească*” 'id. '); „*Vițâl*”, în ms. 45 (Dt., 9, 16; 14, 4; 18, 3; 22, 10), pe cînd în BB apare varianta „*Vițel*” (*ibid.*; tot așa și în ms. 4 389, Dt., 9, 16; 14, 4); „*Vițâlul*”, în ms. 45 (Dt., 9, 21; 15, 19; 21, 1; 28, 31), față de „*Vițelul*”, din BB (*ibid.*; tot așa și în ms. 4389, Dt., 9, 21; 15, 19; 21, 1). În ms. 45, verbul *a așța* cunoaște varianta „(Va) *așța*” (Dt., 29, 20), poate datorită intervenției copistului muntean Dimitrie din Cîmpulung, pe cînd în BB și în ms. 4 389 există varianta „*Așța*” (cu -ă-) (< *lat. *astitio, -āre* < *tūtio*).

Pentru velarizarea prin *ġ* (*dz*), devenit, în aria sudică, *z*, vezi paragraful următor.

3.7.0. Velarizarea prin sibilantele *s* și *z*. Vezi ST.L.FAC., p. 61–63, I.3.9.0.–3.10.4.; ST.L.EX., p. 12–13, I.3.10.0.–3.11.3.; ST.L.LV., p. 5–6, I.3.7.0.–3.8.0.; ST.L.NM., p. 5, I.3.8.0.–3.8.2. În studiile menționate sînt consemnate exemple pe care le întîlnim și în Dt., ca de pildă: *lipsască*, față de *lipsească*; *năsilnic*, față de *năsilnic*; *osăbi*, față de *osebi*; *săcure*, față de *secure*; *a sămăna*, față de *a semăna*; *sămn*, față de *semn*; *său*, față de *seu*; *sîngur* (*săngur*), față de *singur* etc. Variantele cu *să*, *sî* sînt din ms. 45, cele mai multe. Adăugăm alte cîteva exemple din cartea Dt.: „(Să) *agonisască*”, în ms. 45 (Dt., 28, 68; la fel în BB); „(Să) *mărturisască*”, în ms. 45 (Dt., 19, 15), față de „*Mărturisească*”, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*); „*Mărturisăscu*”, în ms. 45 (Dt., 32, 46), față de „*Mărturisescu*”, din BB (Dt., 32, 48; ultima formă, dar fără -u, și în ms. 4 389, Dt., 32, 46). Există și situația cînd varianta cu *-să-* apare în BB: „*Mărturisăscu*” (Dt., 30, 19), iar cea cu *-se-*, în ms. 45, „*Mărturisescu*”. În ultimul caz, probabil avem a face cu o intervenție a copistului muntean, iar în cazul BB, cu menținerea de către tipograful moldoveni a variantei moldovenești din textul lui Nicolae Milescu. În ms. 45, mai semnalăm: „*Sătiucunea*” (< *sete*) (Dt., 32, 10), față de „*Seteciunea*”, din BB (*ibid.*).

3.7.1. Cîteva forme hipercorecte au apărut ca o reacție la variantele velarizate, considerate neliterare. Acestea se întîlnesc în BB: (Conj.) „*Se*” 'dacă', în loc de „*Să*”, se întîlnește în: „*Iară se va slăbi de la tine cuvînt la judecată*” (Dt., 17, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*De*”); „*Zioa simbetilor*” (Dt., 5, 12), față de „*Sămbetii*”, din ms. 45 și din ms. 4 389; „*Simbete*” (Dt., 5, 14), față de „*Sămbete*”, din ms. 45 și față de „*Sămbetii*”, din ms. 4 389 (*ibid.*); „*Cînd sevîrși Moisi scriind*” (Dt., 31, 24), față de „*Săvîrși*”, din ms. 45 și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.7.2. Velarizarea prin sibilanta sonoră *z* (*đ, dz*). Diftongul *-eá* este redus la *á* în „(Să) pázască“, în ms. 45 (Dt., 5, 15; 17, 19; 32, 48), pe când în BB avem „(Să) pážească“ (Dt., 17, 19; 32, 48); la fel în ms. 4 389 (Dt., 32, 48). Oscilația între vocala velară, *ă*, și cea prepalatală, *i*, este prezentă în forme ca: „Zimbru“, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Dt., 14, 5), față de „Zámbru“ (cu *-b-*), în BB (*ibid.*). Etimonul este vsl. *zöbrü*.

3.8.0. Velarizarea prin *t, d, n*. Vezi ST.L.FAC., p. 63–65, I.3.11.0.–3.17.3.; ST.L.EX., p. 13–15, I.3.12.0.–3.13.12.; ST.L.LV., p. 6, I.3.9.0.–3.9.7.; ST.L.NM., p. 5, I.3.9.0.–3.9.2.

Velarizarea prin *t* a vocalei *e* pare a fi prezentă în forma „Stájariul“, din ms. 4 389 (Dt., 11, 30; cuvântul este adăugat pe margine, de aceeași mână), față de varianta cu *-e-*, „Ștejarul“, din ms. 45 și „Stejarul“, din BB (*ibid.*). Este, însă, posibil ca *ă* să provină din *-o-*, prin delabializare (< bg. *stožer*).

Variantele velarizate și nevelarizate ale verbului *a blestema* (< lat. *blasphemo*, *-äre*), anume *blástäm, blästäm, a blástämä* etc. au fost prezentate amănunțit în ST.L.FAC., p. 63, I.3.11.1. Variantele cu velarizare sînt răspîndite în aria nordică, provenind din ms. 45, iar cele cu *-e-* sînt inovații din aria sudică, fiind prezente în BB și în ms. 4 389. Adăugăm aici cîteva atestări deosebite. Astfel, în BB apare varianta „Blestémele“ (Dt., 30, 7), căreia îi corespunde în ms. 45 „Blästämile“. Interesant este faptul că în ms. 4 389 apare varianta cu *-eá*, „Blestamele“ (cu *-t-*). Forma din BB, cu succesiunea *é-e*, mai este atestată în Dt., 28, 15, 45; 29, 27, în timp ce succesiunea *eá-e* este prezentă în ms. 4 389 (Dt., 28, 15, 45), pe când ms. 45 are „Blästämile“ (*ibid.*). Absența diftongului *-eá* în textul BB și apariția vocalei *-é-* în substantivul „Blestemele“ se datoresc, desigur, substituirii formei velarizate prin cea nevelarizată de către frații Greceanu. Totodată, însă, ea constituie o dovadă că închiderea diftongului *-eá-* în poziție *e* era în curs de desfășurare. Cf. ST.L.NM., p. 14, II.6.13.0., unde este semnalată, prima dată în aceste texte, forma *este*, în loc de *iaste*. Închiderea diftongului *-eá-* în poziție *-e* nu se întîlnește, însă, în forma verbală „(Să) bleásteme“ (cu *-t-*), din BB (Dt., 23, 4), rezultată prin fenomenul de delabializare. În ms. 45, găsim forma etimologică „(Să) blasteme“.

3.8.1. Velarizarea prin *d* este prezentă în următoarele exemple: (Va) *dăochea*“, în ms. 45 (Dt., 28, 54, 56); „Dăparte“, în ms. 4 389 (Dt., 14, 24; 29, 22); „(Au) dăprins“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 56); „Dăscantece“, în ms. 4 389 (Dt., 18, 11); „Dăscântîndu“, în ms. 45 (Dt., 18, 10); „Dăscântînd“, în ms. 4 389 (Dt., 18, 11); *Dăscoperere*, în ms. 4 389 (Dt., 22, 30); „Dăscoperirea“, în ms. 4 389 (Dt., 27, 20); „Dăscoperit“, în ms. 4 389 (Dt., 27, 20); „Dăspărțală“, în ms. 45 (Dt., 24, 1, 3); „Dăspăr-

findu-se“, în ms. 4 389 (Dt., 24, 1); „Dăstul“, în ms. 45 (Dt., 3, 26); „Dăstulit“, în ms. 45 (Dt., 32, 10); „Dăsupra“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 13; 32, 27); „Dăsupt“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 13; 32, 22); „Dășărturile“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 57); (Vor) *dășchide*“, în ms. 4 389 (Dt., 20, 11); „Dășchizăndu-ș“, în ms. 4 389 (Dt., 11, 6); „(Va) dăzlega“, în ms. 45 (Dt., 25, 9); „(Să) dăzlege“, în ms. 4 389 (Dt., 25, 9); „Dăzlegat“, în ms. 4 389 (Dt., 25, 10); „(Să) dăzlupească“, în ms. 4 389 (Dt., 4, 9); „(Va) dăzlupi“, în ms. 4 389 (Dt., 19, 19; 31, 6); „(Vor) dăzrădăcina“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 52); „Dăzrădăcinară“, în ms. 4 389 (Dt., 2, 12); „(Să) dăzvăluie“, în ms. 4 389 (Dt., 22, 17); „Îndălungarea“, în ms. 43 89 (Dt., 30, 20); „Îndălunga“, în ms. 45 (Dt., 17, 20); „(Să) îndălunga“, în BB și în ms. 45 (Dt., 11, 9); „Îndălungași“, în ms. 45 (Dt., 5, 33; în BB: „Îndelungași“); „Îndăstulitu-l-au“, în ms. 4 389 (Dt., 32, 10).

Verbul *a nădăjdui*, care are în radical substantivul *nădejde*, iar acesta provine din vsl. *nadežda*, cunoaște această variantă, cu *-ă-*, precedat de *d*, provenit din etimologic, în ms. 45 și în ms. 4 389: „Nădăjduiești“, în ms. 45 (Dt., 28, 52); în ms. 4 389: „Te nădăjduiești“); „Nădăjduindu“, în ms. 45 (Dt., 33, 12, 28; în ms. 4 389: „(Se va) nădăjdui“, în Dt., 33, 12 și „Nădăjduindu-se“ în Dt., 33, 28); „Nădăjduiai“, în ms. 45 (Dt., 32, 37; în ms. 4 389: „(Se) nădăjduia ei“ etc. În BB, sînt folosite numai formele cu *-e-*: „(Ai) nădejdui“ (Dt., 28, 52); „Nădejduia“ (Dt., 32, 37); „Nădejduind“ (Dt., 33, 12, 28); „(Să) nădejduiască“ (Dt., 32, 2).

3.8.2. Velarizarea prin *n* se întîlnește în exemple ca: „Dumnăzăul“, în BB (Dt., 2, 7; 8, 19); „Dumnăzăi“, în BB (Dt., 8, 19). În forma „Năcăjască“, din ms. 4 389 (Dt., 8, 16), vocala *ă* din silaba *nă-* este etimologică (bg. *năkaz* < vsl. *nakazati* 'strafen'). Varianta cu *ne-* constituie o inovație, fiind semnalată de H. Tiktin, *DRG*², s.v., în BB, Ps., 12, 5. Ea s-a generalizat în limba literară modernă și contemporană, rezultînd formele *necaz, necăji, necăjit* etc., printr-un proces de hiperliteralizare.

3.9.0. Alte fenomene în domeniul consonantismului

Verbul *a scuipe* cunoaște în ms. 45 varianta „(Va) ștuiuipi (Dt., 25, 9); în BB: „(Va) scuipei“ (*ibid.*); în ms. 4 389: „(Să) scuipe“ (*ibid.*). Vezi discuția amplă din ST.L.LV., p. 7–8, I.3.12.0.

3.9.1. Cuvîntul *ușor* (la ușă) cunoaște și varianta *umșor*, în ms. 45: „Umșorii“ (Dt., 15, 17); „Umșorii“ (Dt., 6, 9; 11, 20). Vezi ST.L.EX., p. 5, I.2.14.0.

3.9.2. În ms. 45, a fost notată varianta cu *șt-* a cuvîntului *stejar*: „Ștejarul cel înaltu“ (Dt., 11, 30; în BB: „Stejarul“; în ms. 4 389: „Stájariul“); vezi mai sus, I.3.8.0.

II. MORFOLOGIA. SINTAXA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. Varianta mai veche *mănule* este folosită, alături de *mînile*, în ms. 45 și, de aici, uneori, și în BB, dar este absentă în ms. 4389: „*Mănule* (cu -ă-), în ms. 45 [Dt., I, 25; în BB: „*Mînule*“ (cu -ă-); în ms. 4389: „*Mănile*“ (cu -ă-)]; „*Mănule*“, în ms. 45 (Dt., I, 27; în BB: „*Mînile*“: în ms. 4389: „*Mănile*“; aceleași forme și în Dt. 2, 36; 3, 2; 14, 25; 23, 24; în ultimul caz, în BB apare varianta „*Mănile*“). Ultima variantă se întâlnește câteodată și în ms. 45 (Dt., 26, 4; 32, 39), probabil datorită copistului muntean Dumitru din Cîmpulung. Vezi ST.L.FAC., p. 69, II.1.1.0.; ST.L.EX., p. 16, II.1.1.0.; ST.L.LV., p. 8, II.1.1.0.; ST.L.NM., p. 5, II.1.1.0.

1.1.1. Forma mai veche *sor* 'soră' (< lat. *soror*), reprezentînd un rest din declinarea a III-a imparisilabică latinească, este semnalată în ms. 45 și în BB: „*Cela ce doarme cu sor*“ (Dt., 27, 22); în ms. 4389: „*Cu soru-sa*“ (*ibid.*). Forma cu -ă, *soră*, este și ea în circulație. Vezi ST.L.FAC., p. 69, II.1.1.1.; ST.L.LV., p. 8, II.1.1.1.; ST.L.NM., p. 6, II.1.1.2.

1.1.2. Substantivul *tăitîni* (< lat. *tatāne, cu sensul 'tată', urmat de adj. posesiv *său*, este atestat în BB: „*La ușăle casii tăitîni-său*“ (Dt., 22, 21); „*Tăitîne-său*“ (Dt., 27, 20) este atestat în ms. 45 și în ms. 4389 (Dt., 21, 18; 33, 9). Vezi ST.L.FAC., p. 70, I.1.1.6.

1.1.3. Tipul latinesc *mamma*, -*ānis* este continuat în: „*Măne-sa*“, din ms. 45 (Dt., 33, 9; la fel în ms. 4389, Dt., 27, 22); „*Măni-sa*“, în BB (Dt., 33, 9); „*Mumă-sa*“, în BB (Dt., 27, 16, 22); și în ms. 4389, Dt., 27, 16); „*Mume-sei*“, în ms. 4389 (Dt., 33, 9). Vezi ST.L.FAC., p. 70, II.1.1.7.; ST.L.LV., p. 19, IV.1.3.32.

1.1.4. După modelul oferit de substantivele *tată*, pl. *tăitîni*, *mamă*, pl. *mămîni*, s-a creat și substantivul *frate*, pl. *frățini*, apoi și sg. *frăține*: în ms. 4389: „*Frăține-tău*“ (Dt., 15, 3; în ms. 45 și în BB: „*Fratelui-tău*“); „*Frăține-său*“ (Dt., 25, 7). Vezi ST.L.FAC., p. 70, II.1.1.8.; ST.L.LV., p. 9, II.2.1.0.

1.1.5. Substantivul latinesc *pavo*, -*ōnem* s-a păstrat în românește în forma de declinare a III-a *păune*, după care a trecut la declinarea a II-a, *păun*. Prima formă este atestată în ms. 4389: „*Păunele*“ (Dt., 14, 17; în BB: „*Păun*“; în ms. 45: „*Paun*“, cu a). Forma *păune* nu este înregistrată în H. Tiktin, DRG², s.v. Din datele oferite de DLR, litera P, s.v., ea a fost notată în cercetările dialectale pentru *Atlasul lingvistic român*: ALRI 1019, în pct. 49, din Banat, în pct. 61, 87, 90 și 305 din jumătatea de sud a Crișanei, în pct. 186, de la est de Brașov, și în pct. 878 din Oltenia, pe Valea Oltului, la est de Craiova. Prezența formei *păune* la episcopul Daniil Panoneanul, autorul ms. 4389, poate fi corelată cu datele dialectale menționate, pentru stabilirea originii locale a acestui mare cărturar. Cît privește schimbarea de declinare, de la declinarea a III-a la a II-a, ea se mai întâlnește și în alte cazuri: lat. *tabōnem a

devenit în română *tăune* și *tăun*; *Creationem* a devenit *Crăciune și *Crăciun*; *versionem* > vrom. *vierșun* 'rămășag'.

1.1.6. Substantivul *umăr* are și formă de declinare a III-a: (un) *umere*, (două) *umere*, în ms. 4389: „*Pre umerile său*“ (= umărul) (Dt., 32, 11); în același text: „*În mijlocul umerelor lui*“ (Dt., 33, 12; în BB: „*Întru mijlocul umerelor lui*“; în ms. 45: „*Umerilor*“). Vezi ST.L.FAC., p. 70, II.1.1.10; ST.L.LV., p. 8, II.1.1.6.; ST.L.NM., p. 6, II.1.1.5.

1.1.7. Substantivul *năpastă*, de declinare I, cunoaște și o formă de declinare a III-a, *năpaste* (etimonul este vsl. *napastŭ*), în ms. 4389: „*Va grăi asupra lui năpaste*“ (Dt., 19, 16); și „*Năpatea*“ (Dt., 19, 17).

1.2.0. Genul. Substantivul *feliu* 'seminție', 'trib', din contextul: „*La locul carele va alêge Domnul... într-una a feliurilor voastre*“ (Dt., 12, 5), este de genul feminin, după cum rezultă din acordul lui cu pronumele nehotărît feminin *una* (în loc de *unul*). Traducătorul textului, Nicolae Milescu, a preluat genul feminin din grecește: (ἡ) φυλή, -ής 'trib', 'seminție', din contextul: ἐν μιᾷ τῶν φυλῶν ὑμῶν (μία este forma de feminin a numeralului cardinal). Greșeli de acord asemănătoare sînt destul de numeroase în ms. 45.

1.2.1. În manuscrisul 45, substantivul *gingine* este de genul masculin și are la nom.-ac., pl., art. forma „*Gingenii*“: „*Nice s-au stricat gingenii lui*“ (Dt., 34, 7).

1.2.2. Substantivul „*Pustiū*“ este de genul neutru în ms. 45 și în BB (Dt., I, 1), dar de genul feminin, „*Pustie*“, în ms. 4389 (*ibid.*). Vezi ST.L.FAC., p. 70, II.1.2.2.

1.2.3. Modelul grecesc l-a influențat pe Nicolae Milescu în crearea unei forme de masculin, „*Gălbenariul*“ 'mălură', 'rugină (la grâu)', în ms. 45 (Dt., 28, 22), pe cînd în BB și în ms. 4389 există forma „*Gălbenarea*“ (*ibid.*). Într-adevăr, corespondentul din versiunea grecească este substantivul (ὁ) ἵκτερος, -οῦ 'jaunisse'.

1.3.0. Numărul. Pluralul substantivului *an* este, uneori, *ai*, în ms. 4389: „*Vei trăi ai mult pre pământ*“ (Dt., 5, 16), precum și în ms. 45: „*Îndelungat de ai*“ (*ibid.*), în vreme ce în BB este prezentă varianta *ani*: „*Să te faci îndelungat de ani*“ (*ibid.*). Vezi ST.L.FAC., p. 71, II.1.3.3.

1.3.1. Desinența de plural, feminină, -*e*, alternează cu -*i* în: „*Unghele*“, din ms. 45 (Dt., 21, 12), față de „*Unghile*“, din BB și din ms. 4389 (*ibid.*); „*Pricele*“ din ms. 45 (Dt., I, 12) față de „*Pricile*“, în BB (*ibid.*); „*Maslinele*“, în ms. 45 (Dt., 24, 20), față de „*Maslinile*“, din BB (*ibid.*); „*Colibile*“, ms. 4389 (Dt., 11, 6). Pluralul substantivului „*Maslinet*“ 'livadă de măslini' este „*Maslinete*“, în ms. 45: „*Vii și maslinete*“ (Dt., 6, 11).

1.3.2. Pluralul nearticulat, nom. -ac. al substantivului *țără* este *țără*, în ms. 4389: „*Limbile ale căroră țără le va da ție*“ (Dt., 28, 42); forma articulată de nom. ac., pl. este „*Țărăle*“, în ms. 4389 (Dt., 4, 38; 28, 25; 29, 8; 30, 1). Vezi ST.L.EX., p. 17, II.1.4.1.; ST.L.LV., p. 6, II.3.9.1.; ST.L.NM., p. 6, II.1.4.0.

1.3.3. Forma rară de plural, „*Hrane*”, este atestată în ms. 45 (Dt., I, 31; în BB: „*Hrandă*”). Vezi mai jos, p. 52, IV.2.1.80., a purta.

1.4.0. Cazul. Substantivul *fară* (vezi mai sus, p. 10, sub II.1.3.2.) cunoaște, în ms. 4 389, la gen.-dat., sg. nearticulat, forma *țăr*: „*Aceștii țăr*” (Dt., 29, 24). În același text, forma articulară de singular este, la gen.-dat. sg., „*Țărăi*” (Dt., 19, 2, 3; 28, 4, 11; 29, 1; 31, 4; 33, 21; 34, 11), iar la plural „*Țărălor*” (Dt., 2, 25; 4, 6). Varianta „*Țărăror*” din ms. 4 389 (Dt., 7, 19) este, desigur, o eroare de copist: „*Tuturor țărăror*”.

1.4.1. Construcția cu prepoziția *la*: „*La părinții tăi*”, din ms. 45 (Dt., 28, 11), cu sensul 'părinților tăi', după gr. τοῖς πατέροι σου, este redată prin forma de dativ art. în BB și în ms. 4 389: „*Au jurat Domnul părinților tăi*” (*ibid.*).

1.4.2. Forma articulată de gen.-dat. sg. „*Tatului*”, creată prin analogie cu forme ca *omului*, *domnului* etc., este semnalată, alături de „*Tatului*”, în BB (Dt., 22, 30; în ms. 4 389: „*Tătăne-său*”).

1.4.3. Forma de gen.-dat., sg., art. „*Văduii*”, față de nom.-ac., sg. „*Vădua*” și de nom.-ac., pl. „*Vădui*”, este semnalată în ms. 45 (Dt., 24, 17, 19, 21; 26, 12, 13; 27, 19). În BB și în ms. 4 389: „*Văduvei*”. Vezi ST.L.FAC., p. 48, I.1.1.0.; p. 7, II.1.1.9.; p. 102, IV.2.3.152.; ST.L.NM., p. 6, I.1.4.1.

1.4.4. Substantivul *față* cunoaște în textele studiate, la plural, forma „*Feațe*” (Φέυε), articulat „*Feațele*” (Φέυεα); valoarea slovei *ț* era, foarte probabil, aceea de *gă*, redată în textele noastre prin semnul *z*. Dar în cuvântul *feațe* diftongul *gă* nu este etimologic, căci în latinește pluralul a fost *faciae, față de sg. *facia, care a apărut în locul formei clasice *facies*, -*ei*. Din -*ă* nu putea rezulta *gă*. Diftongul este rezultatul influenței analogice din partea unor substantive ca *fată*, pl. *feate*; *masă*, pl. *mease*; *pană*, pl. *peane*; *pată*, pl. *peate*. Acestea au avut, la început, și la singular diftongul *gă*, dar, precedat de labialele *p*, *m* sau de fricativa labio-dentală *f*, *z* (semivocalic) s-a velarizat: -*gă*- > *-*ăă*- > -*ă*-: *fată*, *masă*, *pată*, *pană*. La plural, diftongul *gă* s-a menținut, pentru că velarizarea prin labiale se produce numai dacă în silaba următoare (sau în imediată vecinătate) nu există *e*, *i*, sunet muiat. Formele menționate aveau, însă, un -*e*, care nu a permis producerea fenomenului de velarizare a semivocalei *z* (prin multe graiuri, el se păstrează sau a devenit un *z* deschis). Datorită identității de formă, la substantivele feminine, dintre plural și genitiv-dativul singular, în româna veche se întîlnesc forme de gen.-dat., sg. fem. cu diftongul *gă*, de tipul *feațe* (a unei -); art. *feaței*, în ms. 45, Φέυει (Dt. 30, 1), și în ms. 4 389, Φέυει (*ibid.*). Mai mult chiar, sub presiunea sistemului morfologic, s-a creat și forma *feații* (Φέυειν), din BB (*ibid.*; vezi și I, 21), în care existența diftongului *gă*, când în silaba următoare nu este *e* (sau *ă*), ci vocala *i*, este complet nejustificată din perspectiva istoriei

sunetelor. În situația din urmă se află și forma „*Featei*”: „*Să le dea tatălui featei*” (Φέυειν), în ms. 4 389 (Dt., 22, 19).

1.4.5. La genitiv-dativ, singular, feminin, formele articulate pot avea atât -*ei*, cât și -*ii*: „*Casei*”, în ms. 45 (Dt., 26, 11) și „*Casii*”, în BB (*ibid.*); „*Ficioarei*”, în ms. 45 (Dt., 22, 19) și „*Fecioarii*”, în BB (*ibid.*); „*Stricăciunei*”, în ms. 45 (Dt., 24, 8) și „*Stricăciunii*”, în BB (*ibid.*). Vezi ST.L.FAC., p. 71, II.1.4.0.; ST.L.EX., p. 17, II.1.4.0.; ST.L.LV., p. 4, I.3.3.4.; p. 9, II.1.4.0.-1.4.2.

1.4.6. Desinența de vocativ -*e!* apare la unele nume masculine: „*Doamne!*”, în toate cele trei texte (Dt., 9, 26; 26, 10); „*Împărate!*”, în ms. 45 și în BB (Dt., 9, 26); „*Israile!*”, în ms. 4 389 (Dt., 4, 1) și în BB (Dt., 5, 1; 6, 3; 20, 3; 33, 29); în multe locuri, acest cuvânt nu are -*e!*: „*Israel!*”, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Dt., 5, 1; 6, 3; 20, 3; 33, 29); „*Zavuloane!*”, în toate cele trei texte (Dt., 33, 18).

1.4.7. Uneori, forma de vocativ este precedată de interjecția *o!*, iar desinența -*e* este alipită de forma articulată a substantivului: „*Vezi, o judecătoriule, cum și se cade să judeci*”, în ms. 4 389 (Dt., 25, 2; aceste cuvinte sînt un comentariu adăugat pe margine, de aceeași mîină, care se referă la conținutul versetului 2).

1.5.0. Apozitia acordată. După modelul grecesc, se întîlnesc în textele studiate apozitii în cazul genitiv-dativ: „*Au făcut fiilor Isaf, celor ce lăcuiesc la Sîir*”, în BB (Dt., 2, 22; în ms. 45: „*Fiilor...celor ce*”), după gr. „Τοῖς υἱοῖς Ἰσαφ τοῖς κατοικοῦσιν ἐν Σηερ”. Vezi ST.L.NM., p. 7, II.1.4.4.

1.6.0. Nume proprii. În ST.L.FAC., p. 48-49, I.1.3.1. și în ST.L.EX., p. 17-18, II.1.4.3., au fost prezentate unele chestiuni privitoare la numele proprii din textele studiate. Printre acestea, o atenție specială a fost acordată numelor proprii de țări și de regiuni, care, în partea finală, au terminația -*ia*. Aceasta funcționează în multe cazuri ca sufix specializat pentru numele de țări. Acest sufix are în grecește accentul pe *i*, deci *ia*-(-*ια*), pe silaba penultimă, iar în latinește acest sufix este neaccentuat. Accentul dinamic se află pe silaba antepenultimă, care aparține radicalului. De exemplu, numele de țară *Siria* este accentuat în grecește *Siria*, iar în latinește *Siria*. Chestiunea am tratat-o pe larg în cartea *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, p. 97-102; 107-121; 174-180. Modul de accentuare a numelor de țări din grecește, pe silaba penultimă, este preponderent în textul ms. 45, tradus de Nicolae Milescu direct din grecește, pe cînd accentuarea latinească pe antepenultima este frecventă în BB și în ms. 4 389. În cazul ultimului text, traducătorul, episcopul Daniil Panoneanul, a folosit din plin și versiunea latinească a *Bibliei*, alături de cea slavonească, pe care o avea drept bază.

1.6.1. În ms. 45, numele de țară menționat are accentul de intensitate pe penultima silabă, ca în grecește: „*Siria*“ (Dt., 26, 5), pe când în BB și în ms. 4389 accentul este pe antepenultima silabă, ca în latinește: „*Siria*“ (accentul este notat) (*ibid.*). Totuși, există o oscilație între cele două moduri de accentuare chiar în același text, fenomenul fiind caracteristic secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Astfel, după modelul oferit de ms. 45, unde numele de țară „*Capadochiia*“ are accentul notat pe penultima silabă (Dt., 2, 23), în BB este prezent în „*Capadochiia*“ același mod de accentuare grecesc (în gr. Ἐκ Καππαδοκίας) (*ibid.*). Însă, în ms. 4389, numele este „*Cappadochiia*“, cu accentul pe silaba antepenultimă.

Textele în discuție conțin și numele poporului din această țară: „*Cappadochii*“, în BB și în ms. 4389 (Dt., 2, 23); „*Capadochii*“ în ms. 45 (*ibid.*); cf. gr. Καππαδοκες; lat. „*Cappadoces*“.

În alte versiuni ale *Bibliei*, în locul denumirilor menționate, apar numele de țară „*Caftorim*“ și numele etnic „*Caftorimii*“ (*Biblia*, 1975, *ibid.*); în germană: „*Kapftoriter*“ sînt locuitorii, iar „*Kaphtor*“ este țara; în BJ: „*Les Caphtorim*“, iar țara: „*Caphtor*“. Prin acest nume de țară, se înțelege insula Creta, iar prin etnonimul menționat „*Les Philistins, venus de Crète ou d'Asie Mineure*“ (BJ, p. 203, nota f). Vezi și G. Braulik, Dt., I, p. 33, 2, 23 și G. von Rad, Dt., p. 31, 2, 23.

1.6.2. Accentul dinamic este oscilant și în cazul numelui de țară „*Andilivánul*“, din BB (Dt., 3, 25), față de „*Andilivanul*“ din ms. 45 (*ibid.*). În ultimul caz, accentul este ca în gr. Αντιλίβανον (cf. fr. „*Le Liban*“; germ. „*Libanon*“; lat. „*Libanum*“; B 1975: „*Libanul*“). Față de aceste versiuni, cea din ms. 4389, în locul unui nume propriu, conține sintagma: „*Și dumbrăvile cèle frumoase*“, preluată din slavonește: „И красѣ дѣрѣвѣ“.

1.6.3. În româna veche, unele denumiri de țări au avut ca punct de plecare numele poporului care locuia în acea țară, căruia i se adăuga sufixul *-ime*. Procedul nu a fost productiv. Cîteva exemple: „*Ungurimea de Sus*“ 'partea de nord a Ungariei neocupată de turci'; „*Bulgărimea*“ 'Bulgaria'; „*Turcimea din Asia*“ 'Turcia asiatică'; „*Norocita Arăpime*“ 'Arabia fericită' etc. (vezi V. Arvinté, *Român*, p. 145). Procedul este prezent și în textele de care ne ocupăm aici. Astfel, în ms. 45 (și de aici în BB), înțilnim denumirea geografică „*Arăpimea*“ 'Țara arăpescă'; 'Arabia': „*Toată Arăpimea decinde(a) de Iordan, despre răsărita soarelui*“ (Dt., 4, 49); în ms. 4389: „*Toată Țara Harăpească decindea de Iordan*“ (*ibid.*). În BJ: „*La Araba*“; în gr. Πάσαν τὴν Ἀραβίαν; G. Braulik, Dt.: „*Die ganze Araba jenseits des Jordans*“; G. von Rad, Dt.: „*Die ganze Steppe östlich des Jordan bis zum Arabameer*“.

1.6.4. În ms. 45, apare adjectivul arapcă în „*Calea arapcă*“ (Dt., 2, 8); în BB: „*Calea*

Arăvei“, după gr. Ὀδὸν τὴν Ἀραβίαν; în ms. 4389: „*Calea Aradului*“ (*ibid.*; pe margine este adăugat, de aceeași mîna, cuvîntul „*Harăpească*“: Cf. BJ: „*La route de la Araba*“; G. Braulik: „*Vom Weg durch die Araba*“; G. von Rad, Dt.: „*Abseits der Arabastrasse*“. Este vorba despre depresiunea Araba, dintre golful de la Elath și Marea Moartă. Vezi ST.L.NM., p. 18, III.1.3.0.

1.6.5. În vechea română literară, existau denumiri de țări (sau de teritorii) care aveau la bază singularul sau pluralul etnonimului din acea țară. De exemplu, „*Prusi*“ însemna 'Prusia'; „*Șvezi*“ 'Suedia'; „*Franzozul*“ 'Franța'; „*Neamțul*“ 'Austria' sau 'Germania'; „*Persul*“ 'Persia' etc. (vezi V. Arvinté, *Român*, p. 106–107). În ms. 45, se vorbește de o regiune numită „*Prenpregiurul Aravilor*“, în contextul: „*Păsați...cătră toți ceia de Prenpregiurul Aravilor*“ (Dt., 1, 7); în BB: „*De pe Împrejurul Haravilor*“. Cuvintele „*Prenpregiurul*“ și „*Împrejurul*“ au sensul 'ținut'; 'regiune', 'teritoriu', vezi ST.L.FAC., p. 100, IV.2.3.18 (vezi și IV.2.3.48.); ST.L.LV., p. 37, IV.2.2.29. În gr. Πρὸς πάντα τοὺς περιόικους Ἀραβίαν [(τὸ) περιόικιον, -οῦ 'terrain autour d'une maison ou d'une ville'; (ἡ) περιόικια, -ας 'étendue de pays autour d'une ville', 'banlieu'; adj. περίοικος, ος, -οῦ 'qui habite autour ou aux environs']. În alte versiuni: „*În Aráva*“, în ms. 4389; în BJ: „*Qui habitent la Araba*“; G. Braulik, Dt.: „*In der Araba*“.

1.6.6. O serie de etnonime biblice apar la singular, dar cu sens colectiv, de exemplu: „*Horeul*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 2, 22): „*Horei*“. În BB, Dt., 7, 1, apare o înșiruire de nume de popoare, toate la singular: „*Va rădica limbi mari și multe dennaintea feații tale, pre Hetéu, și pre Ghergheséu, și pre Amoréu, și pre Hananéu, și pre Ferezéu, și pre Evéu, și pre Evuséu, șapte limbi mari și multe*“. Modelul este grecesc (de exemplu: τὸν Γεργεςαῖον), iar aici provine, probabil, din ebraică. Uneori se folosește și forma de plural: „*Împăratul Amoreilor*“, în BB și în ms. 45 (aici: „*Amorreilor*“) (Dt., 4, 46), alături de cea de singular: „*Împăratul Ammoreiului*“, în ms. 4389 (*ibid.*). Procedul stă la baza denumirilor de țări cu folosirea etnonimelor la singular sau la plural. Astfel de denumiri existau și în latină, precum și în alte limbi (vezi paragraful precedent).

1.6.7. Un caz special prezintă numele unui trib biblic. În gr. apare pl. Ὀτ ὄμμειν, care redă ebr. 'emim 'ființe înfricoșătoare', numele unui popor numeros, vechii locuitori ai Moabului (vezi *Dicț. biblic*, p. 349, sub *Emim*). În latinește, apare *Emim* (Dt., 2, 10, 11); G. Braulik, Dt.: „*Die Emiter, ein Volk...*“; în BJ: „*Les Emim*“; în B 1975: „*Emimii*“. În textele studiate, găsim în ms. 4389: „*Iomini*“, după sl. „*Номини*“; în ms. 45: „*Omini*“; iar în BB: „*Oamenii*“, în contextul: „*Oamenii au fost săzînd mai înainte pre dñsul*“ (Dt., 2, 10); în versetul următor: „*Moavitenii numescu pre ei oameni*“. Avem a face cu un fenomen de atracție paronimică, în urma căruia forma *omini* din ms. 45,

preluată din versiunea grecească, a fost apropiată de rom. *oameni*. Eroarea poate fi a tipografilor dar și a dierotistorilor. Ea amintește cazul gr. (ῆ) φυλή, -ῆς 'trib', 'seminție', pe care Nicolae Milescu l-a apropiat de rom. *feliu* atribuindu-i acestuia sensul cuvântului grecesc menționat (Vezi ST.L.N.M., p. 26, IV.1.6.3.). De neînțeles este modificarea textului din BB de către editorii BB 1688–1988, Dt., 2, 11; în varianta cu litere latine, cuvântul „*Oamenii*”, din originalul cu litere chirilice, este înlocuit cu o formă hibridă, „*ommini*”, în loc de „*Emimii*”. Motivarea, nejustificată, poate fi văzută la p. 953.

1.6.8. După modelul grecesc din Septuaginta, numeroase toponimice biblice, care în ebraică erau analizabile sau transparente, au fost redată în versiunile românești vechi, de care ne ocupăm, prin nume comune. În alte limbi, dar și în traducerea românească modernă, sînt folosite denumirile din originalul ebraic. Unele dintre „traducerile” de nume proprii biblice prezintă interes în chestiunea raporturilor dintre numele proprii și numele comune, de aceea ne vom opri asupra citorva din ele.

Un toponimic din această categorie este atestat în ms. 45: „*Virvul celui Cioplit*”: „*Suie-te pre Virvul celui Cioplit*” (Dt., 3, 27); în BB: „*Pre Virvul celui Cioplit*”, iar în ms. 4 389: „*În Virful muntelui celui Cioplit*” (*ibid.*). Cuvîntul *cioplit* mai apare în ms. 45: „*Suptu Asidoth cea Cioplită*” (Dt., 4, 49); și în BB: „*Supt Asidoth cea Cioplită*” (*ibid.*); în ms. 4 389: „*Pănă la Asidothul cel Cioplit*”. Pentru aceeași realitate geografică – este vorba de o creastă abruptă de munte, de un vîrf abrupt –, traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, recurge și la denumirea ebraică „*Fazgá*”, preluată din versiunea grecească („*Φαζγά*”); „*Pănă la ...Marea Sării, de la Asidoth pre Fazgá*” (Dt., 3, 17); la fel în BB; în ms. 4 389: „*Pănă la Asidoth Fazgá*”. Toponimul *Fazgá* mai apare în ms. 45 (Dt., 34, 1), în BB (*ibid.*) și în ms. 4 389, aici cu varianta *Thazgá*, preluată din versiunea slavonă („*Θαζγά*”). De asemenea, în versiunea latină: „*Usque ad radices montis Phasga*” (Dt., 4, 49); G. Braulik, Dt., 4, 49: „*Unterhalb der Steilhänge des Pisga*”; G. von Rad, Dt.: „*Am Fuß der Abhänge des Pisga*”; BJ: „*Au pied des pantes du Pisga*”; în B 1975: „*De la poalele muntelui Fazga*”.

Denumirea „*Cel Cioplit*” („*Cea Cioplită*”) din versiunile vechi românești reprezintă traducerea românească a unor expresii din grecește: „*Ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ λελαξευμένου*” (Dt., 3, 37); *Υπὸ Ἀσηδού τὴν λαξευτὴν* (Dt., 4, 49) [(ῆ) κορυφή, -ῆς 'tête', 'sommet'; vb. λαξεύω 'tailler la pierre'; „*Λίθος λελαξευμένος*” 'pierre de taille']. La rîndul lor, expresiile cu funcție toponimică grecești sînt niște traduceri ale denumirii ebraice *Așdot-Pisga*, în care termenul *Pisga* înseamnă 'urcuș', 'vîrf', 'pantă (*Așdot*) a unui munte', așadar un substantiv comun cu sensul 'creastă de munte'. Este vorba de întreaga creastă a platoului moabit, care se ridică la est de Marea Moartă,

sau de „platoul transiordanian” [vezi *Dicț. biblic*, p. 1028, sub *Pisga*, *Așdot-Pisga*; și *Nouveau dictionnaire biblique*, Saint-Léger (Suisse), 1988, p. 608].

Nicolae Milescu a transpus în românește expresiile grecești prin sintagma „*Cel cioplit*”, adică 'tăiat', pentru sensul 'pantă abruptă', 'creastă abruptă, vîrf de munte', al ebr. *Pisga* (*Așdot-Pisga*).

1.6.9. În cele trei texte de care ne ocupăm, apare expresia toponimică *Casa Fogor* (ms. 45, Dt., 3, 29; 4, 46) sau „*Casa lui Fogor*” (în BB și în ms. 4 389, *ibid.*). În grecește, întîlnim aceeași sintagmă („*Σούεγγος οἴκου Φογόρ*” [adv. *σούεγγος* 'tout proche'; 'tout près de', 'auprès de'; (ὁ) οἶκος, -ου 1. 'maison', 2. 'temple des dieux']). În alte versiuni, apare numele propriu ebraic: *Bet-Péor*, în BJ; *Beth Peor*, în G. von Rad, Dt., 3, 29; *Bet-Pegor*, în G. Braulik, Dt., 3, 29; „*În fața Bet-Peorului*”, în B 1975. Primul element, *Bet*, este cuvîntul ebraic *bêt*, care are atît sensul 'templu', cît și pe cel de 'casă'; al doilea element, *Peor*, era numele unei localități din ținutul de la est de Iordan, aproape de muntele *Pisga* (vezi paragraful precedent; vezi *Dicț. biblic*, p. 143; și *Nouveau dictionnaire biblique*, p. 97). Este posibil ca sensul 'temple des dieux' al gr. οἶκος să fi fost calchiat din ebraică, din ebr. *bêt* 1. 'templu', 2. 'casă'. Pornindu-se de *Septuaginta*, și în alte limbi decît româna s-a recurs la un cuvînt cu sensul 'casă' sau 'templu', urmat de numele localității *Peor*. Astfel, în latinește: „*Contra fanum Phogor*”; (Dt., 3, 29; *fanum*, -i 'heiliger, der Gottheit geweihter Ort'; 'templu'); în slavonește: „*БАНЪ ЛѦМЪ ФѦГОРѦ*”.

Templul din localitatea *Peor* era dedicat zeului *Baal*. Acestuia i se spune, în ms. 45, „*Veelfegor*” (Dt., 4, 3); la fel și în BB. Sursa este gr. „*Βεελφεγόρ*”. În ms. 4 389: „*Elfegor*”; „*Au slujit Elfegorului*” (Dt., 4, 3), după slavon, „*ЕлфегорѦ*”; în G. von Rad, Dt.: „*Bei Baal Peor*”; „*Dem Baal von Peor*”; în BJ: „*Le Baal de Péor*”; în Vulgata: „*Baalphegor*”.

1.6.10. „Traducerea” numelui ebraic se întîlnește și în cazul toponimicului ebr. *Di-Zahab*, care înseamnă 'riche en or'. În BB și în ms. 45, este prezentă expresia cu valoare toponimică „*Spre Cèle de Aur*” (Dt., 1, 1); în ms. 4 389: „*În Cèle de Aur*” (*ibid.*); pe margine, se dă explicația: „*Unde iaste aur mult*”, cu indicația, în slavonește: „*Оҫ лат*”, adică 'la latini', 'în latinește'. Într-adevăr, în Vulgata numele propriu este redat prin sintagma: „*Ubi auri est plurimum*”. Tot astfel în grecește: „*Κατὰ τὰ χρύσεια*” [(τὰ) χρυσεῖα, -ων 'mines d'or'; adj. χρύσεος, -οῦς, -ῆα, -ῆ, -εον, -οῦν 'd'or'] și în slavonește: „*И ЗАЛТННКОМЪ*”.

Dar în alte limbi, este prezent toponimicul din ebraică: în BJ: „*Di-Zahab*”; în germ. „*Di-Sahab*”; în rom. modernă (B 1975): „*Di-Zahab*”.

1.6.11. O situație asemănătoare cu cele precedente prezintă expresiile toponimice „La Valea Strugurului”, din ms. 45 și din BB (Dt., I, 24), și „La Răpa Strugurului”, din ms. 4389 (*ibid.*). Aceste denumiri apar și în cartea *Numerile* din cele trei texte studiate (NM., 13, 23[24], [25]). Modelul se află în versiunea grecească, respectiv slavonească, pentru textul din ms. 4389. În gr.: „Ἐὸς φάραγγος βότρουσ” [(ἡ) φάραγξ, -αγγος 'ravin profund', 'précipice', 'gouffre'; 'vallée', 'rivage escarpé'; (ὁ) βότρουσ, -ουσ 'grappe de raisin', 'grappe']. Tot astfel, în Vulgata: „Ad vallem Botri” (lat. *botrus*, -i 'ciorchine de strugure') și în slavonă: „Аѡ бѣри грѣзѡбѣны” (vbg. *brěgŭ* 'Ufer', 'Abhang', vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 49; vbg. *grozdŭ* și *groznŭ* 'Traube'; *groznovije* 'βότρουσ', E. Berneker, *SEW*, I, p. 355).

În versiunile moderne, este preferat toponimul ebraic. Astfel, în BJ: „Le val d'Eschol”; în G. von Rad, Dt.: „Zum Tal Eschol”; în B 1975: „La valea Eşcol”. Totuși, în G. Braulik, Dt.: „Bis zum Traubental”. Etimonul toponimicului ebraic este apelativul ebr. 'eškōl 'ciorchine de strugure' (vezi *Dicț. biblic*, p. 414).

1.6.12. „Traducerea” numelor proprii este prezentă în textul: „Și întru Arderea, și întru Ispitirea, și întru Mormânturile Pohtei aș miniiat pre Domnul Dumnezăul vostru”, în BB (Dt., 9, 22; la fel în ms. 45, cu deosebiri că, în loc de *Pohtei*, apare *Poftei*, iar în loc de *miniiat*, *dodeit*). În ms. 4389: „Și în Aprindere, și în Ispitire, și în Mormânturile Poftei aș fost mâniaat pre Domnul Dumnezeul vostru”. Modelul este în *Septuaginta*: „Καὶ ἐν τῷ ἐμπυρισμῷ, καὶ ἐν τῷ πειρασμῷ, καὶ ἐν τοῖς μνήμασι ἧς ἐπιθυμίας...” [(ὁ) ἐμπυρισμός, -οῦ 'incandescence', 'embrasement'; (ὁ) πειρασμός, οῦ 'tentation'; (τὸ) μνήμα, -ατος 'tombeau'; (ἡ) ἐπιθυμία, -ας 'désir', 'envie', 'passion']. La fel în Vulgata: „In incendio quoque, et in Temptatione, et in sepulchris Concupiscentiae provocastis Dominum”; și în slavonă: „И въ запалѣнїи, и въ грѣбѣхъ похотѣ” (cf. rus. *zapalŭ* 'a aprinde', 'a da foc'; *zapál* 'aprinde', rus. *iskušénie* 'ispitire; vbg. *grobŭ* 'Grab', 'mormânt').

În versiunile mai noi ale Bibliei, sînt preferate toponimicele biblice ebraice. Astfel, în BJ: „Et à Tabeéra, et à Massa, et à Quibrot-ha-Taava, vous avez irrité Yahvé”; G. von Rad, Dt., 9, 22: „Auch bei Tabera, bei Massa, bei Kibrot Hataawa...”; G. Braulik: „Tabera”, „Massa”, „Kibrot-Taawa”; în note, se dau sensurile: 'Feuerbrand'; 'Erprobung'; 'Giergräber', ale cuvintelor ebraice: ebr. *tabhéra* 'brulant'; *massa* 'épreuve', 'tentation'; *kibroth-hattaava* 'tombeau de la convoitise'.

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît masculin, de gen.-dat., sg., *lui*, apare în poziție enclitică după un nume

propriu: „*Elfegorului*”, în ms. 4389 (4, 3; în BB și în ms. 45: „*Lui Veelfegor*” (*ibid.*)).

2.1.1. În unele cazuri, articolul *lui* este eliminat înaintea unui nume propriu: „*Au făcut fiilor Isaf*” (= *lui I.*), în BB și în ms. 45 (Dt., 2, 22; în ms. 4389: „*Feciorii lui Isaf*”). Fenomenul se explică prin influența originalului grecesc. Vezi ST.L.FAC., p. 72, II.2.1.1.; ST.L.EX., p. 18, II.2.1.0.; ST.L.NM., p. 7, II.2.1.1.

2.1.2. Articolul hotărît feminin, gen.-dat., sg., *ii*, în poziție proclitică, apare înaintea numelui propriu feminin *Miriam*: „*Adu-ți aminte căte au făcut Domnul...ii Miriam*”, în ms. 45 (Dt., 24, 9); în BB: „*Au făcut Mariiamei*”; în ms. 4389: „*Mariiei*”. Vezi ST.L.FAC., p. 71–72, II.2.1.0.–2.1.1.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Articulația adjectivului (demonstrativ) este prezentă în exemplele: „*Pustiul cel mare și înfricoșatul*” în BB (Dt., 8, 15); „*Minunile călea marile*”, în ms. 4389 (Dt., 29, 3; în acest exemplu, și articolul adjectival primește un -a); „*Pustiul cel mare și strașnicul*”, în ms. 45 (Dt., 1, 19; în BB: „*Înfricoșatul*”); „*Nu se tâmpla acesta cuvântu*”, în ms. 45 (Dt., 18, 22).

3.2.0. Gradul de intensitate cel mai înalt, superlativul, este exprimat și prin construcția alcătuită dintr-un substantiv articulat la nom.-ac., urmat de același substantiv, articulat, la gen.-dat., sg.: „*Iată, Domnului Dumnezăului tău ceriul și ceriul ceriului, pămîntul și toate cîte sînt întru el*”, în BB (Dt., 10, 14; la fel în ms. 45 și în ms. 4389). Sintagma „*Ceriul ceriului*” are sensul 'cerul cel mai de sus' și reprezintă o transpunere fidelă a gr. „Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ”, sintagmă care, la rîndul său, a fost calchiată din ebraică, cum se vede în BJ, Dt., 10, 14, p. 214, nota e: „Cette tournure [*Les cieux des cieux*] exprime en hébreu le superlatif. «Les cieux des cieux» sont les cieux le plus élevés”.

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. În ms. 45 și în BB (Dt., 7, 17), în locul formei de acuzativ *mine*, apare nominativul *eu*, în exemplul: „*Iară de vei zice în cugetul tău că «Multă e limba aceasta decît eu»* (BB). Este urmat în mod servil modelul grecesc: „Ὅτι πολλὸ τὸ εἶδος ἢ ἐγὼ”. În ms. 4389, corect: „*Decît noi*”.

4.1.1. Calchiera construcției grecești „Προεβύσαμεν ἑαυτοῖς” de către Nicolae Milescu explică apariția formei de dativ plural a pronumelui personal de persoana I, *nouă*, în sintagma: „*Am prădat nouă*”, ms. 45 (Dt., 3, 7; la fel în BB), pentru „*Ni le-am luat ca pradă*”, din B 1975, *ibid.*; în germ.: „*Nahmen wir uns zur Beute*” (G. von Rad, Dt., *ibid.*) și

„Behielten wir als Beute“ (G. Braulik, Dt., *ibid.*); în Vulgata: „Diripuimus“ 'am prădat'; în BJ: „Les dépouilles des villes furent notre butin“. Sintagma grecească conține verbul πρoεβeύoω, -εύoω 'aller en parti'; 'fourrager', 'butiner', 'piller', construit cu dativul.

4.1.2. Pronumele personal conjunct, de pers. a II-a, dat., pl. *vă* (azi *vî*) este consemnat în contextul: „Cetățile... care *vă* le-am dat voao“, în BB (Dt., 3, 19); la fel în ms. 4 389: „*Vă* le-am dat voaă“. Vezi ST.L.LV., p. 9, II.4.1.0.

4.1.3. Pronumele personal, conjunct, masculin, dativ, sg., *ii* în loc de actualul *îi*, se întilnește în ms. 45, în exemplul următor: „Să împrumutezi pre el oricât *ii* va trebui“ (Dt., 15, 8; în BB: „*îi*“). Aceeași formă apare și la cazul acuzativ, plural: „Acesta *ii* va întoarce pre ei“ (Dt., 9, 3); în BB: „*îi*“); „Pre carii *voi ii* moșneniți“, în ms. 45 (Dt., 12, 2). Vezi ST. L. FAC., p. 73–74, II.4.1.2.; ST.L.NM., p. 8, II.4.1.5.

4.1.4. Pronumele personal, conjunct, de persoana a III-a, sg., fem., acuzativ, *o*, este așezat, uneori, înaintea auxiliarului: „Nu era cetate care nu *o* am luat de la dînșii“, în BB (Dt., 3, 4); „Țara carea *li o* au făgăduit“, în ms. 4389 (Dt., 9, 28); „*O* am luat“, în ms. 4 389 (Dt., 22, 25); „*O* au dat“, în BB (Dt., 31, 9); „*O* au smerit“, în BB (Dt., 22, 28; la fel în ms. 4 389, *ibid.*); „Nu *o* am uitat“, în BB (Dt., 26, 13; în ms. 4 389: „Nice *o* am uitat“, *ibid.*); „Care *o* au scos“, în BB (Dt., 24, 4; „Nu *o* au înnoit“, în BB (Dt., 20, 5).

4.1.5. Pronumele conjunct *o* (și *oă*) este așezat, alteori, după verbul de conjugat: „Carea au luat-o“, în ms. 45 (Dt., 24, 5; în BB și în ms. 4 389: „Care *o* au luat“); „Și *n-au* înnoit-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 20, 7; în BB: „*N-au* luat-o pre dînșia“); „Au aflat-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 22, 27); „Au smerit-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 22, 29); „Cela ce au scos-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 24, 4); „*N-am* uitat-o“, în ms. 45 (Dt., 26, 13); „Au învățat-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 32, 44; la fel în BB, vers. 45); „Vei lucra-o“, în ms. 45 (Dt., 28, 39); „Auzindu-oă să *o* facem“, în ms. 4 389 (Dt., 30, 12, 13; în BB, vers. 13: „Auzindu-o... *o* vom face“; în ms. 45: „Auzindu pre ea vom face-o“, în vers. 12, și „*O* vom face“, în vers. 13); „Silindu-o“, în ms. 45 (Dt., 22, 25; la fel în BB).

Reluarea pronumelui *o* se întilnește în exemplul: „Căce *o* ai smerit-o pre ea“, în ms. 45 (Dt., 21, 14; pe margine, de aceeași mână, este adăugat pronumele *însă* 'ea': „Pre *însă*“). Vezi ST.L.EX., p. 19, II.4.1.5.

4.1.6. Pronumele personal *dînsul* cunoaște varianta mai veche cu *-i-*, *dîns-* (< *de* + *îns* > *dens* > *dîns*), în BB: „Cătră *dînșii*“ (Dt., 1, 3; 29, 2; în ms. 45: „Cătră *înșii*“; în ms. 4 389: „Că *dânsul*“); „Pre *dînșii*“, în BB (Dt., 1, 13; în ms. 45: „Pre *înșii*“); „Pre *dînsul*“, în BB (Dt., 1, 17; în ms. 45: „Pre *el*“); „După *dînșii*“, în BB; în ms. 45: „După *înșii*“; în ms. 4 389: „După *dânsii*“. În BB sînt prezente, *însă*, și variantele cu *î* (ϝ), „*Dînșii*“ (Dt., 1, 30) sau cu *ă* (ϝ), „*Dânsii*“

(Dt., 11, 9). Vezi ST.L.FAC., p. 74, II.4.1.3.; ST.L.EX., p. 18–19, II.4.1.1.–4.1.2.; ST.L.LV., p. 9, II.4.1.2.; ST.L.NM., p. 8, II.4.1.7.

4.1.7. Pronumele personal *luiș* (< *lui* + *și*) 'lui însuși', 'siesi' a fost înregistrat în BB: „Să *ia* *luiș* limbă“ (Dt., 4, 34; în ms. 45: „Să *ia* *șie* limbă“); în BB: „Va alêge...*luiș*“ (Dt., 12, 26; în ms. 45: „Pre *el* *șie*“; în ms. 4389: „Și-*l* *vă* alêge... *lui*“); în BB: „Să *nu* înmulțească *luiș*“ (Dt., 17, 16, 17; în ms. 45: „Să *nu* înmulțească *șie*“); în BB: „Să *ia* pre dînșia *luiș* muiare“ (Dt., 24, 4; în ms. 45: „Să *o* *ia* pre ea *șie* muiare“); în BB: „*O* va lua *luiș* muiare“ (Dt., 25, 5; în ms. 45: „*Șie*“); în BB: „Să te rădice Domnul... *luiș* norod sfînt“ (Dt., 28, 9; în ms. 45: „*Șie*“); în BB: „Să te întărească... *luiș* întru nărod“ (Dt., 29, 13; în ms. 45: „*Șie*“). După cum rezultă din exemplele de mai sus, *luiș* are funcția de pronume reflexiv (vezi mai jos, sub 4.2.0.). Vezi ST.L.FAC., p. 74, II.4.1.5.; ST.L.EX., p. 9, I.3.5.19.; ST.L.NM., p. 8, II.4.1.7.

4.1.8. Pronumele de întărire este format din pronumele personal sg. *însu*, -ă 'el', 'ea' + pronumele conjuncte *mi*, *fi*, *și*, pl. *înși*, *înse* + *ne*, *vă*, *și*. Adesea, formele sînt însoțite de *eu*, *tu*, *el*, *noi* etc. Acest pronume este caracteristic pentru norma literară din ms. 4 389. El nu apare în ms. 45 și în BB, în cărțile studiate pînă acum. În ultimele două texte, în locul lui a fost semnalat, uneori, în această funcție, *singur*, -ă, 'el însuși', 'ea însăși'.

Exemple din ms. 4 389: „Vedeș că eu sînt *însu* și nu iaste alt Dumnezeu fără de mine“ (Dt., 32, 39; în BJ: „Voyez... *que* moi, moi je le suis“; în germ., G. von Räd, Dt.: „Sehet... *das* ich, ich es bin“); „Păzêște *însuș* să nu aduci arderea-ta-cea-de-tot în tot locul“ (Dt., 12, 13); „Tu să te păzêști *însuș*“ (Dt., 12, 30; 24, 8); „Și ieși Sion... *el* *însuș*... la războiu“ (Dt., 2, 32); „Și teșî Og... *însuș* *el*“ (Dt., 3, 1); „Că *însuș* Domnul... va lupta pentru voi (Dt., 3, 22); „Domnul *însuș* iaste moștinarea lor“ (Dt., 18, 2); „Ne scoase... *el* *însuș* cu tîria sa“ (Dt., 26, 8); „Domnul *însuș*... nu te va lîsa“ (Dt., 31, 8); „Au doară nu iaste acesta *însuș* tatăl tîu...?“ (Dt., 32, 6); „Domnul *însuș* i-au purtat“ (Dt., 32, 12); „Să lepădaș voi *însivă* rîul de la voi“ (Dt., 17, 7; în BB: „*Singuri*“); „Veș lua voi *însivă* răotatea de la voi“ (Dt., 22, 21, 24). Vezi ST.L.FAC., p. 74, II.4.1.4.; ST.L.EX., p. 19, II.4.1.3.; ST.L.NM., p. 8, II.4.1.8.

4.1.9. Cu valoare de pronume de întărire, *singur* este atestat în BB și în ms. 45, în exemple ca: „Veș rădica... voi *singuri*“, în BB (Dt., 17, 7; în ms. 45: „Voi *sînguri*“; în ms. 4 389: „Voi *însivă*“); în BB: „Vei scoate pre cel rîu dentru voi *singuri*“ (Dt., 22, 21, 24; în ms. 45: „*Sînguri*“; în ms. 4 389: „Voi *însivă*“); în BB: „Domnul *sîngur* i-au adus pre ei“ (Dt., 32, 12; în ms. 45: „*Sîngur*“; în ms. 4 389: „*Însuș*“). Vezi ST.L.LV., p. 9, II.4.1.3.; ST.L.NM., p. 8, II.4.1.8.

4.2.0. Pronumele reflexiv. Cîteva exemple cu acest pronume pot fi văzute mai sus, II.4.1.7. Adăugăm aici următoarele contexte: „*Locul care l-au ales șie Domnul*“, în ms. 4 389 (Dt., 14, 25): „*Vei adaoge încă șie 3 cetății*“, în ms. 45 (Dt., 19, 9; în BB: „*Vei adaoge șie încă*“).

4.2.1. Formele conjuncte ale pronumelui reflexiv, -ș, -și, apar în exemple ca: „*De-ș va lua cinevaș nevastă*“, în ms. 4 389 (Dt., 24, 5); în același text: „*Și-l va alêge... șie*“ (Dt., 12, 18; pe margine, este adăugat „*Lui*“, pentru „*Șie*“, din text. Vezi mai sus, II.4.1.7.

4.2.2. Forma conjunctă de acuzativ a pronumelui reflexiv se (să) este plasată, uneori, după verb, în BB: „*Apropii-se anul al șaptelea*“ (Dt., 15, 9; în ms. 4389: „*Apropie-se*“; în ms. 45: „*Apropie-să*“).

4.3.0. Pronume și adjective posesive. Formele conjuncte de dativ ale unor pronume personale și reflexive sînt folosite ca pronume posesive în exemple ca: „*Acasă-ș*“, în ms. 4 389 (Dt., 20, 6, 7); „*Fără voie-ș*“ în ms. 45 (Dt., 19, 4); „*Aproapele-ți*“, în ms. 45 (Dt., 15, 2; în BB: „*Aproapele tău*“, în ms. 4 389: „*Vecinul tău*“); „*Popa-ți*“, în ms. 45 (Dt., 12, 18; în BB: „*Levitul tău*“). Vezi ST.L.FAC., p. 75, II.4.3.0.-4.3.1.; ST.L.EX., p. 20, II.4.3.0.; ST.L.LV., p. 10, II.4.3.0.; ST.L.NM., p. 9, II.4.3.0.

4.4.0. Pronume și adjective demonstrative. Pronumele demonstrativ-determinativ de apropiere are la nom.-ac., pl., masc., terminația *-ea*, „*Aceștea*“, deși acordul cu substantivul următor este defectuos: „*Aceștea vrăji... vor auzi*“, în ms. 45 (Dt., 18, 14; tot astfel în BB și în ms. 4 389). Explicația constă în traducerea servilă de către Nicolae Milescu a gr. οὔτοι, care este forma de masc., pl., nom.-ac a pronumelui demonstrativ οὗτος, αὐτή, τούτο 'acesta'. Substantivul determinat este κληδονισμῶν, gen. pl. al subst. masc. (ὁ) κληδονισμός, -οῦ 'l'acțiune d'augurer, de prédire'. Vezi ST.L.FAC., p. 75, II.4.4.0.-4.4.1.; ST.L.EX., p. 20, II.4.4.0.-4.4.1.; ST.L.LV., p. 10, II.4.4.0.; ST.L.NM., p. 8-9, II.4.4.0.-4.4.3.

4.4.1. Afereza vocalei a- se întîlnește în forma *cestu*, din ms. 45: „*Să vă têmeși de numele... cestu minunat*“ (Dt., 28, 58); în ms. 4 389: „*Să fie muiare cestui om*“ (Dt., 22, 16).

4.4.2. Pronumele și adjectivul demonstrativ, fem., gen.-dat., sg., aceștia, este prezent în toate cele trei texte studiate: „*Toate cuvintele legii aceștia*“ (Dt., 27, 3); „*Făgăduinței aceștia*“ (Dt., 29, 20).

4.4.3. Pronumele și adjectivul demonstrativ de depărtare, gen.-dat., sg., fem., nu are încă *-l*-analogic: „*Cetății aceia*“, în BB (Dt., 21, 4; în ms. 45: „*Aceia*“; în ms. 4389: „*Bătrânii acei cetăț*“; aceleași forme se întîlnesc și în Dt., 21, 6; 22, 18; 25, 8). Dacă substantivul precede, forma este *acei*, față de forma actuală *acelei*: „*Acei cetăț*“, în ms. 4 389 (Dt., 19, 12); „*Acei urite*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 21, 15, 16). Este foarte posibil ca *-i*, din *acei*, să fie sonant. Se întîlnește

și forma cu aferea lui *a-*, identică cu cea a articolului adjectival, în exemple ca: „*Feciorul cei ce iaste dragă*“, în ms. 4 389 (Dt., 21, 16, 17); „*Cei urte*“ (*ibid.*) „*Cei iubite*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 21, 16); „*Cei urite*“ (*ibid.*); „*Al ceii urite*“, în BB (Dt., 21, 17; în ms. 45: „*A cei urite*“); „*Capul giuncăi ceia ce-i vinele tăiate*“, *ibid.*; în ms. 4 389: „*Cei ce-i sânt vinele tăiate*“, *ibid.*). Este posibil ca și în aceste cazuri să fi fost în finală un *-i* sonant. Pe de altă parte, afereza lui *a-* este prezentă și în forma de masc., pl., nom.-ac.: „*Cei ce să apropie de sfîrvu*“, în BB (Dt., 21, 6; în ms. 45: „*Ceia ce*“; în ms. 4 389: „*Carei*“). Vezi ST.L.FAC., p. 73, II.2.3.0.; p. 75, II.4.4.1.; ST.L.EX., p. 18, II.2.3.0.; p. 20, II.4.4.0.-4.4.1.; ST.L.LV., p. 10, II.4.4.0.; ST.L.NM., p. 9, 4.4.3.

4.5.0. Pronumele relative-interogative. După modelul grecesc, Nicolae Milescu folosește forma de gen.-dat., sg., masc. *căruia* pe lângă substantivul *pămîntului*, în contextul: „*Am adus începătura roadelor pămîntului căruia mi-ai dat mie, Doamne*“ (Dt., 26, 10; în BB: „*Care mi-ai dat*“; în ms. 4 389: „*Care l-ai dat mie*“). Modelul grecesc conține o formă de genitiv, singular, dar de genul feminin, pentru că substantivul alăturat este de genul feminin: „*Τῆς γῆς ἧς ἔδοκας μοι, κόριε*“.

4.5.1. Pronumele relativ invariabil de 'care' este atestat în ms. 4 389: „*Carea are dumnezei de se apropie de dănșii*“ (Dt., 4, 7). Vezi ST.L.EX., p. 20, II.4.5.1.

4.6.0. Pronume și adjective nehotărîte. Vezi ST.L.FAC., p. 76, II.4.6.0.-4.6.6.; ST.L.EX., p. 20-21, II.4.6.0.-4.6.9.; ST.L.LV., p. 10-11, II.4.6.0.-4.6.18.; ST.L.NM., p. 9-10, II.4.5.0.-4.5.13.

4.6.1. Pronumele nedefinit cinevaș este prezent în textul ms. 4 389 (Dt., 13, 15; 21, 18; 22, 13, 26, 28). Tot aici și „*Cevaș*“ (Dt., 24, 1).

4.6.2. Pronumele nehotărît fieștecine se întîlnește în ms. 4 389 (Dt., 16, 17; în BB și în ms. 45: „*Fiecarele*“).

4.6.3. Pronumele nehotărît fieștece 'ceva'; 'orice' este atestat în BB: „*De va fi... datorie ori fieștece*“ (Dt., 24, 10; la fel în ms. 45); în ms. 4 389: „*Pentru fieștece vină și pentru fieștece greșală*“ (Dt., 19, 15). Se întîlnește în ms. 4 389 și o formă a acestui pronume în care între *fiește* și *ce* se produce inserția articolului *a*: „*Fiește-a-ce*“: „*Și fiește-a-ce din cêle cerești*“ (Dt., 17, 3; în BB: „*La tot cêle dentru podoaba ceriului*“; în ms. 45: „*La tot ce-i dentru...*“). Alteori, pronumele și adjectivul nehotărît *fieștece* este precedat de *-or*, provenit din *oricare*, *oricine* etc., rezultînd o formă neobișnuită „*Or-fiește-ce*“, în același ms. 4 389: „*Veș face or-fiește-ce chip cioplîu*“ (Dt., 4, 25). Inserția articolului *a* mai fost semnalată și în formele „*Fiște-ai-cărui*“; „*Fiște-a-cui*“; „*Fiște-a-cării* etc., care sînt specifice pentru textul ms. 4 389, datorită episcopului cărturar Daniil Panoneanul. Vezi ST.L.FAC., p. 73,

II.2.2.3.; p. 76, II.4.6.3.; ST.LEX., p. 18, II.2.2.1.; p. 21, II.4.6.6.; ST.LLV., p. 10, II.4.6.7.

4.6.4. Pronumele nedefinit *neștine* 'cineva', 'oricine' este folosit în ms. 45 și în BB (Dt., 19, 21; 22, 13; 24, 1, 5); numai în ms. 45, el apare în Dt., 21, 18 (în BB: „*Cuiva*“; în ms. 4 389: „*Cinevaș*“). Vezi ST.L.FAC., p. 76, II.4.6.2.; ST.LEX., p. 21, II.4.6.7.; ST.LLV., p. 10, II.4.6.9.; ST.L.NM., p. 9, II.4.5.3.

4.6.5. Pronumele nedefinit *nescare* (< lat. *nescio quālis*) 'cineva', 'vreunul', 'oarecare', în ms. 45: „*În ce chip are fi purtat nescare om cu hrane pre fiul său*“ (Dt., 1, 31; în BB: „*Ar fi purtat vreun om*“); în ms. 4 389: „*De va fi gâlceavă între niscare oameni*“ (Dt., 25, 1).

4.6.6. Pronumele nedefinit *oarecarele* însoțește, ca adjectiv, substantivul *om* în: „*În ce chip oricarele om va certa pre fiul său*“, în BB (Dt., 8, 5); în ms. 45: „*Om oarecarele*“ (*ibid.*). Sensul sintagmei este 'cineva', 'careva'. Modelul este grecesc, vezi ST.LLV., p. 10–11, II.4.6.15.

4.6.7. Pronumele nehotărît *oricîte* este atestat în BB: „*Auzi oricîte va zice Domnul*“ (Dt., 5, 27; în ms. 45: „*Oricâte va dzice*“).

4.6.8. Pronumele nedefinit *orice* cunoaște inserția prepoziției *cu*, devenind *or-cu-ce* 'cu orice', în ms. 4 389: „*Blestemat cel ce va zăcea or-cu-ce dobitoc*“ (Dt., 27, 21). Vezi mai sus, II.4.6.3.

4.6.9. Fenomenul inserției, semnalat în paragraful precedent, are loc și în cazul pronumelui și adjectivului nehotărît *vreun*, *vreo* (< lat. *vēre* + *unus*, *una*), care este despărțit de *întru*, rezultând o formă neobișnuită, „*Vre-într-una*“, în ms. 4 389: „*Vre-într-una den cetățile tale*“ (Dt., 17, 2; în BB: „*Întru una den*“; în ms. 45: „*Într-una den*“); în ms. 4 389: „*Vre-într-o cetate*“ (Dt., 13, 12; în BB: „*Întru una den*“; în ms. 45: „*Întrina*“); în ms. 4 389: „*De vei afla... vre-într-un copaci*“ (Dt., 22, 6; în BB și în ms. 45: „*Pre vreun copaciu*“).

4.6.10. Pronumele nedefinit negativ *nime*, provenit din *nimene* (-i), prin haplogie (într-o succesiune de tipul „*De nimene nevoit*“; vezi CDDE, nr. 1231), este atestat în ms. 45 (Dt., 11, 25; în BB: „*Nimeni*“; în ms. 4 389: „*Nimini*“).

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul cardinal. *Unu*, *una* apar în locul gr. ἓς, μία în: „*Dumnezeul nostru unul iaste*“, în BB (Dt., 6, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Un domn iaste*“), după gr. „*Κόριος ἓς ἐστ*“; în BJ: „*Notre Dieu est le seul Yahvé*“; în germ. G. von Rad, Dt.: „*Jahwe (ist) unser Gott, Jahwe als einer allein*“; G. Braulik, Dt.: „*Jahwe ist einzig*“.

5.2.0. Numeralul colectiv. Subst. *întunerec*, cu sensul 'zece mii', este prezent în ms. 4 389, în exemplul: „*Acêstea sânt întunerecele lui Efraim și acêstea miile Manásiei*“ (Dt., 33, 17; în BB: *Zecile de*

mii“; în ms. 45: „*Dzecile de mii*“). Cuvântul *întunerec* cu sensul 'zece mii' reprezintă un calc semantic după sl. *tîma* 1. 'întunerec', 2. 'zece mii'. Vezi ST.L.FAC., p. 76; II.5.1.0.; p. 95, IV.2.2.36.

Numeralul colectiv *amîndoi*, în ms. 4 389: „*Amânduror împărașilor acestora*“ (Dt., 3, 21; în BB și în ms. 45: „*La acești doi împărași*“); în ms. 4 389: „*A amânduror împărașii Ammoreiului*“ (Dt., 4, 47; în BB și în ms. 45: „*A doi împărași a Ammoreilor*“).

5.3.0. Numeralul adverbial pentru 'multiplicat printr-o mie', 'de o mie de ori mai mare' este exprimat prin „*O mie de părți mai mult*“, în ms. 45: „*Să fiți cu o mie de părți mai multu*“ (Dt., 1, 11; la fel în BB; în ms. 4 389: „*Sănteș de 1000 de ori înmultii*“). Versiunea grecescă conține adv. χιλιοπλασίως 'mille fois autant'; BJ: „*Yahvé... vous multipliaera mille fois autant*“; G. von Rad, Dt.: „*Jahwe...möge euch noch tausendfach mehren*“.

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. Verbul *a finea* este de conjugarea a II-a, în BB: „*Să nu vă finet de dănsul*“ (Dt., 18, 22; la fel în ms. 45); verbul *a umplea* 'a se împlini', 'a se îndeplini' este, de asemenea, de conjugarea a II-a, în ms. 4 389: „*Nu se va umplea cuvântul*“ (Dt., 18, 22; în BB și în ms. 45: „*Nu să va timpă*“); aceleiași conjugări a II-a aparține și verbul *a zăcea* 'a cloci', în ms. 4 389: *Muma va zăcea pre pui*“ (Dt., 22, 6; în BB: „*Muma clocêște pre golași*“; în ms. 45: „*Maica clocêște pre golași*“). Verbul *a agiutori*, de conjugarea a IV-a, se întîlnește în ms. 45: „*Vă agiutorească voao*“ (Dt., 32, 38; la fel în BB: „*Vă agiutorească*“; în ms. 4 389: „*Să vă ajute*“). Verbul *a încusca*, de conjugarea I, este atestat în ms. 4 389: „*Nici vă încuscraș cu dănșii*“ (Dt., 7, 3; în BB și în ms. 45: „*Încuscrișii*“).

6.1.1. Sufixul verbal *-ez* se întîlnește în ms. 4 389: „*Să nu cruțeze ochii tăi*“ (Dt., 7, 16); în BB: „*Să nu întărziezi*“ (Dt., 23, 22; în ms. 45: „*Să nu întărzii*“); în BB: „*Să împrumutezi*“ (Dt., 15, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Forma cu *-ezi* la acest verb mai este atestată în BB (Dt., 28, 12, 12), în ms. 45 (*ibid.*; și în 15, 8) și în ms. 4 389 (Dt., 15, 8). Forma fără sufix, în BB: „*Să împrumuți*“ (Dt., 15, 8).

6.2.0. Verbe reflexive. Forme reflexive cu valoare de pasiv se întîlesc în exemple ca: „*Aaron... s-au îngropat acolô*“, în ms. 45 și în BB (Dt., 10, 6; în ms. 4 389: „*Fu îngropat*“). Modelul este grecesc. Nicolae Milescu, traducătorul ms. 45, a transpus în românește aoritul pasiv grecesc ἐτάφη: „*Καὶ ἐτάφη ἐκεῖ*“ [vb. θάπτω, viit. θάψω aor. ἔθαψα sau ἔτασθ; aor. pasiv ἐτάφη]; în ms. 4 389: „*Iar proorocul... să se omoare*“ (Dt., 13, 5; în BB: „*Pre dinsele să scrisese toate cuvintele care au grăit Domnul*“ (Dt., 9, 10; în ms. 45: „*Era scris*“; în ms. 4 389: „*Era scris*“); în BB: „*Vă veți vinde acolô*“ 'veți fi vinduți' (Dt., 28, 68; în ms. 4 389: „*Vă veș da*“; pe margine de aceeași mîină: „*Vă veș vinde*“).

6.2.1. Demnă de remarcat este absența pronomelor reflexive în cazuri ca: „Copilul carele va naște” ‘se va naște’, ‘va fi născut’, în BB și în ms. 45 (Dt., 25, 6; în ms. 4 389: „Se va naște”); „Nu voi abate în direapta au a stînga” ‘nu mă voi abate’, în BB și în ms. 45 (Dt., 2, 27; în ms. 4 389: „Nu ne vom abate”); „Și veți bucura” ‘vă veți bucura’, în ms. 45 și în BB (Dt., 12, 12; în ms. 4 389: „Vă veți veseli”); „Veți închina lor”, ‘vă veți...’, în ms. 45 (Dt., 11, 16; în BB: „Vă veți închina”; în ms. 4 389: „Să vă închinați”).

6.3.0. Prezentul indicativului. De la verbul *a putea*, există forma specială de prezent indicativ, pers. I, sg. „Poci”, în ms. 4 389: „Nu poci eu sângur să vă port” (Dt., 1, 10); „De acum nu mai poci să mai intru și să mai ies” (Dt., 31, 2). Vezi ST.L.FAC., p. 77; II.6.3.0.; ST.L.NM., p. 10, II.6.3.1.

6.3.1. Prezentul indicativ perifrastic, alcătuit din verbul *a fi*, la prezent, și gerunziul verbului de conjugat, este atestat în BB: „Nu în ceriu iaste zicînd” (Dt., 30, 12; în ms. 45: „Nu iaste întru ceriu [sus] dzicîndu”; în ms. 4 389: „Nu iaste în cer să zici”). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a urmat îndeaproape versiunea grecească: „Ὅκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ λέγων”. Pentru comparație, menționăm și alte versiuni: în Vulgata: *Nec in caelo situm ut possis dicere*; în germ. G. von Rad, Dt.: „Es ist nicht im Himmel, daß du sagen müßtest”; în BJ: „Elle n'est pas dans les cieux, qu'il le faille dire”; în B 1975: „Ea nu este în cer, ca să zici”. Un alt exemplu, din BB: „Nice iaste decindea de mare zicînd” (Dt., 30, 13; în ms. 45: *Nice decinde de mare iaste dzicîndu*”, după gr. „Ὅδὲ πέραν τῆς θαλάσσης ἐστὶ λέγων”.

6.3.2. După modelul grecesc, Nicolae Milescu, iar după el și frații Șerban și Radu Greceanu, diortositorii BB, precum și, uneori, și episcopul Daniil Panoneanu au introdus în versiunile românești pe care le-au realizat niște construcții perifrastice de prezent (ele există și la alte moduri și timpuri), alcătuite dintr-un verb și un substantiv care au același radical. Este vorba de așa-numitele construcții intensive, al căror punct de plecare în limba greacă a fost limba ebraică, de tipul: „Dobitocul ce... ungheste unghi” ‘are unghii’. Uneori, în locul unui substantiv coradical, apare gerunziul aceluiași verb: „Zice zicînd” ‘zise’. Forma de gerunziu poate precede substantivul coradical: „Vrăjind vrăjă” ‘vrăjind’. În toate situațiile, sensul este unic, și anume acela al verbului. Construcțiile verbale intensive au fost înregistrate în studiile precedente în capitolul *Vocabular*, și anume în partea dedicată calcurilor semantice. În unele cazuri, discuția a fost plasată în capitolul *Morfologie*, în partea despre *Verb*. Vezi ST.L.FAC., p. 81, II.6.13.0.; ST.L.EX., p. 24, II.6.13.0.; ST.L.LV., p. 13–14, II.6.12.0. În ultimul studiu din serie, anume în ST.L.NM., formele în discuție sînt înregistrate în capitolul *Vocabular*, în articolul dedicat verbului respectiv. În cele ce urmează, vom prezenta construcțiile verbale intensive la modurile

și timpurile verbului de bază din versiunea românească, indiferent de modul și timpul verbului respectiv în versiunea grecească.

6.3.3. La indicativul prezent au fost consemnate următoarele construcții verbale intensive: „Dobitocul ce... ungheste unghii de doao gemănări”, în BB (Dt., 14, 6; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Ungheste unghia în doaoă”), după gr. „Ὀνοχιζόντων Ὀνοχιστήρας” [vb. Ὀνοχιζῶ, la pasiv Ὀνοχισμένος, -η, -οῦ ‘qui a le sabot fendu, le pied fourchu’; (ὅ) Ὀνοχιστήρ, -ήρος ‘fissure du sabot des animax à pied fourchu’; (ὅ) ὄνοξ, -υχοξ ‘ongle’]. Construcția mai este prezentă și în Dt., 14, 7, 8; vezi și ST.L.LV., p. 34–35, IV.2.1.131. Alt exemplu: „Să nu ascultați cuvintele... celuia ce visuiaște visul acela”, în BB (Dt., 13, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Va vedea visul”), după gr. „Τὸῦ ἐνοπιναζομένου τὸ ἐνόπιον ἐκέινο” [vb. ἐνοπιναζῶ ‘rêver’, ‘voir en songe’; (τὸ) ἐνόπιον, -οῦ ‘songe’, ‘rêve’; ‘vision en songe’].

6.4.0. Verbe iotacizate. Prezentul indicativ și prezentul conjunctiv. Gerunziul. Verbele „iotacizate”, adică cele cu radicalul terminat în *-f*, *-dz (> z)*, *-z̄ (ñ)*, *-f̄ (u)*, la modurile și timpurile menționate, sînt caracteristice pentru perioada veche a limbii române literare. Formele noi, apărute pe cale analogică, datează, în Moldova și în Banat, din a două jumătate a secolului al XVII-lea, ele fiind semnalate la Miron Costin și în *Lexiconul Marsiglian* (Vezi G. Ivănescu, *Probl.*, p. 283). Acceptarea formelor cu *-t*, *-d*, *-n*, *-r* în norma limbii literare a avut loc abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. În textele studiate (*Pentateuhul* din BB, din ms. 45 și din ms. 4 389), precum și în alte texte din a doua jumătate a secolului al XVII-lea la care ne-am referit incidental, nu am înțilnit nici un exemplu de verbe cu *-t*, *-d*, *-n*, dar am găsit cîteva cazuri cu *-r*, la conjunctivul prezent, pers. a III-a, sg. și pl.: (să) *ceară*; (să) *moară*; (să) *piară*; (să) *răsară*. Vezi ST.L.FAC., p. 77, II.6.3.0.; ST.L.EX., p. 21–22, II.6.3.0.–6.3.3.; ST.L.LV., p. 11, II.6.3.0.–6.3.1.

6.4.1. Conjugarea a II-a. Verbul *a părea*, în locuțiunea verbală *a-i părea cuiva rău*, cunoaște forma „Paie”, fără *-r*, în ms. 4 389: „Nu-ț paie rău!” (Dt., 15, 10). Verbul *a ședea* are la conjunctiv prezent forma cu *-z*: „(Să) șază”, în ms. 4 389 (Dt., 21, 13); „Șzînd”, în ms. 4 389 (Dt., 11, 19; în BB, la fel; în ms. 45: „Ședzîndu”). Verbul *a vedea*: „(Să) vâz”, în ms. 4 389 (Dt., 3, 25); „(Să) vază”, în ms. 4 389 (Dt., 13, 3; 16, 4; 23, 14; în BB: „Vâzînd” (Dt., 9, 16); în ms. 45: „Vâdzîndu” (*ibid.*)).

6.4.2. Conjugarea a III-a. Formele iotacizate, apărute, în multe cazuri, pe cale analogică, sînt ilustrate de următoarele exemple. Verbul *a apune* are gerunziul „Apuînd”, în BB și în ms. 45 (Dt., 23, 11), iar conjunctivul, „(Să) apuie”, în BB și în ms. 45 (Dt., 24, 15). Verbul *a arde* are la conjunctiv forma „(Să) arză”, în ms. 4 389 (Dt., 29, 23). Verbul *a cere*

este atestat atît cu finala *ĭ*, cît și cu *ri*: „(Să) cei“, în ms. 4 389 (Dt., 8, 9; 15, 2, 3), dar „(Să) ceri“, în ms. 45 și în BB (Dt., 15, 2, 3). Verbul *a pierde*: „(Să) pierz“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 14); „(Să) piarză“, în ms. 4 389 (Dt., 2, 15; 6, 15; 7, 10; 9, 8, 20; 10, 10); în BB: „(Să) piarză“ (Dt., 29, 19); în ms. 45: „(Să) piardză“ (*ibid.*). Verbul *a prinde* are la conjunctivul prezent forma „(Să) prinză“, în ms. 4 389 (Dt., 22, 18). Verbul *a pune* are la prezentul indicativ, pers. I, sg., forma „(Eu) pui“, în BB (Dt., 29, 14) și în ms. 4 389 (Dt., 11, 26; 30, 19); în ms. 45: „(Eu) pui“ (Dt., 29, 14): la conjunctiv: „(Să) pui“, în ms. 4 389 (Dt., 17, 14; la fel în BB, vers. 15); La pers. a III-a, conj. prez.: „(Să) puie“, în ms. 4 389 (Dt., 20, 9; 24, 5; 26, 4; 29, 1; 32, 27; la fel în BB (Dt., 24, 5; 28, 13; 32, 27) și în ms. 45 (*ibid.*); forma de gerunziu „Puind“ a fost consemnată în BB (Dt., 17, 15) și în ms. 4 389 (Dt., 20, 19). Verbul *a rămîne* are la conjunctiv formele: „(Să) rămîie“, în BB (Dt., 19, 15; 28, 55); „(Să) rămîie“, în ms. 4 389 (Dt., 16, 15) și în ms. 45 (Dt., 19, 15; 28, 55). Verbul *a răspunde* are forma „(Să) răspunză“, în ms. 4 389 (Dt., 27, 15, 26). Verbul *a scoate* are conjunctivul „(Să) scoață“, în BB și în ms. 45 (Dt., 13, 5; 23, 14; 25, 11), precum și în ms. 4 389 (Dt., 22, 20; 25, 11). Verbul *a spune*: „(Să) spui“, în BB (Dt., 5, 5; în ms. 45: „(Să) spui“); gerunziul „Spuid“, în BB și în ms. 45 (Dt., 13, 9). Verbul *a trimite*: „(Să) trimiță“, în BB și în ms. 45 (Dt., 28, 8, 20; „(Să) trimeăță“, în ms. 4 389 (Dt., 19, 12). Verbul *a ține* are gerunziul „Țiind“, în BB (Dt., 9, 14).

6.4.3. Conjugarea a IV-a. Verbul *a auzi*: „(Să) auz“, în ms. 4 389 (Dt., 1, 17); „(Să) auză“, în ms. 4 389 (Dt., 4, 10; 31, 11, 12, 13, 28), precum și în BB și în ms. 45 (Dt., 31, 12). Forma de conjunctiv cu *și*, „(Și) auză“ se întîlnește în BB și în ms. 45 (Dt., 32, 1). Pentru această formă, vezi ST.L.FAC., p. 79, II.6.9.1. Verbul *a împărți* are la conjunctiv forma „(Să) împarță“, în ms. 4 389 (Dt., 21, 16). Verbul *a răsar* are forma „(Să) răsaie“, în ms. 4 389 (Dt., 29, 23). Verbul *a slobozi* are la conjunctiv forma „(Să) sloboază“, în ms. 4 389 (Dt., 24, 2).

6.4.4. Forma nouă de gerunziu, cu *-n-*, „Venindu“, este semnalată în ms. 45 (Dt., 25; 9), pe cînd în BB se menține varianta veche „Viind“ (*ibid.*).

6.4.5. Forma de imperativ de la verbul *a pieri* este, în BB, „pieri!“ (Dt., 33, 27), în timp ce în ms. 45 este folosită varianta fără *-r-*, „Piei!“! Infinitivul lung, substantivat, de la același verb, are *-r-* în ms. 45: „Cu perire veși peri!“ (Dt., 30, 18), în timp ce în BB este prezentă varianta fără *-r-*, „Peire“ (*ibid.*) în ms. 4 389: „Veși peri cu periciune“ (*ibid.*). Forma de conjunctiv „(Să) piiaie“ este atestată în ms. 4 389.

6.4.6. Consoana *-r-* este menținută în forma „(Eu) moriu“, în BB și în ms. 4 389 (Dt., 4, 22).

6.5.0. Imperfectul indicativului. La verbele de conjugarea a IV-a, terminația de imperfect *-iă* (*-iăi* etc.) este prezentă în: „Căznia“, în ms. 4 389 (Dt., 26, 6); „(Te) ferii“, în BB (Dt., 28, 60);

„Flămînziiai“, în BB (Dt., 28, 18; în ms. 45: „Flămândziiai“, *ibid.*); „Goniia“, în ms. 4 389 (Dt., 11, 4); „Leșia“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 21); „Leșii“, în ms. 4 389 (Dt., 25, 15); „Leșiiși“, în ms. 4 389 (Dt., 23, 4); „Împărția“, în BB și în ms. 4 389 (Dt., 32, 8; în ms. 45: „Împărțea“); „Îngroziia“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 60); „Înmulția“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 63); „Necăjia“, în ms. 4 389 (Dt., 26, 6); „Ostenia“, în BB și în ms. 45 (Dt., 25, 18; în același loc, și „Osteniia“); „Păzia“, în ms. 4 389 (Dt., 25, 18); „Răniia“, în BB și în ms. 45 (Dt., 1, 44); și „Veseliia“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 63).

Terminația de imperfect *-iă* se întîlnește în: „Pogorîia“, în BB (Dt., 9, 21); „Urîia“, în BB (Dt., 19, 6; în ms. 45: „Urîia, *ibid.*).

6.5.1. La persoana a III-a plural a imperfectului nu apare *-u-*: „Ochii voștri vedea“, în BB și în ms. 45 (Dt., 11, 17); „Carii purta“, în ms. 4 389 (Dt., 31, 9).

6.6.0. Perfectul simplu. Preferința pentru această formă verbală este evidentă în textul ms. 4 389 al lui Daniil Panoneanul. În ms. 45 și în BB, de multe ori se întîlnesc drept echivalente formele de perfect compus. Pentru exemplificare, se pot compara fragmentele din Dt. 34, 5–10 din textele studiate. Dar fenomenul poate fi ilustrat cu numeroase alte contexte.

6.6.1. Semnalăm cîteva forme arhaice ale verbelor tari *a face* și *a zice*: „(Să) făce“, în ms. 45 (Dt., 26, 5; în BB: „S-au făcut“; în ms. 4 389: „Se-au făcut“); „Dziș“, în construcția intensivă: „Și dziș... dzicîndu“, în ms. 45 (Dt., 1, 9; în BB: „Ziș“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 26).

6.6.2. Forme arhaice de perfect simplu, la persoana a II-a plural: „Auzi“ 'auzirăți', în „Iar voi deaca auzit glasul, aș veni“, în ms. 4 389 (Dt., 5, 25; „Făcuset“ 'făcuserăți', în „Păcatul vostru care-l făcuset“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 21; în BB: „Aș făcut“; în ms. 45: „Ași făcut“).

6.6.3. Verbul *a da* conoaște forma arhaică de perfect simplu, persoana a III-a, singular, „Dede“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 10, 11; 10, 4; 29, 4; 31, 9; în BB și în ms. 45: „Au dat“).

6.6.4. Persoana a III-a, singular, perfectul simplu, a verbului *a fi* este folosită, uneori, în transpunerea în românește a construcției grecești „Καὶ ἐγένετο“. Construcția grecească a fost preluată în *Septuaginta* din ebraică. În scrierile biblice în limba arameică, această construcție constituia un mijloc de a lega, într-o povestire, o întîmplare de altă întîmplare. Era un fel de element „introducător“ („*einführendes*“), caracteristic limbii menționate și străină limbii grecești. Alături de ἐγένετο, se mai foloseau în grecește și alte forme ale vb. γίνωμαι: καὶ ἐγενήθη; καὶ γίνετο; καὶ ἐγένετο; καὶ ἐγενήθησαν, toate cu sensul 'und es war', 'und es geschah'. Vezi Martin Johannessohn, *Das biblische καὶ ἐγένετο und seine Geschichte*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem

Gebiete der indogermanischen Sprachen“, 53. Bd., Göttingen, 1925, p. 161; 163. Pentru transpunerea în românește a construcției, vezi ST.L.LV, p. 13, **II.6.4.0.**, **b)**; ST.L.NM., p. 11, **II.6.4.2.**; **6.4.3.**; **6.5.1.**; **6.5.2.**; V. Arvinte, *Construcții perifrastice în Biblia de la București (1688)*, în ms. 45 și în ms. 4 389, în „Studii și cercetări lingvistice“, XLIV, nr. 3, București, 1993, p. 177–181.

Exemple pentru transpunerea în românește a gr. καὶ ἐγένετο, καὶ ἐγενήθη prin perf. s., pers. a III-a sg., a vb. a fi, „Fu“: „Și fu întru al patruzecilea an“, în BB și în ms. 45 (Dt., I, 3), după gr. „Καὶ ἐγενήθη ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει“; „Și fu den vreama ce căzură toți bărbaii cei războinici“, în BB (Dt., 2, 16; în ms. 45: „Și fu în vreama ce căzură...“); în ms. 4 389: „Iar deaca căzură...“), după gr. „Καὶ ἐγενήθη ἐπειδὴ ἔπεσον πάντες οἱ ἄνδρες οἱ πολεμισταὶ“ [vb. πίπτω 'tomber'; ἐπειδὴ 'puisque', 'après que']; „Și fu pren 40 de zile“, în BB și în ms. 45 (Dt., 9, 11; în ms. 4 389: „De-acii, deaca trecură acêde 40 de zile“), după gr. „Καὶ ἐγένετο δια τρεσσαράκοντα“; „Și fu după ce ați auzit glasul“, în BB și în ms. 45 (Dt., 5, 23; în ms. 45: „Audzit“; în ms. 4 389: „Iar voi, deaca auzit glasul“), după gr. „Καὶ ἐγένετο ὡς ἠκούσατε τὴν φωνήν“.

6.7.0. Perfectul compus. O formă specială de participiu trecut apare în perfectul compus „Am stătut“ (στῆκατ), din ms. 45 (Dt., 10, 10; în BB și în ms. 4 389: „Stătut“). Poate fi, însă, și o eroare de copist.

6.7.1. Forma de perfect perifrastic, alcătuită din perfectul compus al verbului a fi + gerunziul verbului de conjugat, este semnalată în următoarele exemple: „Și neascultînd aș fost cêle de cătră Domnul“, cu sensul 'nu ați ascultat', în BB (Dt., 9, 24; la fel în ms. 45). Construcția apare și în ms. 4 389: „Ce totdeuna aș fost neplecîndu-vă Domnului“ (ibid.). Modelul este grecesc: „Καὶ ἀπειθοῦντες ἦτε τὰ πρὸς κύριον“ [gr. ἀ + πείθω, πείσω; ἀπειέω, -ῶ, viit. -ῆσω 'être désobéissant ou incrédule', 'ne pas obéir'; 'ne pas se fier', 'ne pas croire à'; ἦτε 'ați fost']. Alte exemple: „Oamenii au fost șezînd mai înainte pre dînsul“, în BB (Dt., 2, 10; la fel în ms. 45, dar în loc de „Oamenii“, apare „Omini“, precum și formă „Ședzându“; în ms. 4 389: „Au fost șăzându“; pentru „Oamenii“, „Ominii“, „Iominii“, față de gr. „Οἱ Ὀμμειν“, vezi mai sus, p. 12–13, **II.1.6.7.**), după gr. „Οἱ Ὀμμειν το πρότερον ἐνεκάθηντο ἐπ' αὐτῆς“ [vb. καθέζομαι 's'asseoir'; 's'arrêter' ou 'se fixer dans un lieu' < κατά + ἔζομαι 's'asseoir', 's'etablir']; „Că ce ne-au fostu urîndu Domnul pre noi?“, în BB și în ms. 45 (Dt., I, 27). În ms. 4 389, în locul gerunziului, apare participiul: „Pentru că ce ne-a fost urît?“. În versiunea grecească nu există construcție gerunzială în versetul menționat, de unde decurge că tipul de construcție a fi + gerunziul era funcțional în textele studiate. Totodată, trebuie reținut faptul că în locul gerunziului poate să apară și participiul, cum

rezultă din exemplul din ms. 4 389. Alt exemplu: „Pentru că, încă fiind eu viu astăzi cu voi, amărînd aș fost cêle de cătră Dumnezău“ 'ați amărît', adică 'ați mîniat, ați supărat' în BB (Dt., 31, 27; în ms. 45: „...amărîndu ași fost lucrurile de cătră Dumnezeu“; în ms. 4 389: „Aș mîniat pre Domnul“), calchiat după gr. „Ἐτι γὰρ, ἐμοῦ ζῶντος μεθ' ὑμῶν σήμερον, παραπικραίνοντες ἦτε τα πρὸς τον Θεόν“ [vb. παραπικραίνω, viit. -αῶ 'exaspérer', 'aigrir'; 'exciter à la révolte' < πικραίνω 'rendre amer', la fig. 'exaspérer', 'aigrir', 'irriter' < πικρός, -ά, -όν 'amer'; ἦτε este pers. a II-a pl. a imperf. vb. ἐμί].

6.7.2. Construcția a fi + participiul, în locul gerunziului, cu valoare de perfect compus, se mai întâlnește, în afară de exemplul menționat în paragraful precedent, din ms. 4 389 („Ne-a fost urît“), și în contextul: „Și în Aprinderea... aș fost mîniat pre Domnul“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 22; în ms. 45: „Ași dodeit pre Domnul“, cu înlocuirea, pe margine, a cuvîntului „Dodeit“, prin „Mîniat“, acesta din urmă scris de altă mînă; în BB: „Aș mîniat“); „Iar te va aduna de pren toate limbi den care te-au fost răsipit“, în ms. 4 389 (Dt., 30, 3; în BB și în ms. 45: „Te-au răschirat“). Cum rezultă și din comparația cu alte versiuni ale Bibliei (latină, germană, franceză, slavonă etc.), construcția în discuție are valoare de perfect compus și nu de mai-mult-ca-perfect, cum ar rezulta dintr-o comparație superficială cu exemple din unele graiuri populare actuale. Prezența ei în textul tradus de episcopul Daniil Panoneanul se explică, foarte probabil, prin modelul slavon, pe care l-a avut ca bază a traducerii sale.

6.7.3. Se întîlnesc și la perfectul compus construcții verbale intensive (vezi mai sus, p. 18, **II.6.3.2.–6.3.3.**), de tipul: „Întrebați... de au ispitit Dumnezău... întru ispitire“, în BB (Dt., 4, 32; 34; la fel în ms. 45, cu deosebire că aici, în locul conjuncției de, apare conjuncția și; în ms. 4 389: „De va fi ispitit... cu ispitiri“, după gr. „Εἰ ἐπειρασεν ὁ Θεός... ἐν πειρασμῷ“ [vb. ἐπειράωμαι, viit. ἐπερήσομαι, aor. 2. ἐπηρόμην 'interroger', 'questionner', 'demander'; (ὁ) πειρασμός, -ος 'l'action de tenter, 'tentation'; 'l'action de solliciter au mal ou au crime']; „Pre carele au ispitit... cu ispită“, în BB și în ms. 45 (Dt., 33, 8; în ms. 4 389: „L-au ispitit întru ispitire“), după gr. „Ὁ ἐπειρασεν αὐτὸν ἐν πείρα“ [(ἡ) πείρα, -ας 'tentative', 'essai', 'épreuve'; 'tentation', 'essai de séduction pour corrompre quelqu'un']; „Domnul... au făgăduit... făgăduință“, în ms. 45 (Dt., 5, 2, 3; în BB: „Au pus... făgăduință“; în ms. 4 389: „Au grăt... făgăduință“); în gr. „Διέθετο... διαθήκη“ [vb. διατίθω 'arranger', instituer', 'établir']. Versiunea din BB respectă originalul. Traducerea din ms. 45 dovedește că pentru traducătorul acestui text, Nicolae Milescu, construcția verbală intensivă, de felul celor ilustrate, devenise funcțională. Asemenea construcții puteau să apară și în contexte în care în versiunea grecească ele nu existau.

6.8.0. Viitorul I. Auxiliarul de viitor este identic cu verbul predicativ, astfel că „Voi(u)” înseamnă și 'vreau', „Vei” și 'vrei', iar „Va” și 'vrea': „Nu voiu să o iau”, în BB (Dt., 25, 8; în ms. 45: „Voi”; în ms. 4 389, ca în BB); „Care vei să faci”, în ms. 4 389 (Dt., 1, 14); „Unde vei să mergi”, în ms. 4 389 (Dt., 30, 18); „Tu vei să intri”, în ms. 45 și în BB (Dt., 31, 7; în ms. 4 389: „Vei intra”); „Că va să vă piarză”, în ms. 4 389 (Dt., 9, 25); „Nu va fratele bărbatului mieu”, în BB (Dt., 25, 7: la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); „Iară de nu va omul să ia pre muirarea fratelui său”, în BB și în ms. 45 (Dt., 25, 7); „Carele nu va să zidească casa frăține-său”, în ms. 4 389 (Dt., 25, 9; în BB și în ms. 45: „Nu va zidi”). Vezi ST.L.FAC., p. 79, II.6.8.0.; ST.L.EX., p. 23, II.6.8.0.; ST.L.NM., p. 12, II.6.7.0.

6.8.1. Inversarea poziției auxiliarului de viitor este ilustrată de exemple ca: „Bate-te-va”, în ms. 4 389 (Dt., 28, 22; în BB și în ms. 45: „Să te bată”); „Da-va”, în ms. 4 389 (Dt., 11, 14; în BB și în ms. 45: „Va da”); „Mînca-voiu”, în BB (Dt., 12, 20; în ms. 45: „Mînca-voi”); „Perde-vef”, în ms. 4 389 (Dt., 12, 2); „Scrie-voiu”, în BB (Dt., 10, 1; în ms. 45: „Voi scrie”; în ms. 4 389: „Voiu scrie”); „Sluji-va”, în BB și în ms. 45 (Dt., 15, 12); „Trêce-vei”, în ms. 4 389 (Dt., 12, 10; în BB și în ms. 45: „Vef trêce”); „Trimite-l-vei pre el”, în BB (Dt., 15, 12). Vezi ST.L.FAC., p. 79, II.6.8.0.; ST.L.NM., p. 12, II.6.7.1.

6.8.2. O primă formă perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Exemple: „Vei fi veselindu-te” 'te vei veseli', în BB și în ms. 45 (Dt., 16, 15; în ms. 4 389: „Te vei veseli”), după gr. „Καὶ ἔση εὐφραίνόμενος” [vb. εὐφραίνω 'réjouir', 'charmer'; la mediu și la pasiv: 'se réjouir']; „Va fi făcînd”, în ms. 4 389 (Dt., 17, 2; în BB și în ms. 45: „Va face”); în versiunea grecească nu există construcție alcătuită din vb. *a fi* + gerunziul. Vezi ST.L.FAC., p. 79, II.6.8.0.; ST.L.EX., p. 23, II.6.8.1.; ST.L.LV, p. 12–13, II.6.4.0., a) 3, c) 2; ST.L.NM., p. 12, II.6.7.2.; vezi mai sus p. 20, II.6.7.1.

6.8.3. Verbul grecesc γίνομαι 'naître', 'devenir'; 'être', 'exister' este tradus, uneori, în românește prin verbul *a se face* 'a se întîmpla', 'a exista', 'a avea', 'a fi'. Pentru viitorul I indicativ, pot fi menționate următoarele contexte: „Iară de să vor face la un om doao muieri”, în BB și în ms. 45 (Dt., 21, 15; în ms. 4 389: „De va avea”), după gr. „Ἐὰν δὲ ἐγένωνται ἀνδρόσπῳ”; „Și să va face fecior dentii născut”, în BB (Dt., 21, 15; în ms. 45, la fel; aici „Dentăi”), după gr. „Καὶ ἐγένηται υἱὸς πρῶτότοκος”; „Iară de să va face fie frate lipsit dentru frații tăi”, în BB și în ms. 45 (Dt., 15, 7; în ms. 4 389: „De va fi... lipsit”), după gr. „Ἐὰν δὲ γέννηται σοι ἐν δεῖξ ἀδελφὸς ἐκ πᾶν ἀδελφῶν σου”. Vezi mai sus, p. 19–20, II.6.6.4.; vezi și ST.L.NM., p. 11, II.6.5.2.

6.8.4. O altă formă perifrastică de viitor I indicativ, cu valoare temporală sau condițională, este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de adverbul *cînd* + viitorul verbului conjugat. Ea a rezultat prin traducerea servilă de către Nicolae Milescu a formei grecești de viitor, persoana I, singular, ἔσται, de la vb. εἶμί, urmată de adv. ὅταν 'cînd' sau de ἡνίκα 'id': „Și va fi cînd te va băga înlăuntru pre tine Domnul Dumnezeul tău la pămîntul care au jurat părinții voștri”, în BB (Dt., 6, 10; construcția mai apare în BB și în Dt., 7, 1; la fel în ms. 45, cu unele diferențe fonetice și cu forma „Înlontru”; în ms. 4 389, apare conjuncția „Deaca”, cu valoare temporală: „Și deaca te va duce”), după gr.: „Καὶ ἔσται, ὅταν εισαγάγη σε κύριος ὁ Θεός σου εἰς τὴν γῆν ἣν ὠμοσε τοῖς πατράσι σου”. În alte versiuni, apare forma normală de viitor din limba respectivă. Astfel, în Vulgata: „Cumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram...”; în BJ: „Lorsque Yahvé... t'aura conduit au pays”; în germ., G. von Rad, Dt. „Wenn dich nun Jahwe in das Land bringen wird”; în B 1975: „Cînd te va duce Domnul”; „Și va fi cîndu te va întreba ficiorul tău”, în BB (Dt., 6, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4389, după gr.: „Καὶ ἔσται, ὅταν ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱὸς σου” [vb. ἐρωτάω, -ῶ, viit. -ήσω 'questionner', 'interroger']. În BJ: „Lorsque demain ton fils te demandera”; în Vulgata: „Cum interrogaverit te filius tuus”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Wenn dich künftig dein Sohn fragt”; B 1975: „De te va întreba în viitor fiul tău”; „Și va fi cîndu veși auzi”, în BB (Dt., 7, 12; la fel în ms. 45, numai că aici apare varianta „Audzi”; în ms. 4 389: „De-acii, deaca vei asculta”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἡνίκα ἂν ἀκούσῃτε” [ἡνίκα 'quand', 'lorsque'; 'à l'heure que']; în Vulgata: „Si postquam audieris haec iudicia”; „Și va fi cînd va șădea pre scaunul domniei lui”, în BB și în ms. 45 (Dt., 17, 18; în ms. 4 389: „Deaca va șădea”), după gr.: „Καὶ ἔσται ὅταν καθίσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ” [vb. καθίστημι 'mettre dans un lieu', 'placer'; (ὁ) θρόνος, -ου 'chaise'; 'siège']. În Vulgata: „Postquam autem sederit in solio regni sui”; în BJ: „Lorsqu'il montera”; B 1975: „Cînd se va sui”; „Și va fi cînd te va odihni pre tine”, în BB și în ms. 45 (Dt., 25, 19; în ms. 4 389: „Deci, deaca te va odihni”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἡνίκα ἐὰν καταπαύσῃ σε” [vb. καταπαύω, viit. -παύσω 'faire cesser'; 'reposer, faire reposer']; „Și va fi cînd va afla”, în BB și în ms. 45 (Dt., 31, 21; în ms. 4 389: „Iară deaca-i va ajunge”).

Se observă lesnă că ms. 45 și BB conțin traduceri servile ale originalului grecesc.

6.8.5. A treia construcție perifrastică de viitor I, calchiată, de asemenea, din grecește, este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de conjuncția condițională *de* (= ἐὰν 'și, dans la cas où') + viitorul verbului de conjugat: „Și va fi de vei uita”, în BB (Dt., 8, 19; în ms. 45, în loc de „De”, se folosește

conjuncția arhaică „Să” ‘dacă’; în ms. 4 389: „De vei uita”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἐὰν λήθῃ”; „Și va fi de vești auzi cu auzul”, în BB (Dt., 11, 12; în ms. 45, în loc de „De”, apare „Să” ‘dacă’; în ms. 4 389: „Deci, de vești asculta”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἐὰν ἀκοῆ ἀκούσητε”; „Și va fi de vei intra”, în BB și în ms. 45 (Dt., 26, 1; în ms. 4 389: „De-acii, deaca vei intra”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἐὰν εἰσέλθῃς”; „Și va fi de vei asculta” în BB și în ms. 45 (Dt., 28, 15; 28, 19; în ms. 45: „Audzi”, iar pe margine: „Asculta”; în ms. 4 389: „Iară deaca nu vei asculta”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἐὰν μὴ εἰσακούσης”.

6.8.6. A patra construcție perifrastică de viitor I, calchiată, de asemenea, după greacă, are în locul conjuncției „De” (vezi paragraful precedent), conjuncția condițională arhaică „Să” (< lat. *sī*): „Și va fi să vei uita”, în ms. 45 (Dt., 8, 19); „Și va fi să vești audzi”, în ms. 45 (Dt., 11, 22).

6.8.7. Alteori, conjuncția este „Deaca” sau „Dacă”, cu valoare temporală: „Și va fi deaca vești trêce Iordanul”, în BB și în ms. 4 389 (Dt., 28, 1; în ms. 45: „Dacă”).

6.8.8. Locuțiunea conjuncțională de timp „După ce” poate apărea în locul conjuncțiilor „De”, „Să”, „Deaca”, „Dacă”: „Și va fi după ce vești trêce Iordanul”, în BB și în ms. 45 (Dt., 27, 4; în ms. 4 389: „Deaca vești trêce”), după gr.: „Καὶ ἔσται ὡς ἂν διαβῆτε τὸν Ἰορδάνην” [ὡς ἂν ‘selon que’]; „Și va fi după ce vor intra”, în BB și în ms. 45 (Dt., 30, 1; în ms. 4 389: „De-acii, deaca vor veni”), după gr.: „Καὶ ἔσται ὡς ἂν εἰσέλθωσιν”.

6.8.9. Calchiera textului grecesc este prezentă și în: „Și va fi întru care zi vești trêce Iordanul”, în BB și în ms. 45 (Dt., 27, 2; în ms. 4 389: „Deaca vești trêce”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἡ ἄν ἡμέρα διαβῆτε τὴν Ἰορδάνην”.

6.8.10. Construcțiile intensive, alcătuite din viitorul verbului de conjugat + substantiv din aceeași familie lexicală, uneori acesta precedat de prepoziția *cu*, instrumentală, sînt, de asemenea, calchiate din greacă: „Cu anathema vei anathimisi pre ea”, în BB și în ms. 45 (Dt., 13, 15), după gr.: „Ἀναθέματα ἀναθεματιέτε αὐτήν”; „De vești auzi cu auzul”, în BB (Dt., 11, 12; în ms. 45: „Să vești audzi cu audzul”; în ms. 4 389: „De vești asculta”), după gr.: „Καὶ ... ἀκοῆ ἀκούσητε” [(*ῆ*) ἀκοή, -ῆς ‘ouïe’, ‘audition’, ‘action d’entendre’; vb. ἀκούω ‘entendre’, ‘ecouter’, ‘ouïr’]; „Cu aduceri-aminte îți vei aduce aminte”, în BB (Dt., 7, 18; în ms. 45: „Cu aducere-aminte să-ți aduci”; în ms. 4 389: „Să-ți aduci aminte”), după gr.: „Μνεῖα μνησθήσῃ” [(*ῆ*) μνεῖα, -ας ‘souvenir’; vb. μμνήσκω ‘avertir’, ‘faire souvenir’; la pasiv: ‘se souvenir’]; „Cu fărâdelêge vești fărâdelegiui”, în BB (Dt., 31, 29; în ms. 45: „...vești fărâlegiui”; în ms. 4 389: „Cu fărâdeleguire vești fărâdelegiui”), după gr.: „Ἀνομία ἀνομήσετε” [(*ῆ*) ἀνομία, -ας ‘absence de toutes lois’; ‘illégalité’, ‘injustice’; vb. ἀνομέω, -ῶ viit. -ήσω ‘agir contre les lois ou contre la justice’]; „Cu întoarce

voiu întoarce obrazul meu”, în BB (Dt., 31, 18; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Δὲ ἀποστρέψῃ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου” [(*ῆ*) ἀποστρέφῃ, -ῆς ‘action de se détourner ou de s’écarter’; ‘action de repousser, d’écarter de soi’; ‘aversion’, ‘degoût’, ‘répugnance’; vb. ἀποστρέφω, viit. -στρέψω ‘détourner’, ‘faire reculer’, ‘écarter’, ‘repousser’]; „Vei murui cu muruială”, în ms. 45 (Dt. 27, 4; în BB: „Vei spoi cu spoială”; în ms. 4 389: „Să le văruiesti cu var”), după gr.: „Καὶ κονιάσεις αὐτοὺς κονία” [(*ῆ*) κονία, -ας ‘chaux’, ‘eau de chaux’; vb. κονιάω, -ῶ ‘enduire de chaux’, ‘plâtrer’]; „Cu perire vești peri”, în ms. 45 (Dt., 8, 19; și: 4, 26; 30, 18; în BB: „Cu pierzare vești pieri”; în ms. 4 389: „Cu periciune vești peri”), după gr.: „Ὅτι ἀπολεία ἀπολείσθε” [(*ῆ*) ἀπολεία, -ας ‘perdre’, ‘perdition’; vb. ἀπόλλυμι, viit. -ολέσω ‘perdre’; ‘détruire’; ‘faire périr’]; „Cu potop îi vei potopi pre ei”, în ms. 45 (Dt., 7, 2; în BB: „Cu pierzare vei piêde”; în ms. 4 389: „Și-i vei piêde cu periciune”), după gr.: „Ἀφανισμῷ ἀφανιέις αὐτοὺς” [(*ῶ*) ἀφανισμός, -οῦ ‘disparition’, ‘extermination’; vb. ἀφανίζω, viit. -ίσω ‘faire disparaître’, ‘exterminer’, ‘anéantir’, ‘détruire’; ‘faire périr’]; „Vei spoi cu spoială”, în BB (Dt., 27, 2; la fel în ms. 45; vezi mai sus, sub *a murui*); „De vei uita cu uitarea”, în BB (Dt., 8, 19; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Ἐὰν λήθῃ ἐπιλάθῃ” [(*ῆ*) λήθη, -ης ‘oubli’; vb. ἐπιλήθω, viit. -λήσω ‘faire oublier’]; „Cu vînzare nu să va vinde pre argint”, în BB (Dt., 31, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să nu o vinzi pre bani”), după gr.: „Πράσει οὐ πραθήσεται ἀργυρίου” [(*ῆ*) πρᾶσις, -εως ‘vente’; vb. ππράσκω, viit. περᾶσω ‘vendre’].

În unele cazuri, lipsește prepoziția *cu*: „Și vești jîrtvui acolô jîrtvâ”, în BB (Dt., 33, 19; în ms. 45, la fel, dar cu *ji-*, în loc de *ji-*: „...jîrtvui...jîrtvâ”; în ms. 4 389: „Vor pune... jîrtva”), după gr.: Καὶ θύσετε ἐκεῖ θυσίαν [(*ῆ*) θυσία, -ας ‘sacrifice’; vb. θυσεῖω ‘avoir envie de sacrifier’; θυσιάζω ‘sacrifier’, ‘immoler’]; „Vei prâda prada lor”, în BB (Dt., 21, 10; la fel în ms. 45), după gr.: „Προνομήσης τὴν προνομὴν αὐτῶν” [(*ῆ*) προνομή, -ῆς ‘action d’aller au fourrage ou de fourrager’, ‘butiner’, ‘piller’; vb. προνέμω ‘s’avancer en paissant, en broutant, comme les troupeaux’]; „Vei robi robiciune”, în ms. 4 389 (Dt., 21, 10; vezi exemplul precedent); „De vei secera secerea ta”, în BB (Dt., 24, 19; în ms. 45: „Să vei...”; în ms. 4 389: „Cînd vei secera secerîșul”), după gr.: „Ἐὰν ἀμῆσης τὸν ἀμπετόν” [(*ῶ*) ἀμπετός, -οῦ ‘moisson’, ‘action de moissonner’; ‘temps de la moisson’].

6.9.0. Viitorul al II-lea este atestat în cîteva exemple din ms. 4 389: „Care va fi făcut acelu lucrul” (Dt., 17, 5); „Va fi avut pizmă pre dânsul” (Dt., 19, 4); „Întrebați de se va fi făcut vreodată lucrul ca cest de acum sau de se va fi simțit” (Dt., 4, 32). „Va fi auzit vreun neam glasul Dumnezeului celui viu” (Dt., 4, 33; în BB: „De au auzit limbă glas al Dumnezîului viu”).

6.10.0. Conjunctivul prezent. Demne de semnalat sînt formele de conj. prez., pers. a III-a sg. și pl. în -ă: „Domnul... să vă adaogă voao”, în BB și în ms. 45 (Dt., I, 11), precum și în ms. 4389 (*ibid.*); „Să pogoară”, în ms. 4389 (Dt., 21, 4); „Să omoară”, în ms. 4389 (Dt., 19, 12).

6.10.1. Verbul *a ucide* are la conjunctivul prezent forma „Să ucigă”, în BB și în ms. 45 (Dt., 9, 12); aceeași formă și în ms. 4389 (Dt., 22, 21, 26; 27, 25).

6.10.2. Verbul *a mânca* are, numai în ms. 45, la conj. prez., pers. a II-a singular, forma „Să măninci” (Dt., 12, 17, 23, 25; 15, 23; 16, 3, 3; 20, 19; 23, 25; în BB: „Să măninci”; în ms. 4389: „Să mănănci”); la pers. a III-a: „Să mănince”, în ms. 45 (Dt., 12, 20). Vezi ST.L.FAC., p. 65, I.3.16.0.; ST.L.EX., p. 14, I.3.12.7.

6.10.3. Verbul *a măsura* are la conj. prez., pers. a III-a pl. forma cu accentul pe prima silabă: „Și măsure”, în ms. 4389 (Dt., 21, 2). Vezi ST.L.NM., p. 10, II.6.3.0.

6.10.4. Conjunctivul prezent al verbului *a avea*, pers. a II-a sg. „Să aibi” ‘să ai’ este semnalată în ms. 4389 (Dt., 15, 9; 23, 12; 25, 15). Vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 411.

6.10.5. Conjunctivul prezent al verbului *a fi*, în forma negativă, cunoaște o dislocare a elementelor componente, prin inserția adverbului *cumva* între negație și verb: „Să nu cumva fie”, în ms. 45 și în BB (Dt., 29, 18); „Să nu cumva cineva să fie întru voi”, în BB (*ibid.*). Topica este calchiată după modelul grecesc: „Μη τίς ἐστίν”.

6.10.6. Conjunctivul prezent perifrastic, alcătuit din verbul *a fi* la conj. prez. + gerunziul verbului de conjugat, este folosit în: „Și ce semînție iaste carea să fie având îndireptări și judecând dirēpte după lēgea aceasta carea o dau eu astăzi”, în ms. 4389 (Dt., 4, 8; în BB: „Care limbă mare care iaste lui dirēptă și judecăți dirēpte”); „Să fie având” ‘să aibă’; „Să fie judecînd” ‘să judece’; „Să nu fie curvind den fii lui Israil”, în BB (Dt., 23, 17; la fel în ms. 45), cu sensul ‘să nu curvească’; „Să nu fie vămuintu-să cătră toată ruga den fii lui Israil”, în ms. 45 (Dt., 23, 18); în BB: „Să nu fie vrājindu-să...”; Sensul este ‘să nu practice prostituția sacră’. Vezi mai jos, p. 55–56, IV.2.1.102.; p. 68, IV.2.2.137.

6.10.7. Construcțiile verbale intensive, alcătuite din conjunctivul verbului de conjugat + substantiv de la același radical ca cel al verbului, adesea infinitivul lung substantivat, precedat, uneori, de prepoziția *cu* instrumental, sînt calchiate din limba greacă (vezi mai sus, p. 18, II.6.3.2.; p. 22, II.6.8.10.) „Cu dare să-i dai lui haine”, în BB și în ms. 45 (Dt., 24, 13; în ms. 4389: „Să dai”), după gr.: „Ἀποδώσει ἀποδώσεις” [(ἡ) δόσις, -εως ‘l’action de donner’; ‘don’; vb. ἀποδωρέομαι, viit. -ήσομαι ‘donner en pur don’; vb. δωρέομαι ‘id’]; „Cu împrumutare să împrumuți”, în

ms. 4389 (Dt., 15, 10); „Cu întoarcere să întorci pre ēle”, în BB (Dt., 22, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Cu întoarcere le întoarce”), după gr.: „Ἀποστροφή ἀποστρέφεις ἀντα” [(ἡ) ἀποστροφή, -ῆς ‘action de détourner ou d’écloigner’; vb. ἀποστρέφω, viit. -στρέψω ‘détourner’, ‘tourner d’un autre côté’]; „Să nu să mănîe cu mănîe”, în ms. 45 (Dt., 6, 15; în BB: „Să nu să urgisească cu mănîe”; în ms. 4389: „Μᾶνι-ινδου-σε cu urgie”), după gr.: „Μῆ ὀργισθῆ θυμῷ” [(ὁ) θυμός, -οῦ ‘colère’; vb. ὀργίζω, viit. -ίσω ‘irriter’, ‘mettre en colère’]; „Cu pierzare să piērdeți”, în BB (Dt., 12, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Perde-veți cu periciune”), după gr.: „Ἀπολεία ἀπολεῖτε” [(ἡ) ἀπολεία, -ας (= ἀπόλεια) ‘perte’, ‘perdition’; ‘chose perdue’; vb. ἀπόλλυμι ‘perdre’, ‘détruire’, ‘faire périr’]; „Cu trimitere să trimiți”, în BB (Dt., 22, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Cu slobozire să slobozi”), după gr.: „Ἀποστολή ἀποστελεῖς” [(ἡ) ἀποστολή, -ῆς ‘envoi’, ‘mission’; vb. ἀποστέλλω viit. -στελῶ, ‘envoyer’]; „Să le văruși ... cu var”, în ms. 4389 (Dt., 27, 4). (Vezi mai sus, p. 22, II.6.8.10., *a murui*); „Să ucizi... cu ucidere”, în ms. 4389 (Dt., 13, 15).

În unele cazuri, substantivul nu este precedat de *cu*: „Grămadă... să-i grămădești”, în ms. 4389 (Dt., 13, 15; pentru BB și ms. 45, vezi mai sus, p. 22, II.6.8.10. *a anăhimisi*), după sl. вѣзложѣнїем да вѣзложїши [vbg. vѣzložiti ‘hinauflegen’; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 737]; „Să păzești... pazele lui”, în BB (Dt., 11, 1; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr.: „Φυλάξῃ τὰ φυλάγματα αὐτοῦ” [(τὸ) φύλαγμα, -ατος ‘ce qu’on garde ou doit garder’; în Biblie: ‘commendement’, ‘précepte’; vb. φυλάσσω ‘garder’, ‘surveiller’]; „Să zălojești zălogul”, în BB (Dt., 24, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Să iai zălogul”), după gr.: „Ἐνεχυράσαι τὸ ἐνεχυρον” [(τὸ) ἐνεχυρον, -ον ‘gage’, ‘nantissement’; vb. ἐνεχυράζω, viit. -άσω ‘prendre pour gage’, ‘forcer à donner un gage’].

6.10.8. Conjunctivul perfect. Auxiliarul acestui mod și timp păstrează flexiunea după persoană și număr, în exemple ca: „Să nu-i fiu poruncit”, în ms. 4389 (Dt., 18, 20); „Să nu fie fost”, în ms. 4389 (Dt., 23, 18); „Să ne fie scăpat noao”, în BB și în ms. 45 (Dt., 2, 36; în ms. 4389: „Să fie scăpat de noi”); „Să nu o fim luat de la dănsii”, în ms. 4389 (Dt., 3, 4). Procesul de diferențiere a formelor cu flexiune ale auxiliarului de cele unice actuale (*să fiu lăudat* > *să fi lăudat*), proces care era în curs de desfășurare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a avut drept motivare nevoia de a separa formele de la diateza pasivă de cele de la diateza activă. Vezi ST.L.FAC., p. 79–80; II.6.9.2.; ST.L.EX., p. 24, II.6.9.3.; ST.L.NM., p. 13, II.6.9.3.

6.11.0. Condiționalul-optativ. Forma auxiliarului de condițional-optativ, prezent și perfect, pers. a III-a sg. și pl., este *ară* (*are*), în exemple ca: „Ară fi purtat”, în ms. 45 (Dt., I, 31; în BB: „Ar fi purtat”); „Are face”, în ms. 45 (Dt., I, 44; în BB: „Ar face”); „Se-ară scula cinevaș”, în ms. 4389 (Dt., 22, 26); „Are

fi purtat", în ms. 45 (Dt., 1, 31); „*Ară fi spânzurată*", în ms. 4 389 (Dt., 28, 66); „*S-ară face*", în ms. 45 (Dt., 28, 67; în BB: „*S-ar*"). După *ară*, urmează infinitivul precedat de prepoziția *a*, în ms. 45: „*Ca cându are a pipăi orbul*" (Dt., 28, 29; în BB: „*Ar pipăi*").

6.12.0. Imperativul. Consemnăm câteva forme mai deosebite de imperativ.

Conjugarea I: „*Apropii-te tu*", în BB (Dt., 5, 27; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Apropie-te tu!*"); „*Blăm să slujim!*", în ms. 4 389 (Dt., 13, 2, 6; în BB și în ms. 45: „*Să mîrgem!*"); „*Cruțați!*", în ms. 45 (Dt., 27, 1; în BB și în ms. 4 389: „*Păziți!*"); „*Nu fura!*", în ms. 4 389 (Dt., 5, 19; în BB și în ms. 45: „*Să nu furi!*"); „*Îmbld!*", în ms. 45 (Dt., 5, 30; 10, 11; în ultimul caz, este adăugat pe margine, de altă mîna: „*Dute!*"); în BB și în ms. 4 389: „*Pasă!*"); „*Întoarceți-vă!*", în ms. 4 389 (Dt., 1, 7; la fel în BB și în ms. 45); „*Întrași!*", în ms. 4 389 (Dt., 1, 7); „*Ia-te aminte!*", în BB și în ms. 45 (Dt., 8, 11; 12, 19, 23; 15, 9; 24, 8; în ms. 4 389: „*Socotește-te!*", în 8, 11; „*Păzeste-te!*", în 12, 19, 23; 15, 9); „*Pasă!*", în BB și în ms. 4 389 (Dt., 5, 30; 10, 11); „*Păsași!*" în BB și în ms. 45 (Dt., 1, 7, 8, 21; 3, 18); „*Stă!*", în BB și în ms. 4 389 (Dt., 5, 31; în ms. 45: „*Stă!*").

Conjugarea a III-a: „*Ado-ș (aminte)!*", în ms. 4 389 (Dt., 9, 7; 25, 15; în ms. 45 și în BB: „*Adu-ș!*", „*Adu-ș!*"); „*Ado-le!*", în ms. 4 389 (Dt., 22, 2); „*Ajungă-și!*", în ms. 4 389: „*Scieși!*"); „*Nu ucide!*", în ms. 4 389 (Dt., 5, 17; în BB: „*Să nu ucizi!*"); în ms. 45: „*Ucizi!*").

Conjugarea a IV-a: „*Auzi!*", în BB (Dt., 5, 27; în ms. 45: „*Audzi!*"); în ms. 4 389: „*Ascultă!*"); „*Cioplêște!*", în toate cele trei texte (Dt., 10, 1); „*Nu curvi!*", în ms. 4 389 (Dt., 5, 18; în BB și în ms. 45: „*Să nu preacurvești!*"); „*Nu mărturisi!*", în ms. 4 389 (Dt., 5, 20; în BB și în ms. 45: „*Să nu mărturisești!*"); „*Nu vrăjbiși moaviteanilor!*", în ms. 45 (Dt., 2, 9; în BB și în ms. 4 389: „*Nu vă învrăjbiși cu...*"); construcția cu dativul, din ms. 45, este calchiată după gr.: „*Μη ἐχθραίνετε τοῖς Μωαβίταις*" [vb. ἐχθραίνω (cu dat.) 'rendre ennemi', 'rendre odieux']; „*Moștneniți!*", în ms. 45 (Dt., 1, 21); „*Vitejêște-te!*", în ms. 45 (31, 6, 7, 23; în BB: „*ja-*"); în ms. 4 389: „*Fii bărbat!*").

6.13.0. Infinitivul. Sub influența modelului grecesc, în ms. 45 și, de aici, în BB apare, adesea, forma de infinitiv în locul celei de conjunctiv. Exemple: „*Carele mîrge înainte mai nainte de voi în cale a alêge voao loc*", în BB (Dt., 1, 33, la fel în ms. 45: în ms. 4 389: „*Mêrge... să vă aleagă loc*"), după gr.: „ἐκλέγεσθαι ὑμῖν τόπον" [vb. ἐκλέγω 'choisir'; ἐκλέγεσθαι este infinitivul mediu]; „*și nu era nimeni de a-i ajuta*", în BB (Dt., 22, 27); în ms. 45: „...*a-i agiuă*"; în ms. 4 389, apare conjunctivul: „*Nu va fi cine să-i ajute*"); „*Fiiilor lui Lot am dat pre Arior a moșteni*", în BB (Dt., 2, 9; în ms. 45: „*A moșteni*"); în

ms. 4 389, se folosește conjunctivul: „*Să moște-nească*"), după gr.: „Δέδοκα τὴν Ἀροῖρ κληρονομεῖν" [vb. κληρονομέω, -ῶ 'hériter']; „*Au osebit... a rădica chivotul făgăduinții*", în BB (Dt., 10, 8; în ms. 45: „...*săcriul...*"); în ms. 4 389, apare forma de conjunctiv: „...*să poarte sicriul...*"), după gr.: „Ἄρπειν τὴν κιβωτὸν"; „*Să stea ... a sluji și a să ruga și a blagoslovi*", în BB și în ms. 45 (Dt., 10, 8; în ms. 4 389 apare o succesiune de forme de conjunctiv: „*Să stea ... să slujască și să-l roage și să blagoslovească*"), după gr. „Παρεστάναι... λειτουργεῖν καὶ ἐπεύχεσθαι καὶ εὐλογεῖν"; „*Cîte eu poruncescu fie astăzi a păzi și a face*", în BB (Dt., 28, 13; în ms. 45: „...*porăncescu...*"), după gr.: „Ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον φυλάσσειν καὶ ποιεῖν"; în ms. 4 389, apare conjunctivul: „*Să păzești și să faci*". Vezi ST.L.NM., p. 13–14, II.1.12.0.

6.13.1. Infinitivul lung se întîlnește în exemplul următor, din BB și din ms. 45: „*Pre el l-au ales Domnul... a starea înaintea Domnului*" (Dt., 18, 5; în ms. 4389: „*Să stea*"). În gr., apare ca echivalent forma de infinitiv perfect, παρεστάναι, de la vb. παρίσταμαι 'se placer à côté de', astfel că acest exemplu poate sta alături de cele din paragraful precedent.

6.13.2. Infinitivul lung substantivat apare într-o serie de construcții intensive, calchiate în greacă din ebraică și preluate de traducătorii români ai textelor biblice. Sensul lor formează o unitate semantică cu cel al verbului coradical. Vezi mai sus, p. 23, II.6.10.7. Pe lângă exemplele date acolo, mai adăugăm următoarele: „*și va fi de vei uita cu uitarea pre Domnul*", în BB (Dt., 8, 19; în ms. 45: „...*să vei uita cu uitare...*"); în ms. 4389: „*Iar de vei uita cu uitare*"). Sensul este simplu: 'vei uita'. Modelul este în grecește: „Καὶ ἔσται ἐὰν λήθῃ ἐπιλάθῃ κυρίου" [vb. λήθω, viit. λήσω 'rendre oublier', 'faire oublier', 'laisser ignorer', 'oublier'; adj. ἐπιλήθης, -ος, -ov și ἐπιλήθης, -ης, -ες 'qui fait oublier']; „*Cu tindere să tinzi mâna lui*", în ms. 4 389 (Dt., 15, 8), după slavon.: „προστρήνιμα прострѣни рѣкѣ твоѣ имѣ" [vbg. *prostrěti, prostřř* 'tendev, éctendev' 'tendre', 'étendre'; rus. *prosterěti, prostrř* 'ausbreiten', 'ausdehnen'; vezi M. Vasmer, REW, II, p. 444].

6.14.0. Participiul. De la verbul *a cere*, participiul este *cerșut*, în BB: „*Cîte ai cerșut de la Domnul*" (Dt., 18, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ai cerut*"). Forma *cerșut*, alături de perf. s. *cerșui*, a rezultat prin analogie cu participiul de la vb. *a cere*, prin contaminarea care a avut loc între formele verbelor *a cere* și *a cerși*. Din *cere* + *ceșit (< part. lat. *quiesitum*), a rezultat part. *cerșit* și apoi vb. *a cerși*. Ultimul, pe lângă participiul în *-it*, *cerșit*, a avut, în româna veche, și o formă în *-ut*, *cerșut* (și perf. s. *cerșui*), sub influența participiului *cerut* (vezi CDDE, 317).

6.15.0. Gerunziul. Forma de gerunziu este prezentă în multe construcții verbale intensive. O primă categorie este alcătuită din gerunziu + conjunctivul, viitorul, perfectul compus, perfectul simplu etc. ale aceluiași verb. A doua categorie de exemple este ilustrată de construcții alcătuite din forma de gerunziu + un substantiv derivat de același radical verbal, prezent în forma de gerunziu.

6.15.1. Cîteva exemple din prima categorie: „*Deșchizînd să deșchizi minile tale lui și împrumutînd să împrumuși pre el*”, în BB (Dt., 15, 8; în ms. 45: „*Deșchidzîndu să deșchidzi mîinile... să împrumutedzi*”), după gr.: „*Ἀνοίγων ἀνοίξεις τὰ χεῖράς σου αὐτῷ καὶ δανείζων δανείσεις αὐτῷ*” [vb. ἀνοίγω, viit. -οίξω 'ouvrir'; vb. δανείζω, viit. δανείσω 'emprunter à intérêt']; „*Păzindu să păzești*”, în BB (Dt., 6, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să păzești*”), după gr.: „*Φυλάσσων φυλάξῃ*” [vb. φυλάσσω 'garder', 'surveiller', 'observer']; „*Puindu să puu preste tine boiarin*”, în BB (Dt., 17, 15; în ms. 45: „...*să puu...*”; în ms. 4 389: „*Să puu boiari*”), după gr.: „*Καθίστων καταστήσεις... ἄρχοντα*” [vb. καθίστημι, viit. καταστήσω 'mettre dans un lieu', 'placer', 'établier']; „*Rădicînd să rădici*”, în BB (Dt., 22, 4), după gr.: „*Ἀνιστῶν ἀναστήσεις*” [vb. ἀνίστημι 'faire lever', 'relever']; „*Spuindu să spui pentru el*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 13, 9; în ms. 4 389: „*Ce îndată-l spune*”), după gr.: „*Ἀναγγέλλων ἀναγγελεῖς περὶ αὐτοῦ*” [vb. ἀναγγέλλω 'annoncer', 'notifier', 'faire connaître']; „*Dînd să-i dai lui și împrumutîndu să împrumutezi pre el*”, în BB (Dt., 15, 10; la fel în ms. 45, dar cu forma: „*Împrumutedzi*”; în ms. 4 389: „*Cu dare să-i dai și cu împrumutare să-l împrumutezi*” (vezi mai sus, p. 24, II.6.13.2.), după gr.: „*Δίδωδς δῶσεις αὐτῷ καὶ δανείζων δανείσεις αὐτῷ*” [vb. δίδωμι 'donner'; vb. δανείζω 'emprunter à intérêt']; „*Ucigînd să ucizi... cu ucidere de sabie*”, în BB (Dt., 13, 15; la fel în ms. 45), după gr.: „*Ἀνακρῶν ἀνελεῖς... ἐν φόνο μαχαίρας*” [vb. ἀνιρέω 'tuer'; ἀνελεῖς, -ής, -ές 'impitoyable', 'sans pitié' < ἄ- + ἔλεος 'pitié', 'compassion'; (ὁ) φόνος, -ου 'meurtre', 'assassinat', 'morte violente', 'carnage' < vb. πεφνεῖν 'tuer']; „*Căci cerșind va cere*”, în BB (Dt., 23, 22; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Căuînd o va căuta*”), după gr.: „*Ὅτι ἐκζητῶν ἐκζητήσει*” [vb. ἐκζητέω, -ῶ, viit. -ήσω 'chercher parmi d'autre objets'; 'rechercher']. Vezi mai sus, p. 18, II.6.3.2.; p. 20, II.6.7.3.; p. 22, II.6.8.10; p. 23, II.6.10.7.

6.15.2. Exemple din a doua grupă (gerunziu + subst. coradical): „*Să nu să aște întru tine... vrăjînd vrăjă*”, în BB (Dt., 18, 10; în ms. 45: „...*vrăjîndu vrăje*”; în ms. 4 389: „*Vrăjînd vrăj și fărmeacănd farmece și dăscântănd dăscantece... și cîntînd cîntare*” (vers. 11) după gr.: „*Μαντεύομενος μαντεῖάν*” [vb. μαντεύομαι 'rendre des oracles', 'prédire'].

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul aiave 'vizibil', 'clar', 'pe față' (< vsl. *javě*) apare în BB: „*Vei scrie... aiave foarte*” (Dt., 27, 8; în ms. 4 389: „*Deplin și aiave*”; în ms. 45: „*Arđtat foarte*”.

7.2.0. Adverbul cîndai 'cumva', 'posibil', 'poate' este atestat în BB: „*Ca nu cîndai mîncînd și săturîndu-te... te vei înălța cu inima ta*” (Dt., 8, 12; în ms. 45: „*Iară să nu cîndai mîncînd*”; în ms. 4 389: „*Să nu cumva*”). Această variantă mai apare și în Dt., 9, 28, în BB: „*Ca să nu zică cîndai ceia ce lăcuiesc pămîntul*”; în ms. 45: „*Cîndai*”; în ms. 4 389: „*Cumva*”. În ms. 45, există și varianta „*Cîndailea*”: „*Să nu greșești cîndailea pentru aceasta*” (Dt., 7, 25).

7.3.0. Adverbul cumvaș (< *cumva* + *și*) este întîlnit în ms. 4 389: „*Să fie cumvaș întru voi rădăcină carea să să crească fiare și amărăciune*” (Dt., 29, 18). H. Tiktin, *DRG*², s.v., îl semnalează în *Îndreptarea legii* (1652), care a fost tradusă parțial de episcopul Daniil Panoneanul, traducătorul și al ms. 4389.

7.4.0. Adverbul exclamativ „Cum oare!” este prezent în BB: „*Cum oare s-ar face sară!*”, cu sensul 'O, de s-ar face seară!' (Dt., 28, 67; în ms. 45 la fel, dar în loc de „*S-ar*”, apare „*S-ară*”; în ms. 4 389: „*Oare cum se face seară!*”). În BB și în ms. 45 avem a face cu o transpunere servilă în românește a gr. „*Πῶς ἄν*”, care se construiește cu optativul și are sensul 'ô si', 'plît au ciel que!'. Cf. BJ: „*Qui me donnerait d'être au soir*”; Vulgata: „*Quis mihi det vesperum*”; germ., G. von Rad, Dt.: „*Wäre es doch Abend!*”; B 1975: „*O, de-ar veni seara!*”.

7.5.0. Adverbul curînd 'repede', 'îndată', 'degrabă' este prezent în BB (Dt., 9, 12; în ms. 45: „*Curîndu*”, *ibid.*; în ms. 4 389: „*Curînd*”, *ibid.*). Precedat de prep. *de*, are sensul 'recent', 'de puțin timp', 'nou', în BB: „*De va lua neștine muiare de curînd*” (Dt., 24, 5; în ms. 45: „*De curîndu*”; în ms. 4 389, în locul sintagmei „*Muiare de curînd*”, apare subst. „*Nevastă*”, cu sensul, vechi și regional, de 'mireasă', 'soție nouă'. Nicolae Milescu a recurs la sintagma „*Muiare de curînd*” pentru a reda fidel versiunea grecească, în care găsim: „*Γυναικα προσφάτος*” [(ἡ) γυνή, -αῖκος 'femme'; adj. πρόσφατος, -ος, -ον 'nouveau', 'récent'].

7.6.0. Adverbul de 'decît' se întîlnește în ms. 4 389: „*Limbă iaste multă și mai tare de noi*” (Dt., 1, 28; în BB: „*Decît*”; în ms. 45: „*Decăt*”).

7.7.0. 1. Adverbul interogativ dară (= *doară*) 'oare' [vezi ST.L.NM., p. 14–15, II.7.9.0.] este prezent la începutul propozițiilor interogative, în exemple din ms. 4 389: „*Dară unde să intrăm?*” (Dt., 1, 28); „*Dară ce trup iaste?*” (Dt., 5, 26); „*Dară cum vom putea cunoaște?*” (Dt., 18, 21); „*Dară încă după moartea mea?*” (Dt., 31, 27); „*Dară aceastea plătîț Domnului?*” (Dt., 32, 6). Cu această funcție, *dară* nu a fost înregistrat niciodată în cartea a V-a din *Pentateuh*, în versiunile din BB și din ms. 45. Valoarea 'oare' a rezultat prin confuzia dintre adv. *dară* (< lat. *de vero*) și adv. *doară*, din „*Au doară!*” (< lat. *de + *volat* [=velis], după H. Tiktin, *DRG*², s.v.; sau din *de + hora*, după CDDE, 1270).

2. Adverbul *dară*, cu sensul 'aşadar', 'prin urmare', situat în interiorul propoziţiei [vezi ST.L.NM., p. 14–15, II.7.9.0., 2)], este atestat în BB: „*Întoarceţi-vă, dară, spre miazănoapte!*” (Dt., 2, 2/3; în ms. 45, la fel, cu diferenţa că aici apare africata *dz* în „*Miádzănoapte*”; „*Acum, dară, sculaţi-vă şi vă răddicaţi*”, în BB (Dt., 2, 13; la fel în ms. 45). Prezenţa lui *dară*, cu valoarea menţionată, în BB şi în ms. 45, precum şi absenţa acestui adverb în ms. 4389, fac plauzibilă ipoteza originii greceşti. Într-adevăr, *dară* 'aşadar', 'prin urmare' apare în contexte în care are ca echivalent adv. gr. οὐκ 'donc', 'par conséquent'.

7.8.0. Adverbul *de-acii* 'apoi' este atestat numai în ms. 4389: „*Şi de-acii nu mai adaose*” (Dt., 5, 22); „*De-acii, deaca vei asculta*” (Dt., 7, 12; se mai găseşte şi în Dt., 9, 11; 13, 16; 15, 16; 17, 7; 18, 10; 19, 20; 24, 4). Varianta cu *-a*, „*De-acia*”, în Dt., 13, 12. Vezi ST.L.FAC., p. 81, II.7.1.0.–7.1.4.

7.9.0. Adverbul (*cu*) *deadins* (*deadinsul*) 'amănunţit', 'cu de-amănuntul', 'temeinic' este prezent în ms. 4389: „*Să iscodeşti foarte cu deadins*” (Dt., 13, 14); în BB şi în ms. 45: „*Vei cerceta foarte*”; „*Să-i iscodească judecătorii cu deadinsul*” (Dt., 19, 18; în BB: „*Pre amăruntul*”; în ms. 45: „*Pre amănuntul*”). Pentru *adins*, vezi ST.L.FAC., p. 74, II.4.1.4.; ST.L.EX., p. 19, II.4.1.4.

7.10.0. Locuţiunea adverbială *de cătră faşă* 'împotriva', 'opus la' a fost găsită în BB şi în ms. 45: „*Pre vîrfîl lui Fazga, care iaste de cătră faşa Ierihó*” (Dt., 34, 1; în ms. 45: „...*vîrvul*...”; în ms. 4389: „*Împotriva Ierihonului*”). Este un calc după greacă: Ἐπὶ προσώπων Ἱεριχώ [(τὸ) προσώπων, -ου 'visage', 'face'].

7.11.0. Adverbul *decinde(a)* (*de*) 'de cealaltă parte', 'dincolo de' este atestat în BB: „*Carii era decinde de Iordan*” (Dt., 3, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*De ceasta parte de Iordan*”; în BJ: „*D'au-delà du Jourdain*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Jenseits des Jordan*”; Vulgata: „*Qui erat trans Iordanem*”); „*Decinde de Iordan*”, în BB (Dt., 3, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*De cêia parte de*”). Adverbul *decinde* (*de*) mai apare în BB şi în ms. 45, în Dt., 3, 25; 4, 41, 46, 47, 49; uneori, echivalentul în ms. 4389 este „*De ceastă parte de*” (Dt., 4, 46, 47; 31, 4).

Varianta cu *-i* şi cu *-a*, „*Dicinea de*”, a fost consemnată în BB: „*Cuvintele carele au grăit Moisi... dicinea de Iordan*” (Dt., 1, 1; în ms. 45: „*Decinde de*”; în ms. 4389: „*De cêia parte de*”); „*Decinea de*”, în BB şi în ms. 4389 (Dt., 1, 4; 4, 49), apoi, numai în BB (Dt., 11, 30; 30, 13, 13; 31, 4; în ms. 45: „*De cêia parte de*”).

Sensurile contrare din textele studiate, şi anume atât 'de ceastă parte' cât şi 'de cealaltă parte', ale adv. *decinde(a)* (*de*), sînt greu de explicat. Pe de o parte, etimonul latinesc, anume adv. *inde* în *de-ecc-inde, însemna atât 'din acest loc', 'de aici', cât şi 'de acolo'. Pe de altă parte, poziţia realităţilor geografice, poziţie determinată de locul acţiunii, precum şi de situarea celui

care a scris textul, este, în cartea *Deuteronomul*, foarte dificil de precizat. De multe ori, analiştii nu au putut spune dacă evenimentele se desfăşurau dincolo sau dincoace de Iordan, de Marea Moartă sau de Araba (vezi G. von Rad, Dt., p. 26–27). Vezi ST.L.FAC., p. 82, II.7.8.0.; ST.L.NM., p. 15, II.7.12.0.

7.12.0. Adverbul *degrab* 'repede', 'iute' a fost notat în ms. 4389: „*Până te va piêrde degrab*” (Dt., 28, 20).

7.13.0. Locuţiunea adverbială *de iznoavă* 'din nou', 'încă o dată', 'iarăşi' (< de + vsl. *izū nova*) este prezentă în BB şi în ms. 45: „*Să nu culegi de iznoavă*” (Dt., 24, 21; în ms. 4389: „*Să nu aduni rămăşişa*”).

7.14.0. Locuţiunea adverbială *de prenpregiur* 'din jur' se întîlneşte în ms. 45: „*Celor de prenpregiur*” (Dt., 12, 10; în BB: „*Dupe împrejur*”; în ms. 4389: „*Împrejurul*”).

7.15.0. Adverbul *depreună* 'la un loc', 'împreună' este prezent în ms. 4389: „*Când vor lăcui fraşii depreună*” (Dt., 25, 5; în BB şi în ms. 45: „*Într-un loc*”); tot în ms. 4389: „*Depreună cu muierile lor şi cu copiii lor*” (Dt., 3, 6).

7.16.0. Locuţiunea adverbială *de pripă* 'repede', 'în grabă' se întîlneşte în BB: „*Te pogoară de pripă de aici*” (Dt., 9, 12; în ms. 45: „*De sîrgu*”, în ms. 4389: „*Curând*”).

7.17.0. Locuţiunea adverbială *de rost* este prezentă în ms. 4389: „*Să o înveşe [= cîntarea] de rost*” (Dt., 31, 19; în BB şi în ms. 45: „*O puneşi pre ea [= cîntarea] întru rostul lor*”).

7.18.0. Locuţiunea adverbială *de sârgu* 'repede', 'în grabă', 'imediat', 'pe loc' este atestată în ms. 45: „*Nu vei putea să-i topeşti pre ei de sârgu*” (Dt., 7, 22; în BB: „*Degrabă*”; în ms. 4389: „*Curând*”). Locuţiunea adv. *de sârgu* mai este atestată în ms. 45 în: Dt., 9, 3 (şi în BB, *ibid.*); 11, 17; 28, 24.

7.19.0. Adverbul *doară* 'numai' apare în ms. 4389: „*Nu doară căci sântei voi mai mult decît alte limbi v-au ales Domnul*” (Dt., 7, 7; în BB şi în ms. 45: „*Nu căci*”).

7.20.0. Locuţiunea adverbială *faşă cătră* 'faşă' 'făiş', 'direct', se întîlneşte în BB şi în ms. 45: „*Au conosciut Domnul lui faşă cătră faşă*” (Dt., 34, 10; în ms. 4389: „*Faşă făiş*”; în ms. 45: „*Cunoscu*”). Locuţiunea românească este calchiată după gr.: Ἰσώπων κατ' προσώπων.

7.21.0. Locuţiunea adverbială *fără numai* (*căce*) 'numai că', 'seulement', 'nur' se află în BB: „*Fără numai căce voi trêce cu picioarele mêle*” (Dt., 2, 28; în ms. 45: „*Afar căci*”; în ms. 4389: „*Fără numai că*”). Cf. gr. „Πλὴν ὅτι...” [adv. πλὴν 'excepté', 'hormis'; conj. ὅτι 'que', 'pourquoi'].

7.22.0. Adverbul *încă* este întrebuiţat adesea pleonastic, alături de *mai*. Fenomenul a rezultat prin preluarea sensului adv. gr. ἔτι 'encore', 'de plus', 'devantage', 'une autre foi', 'plus tard', astfel că în

românește apar propoziții în care *ετι* este tradus de două ori: o dată prin *mai* și a doua oară prin *încă*, în BB: „*Să nu mai adaugi încă a grăi cuvîntul acesta*“ (Dt., 3, 26), după gr.: „*Μη προθήσῃς ετι λαλήσῃαι τὸν λόγον τοῦτου*“. Merită a fi menționat amănuntul că în ms. 45, tradus de Nicolae Milescu, lipsește *încă*. În acest caz, folosirea pleonastică poate fi atribuită fraților Greceanu, care urmăreau și confruntau cu atenție textul lui Milescu cu cel din *Septuaginta*, intervenind, adesea, în sensul fidelității față de originalul grecesc. Dar exemple de folosire pleonastică a lui *încă* și *mai* se găsesc și în ms. 45, ca de pildă: „*Nărodul... nu va mai păgâni încă*“ (Dt., 17, 13; în BB, lipsește, însă, *încă*; în ms. 4 389: „*Nu vor mai face păgânie*“; în ms. 45 și în BB: „*Nu veți mai adaoga a o mai vedea încă pre ea*“ (Dt., 28, 68); „*Nu s-au mai sculat încă proroc*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 34, 10). În toate cazurile, textul grecesc are *ετι*. Vezi ST.L.FAC.; p. 82, II.7.12.0.; ST.L.EX., p. 26, II.7.31.0.; ST.L.NM., p. 15, II.7.16.0.

7.23.0. Locuțiunea adverbială în *ce chip* 'cum' este caracteristică pentru textul ms. 45, de unde a fost preluată și în BB, în timp ce în ms. 4 389 apare adv. *cum*. Exemple pot fi văzute în Dt., 3, 6; 6, 16, 25; 18, 2; 34, 3 și în multe alte locuri (vezi *Indicele de cuvinte*, s.v.).

7.24.0. Locuțiunea adverbială în *dreapta* 'à droite'; 'nach rechts' este prezentă în BB: „*Nu voiu abate în dreapta au a stînga*“ (Dt., 2, 27; în ms. 45: „*În dreapta*“, în ms. 4 389: „*Spre dreapta*“; la fel și în Dt., 5, 32.

7.25.0. Adverbul *întru* 'în interiorul', 'în mijlocul', 'înăuntru' (< lat. *intro* 'id') apare în BB: „*Faptele... cîte au făcut întru voi astăzi*“ (Dt., 11, 7; la fel în ms. 45). Cf. gr.: „*Εν ὑμῖν*“ [εἰν 1. (prep cu dat.) 'en', 'dans', 2. (adv.) 'dedans', 'là dedans'].

7.26.0. Adverbul *jos* este repetat în propoziția: „*Tu te vei pogori jos, jos*“, în BB și în ms. 4 389 (Dt., 28, 43; în ms. 45: „*Gios, gios*“). Este preluat modelul grecesc: „*Κάτω, κάτω*“; în grecește, modelul a fost preluat din ebraică, limbă în care repetiția era folosită pentru marcarea gradăției sau intensității lingvistice. Cf. în BJ: „*De plus en plus bas*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Du aber wirst immer tiefer sinken*“. Vezi mai jos, II.7.29.0., sus.

7.27.0. Adverbul *pre-ncet* 'cîte puțin' se întilnește în ms. 4 389: „*Va piêrde Domnul... limbile... pre-ncet*“ (Dt., 7, 22; în BB și în ms. 45: „*Cîte puțin, puțin*“, după gr.: „*Κατ' μικρὸν, μικρὸν*“).

7.28.0. Adverbul *sărăcêste* 'cu restricție', 'cu parcimonie', 'cu sărăcie' este adăugat pe marginea textului, de aceeași mînă, în ms. 4 389, Dt., 8, 9, pentru „*Cu sărăcie*“, din text: „*Vei mânca pâinea ta cu sărăcie*“. Cf. BJ: „*Pays où le pain ne te sera pas mesuré*“.

7.29.0. Adverbul *sus* este repetat în BB: „*Se va sui sus, sus*“ (Dt., 28, 43; la fel în ms. 45 și ms. 4 389), după gr.: „*Ανω, ἄνω*“. Vezi mai sus, II.7.26.0., jos.

7.30.0. Adverbul *undeori* 'oriunde' apare în ms. 45: „*Întru tot locul undeori vei vedea*“ (Dt., 12, 13; în BB: „*Oriunde*“).

7.31.0. Adverbul *vreodînioară* 'vreodată' se întilnește în ms. 4 389: „*Să nu greșești vreodînioară*“ (Dt., 7, 25).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (< lat. *ad*) este prezentă în construcții cu valoare de genitiv-dativ, în exemple ca: „*Vei stăpîni tu a limbi multe, iară fie nu-ț vor stăpîni*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 15, 6). Construcția „*Vei stăpîni... a limbi multe*“ reappare în ms. 45, Dt., 28, 12. Ea este calchiată din gr.: „*Ἀρξεις σὺ ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ ἐάν οὐκ ἄρξουσιν*“ [vb. ἄρχω, viit. ἄρξω 'être le chef', 'commander à', construit cu genitivul]; „*Dinți a jigani*“, în ms. 45 (Dt., 32, 24; în BB: „*Dinți de jiganie*“), care este traducerea sintagmei gr.: „*Ὀδόντας θηρίων*“ [(ὁ) ὀδοός, -όντος 'dent'; (τὸ) θηρίων, -ου 'bête sauvage']; „*A jigani*“ corespunde gen. pl. grecesc θηρίων; „*Simbrie a năimit*“, în ms. 45 (Dt., 15, 18; în BB: „*Simbrie de năimit*“), după gr. „*Μισθὸν μισθοῦ*“ [(ὁ) μισθός, -οῦ 'salaire'; (ὁ) μισθοῦ, -οῦ 'homme à gages']; „*A năimit*“ corespunde genitivului singular gr. μισθοῦ; „*Suptu vârtutea a brațuri ce cură pururea*“, în ms. 45 (Dt., 33, 27; în BB: „*Virtutea brațurilor*“; în ms. 4 389: „*Tăria brațului*“), după gr.: „*Ἰσχύων βραχιόνων*“ [(ἡ) ἰσχύς, -ούς 'force', 'puissance', 'pouvoir'; (ὁ) βραχίων, -ονος 'bras']; „*A brațuri*“ redă în românește genitivul plural grecesc βραχιόνων; „*Dennapoia a alți dumnedzâi*“, în ms. 45 (Dt., 6, 14; în BB: „*Altor*“, după gr.: „*Ὀπίσω θεῶν ἐτέρων*“ [adv. ὀπίσω 'en arrière'; (ὁ) θεός, -οῦ 'dieu'; ἕτερος, -α, -ον 'l'autre', 'un autre']; „*A alți dumnedzâi*“ redă construcția grecescă în genitiv plural θεῶν ἐτέρων; „*Asemănare a parte bărbătească*“, în ms. 45 și în BB (Dt., 4, 16), după gr.: „*Ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ*“ [(τὸ) ὁμοίωμα, -ατος 'image', 'ressemblance'; (τὸ) ἀρσενικόν, -οῦ 'mâle vigueur']; „*A parte bărbătească*“ redă gen. sg. gr. ἀρσενικοῦ; „*Și sămănarea a tot dobitoacul... asămănarea a toată pasărea zburătoare*“, în BB (Dt., 4, 17; la fel în ms. 45), după gr.: „*Ὁμίωμα παντὸς κτήνους . . . παντὸς ὄρνέου πτερωτοῦ*“ [(τὸ) κτήνος, -εος, -ους 'bête de somme', 'bétail, en général'; (τὸ) ὄρνέον, -ου 'oiseau'; adj. πτερωτός, -ή, -όν 'aile', 'garni de plumes']; „*A tot dobitoacul*“ redă genitivul singular παντὸς κτήνους, iar „*A toată pasărea zburătoare*“ traduce formele de genitiv menționate mai sus; „*Den vârvul a dealuri*“, în ms. 45 (Dt., 33, 15; în BB: „*Den vîrfu de dealuri*“), după gr.: „*Ἀπὸ κορυφῆς ὄρέων*“ [(ἡ) κορυφή, -ῆς 'tête', 'sommets'; (τὸ) ὄρος, -εος, -ους 'montagne', 'mont'; „*A latura săcriului*“, în ms. 45 (Dt., 31, 26; în BB: „*De laturea chivotului*“; în ms. 4 389: „*A lătura sicriului*“), după gr.: „*Ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ*“ [gr. Ἐκ πλαγίων sau ἐκ τῶν πλαγίων 'de côté', 'obliquement'; (ἡ) κιβωτός, -οῦ 1. 'coffre', 2. 'l'arche d'alliance'].

8.1.1. Cu valoare de 'la', prepoziția *a* este prezentă în exemple ca: „Nu voi abate... a stînga”, în BB (Dt., 2, 27); „Calea a pustiiu lui Moav”, în ms. 45 (Dt., 2, 8); „Am dat... a jumătate de seminție”, în ms. 4389 (Dt., 29, 8).

8.1.2. De asemenea, prepoziția *a* se găsește înaintea infinitivului în foarte multe exemple. Menționăm unul singur: „Ajunge-vă de-a încunjura acest munte”, în ms. 4389 (Dt., 2, 3; în BB, la fel; în ms. 45: „A încungiura”. Vezi ST.L.FAC., p. 71, II.1.4.4. și II.1.4.6.; ST.L.LV., p. 14, II.8.1.0.; ST.L.NM., p. 15, II.8.1.0.

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *de cătră* 'de', 'dinspre', 'de la', 'din partea' este prezentă în exemplul: „Nici să vă spăimîntați de cătră dînșii”, în BB (Dt., 1, 29; în ms. 45: „De cătră inșii”; în ms. 4389: „Nice vă fie frică de dînșii”). În ms. 45 și în BB, poate fi vorba și de o influență a textului grecesc: „Μη δὲ φοβηθῆτε ἐπὶ οὐδὲν”, în care prepoziția ἐπὶ, cu genitivul, are sensurile: 'de' 'du cît de', 'de la part de'.

8.3.0. Prepoziția *despre* 'cître' apare în ms. 4389: „Despre apus” (Dt., 1, 1; în BB și în ms. 45: „Cătră apus”.

8.4.0. Prepoziția *dreptu* 'pentru' este consemnată în ms. 45: „Nu să va vinde dreptu argintu” (Dt., 21, 14; în BB: „Pre argint”; în ms. 4389: „Pre bani”).

8.5.0. Prepoziția *dupre* (< *dă + pre*) 'de pe' este atestată în ms. 45: „Dupre tatăl său” (Dt., 27, 22). Varianta fără *-r-*, *dupe*, este semnalată în exemple ca: „Va odihni pre voi de cătră toți vrăjmașii voștri celor dupe împrejur”, în BB (Dt., 12, 10; în ms. 45: „Celor de prepregiur”; în ms. 4389: „Carei sînt împrejurul voștru”); „Cei dupe pregiur”, în BB (Dt., 25, 19; în ms. 45: „De prepregiur”; în ms. 4389: „Carei sînt împrejurul tău”). Vezi ST.L.FAC., p. 82–83, II.8.7.0.; ST.L.LV., p. 14, II.8.4.0.; ST.L.NM., p. 15, II.8.4.0.

8.6.0. Prepoziția *pre* (< lat. *per*) începe să piardă pe *-r-*, devenind *pe*, ca astăzi. Inovația este semnalată în BB (Dt., 1, 7; 5, 28; 13, 7): Vezi ST.L.FAC., p. 82, II.8.4.0.; ST.L.EX., p. 27, II.8.3.0.; ST.L.LV., p. 14, II.8.5.0.; ST.L.NM., p. 16, II.8.6.0.

8.7.0. Prepoziția *prespre* 'în afară de', 'pe deasupra', 'pe lîngă' este atestată în ms. 4389: „Acêstea sînt cuvintele fîgăduinței... prespre fîgăduința carea o au pus lor în Horiv” (Dt., 29, 1; în BB și în ms. 45: „Fără de fîgăduința”; în B 1975: „Afară de legămîntul”; în BJ: „Outre l'alliance”; în germ., G. von Rad, Dt., 28, 69: „Abgesehen von dem Bund”; în Vulgata: „Praeter illud foedus”). Vezi ST.L.FAC., p. 82, II.8.6.0.; ST.L.EX., p. 27, II.8.5.0.; ST.L.LV., p. 14, II.8.7.0.; ST.L.NM., p. 16, II.8.7.0.

8.8.0. Prepoziția *prejur* (*pregiur*, în ms. 45) + acuzativul cunoaște cîteva atestări în BB și în ms. 45, de pildă în: „Au stătut prejur ușăle cortului mărturiei”, în BB (Dt., 31, 14; în ms. 45: „Pregiur ușile”; în

ms. 4389: „Înaintea ușii”). Vezi ST.L.FAC., p. 83, II.8.8.0.; ST.L.EX., p. 27, II.8.6.0.

8.9.0. Prepoziția *spre* 'peste', 'deasupra', apare în ms. 4389: „Pune-vor tîmădie... prinos spre altariul tău” (Dt., 33, 10; în BB și în ms. 45: „Vor pune deasupra”).

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Conjuncția cauzală *căce* (și: *căci*) 'pentru că', 'din cauză că', 'fiindcă' se întîlnește în contextele următoare: „Căce judecata lui Dumnezeu iaste”, în BB (Dt., 1, 17); „Nu căci sînteți mai mulți”, în BB (Dt., 7, 7; la fel în ms. 45, dar aici: „Sănteți”; în ms. 4389: „Nu doară căci sînteți... ce căci v-au iubit Domnul”, vers. 8); „Căce-i vei ierta”, în ms. 4389 (Dt., 15, 18); „Și căci au nădimit asupra ta pre Valaam”, în toate cele trei texte (Dt., 23, 4); „Căce au lăsat fîgăduința Domnului”, în BB și în ms. 45 (Dt., 29, 25); „Căci cu peire veți peri” în BB (Dt., 30, 18; în ms. 45: „Căce cu perire veți peri”). În ms. 4389, în locul conj. *căce*, apare, o dată, „Crez”: „Crez voi știți cum am petrecut în țara Eghiptului” (Dt., 29, 16; în BB și în ms. 45: „Căce voi știți”).

9.2.0. Locuțiunea conjuncțională *căci că* 'din cauză că', 'pentru că' este prezentă în: „Căce că o au smerit”, în ms. 4389 (Dt., 22, 29); „Căci că n-au rămas lui nimic”, în ms. 4389 (Dt., 28, 55); „Căce că porunca aceasta... nu iaste prea grea”, în BB (Dt., 30, 11).

9.3.0. Conjuncția *de* 'dacă' este acum, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, în concurență cu *să* (vezi mai jos, p. 30, II.9.12.0.), cu *deaca* și cu *dacă* (vezi paragraful următor). Pînă la urmă, conjuncția *să* 'dacă' a fost înlăturată din norma limbii române literare. Motivul a fost omofonia, supărătoare, cu pronumele reflexiv *să*, modificat ulterior în *se*, și cu morfemul de conjunctiv *să*. La exemplele prezentate în ST.L.EX., p. 27, II.9.8.0., alăturăm încă unul: „Iară să nu să apropié fratele tău”, în ms. 45 (Dt., 22, 2). Textul conține un *să* conjuncție și un *să* pronume reflexiv. În BB, această situație este înlăturată prin înlocuirea conjuncției *să* prin conjuncția *de*: „Iar de nu se va apropia” (*ibid.*); în ms. 4389: „Iar de nu va fi”.

9.4.0. Conjuncția *deaca* (> munt., actual, *daca*) avea în vechea română literară sens temporal, însemnînd 'îndată ce', 'imediat ce', 'după ce'. În secolul al XVI-lea, aria ei de răspîndire teritorială cuprindea mai ales Muntenia, Oltenia și Banatul. Asemănătoare cu această conjuncție sînt mgl. *di ca*, cu sens temporal, și istorom. *de ka* 'id.'. Originea este *de* + conj. *ca*, care în româna veche avea valoare temporală: 'cum', 'cînd', 'de cum', 'de îndată ce' (vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 419; 557). Din cele trei texte studiate de noi, conj. *deaca* a fost înregistrată mai ales în ms. 4389; în care se reflectă

norma literară sudică, mîntenească. În continuare, sînt prezentate exemple din a cincea carte a *Pentateuhului*, în care *deaca* are fie sens temporal, fie valoare condițională.

a) Valoarea temporală a lui *deaca* 'cînd', 'după ce', 'de îndată ce' este ilustrată de exemple ca: „*Deaca ieșiră den țara Eghiptului*“, în ms. 4 389 (Dt., 4, 45, 46; în BB și în ms. 45: „*Ieșind ei den pămîntul Eghiptului*“; în Vulgata: „*Quando egressi sunt de Aegyptio*“; în BJ: „*À leur sortie d'Égypte*“; în germ., G. Braulik, Dt.: „*Als sie aus Ägypten zogen*“); „*Și deaca te va duce Dommul... în țara cu care se-au jurat părinților tăi*“, în ms. 4 389 (Dt., 6, 10; în BB și în ms. 45: „*Și va fi cînd*“ (în ms. 45: „*Cîndu*“) *te va băga înlăuntru*“ (în ms. 45: „*Înlontru*“) (Dt., 6, 10; construcții identice apar și în Dt., 7, 1); „*De-acii, deaca vei asculta toate direptările acêstea și le vei face*“, în ms. 4 389 (Dt., 7, 12; în BB și în ms. 45: „*Va fi cîndu vei auzi direptările acêstea*“); „*De acii, deaca trecură acêlê 40 de zile*“, în ms. 4 389 (Dt., 9, 11; în BB și în ms. 45: „*Și fu pren 40 de zile*“; „*Și fu*“ este transpunerea în românește a gr. „*Καὶ ἐγένετο*“, vezi mai sus, p. 19–20, II.6.6.4.); „*Deaca-l vei ierta, să nu-l slobózi fără de nimic*“, în ms. 4 389 (Dt., 15, 13; în BB: „*Cîndu-l vei trimite... slobod*“; în ms. 45: „*Cîndu il*“); „*Deaca veș trêce Iordanul*“, în toate cele trei texte (Dt., 27, 3, 4; 28, 1).

b) Valoarea condițională a lui *deaca* 'în cazul că', 'presupunînd că', 'cu condiția că' s-a dezvoltat ulterior din cea temporală, 'după ce'. Uneori, apar și alte valori, de pildă cea cauzală. Adesea, separarea valorii temporale de cea condițională este greu de făcut, cum rezultă din exemplul: „*Și-l veș afla, deaca-l veș cerca*“, în ms. 4 389 (Dt., 4, 29; în BB și în ms. 45: „*..., cîndu-l veș cerca*“; în ms. 45: „*Cîndu il...*“, după gr. „*Ὅταν = ὅτε ἂν*“ 'quand', 'lorsque'); „*Deaca vom păzi să facem toate poruncile*“, în ms. 4389 (Dt., 6, 25; în BB: „*De ne vom păzi a face*“; în ms. 45: „*Să ne vom păzi a face*“; folosirea conjuncțiilor condiționale *de*, în BB, și *să*, în ms. 45, constituie un indiciu că și *deaca*, din ms. 4 389, putea să aibă valoare condițională; această valoare pare a fi prezentă și în exemplele care urmează: „*Așa veș peri...*“, *deaca nu veș asculta*“, în ms. 4 389 (Dt., 8, 20); în BB și în ms. 45, apare conjuncția cauzală „*Pentru căce*“ 'din cauză că', 'pentru că': „*Pentru căce n-afi ascultat glasul Domnului*“); „*Deaca veș asculta poruncile Domnului*“, în ms. 4 389 (Dt., 11, 27; în vers. 28: „*Deaca nú veș asculta*“; în vers. 29: „*Deci, deaca te va duce...*“; în BB: „*De veș auzi*“; în ms. 45: „*Să veși auzi*“); „*Deaca vei intra în țara în carea o va da fie Domnul*“, în ms. 4 389 (Dt., 17, 14; în BB și în ms. 45: „*De vei întra*“); „*Deaca va piêrde Domnul... limbile, ... trei cetăți să le usebești*“, în ms. 4 389, (Dt., 19, 1–2; în BB și în ms. 45: „*De va piiarde*“); „*Deaca va muri*“, în ms. 4 389 (Dt., 24, 3; în ms. 45: „*Să va muri*“);

„*Deaca nu vei asculta*“, în ms. 4 389 (Dt., 28, 15; în BB: „*Și va fi de nu vei asculta*“, în ms. 45: „*...,vei auzi*“, după gr.: „*καὶ ἔσται...*“; vezi mai sus, p. 21, II.6.8.4.). Pentru conj. *deaca*, vezi ST.L.FAC., p. 83, II.9.8.0.–9.9.0.; ST.LEX., p. 27, II.9.3.0.; ST.LLV., p. 14, II.9.1.0.; ST.LNM., p. 16, II.9.2.0.

9.5.0. Conjuncția coordonatoare concludivă *deci* (< *de* + *aci*) 'prin urmare', 'în consecință', 'drept care', 'așa fiind' este prezentă în toate cele trei texte studiate. În ms. 4 389, ea este folosită paralel, și separat, de locuțiunea adverbială „*De-acii*“, -a 'apoi', cu sens temporal. Acest sens temporal s-a dezvoltat din sensul local 'de aci', și anume, probabil, după secolul al X-lea și numai în dialectul dacoromân (vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 417). Cîteva exemple cu *deci*: „*Deci trecîndu, voi vedea*“, în ms. 45 (Dt., 3, 25; în BB: „*Trecîndu, dară, voi vedea*“; în ms. 4 389: „*Ce să trec...să văz*“); „*Deci acum ascultă*“, în ms. 4 389 (Dt., 4, 1; în ms. 45 și în BB: „*Și acum*“); „*Deci păziți și faceți*“, în ms. 4 389 (Dt., 5, 32); „*Deci să păzești porâncile*“, în ms. 4 389 (Dt., 7, 11); „*Deci, de veș asculta cu ascultare*“, în ms. 4 389 (Dt., 11, 13, 22; 15, 5).

9.6.0. Locuțiunea conjuncțională temporală *den vrêmea ce* 'după ce' apare în BB: „*Și fu den vrêmea ce căzură*“ (Dt., 2, 16; în ms. 45: „*Și fu în vrême ce căzură*“; în ms. 4 389: „*Iar deaca căzură toș bărbații*“; „*Și fu*“, din BB și din ms. 45, redă în românește gr. „*καὶ ἐγένεθη*“; vezi mai sus, p. 19–20, II.6.6.4.

9.7.0. Locuțiunea conjuncțională concludivă *drept acêia* 'și astfel', 'așadar', 'prin urmare', 'în consecință', 'drept care' se întîlnește în ms. 4 389, în exemplul: „*Drept acêia să iubești pre Domnul*“ (Dt., 11, 1; în BB și în ms. 45: „*Și să iubești...*“; cf. Vulgata: „*Ama itaque*“; slavon: „*И аа любешн*“).

9.8.0. Locuțiunea conjuncțională coordonatoare adversativă, după negație sau prepoziție negativă, *făr(ă) numai* 'ci', 'dar', '(ba) dimpotrivă' se întîlnește în exemplul: „*Să nu faceți așa Domnului... făr-numai la locul carele va alêge Domnul... să s<a> numască numele lui acoló... și veș întra acoló*“, în ms. 45 (Dt., 12, 4–5; în BB: „*Fără numai*“; în ms. 4 389: „*Ce*“; în B 1975: „*Ci*“; în germ.: „*Sondern*“; „*Jedoch*“; în BJ: „*C'est seulement... que*“; în Vulgata: „*Sed ad locum... venietis*“). În ms. 45 și în BB, modelul a fost cel grecesc, în care apare: „*Ἄλλ' ἔιν τὸν τόπον*“ [ἄλλά 'mais', mai ales după o negație].

9.9.0. Locuțiunea conjuncțională în *ce chip* 'după cum', 'cum' se întîlnește destul de des în textele studiate: „*Și i-au pierdut pre dînșii Domnul... în ce chip au făcut fiilor Isaf...*“, în *ce chip au surpat pre horeul*“, în BB (Dt., 2, 22; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cum au făcut...*“, în *ce chip au pierdu*“; în

Vulgata: „Sicut fecerat filiis Esau“; în BJ: „Comme il avait fait“; în gr. apare conj. ὡσπερ 'comme', 'ainsi', 'de même que').

9.10.0. Locuțiunea conjuncțională cu valoare consecutivă *pînd unde* 'pînă cînd', 'pînă ce', 'pînă ce în sfîrșit' se întîlnește în BB: „Și va mînce nașterile dobitoacelor tale și roadele pămîntului tău... pînd unde te va pierde“ (Dt., 28, 51; la fel în ms. 45; vezi și 28, 61; în ms. 4 389: „Pînd nu se vor potopi toate“). În BJ: „Jusqu'à ce qu'elle t'ait fait périr“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Bis es dich zugrunde gerichtet hat“; G. Braulik, Dt.: „Bis es dich ausgetilgt hat“; în Vulgata: „Donec te disperdat“ (conj. *donec* 'pînă cînd', 'pînă ce'); în gr.: „Ἔως ἂν πολέσῃ σε“ [ἔως, conj. 'tant que', 'jusqu'à ce que'; ἔως ἂν 'tandis que'; 'jusqu'à ce que'; 'pourvu que'; 'en attendant que'].

9.11.0. Locuțiunea conjuncțională causală *pentru căce* 'căci', 'din cauză că', 'fiindcă', 'pentru că' este folosită alături de conjuncțiile *căce*, *căci*, *căci că* (vezi mai sus, p. 28, 9.1.0.; 9.2.0.). Exemplele sînt numeroase; menționăm cîteva: „Pentru căce ne-au fost urîndu Domnul pre noi, ne-au scos... den pămîntul Eghiptului... ca să ne piarză pre noi“, în BB (Dt., 1, 27; în ms. 45: „... să ne surpe ...“; în ms. 4 389: „Pentru căci ne-au fost urdt Domnul“); „Și n-au vrut Sion... să trêcem..., pentru căci au nesilnicit Domnul... duhul lui“, în BB (Dt., 2, 30; la fel în ms. 45, dar: „Au năsilnicit“; în ms. 4 389: „Că întdri... sufletul lui“). Locuțiunea conjuncțională *pentru căce* (*căci*) mai este atestată în BB și în ms. 45 în Dt., 4, 37; 7, 8; 8, 20; 9, 28, 28; 22, 23, 4; 28, 20, 57, 62; 31, 17; este prezentă, mai rar, și în ms. 4 389: Dt., 4, 37; 31, 17; 32, 30.

9.12.0. Conjuncția condițională *să* 'dacă' (< lat. *sī*) este des folosită în textul ms. 45: „Să va vedea cineva... pămîntul acestu bun“ (Dt., 1, 35; în BB: „De“); „Să vei naște fii“ (Dt., 4, 25). Conjuncția *să* a mai fost atestată în același text în: Dt., 4, 33, 34; 5, 25; 6, 25; 7, 17; 8, 2, 19; 11, 13, 22, 27; 12, 25, 29; 13, 12, 18; 15, 5; 16, 15; 19, 6, 8; 22, 2, 13, 22; 23, 10; 24, 5, 10, 19; 25, 5; 28, 1, 2, 9, 58; 29, 19; 30, 4, 10, 16; 32, 30. În loc de *să*, apare *se*, în BB: „Iard se va slăbi la tine cuvînt de judecată“ (Dt., 17, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389: „De“). Vezi ST.L.FAC., p. 83, II.9.10.0; ST.L.EX., p. 27, II.9.8.0.; ST.L.NM., p. 17, II.9.5.0.

9.13.0. Conjuncția *și* apare la începutul propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o circumstanțială, întocmai ca în modelul grecesc de unde a fost calchiată această construcție: „Și vom adaoge noi a auzi glasul Domnului... încă, și vom muri“, în BB (Dt., 5, 25; la fel în ms. 45), după gr.: „...καὶ ἀποθανοῦμεθα...“. Alte exemple în BB și în ms. 45, Dt.: 2, 16-17; 7, 1, 7; 12, 5; 20, 10; 23, 9; 23, 25 (în ms. 45, vers. 24); 25, 7. Vezi ST.L.LV., p. 15, II.9.7.1.; ST.L.NM., p. 17, II.9.6.0.

10. INTERJECȚIA

10.1.0. Interjecția *amin!* [< gr. ἀμήν < ebr. 'āmēn < vb. *āman* 'stärken', 'bekräftigen'; 'so soll es sein' (Kluge, EWDS²², s.v.)] este atestată în ms. 4 389 (Dt., 27, 15, 18-26). În BB și în ms. 45, se întîlnește: „Fie!“ (*ibid.*) și „Să fie!“ (Dt., 27, 16), care sînt calcuri după gr. „ἔειπεν“, la rîndul său o traducere a cuvîntului ebraic menționat. Același procedeu de traducere este prezent și în Biblia slavonă: „ѦѦѦѦ“, pe cînd în versiunile latină, germană și franceză apare „Amen!“.

10.2.0. Interjecția slavonească „Góre!“ 'vai!', din sintagma: „Zri, góre!“ 'vezi, vai!' este adăugată pe marginea textului, de aceeași mîină, în ms. 4 389 (Dt., 4, 27). Prin ea, se atrage atenția cititorului asupra celor spuse în text despre pedeapsa divină pentru evrei: risipirea lor între alte popoare ale lumii. Despre interj. *góre!*, vezi ST.L.NM., p. 17, II.10.1.; 10.2.0.

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul *-anie* (< slavon, *-anie*) este prezent în „Petrecanie“ 'moarte', 'deces'; 'înmormîntare', în ms. 4 389: „După petrecania mea“ (Dt., 31, 29; în BB și în ms. 45: „După cea-de-apoi a morții mele“).

1.2.0. Sufixul *-are*, detașat din infinitivul de la conjugarea I, este folosit în cazul unor substantive provenite de la verbe de conjugarea a III-a: *crezare*, *făcare*, *născare*, *piezare*, *zăcare* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 93). Derivatul „Pierzare“ se întîlnește în contextul: „Cu pierzare veși peri“ în BB (Dt., 8, 19; în ms. 45: „Pieire“; în ms. 4389: „Periciune“). Cuvîntul „Pierzare“ are și sensul 'pierdere', 'lucru pierdut': „Așa voi face după toată pierzarea fratelui tău, cîte se vor piêrde de la el“, în BB (Dt., 22, 3; la fel în ms. 45).

1.3.0. Sufixul *-ătec* (*-ătic*) (< lat. *-aticus*, *-aticum*) se întîlnește în derivatul „Fluturatec“, ca echivalent al gr. παράπληκτος 'insensé', 'atteint de folie', 'maniaque'; 'hebeté', 'stupide'; qfois 'frappé de paraplexie'. Este un derivat postverbal, de la vb. *a flutura*, ind. prez. *flutur*. În exemplul: „Vei fi fluturatec“, în BB și în ms. 45 (Dt., 28, 34; în ms. 4 389: „Plin de grij“; în B 1975: „Îți vei ieși din minți“; în BJ: „Te rendra fou“; în Vulgata: „Stupens“ (= uimit, înmărmurit, încremenit; amorțit, paralizat); în germ., G. von Rad, Dt.: „Und du wirst... wahnsinnig werden“; G. Braulik, Dt.: „Wahnsinn befällt dich“).

1.4.0. Sufixul *-(ă)ciune*, *-(e)ciune* (< lat. *-tio*, *-onis*) apare în derivate de la verbe. Astfel este subst. „Dêzmeticiune“, care traduce gr. (ή) παράπληξία, -ος 'paraliysie d'une partie du corps'; 'démence, folie occasionnée par un accès de paralysie'. Cuvîntul apare

în BB: „*Bată-te Domnul cu dezmeticiune*” (Dt., 28, 28; în ms. 45: „*Dezmădăciune*”; cu trecerea vocalei *e*, precedată de *m*, respectiv de *t*, la velara *ă*; în ms. 45, termenul în discuție a fost adăugat pe margine, de altă mână, pentru „*Flutărăciune*” ‘nebulie’, din text; în ms. 4 389: „*Cu turbare și cu flușturarea inimii*”). Substantivul *dezmeticiune* este un derivat de la vb. *a dezmetici*, care are ca etimon, foarte probabil, pe *bezmetic*, ‘năuc, ‘zăpăcit, ‘ieșit din minți’ < sîrb. *bezmatak* ‘(roi de albine) fără matcă (regină)’; ucr. *bezmatok* ‘stup fără matcă’; verbul *a bezmetici* înseamnă ‘a-și pierde capul’, ‘a umbla bezmetic, ca un smintit’. Substituirea consoanei inițiale *b-*, din *a bezmetici*, prin *d-*, *a dezmetici* a avut loc sub influența perechii *a ameți* – *a desmeți* (și *dez-*). Sub influența aceleiași perechi, vb. *a desmetici* (și *dez-*) a căpătat sensul actual ‘a-și veni în fire’, ‘a se trezi dintr-o amețală, dintr-o buimăceală’. Alte derivate cu suf. *-(ă)ciune*: „*Fluturăciune*” ‘nebulie’, ‘zăpăceală’, ‘buimăceală’ < vb. *a flutura*, în ms. 45 (28, 28); „*Iertăciune*”, ‘eliberare’, în ms. 4 389 (Dt., 15, 1; în BB și în ms. 45: „*Slobozire*”); „*Întristăciune*”, în ms. 4 389: „*Întru întristăciunile tale*” (Dt., 4, 30; și în: 26, 7); „*Stricăciune*” ‘pagubă’, ‘vătămare’, în BB și în ms. 45: „*Stricăciune de vînt*” (Dt., 28, 22; în ms. 45: „*Vântu*”; în ms. 4 389: „*Cu vânturi stricătoare*”); „*Urăciune*”, în BB (Dt., 7, 26, 27; în ms. 45: „*Urăciune*”, vers. 25, 26); „*Înșăldăciunea*”, în ms. 4 389 (Dt., 29, 19; în BB și în ms. 45: „*Rădăcirea*”); „*Moliciune*” ‘delicatese’, ‘gingășie’, în BB și în ms. 45 (Dt., 28, 56); „*Păliciune*” ‘febră’, ‘lingoare’ < vb. *a păli* ‘a arde’, ‘a dogori’ < vsl. *paliti* ‘brenen’; „*Periciune*” ‘pieire’, ‘pierzare’, în ms. 4 389 (Dt., 4, 26; 7, 23; 8, 19; 12, 2; 28, 20; 30, 18; „*Periciunii*”, în ms. 4 389 (Dt., 32, 35); „*Robiciune*” ‘pradă’, în ms. 4 389: „*Vei robi robiciune*” (Dt., 21, 10; în BB și în ms. 45: „*Vei prăda prada*”; „*Seteciune*” ‘însetoșare’, în BB: „*Seteciunea arderii*” (Dt., 32, 10; în ms. 45: „*Săticiunea*”; în ms. 4 389: „*Sêtea zădufului*”). Vezi ST.L.FAC., p. 84, III.1.3.0.; ST.L.EX., p. 28, III.1.4.0.; ST.L.LV., p. 15, III.1.7.0.

1.5.0. Sufixul *-ător(iu)* este prezent în derivate ca: „*Sugătoriu*” ‘sugar’, ‘sugaci’, în BB (Dt., 32, 25; în ms. 5: „*Sugător*”; în ms. 4 389: „*Sugariul*”); „*Văzător (de vise)*”, în ms. 4 389 (Dt., 13, 1); „*Visătoriu (de vis)*”, în BB (Dt., 13, 1; în ms. 45: „*Visuitor*”); sensul este ‘tălmăcitor de vise’. Vezi ST.L.FAC., p. 84, III.1.7.0.; ST.L.EX., p. 15, I.3.13.8.–3.13.12.; p. 28, II.1.5.0.; ST.L.NM., p. 18, III.1.2.0.

1.6.0. Sufixul *-ătură* (< lat. *-ura*) se întîlnește în: „*Întindătură*” ‘necurătenie’ (< *a întina* < *tind* ‘noroi’, ‘glod’), în ms. 4389: „*Necurat, adecă cu întindătură*” (Dt., 12, 15 și: „*Fără întindătură*”, *ibid.*); „*Oșărătură*” ‘lucru scîrbos, respingător’, ‘spurcăciune’ (< vb. *a oșări* ‘a respinge cu scîrbă, cu dezgust’), în ms. 45: „*Cu oșărătură să urăști*” (Dt., 7, 26; în BB: „*Cu urăciune să urăști*”, vers. 27; în ms. 4 389: „*Cu blestemare să-l blăstemi*”). Vezi ST.L.NM., p. 17, III.1.1.0.

1.7.0. Sufixul *-eală (-ială)* (< sl. *-ela, -el*) formează derivate substantivale de la verbe: „*Băntuialele*” (< vb. *a băntui* ‘a supăra’), cu sensul ‘supărare’, ‘necaz’, în BB: „*Băntuialele cèle mari carele au văzut ochii tăi*” (Dt., 7, 19; în ms. 45: „*Dodăialele*”; în ms. 4 389: „*Nevoile*”); „*Despărșeală*”, în BB: „*Carte de despărșeală*” ‘act de divorț’ (Dt., 24, 3; în ms. 45: „*Despărșală*”; în ms. 4 389: „*Carte de lădsare*”); „*Dijmuială*” ‘zeciuală’, ‘a zecea parte’ (< *a dijmu* < *dijmă*), în ms. 4 389: „*Vei face dijmuiala den toate sămăndăturile pămîntului tău*” (Dt., 26, 12; în BB: „*Vei săvîrși a zeciui*”; în ms. 45: „*Vei săvîrși a dzeciui*” după gr.: „*Συντελέσῃς ἀποδεκατῶσαι*” [vb. *συντελέω*, viit. -έσω ‘achever’, ‘accomplir’; vb. *ἀποδεκατῶω*, -ῶ, viit. -ῶσω ‘dimer’, ‘percevoir la dîme de’]); „*Dodeială*” ‘supărare’, ‘necaz’ (< vb. *a dodei* ‘a aduce supărare’, ‘a neliniști’, ‘a necăji’), în ms. 45 (Dt., 28, 57; în 7, 19; „*Dodăialele*”); „*Fierbinteală*”, în ms. 45 (Dt., 28, 22; în BB: „*Înfierbenteală*”; în ms. 4 389: „*Păliciune*”); „*Muruială*” ‘strat de tencuială, de var, la casă’ (< vb. *a murui* ‘a netezi pereții cu humă etc.’), în ms. 45: „*Vei murui cu muruială*” (Dt., 27, 4); „*Prăseală*” ‘înmulțire de animale’, ‘reproducere’ (< vb. *a prăsi*), în ms. 4 389: „*În prăseala dobitoacelor tale*” (Dt., 28, 51; 30, 9; în BB și în ms. 45: „*Nașterile*”); „*Spoială*” (< vb. *a spoi*), în ms. 45: „*Vei spoi pre înșii cu spoială*”; în BB: „*Vei spoi pre dînsele cu spoială*”; în ms. 4 389: „*Să le văruiești cu var*”); „*Zeciuală*”, ms. 4 389 (Dt., 14, 22).

1.8.0. Sufixul *-ean* (< vsl. *-eaninŭ*, pl. *-eane* se întîlnește în etnonime ca: „*Maniteanii*” (BB, Dt., 2, 20); „*Amaniteanii*”, în ms. 45 (*ibid.*); „*Ammoniteanii*” în ms. 4 389 (*ibid.*).

1.9.0. Sufixul *-el* (< lat. *-ellus, -a; -illus, -a*) este prezent în: „*Pușinel*”, în ms. 4 389 (Dt., 26, 5; 28, 52; 33, 6); pl. „*Pușinei*” în ms. 4 389 (Dt., 4, 27); „*Ficioară*”, în ms. 45: „*Tinerel cu ficioara*” (Dt., 27, 2).

1.10.0. Sufixul *-eașă* (< lat. *-itia*) se găsește în „*Frumuseașă*”, în ms. 4 389: „*Pentru frumuseașă gingășiei ei*” (Dt., 28, 56); „*Tinereașă*”, în ms. 4 389: „*Pentru tinereașele ei*” (Dt., 28, 56).

1.11.0. Sufixul *-et* (< lat. *-etum*) se află în derivatul „*Maslinete*”, pl. de la *maslinet* ‘livadă de măslini’, în ms. 45: „*Vii și maslinete carele n-ai răsdădit*” (Dt., 6, 11; în BB: „*Maslini*”; în ms. 4 389: „*Măslini*”). Vezi ST.L.EX., p. 28, III.1.7.0.

1.12.0. Sufixul *-ie* se întîlnește în derivatul „*Feciorie*” 1. ‘virginitate’, 2. ‘semnele sau dovezile stării de fecioară’, în BB și în ms. 45: „*Vor scoate feciorile fetei*” (Dt., 22, 15; în ms. 45: „*Feciorile*”); „*Acêstea-s feciorile fetei*”, în BB (Dt., 22, 17; în ms. 45: „*Feciorile*”); „*Fetie*” ‘feciorie’; ‘dovadă privind starea de fecioară’, în ms. 4 389: „*Să ducă fetiia ei înaintea bătrînilor*” (Dt., 22, 15); „*Semnele fetiei fetei*”, în ms. 4 389 (Dt., 22, 17); „*Slăbănie*” ‘slăbiciune’, în ms. 4 389 (Dt., 7, 15). Vezi ST.L.FAC., p. 84, III.1.5.0.; ST.L.EX., p. 28, III.1.9.0.; ST.L.NM., p. 18, III.1.9.0.

1.13.0. Sufixul *-ime* este echivalentul sufixului *-ie* în derivatul *robime* 'starea de rob', în ms. 45: „*Den casa robimei*” (Dt., 5, 6; în BB și în ms. 4389: „*Robiei*”). Forma „*Robimei*” mai este atestată în ms. 45 în Dt. 6, 12; 7, 8; 8, 14; 13, 5, 10; 21, 13; 28, 41; 32, 43. De câteva ori apare și în BB (Dt., 28, 41; 32, 42). Vezi ST.LEX., p. 28, III.1.10.0; ST.LLV., p. 15, III.1.11.0.; ST.LNM., p. 19, III.1.10.0.

1.14.0. Sufixul *-ință* (< lat. *-entia*) se întâlnește în „*Ostenință*”, în ms. 4389 (Dt., 26, 7; în BB și în ms. 45: „*Ostenealdă*”; „*Ostenințele*”, în ms. 4389 (Dt., 1, 12). Vezi ST.LFAC., p. 84, III.1.6.0.; ST.LLV., p. 15, III.1.12.0.

1.15.0. Sufixul *-ură* (< lat. *-ura*) apare în derivate ca: „*Acoperitură*” 'ocrotitor', 'apărător', în BB și în ms. 45: „*Să să facă voao acoperituri*” (Dt., 32, 38); „*Ispitură*”, 'încercare', 'probă', în ms. 4389: „*Ispiturile cele mari*” (Dt., 29, 3; în ms. 45: „*Cercetările*”; în BB: „*Ispitile*”); „*Pleşivitură*” 'tunsoare specială deasupra frunții'; 'calviție', în BB (Dt., 14, 1; în ms. 45: „*Pleşivitură*”; în ms. 4389: „*Pleşivire*”). Vezi ST.LLV., p. 15, III.1.16.0.

1.16.0. Sufixul *-ut* (-ot), în „*Auzutul*” 'auzul', în ms. 4389: „*În auzutul tuturor*” (Dt., 32, 44; în BB și în ms. 45: „*La urechile norodului*”). Vezi mai sus, p. 1, I.13.0.

1.17.0. Sufixul verbal *-ui* este prezent în „*Visuiaște*” 'tălmăcește visuri', în BB și în ms. 45: „*Celuia ce visuiaște visul*” (Dt., 13, 3); „*Vinuit*”, în BB și în ms. 45: „*Cuvinte de vinuit*” (Dt., 22, 14; în ms. 4389: „*Cuvinte de vină*”).

1.18.0. Sufixe verbale *-a* și *-i* (-ui) apar în „*A dăstula*”, în BB: „*L-au dăstulat*” (Dt., 32, 10), și „*A dăstuli*”, în ms. 45: „*L-au dăstulit*” (ibid.; în ms. 4389: „*Îndăstulatu-l-au*”); „*A fărdelegiui*”, în BB: „*Cu fărdelege veț fărdelegiui*” (Dt., 31, 29; în ms. 45: „*Veți fărdelegiui*”; în ms. 4389: „*Cu fărdelegiuire veț fărdelegiui*”); „*A cămăta*” (< *camătă*) 'a da cu dobândă bani sau obiecte', în ms. 45: „*Să nu cămătedzi... cămăta*” (Dt., 23, 19; în BB: „*Să nu cămetezi*”; în ms. 4389: „*Să nu crești cămăta*”); „*A cămătui*” 'id.', în ms. 45: „*Să (nu) cămătuiiești*” (Dt., 23, 20; în BB, la fel); „*A scărbui*” (< *scărbă*), în BB: „*Cu scărbiuire să scărbești*” (Dt., 7, 27). Vezi ST.LFAC., p. 84, III.1.9.0.; ST.LEX., p. 28, III.1.13.0.–1.14.0.; ST.LNM., p. 19, III.1.11.0.

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *des-* este prezent în derivatul verbal „*A desfeciori*” (< *a feciori < *fecior*; este un calc din gr., vezi mai jos, p. 45, IV.2.1.28.), cu sensul 'a face pe cineva să nu mai aibă feciori, omorându-i', în BB: „*Den afară-i va desfeciori sabie*” (Dt., 32, 25; în ms. 45, la fel; „*Dennafard ii va...*”; în ms. 4389: „*Îi va face fără de feciori*”). Vezi ST.LEX., p. 28, III.2.1.0.

2.2.0. Prefixul *în-* lipsește în: „*Mulfească*”, în ms. 4389 (Dt., 17, 16; totuși, chiar în același loc, apare și forma cu prefix „*Înmulfească*”); „*Negrît*”, în ms. 45: „*Nu s-au negrît ochii lui*” (Dt., 34, 7; pe margine: „*Întunecat*”); „*A se pârțăși*” 'a fi pârțaș', 'a avea a face cu cineva', 'a avea relații cu cineva', în ms. 4389: „*Cu limbile acêstea să nu te pârțășți*” (Dt., 18, 14); „*A semna*” 'a însemna', 'a semnifica', în ms. 4389: „*Acest proroc semnează că iaste Hristos*” (Dt., 18, 15; cuvintele acestea sînt adăugate pe marginea textului, de aceeași mînă); „*(Să via) tâmpla*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 18, 22); „*(Vei) timpina*”, în ms. 45 (Dt., 22, 6); „*(Au) tâmpinat*, în ms. 45 (Dt., 23, 4); „*Timpinare*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 29, 7; pentru acest cuvînt, vezi ST.LEX., p. 13–14, I.3.12.1.; ST.LNM., p. 19, III.2.2.0.); „*Tinzădu-ș (âripile)*”, în ms. 4389 (Dt., 32, 11); „*(S-au) vechî*”, în BB și în ms. 45 (Dt., 29, 5; în ms. 4389: „*Se-au învechî*”); „*Vinuire*”, în BB și în ms. 45: „*Cuvinte de vinuire*” (Dt., 22, 16; în ms. 45, vers. 17); „*Vinuit*”, în BB și în ms. 45: „*Cuvinte de vinuit*” (Dt., 22, 14); „*(Nu) vrăjbiți!*”, în ms. 45 (Dt., 2, 9; în BB și în ms. 4389: „*Învrăjbiți*”; în ultimul text, fără -i). Vezi ST.LEX., p. 29, III.2.3.0.; ST.LLV., p. 16, III.2.1.0.; ST.LNM., p. 19, III.2.2.0.

2.2.1. Prefixul *în-* se întâlnește în derivatele: „*Înfierbenfeală*” 'febră', în BB (Dt., 28, 22; în ms. 45: „*Fierbinteală*”; în ms. 4389: „*Arsură*”); „*(Să) înmuți*” 'să muți', de la vb. *a înmuța*, în ms. 45: „*Să nu înmuți hotarile aproapelui tău*” (Dt., 19, 14; în BB și în ms. 4389: „*Muți*”). Vezi ST.LFAC., p. 84, III.2.1.0.; ST.LEX., p. 28, III.2.2.0.; ST.LLV., p. 16, III.2.1.0.; ST.LNM., p. 19, III.2.1.0.

2.2.2. Silaba inițială *im-* din cuvîntul *împărăție*, precedată de prepoziția *den*, s-a sincopat: „*Den pârțăia lui Og*”, în ms. 4389 (Dt., 3, 4). Fenomenul este asemănător cu cel petrecut în succesiunea sonoră „*Den început*”, devenită „*De-nceput*”, interpretată, uneori, și ca „*Den-ceput*”. Schimbarea inversă, constînd din apariția nazalei *n* în cuvinte care nu aveau acest sunet în etimon, este prezentă în: „*Dennafard*”, în ms. 4389 (Dt., 3, 5) și în ms. 45 (Dt., 32, 25). Pentru ultimul exemplu, vezi ST.LEX., p. 28, III.2.2.0.

2.3.0. Prefixul *ne-* apare în „*Neprietenul*”, în ms. 45 (Dt., 28, 57; în BB și în ms. 4389: „*Vrăjmașul*”); „*Neprietenii*”, în ms. 45 (Dt., 12, 10; 32, 27; în BB și în ms. 4389: „*Vrăjmașii*”).

2.3.1. În locul prefixului *ne-*, este folosit, o dată, adverbul de negație *nu*, în ms. 45: „*Ei m-au răvnit pre mine pren nu-Dumnezău*” (Dt., 32, 21; în BB: „*Nu ca pre Dumnezău*”; în ms. 4389: „*Că nu li-s Dumnezeu*”). Explicația procedurii din ms. 45 este oferită de comparația cu textul grecesc, în care apare aceeași succesiune: „*Αυτοί παροξήλωσαν με ἐν ὄθεσσι*” [vb. *παροξήλωω*, viit. -άσω 'donner de l'émulation', 'inspirer de la jalousie', 'exciter', 'irriter'; ὄθ 'non', 'ne pas'; (ὄ) θεός, -ὄ 'dicu']. În germ. G. von Rad, Dt.: „*Sie haben mich durch einen Nichtgott gereizt*”; în BJ: „*Îls m'ont rendu jaloux avec un néant de dieu*”.

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI. CUVINTE PUȚIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit

1.1.1. **famen** (și: *famăn*) 'bărbat' castrat', 'scopit', 'eunuc' [(*lat. (homo) *fēmīnus* > *feamen* > *fāmān > *famăn*), în BB: „Nu va intra *famăn scopit la adunarea Domnului*“ (Dt., 23, 1; în ms. 45: „Zdrobit nice *tăiat*“; în ms. 4 389: „*Cel scopit, nice feteteul*“). Vezi mai jos, p. 59, IV.2.2.26., *feteleu*.

1.1.2. **întort** 'întors', 'sucit', 'ciudat', 'perfid', 'îndărătnic', 'refractor' (< *lat. intortus*, participiul de la verbul *intorqueo*), în BB: „Căce neam *întortu iaste*“ (Dt., 32, 20; în ms. 45: „Sămînție *dăstrămată*“; în ms. 4 389: „*Neam întort*“).

1.1.3. **junice** 'juncă' (< *lat. junicem*), în ms. 4 389: „O *junice den cireadă*“ (Dt., 21, 3; în BB: „*Juncă*“; în ms. 45: „*Giuncă*“); „*Junicei*“, în ms. 4 389: „*Vinele junicei*“ (Dt., 21, 4, 6; în BB: „*Juncăi*“; în ms. 45: „*Giuncăi*“). Vezi ST.L.NM., p. 20, IV.1.1.7.

1.1.4. **măscur** 'porc (scopit și îngrășat)' [< *lat. (porcus) masculus* 'männliches Schwein'], în BB: „Și *măseurul, căci îngemănează copita*“ (Dt., 14, 8; în ms. 45: „*Măscorul*“; în ms. 4 389: „*Porcul*“).

1.1.5. **măser** 'sărac' (< *lat. mīser, -rum*), în ms. 45: „Deșchidzându să deșchizi *măna fratelui tău celui măser*“ (Dt., 15, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Sărac*“). Vezi ST.L.EX., p. 30, IV.1.1.18.; ST.L.LV., p. 17, IV.1.1.17.

1.1.6. **mișel** (și: *mișăl*) 'sărac' (< *lat. mīsellus* > *meșel; vezi CDDE, 1078, în ms. 45: „*Celui mișel*“ (Dt., 24, 21: aceste cuvinte sînt adăugate pe marginea textului de altă mîină; în BB: „*Celui sărac*“; în ms. 4 389: „*Săracului*“). Vezi ST.L.LV., p. 17, IV.1.1.20.

1.1.7. **mișelie** (și: *mișălie*) 'lepră' (< *mișel* 'lepros' + *-ie*), în ms. 4389: „Să te păzești... de *semnul mișăliei*“ (Dt., 24, 8; în BB și în ms. 45: „*Pipăirea stricăciunii*“). Sensul 'lepros' al cuvîntului *mișel* a existat, probabil, în latina populară (vezi CDDE, 1078). El apare de multe ori în cartea *Leviticul*. Vezi ST.L.LV., p. 17, IV.1.1.20.

1.1.8. **mortăcină** 'mortăciune', 'hoit', 'stîrv', 'cadavru' [< *lat. (adj.) morticina*], în ms. 4 389: „*Nici o mortăcină să nu măncaț*“ (Dt., 14, 21; în BB și în ms. 45: „*Mortăciune*“); „*De mortăcina lui să nu te atingi*“, în ms. 4 389 (Dt., 14, 8; în BB și în ms. 45: „*Mortăciunile*“). Vezi ST.L.LV., p. 17, IV.1.1.24.

1.1.9. **a numeni** 'a da nume' (< *pl. numene* < *pl. lat. nomina*, *sg. nomen*; vezi ST.L.FAC., p. 86, IV.1.1.15.–1.1.16), în ms. 4 389: „*Care te-au făcut numenit și lăudat și slăvit*“ (Dt., 26, 19; în BB și în ms. 45: „*Numit*“).

1.2.0. Elemente latine savante

Unele din elementele lexicale de mai jos au fost înregistrate și discutate în studiile anterioare. Considerăm, totuși, utilă consemnarea lor și în acest studiu lingvistic dedicat cărții a cincea a Pentateuhului. Ele provin, cele mai multe, din manuscrisul 4 389, al cărui traducător, episcopul cărturar Daniil Panoneanul, a folosit și versiunea latinească a *Bibliei*, tipărită, cum spune el însuși, în „cetatea Antverpiei“.

1.2.1. **agru** 'ogor', 'țarină' (< *lat. sav. ager, agrum*) se întîlnește numai în ms. 4 389: „Nu poți casa *vecinului tău nice agrul lui*“ (Dt., 5, 21; în ms. 45 și în BB: „*Țarina*“; în Vulgata: „*Agrum*“). Cuvîntul *agru* mai apare în ms. 4 389, Dt., 24, 19; 23, 24, 24; 28, 3; în ultimul caz, cuvîntul este scris pe marginea textului: „În *agru*“). Vezi ST.L.FAC., p. 85, IV.1.1.1.; ST.L.EX., p. 30, IV.1.2.2.; ST.L.LV., p. 17, IV.1.2.2.

1.2.2. **altar** 'jertfelnic' (în templul evreiesc) (< *lat. sav. altarium*) se găsește numai în ms. 4 389: „Și săpaț *altarele lor*“ (Dt., 12, 3; în BB: „*Capiștile*“; în ms. 45: „*Cuptoarăle*“; în BJ: „*Leurs autels*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Reißt ihre Altäre nieder*“; Vulgata: „*Aras eorum*“); „*Carnea și sângele să pui pre altariul Domnului... iar sângele jărtvelor tale să-l verși lângă fundul altariului*“ (Dt., 12, 27, 27; în BB: „*Jirtăvnicul(ui)*“; în ms. 45: „*Jirtăvnicul(ui)*). Alte atestări ale cuvîntului *altar* în ms. 4 389: Dt., 26, 4; 27, 5, 5, 6; 33, 30. Vezi ST.L.EX., p. 30, IV.1.2.1.; ST.L.LV., p. 17, IV.1.2.1.

Menționăm cuvîntul de origine italiană, *pavăză*, atestat în ms. 4 389: „*Pavăza, ajutorul tău și sabiia, lauda ta*“ (Dt., 33, 29). Pentru etimologie, vezi ST.L.EX., p. 31, IV.1.3.2.

1.3.0. Elemente slave

1.3.1. **aiavea** (și: *aiave*) 'pe față', 'clar', 'real'; 'vizibil', 'la lumina zilei' (< *a-* + *vsl. javě*), în BB: „Și *vei scrie... toată lăgea aceasta aiave foarte*“ (Dt., 27, 8; în ms. 45: „*Arătut foarte*“; în ms. 4 389: „*Deplin și aiave*“); „*Cèle aiavea*“, în BB (Dt., 29, 29; în ms. 45: „*Cèle neascunse*“; în ms. 4 389: „*Care sânt arătate noaoă*“).

1.3.2. **băbiță** 'pelican' (< *vsl. babica*, diminutivul subst. *baba* 'pelican'), în BB (Dt., 14, 15; în ms. 45: „*Batca*“). Vezi ST.L.LV., p. 18, IV.1.3.1.

1.3.3. *batcă* 'pelican' (< ucr., rus. *batka*; bg. *babka* < *baba* 'pelican'), în ms. 45 (Dt., 14, 15; în BB: „*Băbița*“). Vezi ST.L.LV., p. 18, IV.1.3.3.

1.3.4. *braniște* 'pădure (sfință)' (< bg. *braniște* 'pădure interzisă' < vb. *za-braniti* 'a interzice'), în ms. 4 389: „*Braniștile lor să le tăiaș*“ (Dt., 7, 5; în BB și în ms. 45: „*Pădurile lor*“; în slavon.: „*АБРАНЫ*“). Vezi mai jos, p. 64, IV.2.2.81., *pădure*.

1.3.5. *camătă* 'dobândă pentru o sumă de bani sau pentru un lucru, date cu împrumut' [< vsl. *kamata* < mgr. (ó) *κάματος* 'strădanie', 'muncă istovitoare'; 'profit', 'cîștig'], în BB: „*Să nu cămetezi fratelui tău camătă de argint și camătă de bucate și camătă a tot lucrul carele vei împrumuta*“ (Dt., 23, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Camăta banilor*“; „*Camăta bucatelor*“; „*Camăta a fieștece lucru*“).

1.3.6. *a cămăta* (și: *a cămătui*) 'a da cu dobândă bani sau obiecte' (< *camătă*), în ms. 45: „*Să nu cămătedzi fratelui tău*“ (Dt., 23, 29; în ms. 4 389: „*Să nu crești cămăta banului fratelui tău*“); în ms. 45: „*La cel striin să cămătuești*“; pe margine, de altă mînă: „*Fratelui tău să nu cămătuești*“ (Dt., 23, 20, 20; în BB, vers. 21: „*Să nu cămătuești*“; în ms. 4 389: „*A streinului camătă tu să o crești, iar a fratelui tău să nu o crești*“).

1.3.7. *căpiște* (< vsl. *kapište*) 1. 'jertfelnic într-un templu păgînesc', în BB: „*Căpiștile lor să le surpași*“ (Dt., 7, 5; în ms. 45: „*Cuptoarele*“ în ms. 4 389: „*Altarele*“; în BJ: „*Leurs autels*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Ihre Altäre*“; în Vulgata: „*Aras eorum*“).

2. 'statuie de idol'; 'coloană de piatră', 'stelă', 'stîlp idolesc', în ms. 4 389: „*Nice să-ți întărești stîlpul care l-au urât Domnul*“ (Dt., 16, 22; pe margine, este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul: „*Căpiștea*“, în locul termenului „*Stîlpul*“, din text; în BB: „*Stîlp*“; în ms. 45: „*Stîlp*“; în BJ: „*Stèle*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Malstein*“; în Vulgata: „*Statuam*“; în slavonă: „*Къница*“). Vezi ST.L.EX., p. 32, IV.1.4.6.; ST.L.LV., p. 18, IV.1.3.10.

1.3.8. *căpînă* 'rug (de mure)', 'spin' (< vbg. *kopina*, *кѡпина*; pentru etimologie, vezi ST.L.EX., p. 32, IV.1.4.12.) este folosit numai în ms. 45: „*Celuia ce s-au ivit întru căpînă*“ (Dt., 33, 16; pe margine, de aceeași mînă: „*Rug*“, „*Spin*“; în BB: „*Întru rug*“; în ms. 4 389: „*Se-au arătat în rug*“; în BJ: „*Qui habite le Buisson*“; în germ., G. von Rad., Dt.: „*Mit... dem Wohlgefallen des Dornbuschbewohners*“; G. Braulik: „*Die Gnade dessen, der im Dornbusch wohnt*“; în Vulgata: „*Apparuit in rubo*“; în slavonă: „*Еъ кѡпнѣ*“). Cuvîntul *căpînă* a pătruns din bulgară și în dialectul meglenoromân, cu sensul 'mur spinos', 'mură'; există și derivatul adjectival *căpinos*, '-oasă' 'spinosa', precum și derivatul substantival *căpîncă* f. 'mură' < bg. *kăpinka* 'id.' (vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii, III. Dicționar meglenoromân*, București, 1935, p. 59).

1.3.9. *cînie* 'unealtă', 'obiect', 'lucru', 'folosit mai ales la plural, apare în ms. 45: „*Ciniile*“ (Dt., 1, 41; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, în locul cuvîntului „*Vasele*“, din text: „*Luîndu fieștecarele vasele lui cèle de război*“; în BB: „*Unealtele cèle de război*“; în ms. 4 389: „*Armele... cèle de război*“). Cuvîntul *vas*, la plural, are sensul 'obiecte (casnice)', 'calabalic', 'catrafuse', 'bagaj', 'pojiție', sens care este un calc semantic după gr. (τό) σκευός, -εος, -ους 'meuble', 'vase', 'instrument', 'ustensile', 'tout objet d'équipement'; 'choses'; vezi ST.L.FAC., p. 96, IV.2.2.56; ST.L.LV., p. 35, IV.2.1.134; ST.L.NM., p. 37, IV.2.1.92. Pentru *cinie*, vezi ST.L.FAC., p. 86, 1.2.2.; ST.L.EX., p. 32, IV.1.4.15.

1.3.10. *ciobotă* 'cizmă'; 'încălțăminte (în genere)' [< rus. *čobotŭ* 'Schuh, hoher Schuh der Bauernweiber mit Absatz', rus dial. *čebotŭ*, *čebotŭ*; ucr. *čobit*, gen. *čobota* 'Stiefel'; polon. *csobot*, de origine turco-tătără, cf. kazan. *čabata* 'Bastschuhe' < persană; cuvîntul a pătruns și în italiană, *ciabatta* 'Art Schuh', în franceză, *savade*, și în germana din Elveția, *Schabatte* (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 159; M. Vasmer, *REW*, III, p. 346)]. În românește, prima atestare datează din anul 1589 (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), pe cînd sinonimul *cizmă* (< magh. *csizma*, dial. *csizma* < sîrbă < turca osmanlîie) este atestat la 1508 (*ibid.*, s.v.). Dintre textele studiate aici, termenul *ciobotă* este prezent în ms. 45, care conține norma literară nordică, moldovenească. Aria de răspîndire actuală a acestui cuvînt de origine ucraineană cuprinde întreaga Moldovă, părți din nord-estul Transilvaniei vecine cu Moldova și partea de nord a Dobrogei, unde se vorbesc, de asemenea, graiuri de tip moldovenesc. În restul graiurilor de pe teritoriul daco-românesc, este folosit termenul *cizmă*. Vezi *ALR*, *SN*, harta 1 194, *cizmă*.

În ms. 45: „*Și venîndu muiarea... va dăzlega o ciobotă a lui de la piciorul lui*“ (Dt., 25, 9; în BB: „*O cizmă*“; în ms. 4 389: „*O încălțăminte*“); în ms. 45: „*Celui ce ș-au dezlegat ciobota*“ (Dt., 25, 10; în BB: „*Cizma*“; în ms. 4 389: „*Încălțămîntea*“). Termenul *ciobotă* mai apare în ms. 45 în: „*Fier și aramă ciobota lui va fi*“ (Dt., 33, 25; la fel în BB; în ms. 4 389: „*Încălțămîntea*“); tot în ms. 45: „*Ciobotele tale nu s-au spart[e] de la tine*“ (Dt., 8, 4; aceste cuvînturi sînt adăugate pe margine de altă mînă, în locul textului: „*Picioarele tale nu s-au mosorît*“). Revenînd la citatul de mai sus, din Dt., 33, 25 („*Fier și aramă ciobota lui va fi*“), observăm că în versiunile românești vechi, de care ne ocupăm aici, este tradus cuvîntul gr. (τό) ὑπόδημα, -ατος 'semelle qu'on attache sous pied', 'sandale'; 'chaussure quelconque', 'soulîer', 'brodequin' prin *ciobotă*, *cizmă* sau *încălțăminte*. În *Vulgata*, este prezent termenul „*Calciamentum (eius)*“, pe care l-a avut în vedere Daniil Panoneanul cînd a folosit în ms. 4 389 cuvîntul românesc *încălțăminte* [pl. de la

(in)călfămînt < lat. *calceamentum*). Față de versiunile grecească, latinească și de cele trei versiuni românești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, traduceri mai noi conțin, în locul unor cuvinte referitoare la încălțăminte, un cu totul alt termen, anume „Zăvor”: „De fier și de aramă să fie zăvoarele”, în B 1975 (Dt., 33, 25); „Que tes verrous soient de fer et d'airain” (*ibid.*); în germ., G. von Rad, Dt.: „Eisen und Erz seien deine Schlösser”; G. Braulik, Dt.: „Deine Riegel seien von Eisen und Bronze”. Dar versiunea slavonă merge cu cea grecească și latinească: „ЖЕЛѢЗО И МѢДЬ СЛЮГОМЪ ЕГО БѢДѢМЪ” [vsl. *želězo* 'Eisen'; vsl. *mědi* 'Erz', 'Kupfer'; vbg. *sapogŭ* 'ὄπόδημα'; rus. *sapog* 'Stiefel' (vezi E. Berneker, *SEW*, II, p. 46; M. Vasmer, *REW*, II, p. 578)]. Probabil că în versiunile mai noi se ține seama de o altă interpretare a originalului ebraic în cazul pasajului respectiv.

1.3.11. comoară 'vistierie', 'trezorerie' (< vsl., rus. *komora* 'câmera'; ucr. *komora* 'Kammer', 'Vorratskammer'; 'Zolamt'; scr. *kòmora* 'Kammer' etc. < lat. med. *camara* 'Schatzkammer' < vgr. *καμάρα* 'Gewölbe', 'Zimmengewölbe', 'gewölbte Kammer'; cuvîntul grecesc este, probabil, de origine persană (vezi E. Berneker, *SEW*, I, 555–6, H. Frisk, *GEW*, I, p. 770–1)], în BB: „S-au pecetluit întru comoările mele” (Dt., 32, 34; în ms. 45: „Vistêrele mele”; în ms. 4 389: „Cămarile mele”); în BB: „Comoara lui cea bună” (Dt., 28, 12; la fel în ms. 4 389; în ms. 45: „Vistêriul”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Schatzkammer”; în BJ: „Trésor”; în Vulgata: „Thesaurum suum”).

1.3.12. coșniță 'coș (de nuiele sau de papură)' (< vsl. *košnica*; bg. *košnica*), în BB: „Vei pune întru coșniță” (Dt., 26, 2; și în vers. 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „În coșniță”).

1.3.13. crîng 'pădure sacră, dedicată unei divinități păgîne' (< vsl. *krpgŭ* 'cerc'; evoluția semantică de la 'cerc' la 'pădure' este explicată în *DA*, s.v., prin faptul că, probabil, la început a fost vorba de o 'pădure pe o suprafață în formă de cerc', după cum *codru* era o 'pădure pe un loc pătrat'), în BB: „Și șădeam în crîngu aproape de casa lui Fogor” (Dt., 3, 29). Cuvîntul *casă* are aici sensul 'templu', vezi mai sus, p. 13, II.1.6.9. În ms. 45, în loc de *crîng*, apare „Readiu”: „Întru readiu”; în ms. 4 389: „Într-o vale”. În alte limbi, apar termeni fie cu sensul 'casă', 'templu' [în Vulgata: „Contra fanum” (*fanum* 1. 'loc consacrat unei divinități', 2. 'lăcaș sfînt', 'sanctuar', 'templu')], fie cu sensul 'pădure' sau 'vale' (în germ., G. von Rad, Dt.: „So blieben wir im Tal gegenüber von Beth Peor”; G. Braulich, Dt.: „In der Talschlucht”; în BJ: „Dans la vallée”; în B 1975: „In vale”). Sensurile 'pădure' și 'vale' aparțin, inițial, cuvîntului respectiv din versiunea grecească: „Ev νόπη” [gr. (ñ) *váπη*, -ης 1. 'vallon ombrage', 2. 'bois au fond d'un vallon'; 'waldiger Talgrund', 'Waldtal', 'Schlucht' (H. Frisk, *GEW*, II, p. 288)].

1.3.14. dodeială 'supărare', 'incomodare', 'deranj', 'necaz'; 'molestare'; 'adversitate' (< vb. *a dodei* 'a supăra', 'a necăji' < vsl. *dodějati*, sîrb. *dodejati*), în ms. 45: „Dodăialele cêle mari carele au vădzut ochii tăi” (Dt., 7, 19; pe margine, de aceeași mîna: „Învăluialele”; în BB: „Bântuialele”; în ms. 4 389: „Nevoile”). Termenul mai apare în BB: „Întru dodeiale” (Dt., 32, 36).

1.3.15. gadină 'fiară' [< vsl. *gadina* 'reptilă'; 'fiară'; 'monstru'; pentru semantism, vezi V. Arvinte, *Contribuții semantice*: „Viermii iadului cei neadormiți”, în „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität”, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 7, 1988, p. 275–298 (despre *gadină*, la p. 281–286)], în BB: „Și vor fi morții voștri mîncare pasărilor ceriului și gadinilor pămîntului” (Dt., 28, 26; în ms. 45: „Gadenelor”; în ms. 4 389: „Fierilor”).

1.3.16. gîrbovire 'maladie nervoasă, în care membrele se anchilozează și se încovoie îndărăt' [< vb. *a gîrbovi* < *gîrbov* < vsl. *grŭbavŭ*, cu schimbare de sufix; cf. și vrom. *gîrbă* 'Rücken' (= spate, spinare)], în ms. 45: „Gârbovire” (Dt., 32, 24; cuvîntul este scris pe margine, de aceeași mîna, ca înlocuitor al sintagmei: „Întinsori dendărăptu nevindecă”, din text. În BB, pentru denumirea maladiei menționate, se întilnește sintagma: „Deșdlare denapoi nevindecă”, iar în ms. 4 389: „Mormântul cel nevindecă”. Vezi mai jos, p. 45–46, IV.2.1.30; p. 48, IV.2.1.52.; p. 50, IV.2.1.64.; p. 51, IV.2.1.68.

1.3.17. grobniță 'mormînt' (< bg. *grobница* < vsl. *grobŭ* 'id'), în BB: „Nu știe nimenea grobnița pîndă în ziua de astăzi” (Dt., 34, 6; în ms. 45: „Gropnița” (sub influența cuvîntului *groapă*); în ms. 4 389: „Mormântul”).

1.3.18. gunoiște 'rapăn', 'rîie', 'inflamație pe piele (cu puroi)', 'mîncărime de piele' [< vbg. *gnojŭ* 'fumier', 'ordure', pl. *gnoji* 'furuncule', 'buboaie', 'plagă'; bg. *gnoi* 'puroi'; bg. *gnoište* 'l'endroit où l'on jette les balayures' (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 252); Sensurile 'rapăn'; 'puroi' nu sînt înregistrate în *DA*, s.v., și nici în H. Tiktin, *DRG*², s.v.], în ms. 45: „Să te bată Domnul... cu rîie sălbatecă și gunoiște, ca să nu te poți vindeca” (Dt., 28, 27; în BB: „Mîncărime”; în ms. 4 389: „Puroi”; în BJ: „De plaques rouges”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Krätze”; în Vulgata: „Purigne” (lat. *purigo*, -iginis 'rapăn', 'mîncărime de piele').

1.3.19. hîrleț 'lemn scurt și ascuțit', 'țaruș' (vsl. *ryličŭ*), în ms. 4 389: „Și hîrleț să fie la brăul tău și cînd vei ieși afară să sapi cu dănsul groapă și după acêia întorcându-te să acoperi rușinea ta într-ânsa” [Dt., 23, 13 în ms. 45: „Țăruș”; în BB: „Păruș”; în gr. (ὀ) *πάσσαλος*, -ου 'pieu', 'morceau de bois mince et pointu'; 'cheville'.

1.3.19. inorod (și *inorog*) 'antilopă' (un animal a căruia carne poate fi mîncată) (probabil o confuzie cu *inorog* 'animal fabulos cu un corn în frunte' < sl. *inorogŭ* 'cu un corn'), în ms. 45: „Inorodu” (Dt., 14, 5; în BB: „Inorodul”; în ms. 4 389: „Inorogul”). În alte

limbi, apar termeni ca: în lat. „*Pygargon*“; în gr. (ὀ) πύργαρος, -ος 'nom d'une espèce de gazelle' < adj. πύργαρος, -ος, -ov 'à cul blanc' < (τὸ) πυργῶν 'les fesses', 'le croupion' + ἄργός, -ή, -όν 'blanc'; (ἦ) πυγή, -ής 'fesse', 'le derrière'; în BJ: „*Antilope*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Antilopen*“; G. Braulik, Dt.: „*Gazelle*“; în B 1975: „*Antilopa*“; în slavonă: „Сайрак“ [cf. rus. *saigá* 'Art Antilope' (și: *saigák* 'id.') < ġagat. *sayak* 'Art Gemse'; ucr. *suhák* 'antilopă'; polon. *suhak* 'id.' < karaim. *suhak* 'antilopă'].

Cuvîntul *antilopă*, cu etimologie neclară, este atestat pentru prima dată în românește în anul 1832, fiind împrumutat din franceză, eventual din germană (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

1.3.20. izvrătit, adj. 'desfigurat', 'pocit', 'denaturat', 'alterat' (participiul vb. *a izvrăti* 'a desfigura', 'a pocit', 'a schimonosi', 'a altera' < sl. *izvratiti* 'falsch auslegen', 'entstellen'; 'convertit', din *vratiti* 'a învîrți'), în ms. 4 389: „*Neam întort și izvrătit*“ (Dt., 32, 5; în BB: „*Neam strîmb și destrămat*“; în ms. 45: „*Sămînție strămbă și destrămată*“). Vezi mai jos, p. 45, IV.2.1.29.

1.3.21. milosîrd, adj. 'milos', 'îndurător', 'caritabil', 'milostiv' (< vsl. *milosrŭdŭ* 'id.'), în BB: „*Milosîrd fii norodului tău*“ (Dt., 21, 8; în ms. 45: „*Blăndu*“; în ms. 4 389: „*Milostiv*“).

1.3.22. miriște 'loc de pe care au fost secerate cerealele (grîu, orz, ovăs etc.)' [< bg. *merište* 'pășune', 'cîmp'; scr. *mèra* 'Gemeindeland' (< tc., arab. *mera* 'Weide'; E. Berneker, *SEW*, II, p. 37), în ms. 4 389: „*Când... vei uita zropi pre miriștea ta*“ (Dt., 24, 19; în BB și în ms. 45: „*Țarina*“).

1.3.23. obroc 'unitate de măsură de capacitate' (< vsl. *oborŭkŭ*; vrus. *uborok*; sîrb. *uborak*), în ms. 4 389: „*În casa ta să nu fie obroc unul mai mic, altul mai mare*“ (Dt., 25, 14; pe margine: „*Vezi pentru măsuri și pentru cumpene*“; în BB și în ms. 45: „*Măsură*“).

1.3.24. olovină 'bere', 'o băutură fermentată' (< sl. *olovina* 'băutură fermentată'), în ms. 4 389: „*Să cumperi... vin sau olovină*“ (Dt., 14, 26; în BB și în ms. 45: „*Rachiu*“). Vezi ST.L.NM., p. 23, IV.1.4.19.

1.3.25. a otrăvui 'a da prescripții, indicații, legi' (< sl. *otŭraviti), în ms. 45: „*Să faci după toate câte-ți vor otrăvui fie*“ (Dt., 17, 10; pe margine, de altă mîină: „*Legiui*“; în BB: „*Cîte ți se vor tocmi fie*“; în ms. 4 389: „*Cîte ți se-au pus fie în lege*“). Cuvîntul cunoaște în ms. 45 (cca. 1665–1685) prima atestare în scris. În *DLR* s.v., este înregistrat numai substantivul *otrăvuire*, la Radu Greceanu. Ambii termeni lipsesc în: H. Tiktin², *DRG*; A. Scriban, *Dicf.*; *CADE*.

1.3.26. pămînte 'pomenire', 'aducere aminte' (< vsl. *pameti*), în ms. 45: „*Voi potopi dentru oameni pămîntea lor*“ (Dt., 32, 26; în BB și în ms. 4 389: „*Pomenirea*“). Vezi ST.L.EX., IV.1.4.38.; ST.L.LV., p. 19, IV.1.3.32; ST.L.NM., p. 23, IV.1.4.20.

1.3.27. a pipăi (și: *a pipii*) 'a atinge ușor obiectele cu mîna prin întuneric', 'a merge pe dibuite' [< vsl. *pipati*; bg. *opipvam* 'tăter', 'palper' a devenit, mai întîi,

*piputesc, apoi, prin substituirea vocalei -u- prin sufixul -ă, de origine slavă, a rezultat *pipăiesc*; din *pipuiesc, cu un a- (protetic) și cu palatalizarea lui p + i, provine forma moldovenească *a achipui*, *achipuiesc* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 370); în textele studiate aici, există și varianta *a pipii*, în BB: „*Și vei pipăi amîdzăzi cum ar pipăi orbul întru-ntunêrec*“ (Dt., 28, 29; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Vei pipii amîlazăzi*“). Vezi ST.L.FAC., p. 78, I.6.5.0.; ST.L.EX., p. 49, IV.2.2.41.; ST.L.LV., p. 31, IV.2.1.80.

1.3.29. pîrpăriță '(la moară) piatra alegătoare, în care intră capătul fusului' [< vsl. *prŭprica* 'Kreisel' (= titirez, sîrlează); bg. *păprica*; vrus. *porplica*; sîrb. *paprica*; rus. *paraplica*; polon. *paprzyca* 'Mühlstein, worauf der obere Mühlstein läuft'; 'orificiu, gaură la rîșniță prin care se scurg grăunțele'; 'fier la piatra de moară'], în BB: „*Să nu zdlojești moara, nici pîrpărița morii, căci suflet acesta zdlojaște*“ (Dt., 24, 6; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Părpărița*“). În BJ: „*La meule*“ (= piatră de moară); în germ., G. von Rad, Dt.: „*Mahlstein*“; G. Braulik, Dt.: „*Man darf nicht die Handmühle oder den oberen Mühlstein als Pfand nehmen*“; în Vulgata: „*Inferiorem et superiorem molam*“ (*mola-ae* 1. 'piatră de moară', 2 (la pl.) 'moară'; în slavonește: „Жерное и жерноеицѣ“ [cf. vsl. *žrŭny* 'mola' (= piatră de moară); *žrŭnŭka*, din care *žruka*; *žrŭvina*, din *žrŭnŭva*; bg. *žerka*; ucr. *žorno*; rus. *žernob*, -a 'piatră de moară'; etimonul cuvîntului slav este got. *quairnus* 'piatră de moară'; cf. ahd. *quirn* 'id.' (vezi Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, p. 410)]. Rom. *rîșniță* are ca etimon fie diminutivul slav *žrŭnica (< *žrŭny*), fie sl. *žrŭnŭvica* 'piatră de deasupra', 'piatră alegătoare la moară' (vezi Scriban, *Dicf.*, s.v.); în gr.: „Ουκ ἐνεχυράσεις μύλον οὐδὲ ἐπιμύλιον αὐτοῦ“ [vb. *ἐνεχυράζω*, viit. -άσω 'forcer à donner un gage' < (τὸ) ἐνεχυρον, -ου 'gage', 'nantissement'; 'arrhes'; (ὀ) μύλος, -ου 'meule' (= piatră de moară); (τὸ) ἐπιμύλιον, -ου 'la meule de dessus' (= piatră alegătoare)].

După datele din *ALR*, *SN*, h. 177 (*pîrpăriță*), în graiurile populare, obiectul denumit *pîrpăriță* este o bucată de fier, fixată în piatra alegătoare, în care intră capătul de sus al fusului. Prin acest fier, se transmite mișcarea de rotire a pietrei alegătoare. Cuvîntul în discuție mai înseamnă și 'gaura prin care se toarnă grăunțele în rîșniță'. Ambele sensuri pot fi rezultatul unor transformări metonimice.

1.3.30. a pocloni 'a (se) închina' (vsl. *pokloniti se* 'sich neigen vor', 'anbeten'; subst. vbg. *poklon* 'Verbeugung', 'Grüß') (azi: *a (se) ploconi*), în ms. 45: „*Să poclonească lui toți îngerii lui Dumnedzdu*“ (Dt., 32, 43; în BB: „*Să să închine*“; în ms. 4 389: „*Să se închine*“).

1.3.31. pofală 'elogiu', 'laudă' (vsl. *pochvala*; *chvala* 'Lob', 'Dank'; vb. *chvalŭ* 'loben', 'danken'; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 406), în BB: „*Te-au făcut pre tine numit și pofală și slăvit*“ (Dt., 26, 19; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Te-au făcut numenit și lădat și slăvit*“).

1.3.32. **polegniță** 'brumă'; 'polei' (< bg. *poledica*; sîrb., nslov., -ca < vsl. *polediti se* 'sich mit Eis bedecken'; vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), în ms. 45: „*Roadele pământului le va topi polegnița*“ (Dt., 28, 42; pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „*Lăcusta*“; în BB: „*Pălitura*“; în ms. 4 389: „*Răgina*“); în gr. „*Ἐξανλώσειν ἢ ἐρισύβη*“ [(ἡ) ἐρισύβη = (ἡ) ἐρυσύβη, -ης 'nielle' (= 1. 'neghină', 2. 'mălură', 'tăciune') < vb. ἐρεύθο. viit. ἐρεύσω 'teindre en rouge', 'rendre rouge', 'rougir'; vb. ἔξανλώσω, viit. -ανλώσω 'consumer', 'dépenser', 'dissiper', 'épuiser']; în Vulgata: „*Robigo*“; în BJ: „*L'insecte*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Die Grillen*“; G. Braulik, Dt.: „*Das Ungeziefer*“; B 1975: „*Rugină*“; în slavon.: „*Ржа*“ (rus. *rža* 1. 'rugină la metale', 2. 'rugină la plante', 'mană', 'mălură'; ucr. *rža, iržá*; vbg. *rūžda* 'id.').

Soluțiile date de traducătorii în diferitele limbi sînt contradictorii; unii au tradus prin „*Brumă*“; alții prin „*Insecte*“, „*Greieri*“, „*Lăcuste*“, „*Rugină*“, „*Mălură*“, „*Pălitură*“. Vezi mai jos, p. 65, IV.2.2.86., *pălitură*.

1.3.33. **prăsilă** 'reproducere', 'înmulțire (despre animale)' [< sl. *prasila 'reproducere' (> rom. *a prăsi*)], în ms. 4 389: „*Spre prăsilă dobitoacelor*“ (Dt., 28, 12; în BB și în ms. 45: „*Nașterile*“).

1.3.34. **pripec** (accentul nu-i notat) (și: *pripăc*) 'arșiță', 'căldură mare' (< bg. *pripek*; sîrb. *pripeka*; rus. *pripëk* 'loc înșorit', vb. *pripekati* 'a arde puternic, 'a dogori', 'a frige'), în ms. 4 389: „*Bate-te-va Domnul... cu arsură și cu ger și cu pripăc*“ (Dt., 28, 22; în ms. 45 și în BB: „*Cu price*“).

1.3.35. **prisădire** 'livadă de pomi altoiți' (< vb. *a prisădi* 'a altoi' < sl. *prisaditi* 'id.'). în ms. 4 389: „*Să nu tăiași prisădirile*“ (Dt., 20, 19; în BB și în ms. 45: „*Să nu strici copacii*“). Vezi ST.L.FAC., p. 87, IV.1.2.22., *prisădi*. Subst. *prisădire* nu este înregistrat în dicționarele: H. Tiktin², *DRG*, s.v.; A. Scriban, *Dicț., CADE*.

1.3.36. **readiu** 'pădurice sacră, dedicată unei divinități păgîne' [< vbg., vrus. *rědkā* 'σπάνιος' (= rare, en petite quantité): bg. *rědk* 'dunn', 'selten'; scr. *rietki, rijedak*, f. *rijetka*; sloven. *rědak*, f. *rědka*; slov. *riedky*; rus. *rědkii* 'dunn', 'undicht', rus. *rědok, redká, rědko*; ucr. *riddkij* 'dunn', 'selten'. Aceste cuvinte sînt în legătură cu un radical sl. c. *rědia, din care, pe de o parte, provine adj. rus. *rědkii*, pe de altă parte, rus. *reža, reži* 'rostformiges Balkengerüst', 'Schwellrost'. Rom. *readiu* (> *rediu* > *rădi(u)*) a fost, inițial, un adjectiv, cu sensul 'rar, -ă', folosit pe lângă cuvintele *pădure, codru*. Dicționarele consemnează și cuvîntul *rădiac, -eac*, cu pl. -*ece* 'pădurice', socotindu-l un diminutiv, de la *rediu*, ca *drumeac, păteac, sfredeac, sfredeleac* (A. Scrib., *Dicț.*, s.v.). Dar *rădiac* poate veni direct din slavă, cf. scr. *rijedak*, din care provine, cu siguranță, cuvîntul din dialectul istroromân *riedăc*

'rar, -ă', despre o pădure sau codru: istrorom. *riedăc codru* 'pădure rară, 'rariște', răspuns înregistrat în ancheta pentru *Atlasul lingvistic român*, II, în pct. 02, Seiane, din Istria [*ALR, SN*, II, harta 588, *rariște* ('pădure rară')]. În graiuri, există, apoi, și forma *riedie*, fem., și derivatul *rediș* 'partea unei păduri care e mai deasă, mai încurcată și mai greu de străbătut' (*CADE*, s.v.); apoi *reade*, fem. (*DLR*, s.v.). Explicația prin sl. *rědükü*, adv. *rědy* 'dünn stehend', daher 'von verstreut stehenden Bäumen gebildete Wäldchen', a fost propusă de H. Tiktin, *DRG*, s.v., dar ea nu a fost acceptată de alți lexicografi, care s-au gândit, nejustificat, la magh. *rét* sau la germ. säs. *Ried*; iar Ciorănescu, *DER*, 7 135, a tradus eronat adv. sl. *rědy*, invocat de Tiktin: în loc de 'rar', 'cu copaci rari', apare sensul 'en la obscuridad'; „cf. *desiș*, esp. *fosca*“]. Termenul apare în ms. 45: „*Și ședea întru readiu aproape de casa Fogor*“ (Dt., 3, 39; vezi mai sus, p. 35, IV.1.3.13., *crîng*; p. 34, IV.1.3.5., *braniște*; mai jos, p. 64, IV.2.2.81., *pădure*).

1.3.37. **săblaznă** 'poluție nocturnă' (< vsl. *sūblaznū, -znī* < vsl. *blaznū, blaznī* 'greșeală', 'scandal'; bg. *să-blāzen* 'Ärgernis' (= supărare, neceaz); scr. *sā-blāzan* 'id.'). în BB: „*Om carele nu iaste curat den săblazna lui noaptea și va ieși afară den tabără*“ (Dt., 23, 10; și este de prisos, vezi mai sus, p. 30, II.9.13.0.; în ms. 45: „*Den aruncarea lui noaptea*“; în ms. 4 389: „*Den curărea de noapte*“). Vezi mai jos, p. 57, IV.2.2.6., *aruncare*.

1.3.38. **suruman** (și: *sărăiman*) 'orfan', 'fără părinți' [< vsl. *sirū* 'orbus'; bg., sîrb. *siromah* > *siroman, sārman*, prin schimbare de sufix (suf. -*oman*, var. -*iman*); *suruman* provine din *siruman*, prin asimilație regresivă (< *siroman*), iar *sărăiman* < *soroiman < *siroman*], în BB: „*Să nu abași judecata nemernicului și surumanului și văduvei*“ (Dt., 24, 17; în ms. 45: „*Sărăimanului*“; în ms. 4 389: „*Sărăcului*“); în gr.: „*Καὶ ὀρφανῶν*“ (adj. ὀρφανός, -ή, -όν 'orphelin', 'privé de son père ou de sa mère'); în Vulgata: „*Et pupilli*“ (lat. *pupillus* 'orfan'). Sensul 'orfan' al lui *suruman* mai apare în BB, Dt., 24, 19, 20, 21; 26, 12; 27, 19; iar *sărăiman*, cu același sens, este prezent în ms. 45, Dt., 14, 29; 16, 11, 14. În ms. 4 389 și, uneori, și în BB, pentru 'orfan' apare termenul *sārac*. Versiunea slavonă are „*Сирота*“, de la radicalul menționat, vsl. *sirū* 'orbus'.

1.3.39. **stărminos**, -oasă (despre o stîncă, o piatră mare) 'abrupt', 'prăpăstios', 'colțuros' (vs. *strūminina*; sîrb. *strumina, strmen* 'loc prăpăstios, *strm* < *strūmū* 'prăpăstios'), în ms. 4 389: „*Carele și-au scos izvor de apă den piatră stărminoasă*“ (Dt., 8, 15; în BB și în ms. 4 389: „*Piatră colțurată*“).

1.3.40. **toporăște** 'coadă de topor sau de secură' (< vsl. *toporište* 'id.'). în ms. 4 389: „*Va ieși săcurea den toporăște*“ (Dt., 19, 5; în BB: „*Căzînd fierul den lemn*“; în ms. 45: „*Căzîndu hierul den lemn*“).

1.4.0. Elemente grecești

Sînt incluse în acest capitol și unele cuvinte al căror etimon se află în limbi orientale ca ebraica, babilonica, dar au fost vehiculate prin greacă. De asemenea, sînt prezenți și unii termeni grecești care au pătruns în slavonă sau în alte limbi slave, cu care româna a avut contacte de-a lungul secolelor.

1.4.1. *anathemă* 'blestem', 'afurisenie', 'excomunicare' (< gr. ἀνάθεμα, -ατος 'objet devoué, maudit'; 'anathème'), în BB: „*Anáthema vei fi... căci anáthema iaste*“ (Dt., 7, 27; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Vei fi blestemat ca și acela ce cu blestemare să-l blêstemi*“), după gr. „Καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ... ὅτι ἀνάθεμα ἔστι“; în BB: „*Cu anathema vei anathimisi pre ea*“ (Dt., 13, 15; în ms. 45: „*Anathemisi*“); în BB: „*Nu să va lipi nemica de anathema întru mîna ta*“ (Dt., 20, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cu blestemare să-i blêstemi*“). Vezi ST.L.NM., p. 25, IV.1.5.1.; 1.5.2.

1.4.2. *a anathemisi* (și: *anathimisi*) 'a blestema', vezi cuvîntul precedent.

1.4.3. *aspidă* 'viperă', 'șarpe egiptean cu ochelari', 'năpîrcă' (< gr. ἀσπίς, acc. ἀσπίδα; cf. și vsl. *aspida*), în BB: „*Măniia aspidelor nevindecată*“ (Dt., 32, 33; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Măniia cea fără de leac a aspidelor*“), după gr.: „Θυμός ἀσπίδων ἀνίατος“ [adj. ἀνίατος, -ος, -ον 'incurable'; (ó) θυμός, -ού 'mouvement de l'âme'; 'passion'; 'colère'].

1.4.4. *cămilopárdos* 'girafă' [< gr. (ή) καμηλοπάρδαλις, -εως 'girafe' < κάμηλος 'cămilă' < semită (babilon.); cf. ebr. *gāmāl* (H. Frisk, *GEW*, I, p. 771–2) + (ή) πάρδαλις, -ιος, -εως 'panthère' sau 'léopard', cuvînt intrat în grecește dintr-o sursă orientală necunoscută (iraniană, veche indiană (H. Frisk, *GEW*, II, p. 473)), în BB: „*și inorodul, și zîmbrul, și cămilopárdos*“ (Dt., 14, 5; la fel și în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cămilopardosul*“), după gr. „Καὶ καμηλοπάρδαλις“; în Vulgata: „*Camelopardalum*“; în BJ: „*Le mouflon*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Bergziegen*“; G. Braulik, Dt.: „*Steinbock*“; în B 1975: „*Capra sălbatică*“.

1.4.5. *cărturar* 'scrib', 'funcționar' [< mgr. χαρτουλάριος < lat. *chartularius* 'arhivar', 'scriitor de documente'; cuvîntul latinesc are ca etimon vgr. (ó) χάρτης 'Papyrusblatt, -rolle', cu origine necunoscută, probabil egipteană (H. Frisk, *GEW*, II, p. 1075); prezența consoanei *c-*, în loc de *h-*, se explică prin influența lat. *ch-* din *chartularius*, precum și a cuvîntului românesc *căre*, moștenit din lat. *charta* (< vgr. χάρτης); sunetul *-l-*, din *cartulariu, a trecut la *-r-*, prin asimilație la *-r-* precedent și următor, rezultînd forma *cărturariu* și apoi *cărturar*; în româna literară, aceste variante fonetice, atestate încă din secolul al XVI-lea, de pildă în *Psaltirea Șcheiană*, sînt dublate de forme mai noi, în care consoana inițială este *h-*, explicabilă prin modul de rostire medio- și neogrecesc a consoanei aspirate vgr. χ- (= *ch-*) ca *h-*: *Hartulari*,

n. propriu de familie; *hartă*, *hartofilax*, *hirtie* etc.], în BB: „*și vor grăi cărturarii cătră norod zicînd*“ (Dt., 20, 5; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cuvîntul mai apare în versetul 8, din cap. 20; de asemenea, în ms. 4 389, Dt., 29, 10; în BB și în ms. 45: „*Aducătorii-de-cărțile-voastre*“ (Dt., 29, 10).

1.4.6. *erodión* 'bîltan' (*ardea cinerea*) [< gr. (ó) ἐροδιός, -ού 'héron'], în BB: „*și erodión, și lebădă, și stîrcu*“ (Dt., 14, 16; în ms. 45: „*Erodíu*“; în ms. 4 389: „*Erodíul*“). Vezi ST.L.LV., p. 21, IV.1.4.11.

1.4.7. *finic* 'curmal'; 'palmier' [< gr. (ó) φοῖνιξ, -τικός 'palmier' sau 'dattier'; numele plantei provine de la numele poporului fenician, care făcea negoț cu curmale; de la același cuvînt, provine și numele păsării φοῖνιξ, originară din Arabia sau din India (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1032)], în BB: „*Jerihó, cetatea finicilor*“ (Dt., 34, 3; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „*Ἱεριχὼ, πόλιν φοινίκων*“; în Vulgata: „*Hericho, civitatis Palmarum*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Die Ebene von Iericho, der Palmenstadt*“; în BJ: „*Ville de palmiers*“; în B 1975: „*Cetatea Palmierilor*“. Vezi ST.L.EX., p. 36, IV.1.5.11.

1.4.8. *ghipă* 'un fel de vultur'; 'pajură' [< gr. (ó) γύψ, γυπός 'vautour'; 'Geier'], în BB: „*și ghipa, și caia*“ (Dt., 14, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pajărea*“); în Vulgata: „*Milvum*“; în BJ: „*Le milan noir*“; în germ., G. von Rad, Dt., 14, 13: „*Milan*“ (= uliu, crete); în B 1975: „*Corbul*“. Cuvîntul *ghipă* este absent în principalele dicționare românești: *DA*, *H. Tiktin*², *DRG*, *CADE*, *A. Scriban, Dicț.*

1.4.9. *gripsor* 'pasăre mare de pradă'; 'condor'; 'pajură' (*vultur gryphus*) [< gr. (ó) γρύψ, γρυπός, cuvînt creat, probabil, prin contaminare, din gr. γύψ + γρυπός 'mit einer Habichtnase', 'krummnasig', 'gekrümmmt' (= coroiat, ca ciocul coroiului); vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 329–330], în BB: „*Vulturul, și gripsorul, și vulturul de mare*“ (Dt., 14, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); în germ., G. von Rad, Dt., 14, 12; „*Schwarzgeier*“; în BJ: „*Le gypaète*“; în Vulgata: „*Grypem*“; în B 1975: „*Vulturul răpitor*“. Vezi ST.L.LV., p. 21, IV.1.4.13.

1.4.10. *porfirión* 'numele unei păsări (acvatice)' [< gr. (ó) πορφυρίων 'purpurnes Wasserhuhn (*Fulica porphyrio*)'], în ms. 4 389: „*și pupăza, și porfiriónul*“ (Dt., 14, 18). În BB și în ms. 45, denumirea de pasăre care urmează după *pupăză* este: „*Liliacul*“; în BJ: „*La chauve-souris*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Die Fledermaus*“; în Vulgata: „*Vespertilionem*“ (= liliac); în B 1975: „*Liliacul*“; în slavonește: „*Порфиріон*“. Vezi ST.L.LV., p. 21, IV.1.4.21.

1.4.11. *scorpiu* 'scorpion' [< gr. (ó) σκorpion, -ου 'id'], în ms. 45: „*Șearpe mușcăndu, și scorpiu*“ (Dt., 8, 15; foarte probabil că accentul era pe *-í-*, ca în greacă; în BB: „*Scórpii*“; în ms. 4 389: „*Scorpiile*“), după gr. „Καὶ σκorpion“.

1.4.12. *visteáriu* 'trezorerie', 'visticerie', 'tezaurul statului' [< mgr. βεστιαρίον (< lat. *vestiarium*); cf. și vsl. *vistiari*], în ms. 45: „*Deșchidă Domnul pie*

visteării lui cel bun" (Dt., 28, 12; în BB și în ms. 4 389: „Comoara... cea bună"); în gr.: „Τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ". Forma de plural, *visteare*, se întâlnește tot în ms. 45: „Nu acestea, iată, s-au adunat lângă mine și s-au pecetluit întru vistearele mele" (Dt., 32, 34; în BB: „Întru comoarale mele"; în ms. 4 389: „În cămărașle mele"); în gr.: „Ἐν τοῖς θησαυροῖς μου" [(ὁ) θησαυρός, -οῦ 'trésor', 'lieu où l'on serre des choses précieuses'; în Vulgata: „In thesaurus meis"; G. Braulik, Dt.: „In meinen Vorratskammern versiegelt"; G. von Rad, Dt.: „In meinen Schatz"; BJ: „Scellé dans mes trésors"; în B 1975: „Pecetluite în cămărașle mele". Vezi mai sus, p. 35, IV.1.3.11., *comoară*.

1.5.0. Elemente maghiare

Pentru stabilirea etimonurilor maghiare, am recurs, în cele mai multe cazuri, la lucrarea lui Lajos Tamás, *EWUR*.

1.5.1. *a aleșui* 'a pîndi (pe cineva)', 'a sta la pîndă' (< magh. *les* 'Hinterhalt', 'Lauer'; 'affût', 'guet'; cu a-protetic: *aleș* 'pîndă'; vb. este fie magh. *les*, care este și rădăcină verbală, fie un derivat românesc cu suf. -ui), în ms. 45: „Va aleșui pre el" (Dt., 19, 11; în BB: „Va pîndi pre dănsul"; în ms. 4 389: „Va fi om pizmînd").

a. *bir* 'impozit', 'tribut' (< magh. *bér*, 'Lohn', 'Mietz', 'Pacht', dial. *bír*), în ms. 4 389: „Să fie toți oamenii fie bir și ascultându-te" (Dt., 20, 11; în BB și în ms. 45: „Vor fi birnici").

1.5.2. *a birui* 'a supune', 'a stăpîni', 'a domina' (< magh. *bír* 'stark sein', 'Macht über etwas haben', 'unterwerfen'), în ms. 45: „Și am biruit tuturor cetăților lui" (Dt., 2, 34; la fel în 3, 4; în BB: „Am stăpînit toate cetățile lui"; în ms. 4 389: „Am luat toate cetățile lui"). Construcția din ms. 45, cu gen.-dat. plural, este calchiată de Nicolae Milescu din grecește: „Καὶ ἐκρατήσαμεν πασῶν τῶν πόλεων αὐτοῦ" [vb. κρατέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être maître de', 's'emparer de', 'avoir en son pouvoir', 'dominer sur' se construiește cu genitivul în limba greacă]. Vezi ST.L.EX., p. 47, IV.2.2.6.

1.5.3. *biruință* 'stăpînire', 'posesiune' [< vb. *a birui*, *biruiesc* (vezi paragraful precedent) + suf. -ință], în ms. 4 389: „Pămîntul tău care va da fie Domnul Dumnezeu tău în biruință" (Dt., 26, 2; în BB și în ms. 45: „Dă fie cu sorțul").

1.5.4. *chelșug* 'cadou', 'dar', 'pomana' [< magh. *kölség* 'Zehrgeld' (= bani de cheltuială), 'Geld', 'Ausgabe' < *költ* 'ausgeben' < *kel*, din care provine și rom. *a cheltui* 'id.'], în BB: „Cu chelșug să-l chelșuguiști pre el den oile tale, și den grîul tău, și den teascul tău" (Dt., 15, 13; la fel în ms. 45, vers. 14; în ms. 4 389, vers. 14: „Ce pomenirea să o gătești lui den oile tale"; „Pomenirea" înseamnă 'pomana', 'darul').

1.5.5. *a chelșugui* 'a face cuiva un dar, un cadou' (< *chelșug* < magh. *kölség*; vezi cuvîntul precedent).

1.5.6. *cizma* 'încălțăminte', 'ciobotă', 'sandale' (< magh. *czizma* < sîrb. < tc. osman.), în BB: „Va dezlega o cizma a lui de la piciorul lui" (Dt., 25, 9; și în vers. 10: „Cizma"; în ms. 45: „Ciobotă"; în ms. 4 389: „O încălțăminte"). Vezi mai sus, p. 34, IV.1.3.10.

1.5.7. *coștei* 'castel', 'fortăreață', 'cetate' (< magh. *kastély* 'id.' < mhd. *kastêl*), în ms. 4 389: „Dennafară de orașale cele cu coșteaie, care era foarte multe" (Dt., 3, 5; în BB și în ms. 45: „Cetățile").

1.5.8. *a (se) făgădui* 'a promite solemn prin jurămînt', 'a face un legămînt sacru, o alianță cu divinitatea' (< magh. *fogadni* 'aufnehmen', 'empfangen', 'geloben', 'versprechen'), în BB: „De te vei făgădui rugă Domnului Dumnezeului tău" (Dt., 23, 22; în ms. 45: „Iară de te vei ruga rugă"; în ms. 4 389: „De vei făgădui făgăduința Domnului"), după gr.: „Ἐὰν δὲ εὐξῆν εὐχὴν κυρίῳ τῷ Θεῷ σου" [(ἡ) εὐχῆ, -ῆς 1. 'prière', 2. 'vœu'; vb. εὐχομαι 'adresser aux dieux des vœux ou des prières', 'prier', 'implorer']. În BJ: „Si tu fais un vœu à Yahvé"; în B 1975: „De vei da făgăduință", vers. 21.

1.5.9. *făgăduință* 'alianță între om și divinitate', 'legămînt sacru', 'promisiune divină', 'pact', 'testament' (< vb. *a făgădui* 'a face un legămînt sacru' + suf. -ință; vezi cuvîntul precedent), în BB: „Și v-au pus voao făgăduința lui... cele 10 cuvinte" (Dt., 4, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Au porâncit voaoă lēgea lui... 10 cuvinte"). În grecește: „Τὴν διαθήκη αὐτοῦ" [(ἡ) διαθήκη, -ῆς 'traité', 'pacte'; 'testament'; eccl. 'l'Ancien ou le Nouveau-Testament' < vb. διατίθεμαι 'conclure un pact, un traité, 'donner ou ordonner par testament']; în BJ: „Son alliance"; în germ., G. Braulik, Dt.: „Seinen Bund"; în Vulgata: „Pactum suum"; în B 1975: „Legămîntul său".

1.5.10. *fêliu* 'trib', 'seminție', 'neam'. Sensul special al substantivului *fel*, pl. *feluri*, menționat acum [< magh. *-féle* '-lei' (de exemplu: *kétféle* 'zweierlei'), din *fél* 'Hälfte'], a rezultat prin fenomenul semantic denumit „atrație paronimică": traducătorul textului biblic, Nicolae Milescu, a stabilit o apropiere formală între cuvîntul grecesc (ἡ) φυλή, -ῆς 'tribu' sau gr. (τὸ) φύλον, -ου 'id.' și rom. *fel*, *feluri*, atribuindu-i apoi acestuia din urmă sensurile 'trib', 'seminție', 'neam'. Exemplele se găsesc în BB și în ms. 45: „Pre mai marii fêliului nostru" (Dt., 31, 28; în ms. 4 389: „Bătrânii semințiilor voastre"), după gr.: „Τοῦς φύλαρχους ἡμῶν" [(ὁ) φύλαρχος, -οῦ 'chef d'un tribu' < φυλή + ἄρχω 'guider', 'marcher devant ou en tête de']; în BB: „Cîte un om după fêliu" (Dt., 1, 23; în ms. 45: „Cîte pre un om după fêli"; în ms. 4 389: „Dentr-o seminție"), după gr.: „Κατ' φυλήν". Vezi ST.L.NM., p. 26, IV.1.6.3.

1.5.11. *gingaș*, -ă 'delicat', 'tandru', 'fraged' (< magh. *gyenge*, *gyöngye*, *zsenge* 'jung', 'zart'), în BB: „Cel gîngăș foarte" (Dt., 28, 54; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); în BB: „Cea gîngăș foarte" (Dt., 28, 56; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „Gîngășe").

1.5.12. *gîngășie* 'delicatețe', 'tandrețe', 'frăgezime' (< *gingaș* + suf. -ie): „Pentru gîngășie și moliciune" (Dt., 28, 56; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Pentru frumusețea gîngășiei ei").

1.5.13. *hăreț* 'uliu' (< magh. *herjő* 'id.'), în BB și în ms. 45: „Hăreți" (Dt., 14, 17). Vezi ST.L.LV., p. 22, IV.1.5.5.

1.5.14. oraș 'așezare urbană cu o fortăreață' [*magh. város, varasi* (< *vár* 'Festung'; 'Stadt'), în ms. 4 389: „*Dennafară de orașăle cèle cu coșteaie, care era foarte multe*“ (Dt., 3, 5; în BB și în ms. 45: „*Cetăfile*“). Vezi ST.L.NM., p. 27, IV.1.6.6.

1.5.15. a se sălășlui 'a se așeza într-un loc', 'a se stabili' (< *magh. szállásol* 'beherbergen', 'Obdach gewähren', din *szállás* '(Nacht-)Herberge', 'Unterkunft'; poate și din rom. *sălaş* + *-lui*), în ms. 4 389: „*I-au omorât și se-au sălășluit în locul lor*“ (Dt., 2, 23; în BB și în ms. 45: „*S-au lăcuit pentru ei*“). Vezi mai jos, p. 48-49, I.2.1.55., a se lăcui.

1.5.16. sîrg, în loc. adv. „*De sârg*“ 'repede', 'prompt', 'curînd', 'îndată', 'degrabă', 'imediat', 'pe loc' (< vb. *a sîrgui* 'a se grăbi' < *magh. szorog* 'sich beeilen'), în ms. 45: „*Nu vei putea să-i topești pre ei de sârgu*“ (Dt., 7, 22; în BB: „*Degrab*“; în ms. 4 389: „*Curând*“; și în Dt., 9, 3; 28, 24).

1.5.17. a tămădui 'a vindeca', 'a lecu' (< *magh. támad* 'sich erheben, entstehen'), în BB: „*Lovi-voiu și eu voiu tămădui*“ (Dt., 32, 39; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Voi vindeca*“).

1.5.18. uriaș 'gigant'; 'Riese' (< *magh. óriás* 'Riese', dial. *óurijás*, de origine necunoscută), în BB: „*Feciori de uriaș*“ (Dt., 1, 28; în ms. 45: „*Feciori de uriași*“; în ms. 4 389: „*Fecior de uriaș*“); în ms. 4 389: „*Au rămas de la uriași*“ (Dt., 3, 11; pe margine, de aceeași mîină: „*Patul uriașului*“; în BB și în ms. 45: „*De la Rafain*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Von dem Rest der Refaiter*“; G. Braulik, Dt.: „*Von den letzten Rafaitern*“; în BJ: „*Des Refhaim*“; în Vulgata: „*De stirpe gigantum*“; în B 1975: „*Refaimi*“); în ms. 4 389: „*Țara uriașilor*“ (Dt., 3, 13; în BB și în ms. 45: „*Pămîntul lui Rafain*“; în BJ: „*Le pays de Rephaim*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Das Land der Refaiter*“; G. Braulik, Dt.: „*Land der Refaiter*“; în Vulgata: „*Terra gigantum*“; în gr.: „*Γῆν Παφαῖν*“). Este vorba despre o rasă stinsă de giganți, un popor de talie înaltă, care a existat înainte cu mult timp de Avraam în Palestina, pe Valea Iordanului (vezi NOUV. DICT. BIBL., p. 647). Vezi ST.L.NM., p. 27, IV.1.6.12.

1.5.19. a vicleni 1. 'a privi cu răutate' (< *viclean* < *magh. hitlen, hütlen* 'ungläubig', 'treulos') în ms. 45: „*Va vicleni ochiul tău pre fratele tău cel lipsit*“ (Dt., 15, 9; în BB: „*Va ficleni*“; în ms. 4 389: „*Va năcâji*“); 2. 'a unelti', 'a face un rău cuiva', în ms. 45: „*Să faceți lui în ce chip au viclenit a face asupra fratelui lui*“ (Dt., 19, 19; în BB: „*Au ficlenit*“). Vezi ST.L.FAC., p. 55, I.3.3.0.

1.5.20. vicleșug 'perfidie', 'falsitate', 'ipocrizie', 'viclenie' (< *magh. hitlenség, hütlenség* 'Treubruch', 'Untreue', în ms. 45: „*Blăstămat cēla ce abate pre aproapele-ș cu vicleșug*“ (Dt., 27, 24; în BB: „*Ficleșug*“; în ms. 4 389: „*Hicleșug*“). Vezi ST.L.FAC., p. 55, I.3.3.0.; ST.L.EX., p. 6, I.3.2.0.; ST.L.NM., p. 3, I.3.2.0.

1.6.0. Elemente germane (săsești)

1.6.1. șanț 'palisadă', 'fortificație din trunchiuri, pietre etc.'; 'construcție din lemne pentru asedierea unei cetăți' [< germ. *Schanze*, sās. *šants* 'Wehrbau im Felde'; la început, erau folosite legături de crengi; probabil din ital. *scanso* 'Abwehr', ital. *scansia* 'Gestell'; în română, s-a produs o modificare semantică; de la forma pozitivă a întăriturii de apărare și de asediere, s-a trecut la sensul care are în vedere o formă negativă: 'o săpătură adîncă în pămînt, umplută, adesea, cu apă, în jurul unei cetăți'; 'săpătură îngustă și lungă pe marginea unui drum'; sensul prim este atestat în textele studiate], în BB: „*Lemnul (= copacul, pomul) care știi că nu iaste rodnic... să-l tai și să urzești șanț asupra cetății carea face cătră tine războiul, până unde se va închina*“ (Dt., 20, 20; în ms. 45: „*Șanțu*“; în ms. 4 389: „*Fă scară pentru cetatea care face răzhoiu asupra ta*“). Cuvîntul *șanț*, cu primul sens, mai apare în ms. 4 389: „*Lemnul cel den pădure să taie omul și să-l puie ca șanțul înaintea fēfei tale*“ (Dt., 20, 19); în ms. 45: „*Să taie omul lemnul cel den codru, să între de cătră față la șanțu*“ (*ibid.*); în BB: „*La șanț*“. În grecește, Dt., 20, 20: „*Καὶ οἰκοδομήσεις χαρακῶσιν ἐπὶ τὴν πόλιν*“ [vb. *οἰκοδομέω*, -ῶ 'bătir une maison', 'bătir', 'construire', 'élever'; (ῆ) *χαρακῶσις*, -εως 'action de palissader ou d'échalasser'; 'fortification', 'action d'élever des retranchements']; în ms. 45 și în BB: „*Să urzești șanț(u)*“; în Vulgata: „*Extrue machinas*“ [vb. *extruō*, -ēre 'a înălța (o construcție), 'a construi'; *machina*, -ae 'mașină', 'construcție']; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Um Belagerungsmaschinen gegen die Stadt zu bauen*“; G. Braulik, Dt.: „*Belagerungswerk*“; în BJ: „*En faire des ouvrages de siège*“; în B 1975: „*Să faci întărituri împotriva cetății*“.

1.7.0. Elemente turcești

1.7.7. cantar (și: *cantariu, cāntar*) 'greutate de cîntar', 'măsură de greutate' (< tc. *kantar*; ngr. *κωντάρι*; arab. *quintar* < lat. *centarius* 'de o sută'); în BB: „*Să nu fie în sacul tău cantariu și cantariu mare au mic*“ (Dt., 25, 13; în ms. 45: „*Să nu fie întru cămara ta cāntar și cāntariu mare au mic*“; în ms. 4 389: „*Să nu fie în sacii tăi măsură mare și mică*“; în ms. 4 389, sînt adăugate pe margine cuvintele: „*Vezi pentru măsuri și pentru cumpene*“); în BB: „*Cantariu adevărat și drept va fi fie*“ (Dt., 25, 15; în ms. 45: „*Cāntar*“; în ms. 4 389: „*Măsură*“). Cuvîntul corespunzător din versiunea grecească este (τὸ) *στάδιον*, -ου 'petite balance', 'petit poids'; prin ext. 'balance'; 'poids'. Vezi ST.L.LV., p. 23, IV.1.7.1.

1.7.2. culă 'turn de apărare într-un zid' (< tc. *kūla*, *kulē* < arab. *kullē* 'turn'; și: vsl., sîrb., bg. *kūla*), în ms. 4 389: „*Toate cetățile cēle tari, cu zidurile cēle nalte, porțile și culele*“ [Dt., 3, 5; în BB și în ms. 45: „*Zăvoară*“; în B 1975: „*Încuietori*“; în BJ: „*Barres*“;

în germ., G. Braulik, Dt.: „*Torbalken*“; G. von Rad, Dt.: „*Riegeln*“; în Vulgata: „*Vectibus*“ (*vectis*, -is 'drug pentru zăvorul ușii'; slavon: „*Заворѣ*“ 'zăvor'; gr.: „(ὁ) μολύβος, -οῦ“ 'barre de bois'; 'verrou']. Nu este clar motivul pentru care Daniil Panoneanul a recurs, în ms. 4 389, la cuvântul *culă*, al cărui sens este diferit de cel de 'zăvor'.

1.7.3. a se mosori 'a se umfla, prin apariția de chisturi la picioare, după mult mers' [< *mosor* 1. 'bobină', 'cilindru de lemn pe care se înfășoară ața', 2. 'umflătură rotundă și tare', 'cocoloașă', 'bătătură la picior' < tc. *masur* (< arab. *ma'sūra*); ngr. *μασοῦρι*; alb., bg., sîrb. *măsur*], în ms. 45: „*Picioarele tale nu s-au mosorit, iată, 40 de ani*“ [Dt., 8; 4; pe margine, de altă mîină, anume a lui Nicola, care a colăționat copia ms. 45 a lui Dumitru de Cîmpulung, pe la 1685–6, la Mănăstirea din Cîmpulung-Muscel, sînt adăugate cuvintele: „*Bătut*“. „*Ciobotele tale nu s-au spart(e) de la tine*“; în BB: „*Nu s-au bătut*“ în ms. 4 389: „*Nu s-au rănit*“; în BJ: „*Ton pied n'a pas enflé*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Dein Fuß schwoll nicht an*“; în Vulgata: „*Pes tuus non est subtritus*“ (vb. *subterō*, -ēre, -trivi, -tritum' 1. 'a fărîma pe dedesubt', 2. 'a strica la picioare'); în B 1975: „*Piciorul tău n-a căpătat bătătură*“].

1.7.4. a mozaviri 'a calomnia', 'a defăima', 'a ponegri' [< *mozavir* 'calomniator', 'denigrator', 'defăimător' < tc. (arab.) *mūzavir*; cf. ngr. *μολυσματίας*], în ms. 4 389: „*Pre care l-au ispitit întru ispitire și l-au mozavirit la Apa Poncișării*“ (Dt., 33, 8; în ms. 45: „*L-au suduit*“; în BB: „*L-au batjocorit*“). Vezi ST.L.FAC., p. 92, IV.1.6.6.; ST.L.LV., p. 24, IV.1.7.6.; ST.L.NM., p. 27, IV.1.8.6.

1.7.5. mozavirie 'calomnie', 'defăimare', 'ponegrire' (< *mozavir*, vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389: „*Vezi pentru mozavirii*“ (Dt., 19, 19; textul citat este un scurt comentariu, adăugat pe margine de aceeași mîină care a scris manuscrisul).

1.7.6. șiret 'canaf', 'ciucure', 'franjuri' (< tc. *șerit*; cf. ngr. *σιρίτι*), în ms. 4 389: „*Șireturi să faci pe căte 4 marginile hainei tale*“ (Dt., 22, 12; în BB și în ms. 45: „*Sucite*“). Vezi mai jos, p. 54, IV.2.1.94, *sucit*.

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

2.1.1. acoperitură 'care acopere, adăpostește, ocrotește, apără'; 'protecție', 'apărare', 'ocrotire', în BB: „*Scoală-să și vă ajutorească voao și să vă facă voao acoperituri*“ (Dt., 32, 38; la fel în ms. 45: „*Vă ajutorească*“; în ms. 4 389: „*Să vă fie acoperituri*“; în B 1975: „*Să vă fie ocrotire*“; în germ., G. von Rad, Dt.:

„*Euch helfen und euch zum Schutz werden*“; G. Braulik, Dt.: „*Dieser Fels soll ein Schutzdach über euch sein*“; în BJ: „*Votre abri*“; în Vulgata: „*In necessitate vos protegant*“), după gr. (ὁ) *σκεπαστής*, -οῦ 'celui qui couvre, qui abrite'; 'défenseur', 'protecteur'; (ἡ) *σκεπασίς*, -εως 1. 'action de couvrir, d'abriter', 2. 'abri', 'protection'; vb. *σκεπάζω*, viit. -άσω 1. 'abriter', 'mettre à l'abri', 2. 'couvrir', 'envelopper', 'protéger'. Sensul 'protection', 'abri' al cuvîntului românesc *coperemînt*, atestat în secolul al XVI-lea în *Psaltirea Șcheiană*, alături de sensul 'toit', 'couverture', reprezintă un calc semantic după limba grecească. Vezi CDDE, nr. 388.

2.1.2. aducător, în sintagma: „*Aducător-de-cărți*“ 'secretar', 'cărturar', 'scrib', 'funcționar public', în BB: „*Judecătoriu și aducătoriu-de-cărți yei pune fie întru toate cetățile*“ (Dt., 16, 18; în ms. 45: „*Aducătoriu-de-cărți*“; în ms. 4 389: „*Aducător-de-cărți*“; în ultimul caz, pe margine, este adăugată completarea: „*De răvășă*“). Denumirea în discuție mai apare în BB și în ms. 45 în Dt., 29, 10; 31, 28, pe cînd în ms. 4 389 este folosit, în aceleași locuri, termenul „*Cărturarii*“. Sintagma „*Aducător-de-cărți*“ reprezintă o calchiere a gr. (οἱ) *γραμματοεισαγωγεῖς* [< (ὁ) *γραμματός*, -εως 'secréttaire' + (ὁ) *ἀγωγός*, -οῦ 'conducteur' (< vb. *ἄγω* 'amener', 'apporter'). Vezi ST.L.EX., p. 41, IV.2.1.2.; vezi mai sus, p. 38, IV.1.4.5., *cărturar*].

2.1.3. a aduce 'a jertfi', 'a înjunghia', 'a face ofrandă divinității', în BB: „*Să nu aduci Domnului Dumnezăului tău vișel au oaie la carele iaste hulă întru dînsa*“ (Dt., 17, 1; în ms. 45, la fel; pe margine, sînt adăugate, de aceeași mîină, sinonimele: „*Giunghi*“; „*Jirtvuiesti*“; în ms. 4 389: „*Să nu aduci... vișel nici oaie*“), după gr.: „*Ὁὐ προσοίσεις κυρίῳ τῷ Θεῷ σου μόχον ἢ πρόβατον*“ [vb. *προσφέρω*, viit. *προσείσω* 'apporter à', 'presenter', 'offrir']. În *Biblia* grecească apărută la Veneția, în 1687, sub îngrijirea lui Nicolaos Glykys din Ioannina, și anume în nota 1 din subsolul paginii, la cap. 17, 1, din Dt., este menționat verbul *θύσεις*, „ex Heb.“, pentru *προσοίσεις*, din text [vb. *θυσιάζω*, viit. -άσω 'sacrifier', 'immoler'; 'offrir des sacrifices', < subst. (ἡ) *θύσια*, -ας 'sacrifice', 'victime' < vb. *θύω*, viit. *θύσω* 'rûler des parfums'; 'immoler', 'sacrifier', 'offrir aux dieux d'une manière quelconque']. De asemenea, în *Vechiul Testament*, în limba greacă, apărut la Londra, în 1653, este folosit același verb cu sensul 'a sacrifica': „*Ὁὐ θύσεις*“, iar nu verbul cu sensul 'a aduce': „*Ὁὐ προσοίσεις*“. Ultimul cuvînt grecesc a fost calchiat și în slavonă, *prinosu*, din care provine rom. *prinos* 'dar oferit divinității, unui sanctuar', 'ofrandă'. Acesta este sinonim cu *aducere* 'id.', al cărui punct de plecare în română a putut fi atît din slavonă, cît și din greacă. Vezi ST.L.LV., p. 25, IV.2.1.3.; ST.L.NM., p. 28, IV.2.1.2.

2.1.4. aducere 'dar oferit unei divinități sau unui sanctuar', 'prinos', 'jertfă', 'ofrandă', în BB: „*Aducerile Domnului, sorful lor, vor mânca pre ele*“ (Dt., 18, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Aducerile jărtvelor*“); în gr. (τὸ κάρπωμα, -ατος 'oblation', 'offrande', 'sacri-fice'. Vezi cuvântul precedent.

2.1.5. adunare 'hambar', 'depozit (de cereale)', în ms. 45: „*Blăstămate adunările tale și rămășițele tale*“ (Dt., 28, 17; în BB: „*Jitnișile*“; în ms. 4 389: „*Ariile*“, după gr.: „Ἐπικατάρατοι αἱ ἀποθήκαι σου καὶ τὰ ἐγκαταλείμματά σου“ [(ἡ) ἀποθήκη, -ης 'lieu où l'on tien certaines choses en réserve'; 'office'; 'grenier', 'cellier', 'magasin'; vb. ἀποτίθημι 'déposer', 'mettre bas'; 'mettre en réserve', 'mettre de côté', 'réserver'. Vezi mai jos, p. 52, IV.2.1.79., *punere*; p. 52, IV.2.1.81., *rămășiță*].

2.1.6. ajutor 'pavăză', 'scut', în BB: *Va sprejeni ajutoriul tău și sabia ta*“ (Dt., 33, 29; în ms. 45: „*Va ajuta ajutoriul tău*“; în ms. 4 389: „*Pavăza*“), după gr.: „Ὁ βοηθός σου καὶ ἡ μάχαιρα“ [(ὁ, ἡ) βοηθός, -οῦ 1. 'auxiliaire', 2. 'défenseur'; vb. βοηθέω, -ῶ, viit. -ίσω 'voler au secours'; 'secourir'; 'sauver'; adj. βοηθός, -ός, -όν 'qui vole au combat ou au secours'; 'auxiliaire'; 'défenseur']. Nicolae Milescu a atribuit cuvântului românesc *ajutor* sensul 'cel care vine în ajutor', al gr. βοηθός.

2.1.7. a amări, în construcția gerunzială *a fi amărînd*, cu sensul 'a supăra', 'a exaspera', 'a irita', în BB: „*Amărînd aș fost căle de cătră Dumnezău*“ (Dt., 31, 27; în ms. 45: „*Amărându ași fost lucrurile de cătră Dumnezău*“; în ms. 4 389: „*Aș măriiat pre Domnul*“), după gr.: „Παραπικραίνοντες ἦτε τὰ πρὸς τὸν Θεόν“ [vb. παραπικραίνω, viit. -ανῶ 'exaspérer', 'aigrir'; 'exciter à la révolte' < πικραίνω 1. 'rendre amer', 2. (fig.) 'exaspérer', 'aigrir', 'irriter' < adj. πικρός, -ά, -όν 'amer']. Cuvântul românesc *a amări* a fost îmbogățit de către Nicolae Milescu cu sensul 'a instiga la revoltă', 'a exaspera', 'a mînia', 'a irita', după modelul vb. grecesc menționat. Din ms. 45, calcul semantic a fost preluat și în BB.

2.1.8. amiázăzi 'sud', în BB: „[Nefthalim] *marea și amiázăzi va moșteni*“ (Dt., 33, 23; în ms. 45: „*Amiádză-dzi*“; în ms. 4 389: „*Amiádză-zî*“), după gr.: „Θάλασσαν καὶ λίβαν“ [(ὁ) λίβαν, λίβός 'vent d'Afrique', 'vent d'ouest-sud-ouest', ou simplement 'de sud-ouest'; de la numele unui vînt din direcția sud-vest, care aduce ploaie, s-a trecut la sensul 'punct cardinal de sud-vest' și apoi 'vest' < vb. λείβω, aor. λείβωι 'träufeln', 'gießen' (= a turna picătură cu picătură', 'a turna', 'a stropi', 'a vărsa')] (H. Frisk, GEW, I, p. 96-97). Tot cu sensul 'sud', cuvântul *amiázăzi* mai apare în BB, Nm., 10, 6, precum și în ms. 45 și în ms. 4 389, *ibid.* Pentru *mare* cu sensul 'vest', vezi mai jos, p. 49, IV.2.1.58., *mare*.

2.1.9. an, în expr. *an den an* 'în fiecare an', 'chaque année', în ms. 45: „*A dzêcea să dzeciuești... an den an*“ (Dt., 14, 22; în BB și în ms. 4 389: „*Den an în an*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Jahr für Jahr*“; G. Braulik,

Dt.: „*Jedes Jahr*“; în Vulgata: „*Per annos singulos*“; în B 1975: „*În fiecare an*“), după gr.: „Ἐνιαυτὸν κατ'ἐνιαυτὸν“ [(ὁ) ἐνιαυτός, -οῦ 'an', 'année'].

2.1.10. apoi, în sintagma „*Cea-mai-de-apoi*“ 1. 'sfîrșit', 'capăt'; 'execuție', 'moarte', în ms. 45: „*Mănile a tot nărodul la cea-mai-de-apoi*“ (Dt., 13, 9; în BB: „*Mîinile a tot nărodul lasă mai-de-apoi*“; în ms. 4 389: „*De-acii mîinile altora mai pre urmă*“; în BJ: „*Et la main de tout le peuple continuera l'exécution*“; în germ., G. von Rad, Dt., vers. 10: „*Deine Hand soll sich...erheben, um ihn zu töten, darnach die Hand des ganzen Volkes*“; în Vulgata: „*Sit primum manus tua super eum et post te omnis populus mittat manum*“; în B 1975: „*Și apoi să urmeze mîinile a tot poporul*“), după gr.: „Καὶ αἱ χεῖρες παντός τοῦ λαοῦ ἐπέσχωω“ [adj. ἔσχατος, -η, -οῦ 'le dernier'; expr. ἐπέσχωα βοῖνεν 'en venir aux dernières extrémités]. Alt exemplu, din BB: „*La cea-de-apoi a morții mêle*“ (Dt., 31, 29; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*După petrecaniia mea*“), după gr.: „Ἐπέσχωα τῆς τελουτῆς μου“ [(τὸ) ἔσχατον 'le dernier degré', 'l'extrémité', 'le bout']. Al treilea exemplu, din BB: „*Voiu arăta ce va fi lor la cea-de-apoi*“ (Dt., 32, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Καὶ δεῖξω, τί ἔσται αὐτοῖς ἐπ' ἐσχάτων“. Al patrulea exemplu, din BB și din ms. 45: „*La zilele cele-de-apoi*“ (Dt., 4, 30), după gr.: „Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν“.

2. 'Marea Mediterană' (în opoziție cu *Marea Sării* sau *Marea Moartă*), în BB: „*Și tot pămîntul... pînă la Marea-cea-de-Apoi*“ [Dt., 34, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Marea-cea-mai-de-Apoi*“; în BJ: „*La mer Occidentale*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Bis zum Westmeer*“; G. Braulik, Dt.: „*Bis zum Mittelmeer*“; în Vulgata: „*Usque ad Mare Novissimum*“ (novissimum 'cel de pe urmă', 'ultimul'); în B 1975: „*Pînă la marea cea de la asfințit*“], după gr.: „Ἔως τῆς θαλάσσης τῆς ἐσχάτης“ [adj. ἔσχατος, -η, -οῦ 'le dernier', 'le plus éloigné', 'placé au bout de', 'placé au dernier rang' < vb. ἔχομαι 'être contigu', 'suivre']. Privită de la est de Marea Moartă, Marea Mediterană se află la extremitatea vestică, fiind ultima mare sau *Marea-cea-de-apoi* (vezi BJ, Dt., 34, 2, nota d). Vezi mai sus, IV.2.1.8., *amiázăzi*; vezi mai jos, p. 49, IV.2.1.58., *mare*.

2.1.11. aproape, în construcția intensivă *a apropia aproape* 'a se apropia', în BB: „*Și veți apropia aproape de fiii lui Aman*“ (Dt., 2, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Veș merge aproape de*“), după gr.: „Καὶ προσάξετε ἐγγύς υἱῶν Ἀμμάν“ [vb. προσάγω, viit. -άξω 'faire approcher', 'approcher'; adv. ἐγγύς 'pres', 'proche', 'auprès'].

2.1.12. arătare 'viziune'; 'sentință sau răspuns primit de preot de la oracolul divin', în BB: „*Dați lui Levi arătările lui și adevărul lui*“ (Dt., 33, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Têmerile lui... și adevărîța lui*“). Pasajul este obscur. În gr.: „Δήλους αὐτοῦ καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ“ [(τὰ) δήλος, -ῶν 'visions', pl. neutru de la adj. δήλος, -η, -οῦ 'apparent', 'manifeste';

'claire', 'évident'; vb. δηλώω, -ῶ 'manifester', 'se montrer'. Ultimul sens a constituit pentru Nicolae Milescu motivul pentru recurgerea la rom. *arătări*. În germ., G. von Rad, Dt.: „*Gib Levi' deine Tummim und Urim*“; G. Braulik, Dt.: *Levi hat deine Tummim erhalten, deine Urim...*“; în B 1975: „*Urimul tău, Doamne, și Tumimul tău*“; în Vulgata: „*Perfectio tuo et doctrina tua*“. Pentru *Urim* și *Tumim*, vezi DICȚ. BIBLIC, p. 1329–30. Vezi ST.L.NM., p. 28, IV.2.1.5.

2.1.13. ascunse, s.f. plur. tant., în sintagma: „*Cèle ascunse*“ 'secretele', 'tainele', 'misterele', în ms. 4 389: „*Ascunsele Domnului Dumnezeului nostru*“ (Dt., 29, 29; în BB: „*Cèle ascunse ale Domnului Dumnezeului nostru, iară cèle aiavea nouă*“; în ms. 45: „*Cèle ascunse Domnului... iar cèle ascunse noao*“), după gr.: „*Τὰ κρυπτά κυρίω τῷ Θεῷ ἡμῶν, τὰ δὲ φανερά ἡμῶν*“ [(τὰ) κρυπτά, -ῶν 'les secrets' < adj. κρυπτός, -ή, -όν 'caché', 'secret'; vb. κρύπτω, viit. κρύψω 'cacher', 'couvrir'; (τὰ) φανερά, -ῶν < adj. φανερός, -ά, -όν 'clair', 'évident', 'manifeste'; 'visible', 'apparent' < vb. φαίνω, viit. φανῶ 'faire paraître', 'faire voir', 'rendre visible'; 'montrer', 'révéler', 'découvrir']. Textul BB este cel mai apropiat de versiunea grecească. Substantivul neutru plural, articulat, plurale tantum, τὰ κρυπτά, a fost tradus, atît în ms. 45, cît și în BB, prin adjectivul provenit din participiul verbului *a ascunde*, la plural, precedat de articolul adjectival *cèle*: „*Cèle ascunse*“ 'secretele', 'misterele', 'tainele' (în BJ: „*Les choses cachées*“; în germ., G. von Rad, Dt., 29, 28: „*Das Verborgene*“; în Vulgata: „*Abcondita*“; B 1975: „*Cele ascunse*“). Procedeele a fost calchiat din grecește. Vezi mai jos, p. 54, IV.2.1.94., *sucit*.

2.1.14. asemănare (și *sămănare*). 1. 'formă', 'image', 'chip', în BB: „*Asemănare n-afi văzut, fără numai glas*“ (Dt., 4, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Fașa lui n-af văzut*“; în BJ: „*Aucune forme*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Eine Gestalt*“; în Vulgata: „*Formam*“), după gr.: „*Καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἤ φωνήν*“ [(τὸ) ὁμοίωμα, -ατος 1. 'image', 2. 'ressemblance' < vb. ὁμοίωω, -ῶ viit. -ῶσα 'rendre semblable', 'assimiler', 'comparer' < ὁμοίος, -ον 'pareil', 'semblable' < ὁμός, -ή, -όν 'semblable', 'pareil']. Nicolae Milescu, autorul traducerii din ms. 45, a atribuit cuvîntului românesc *asemănare* sensul 1, 'image', 'chip', al cuvîntului grecesc corespunzător. Cu același înțeles, termenul *asemănare* mai apare în BB: „*N-afi văzut toată asămănarea în ziua care au grăit Domnul cătră voi în muntele Horiv, den mijlocul focului*“ (Dt., 4, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Chip*“). 2. 'statuie', 'idol', 'chip cioplit', în BB: „*Să nu faceți voao... asămănare a parte bărbătească au fêmeiască... sămănarea a tot dobitocul*“ (Dt., 4, 16–17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Chip*“). Vezi ST.L.EX., p. 47, IV.2.2.5.

2.1.15. biserică 'adunarea, comunitatea credincioșilor evrei', în ms. 45: „*Nu va intra în Iontru amanteani... la biserică Domnului*“ (Dt., 23, 3; în BB:

„*Adunarea*“; în ms. 4 389: „*Strănsura*“), după gr.: „*Εἰς ἐκκλησίαν κυρίου*“ [(ἡ) ἐκκλησία, -ας 1. 'assemblée', 'l'assemblée générale du peuple', 2. (eccl.) 'église', 'assemblée des fidèles' < ἐκκλητος, -ος, -ον 'appelé', 'convoqué' < ἐκκαλέω, -ῶ, viit. -καλέσω 'appeler dehors', 'faire sortir', 'appeler', 'évoquer' < καλέω 'rufen' (H. Frisk, GEW, I, p. 762–3)].

2.1.16. carte, în sintagma: „*Carte de despărțeață*“ 'act de divorț', în BB: „*Va scrie ei carte de despărțeață*“ (Dt., 24, 2; și vers. 3, la fel în ms. 45: „*Dăspărțeață*“; în ms. 4 389: „*Carte de lăsare*“; în BJ: „*Une acte de répudiation*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Einen Scheidenbrief*“; G. Braulik, Dt.: „*Eine Scheidungs-urkunde*“; în Vulgata: „*Libellum repudii*“), după gr.: „*Βιβλίον ἀποστασίου*“ 'acte de divorce' [vb. ἀφίστημι 'séparer', 'écarter', 'repousser', 'éloigner'].

2.1.17. ceas 'sezon', 'perioadă', 'timp', 'vreme', în BB: „*Și după ceasul roadelor întoarcerilor soarelui*“ (Dt., 33, 14; și în vers. 13, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În vrêma roadelor schimbărilor soarelui*“; în BJ: „*Le meilleur de ce qui fait croître le soleil*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Mit dem Besten des Ertrags der Sonne*“; G. Braulik, Dt.: „*Mit Köstlichem aus den Erzeugnissen der Sonne*“; în Vulgata: „*De pomis fructuum solis*“; în B 1975: „*Roade alese din cele pe care le face să crească soarele*“), după gr.: „*Καὶ ὅρα γνημάτων ἡλίου τροπῶν*“ [(ἡ) ὅρα, -ας 1. 'division quelconque du temps', 2. 'an', 'année', 3. 'saison de l'année, des fleurs et des fruits', 4. 'âge', 5. 'division de jour, heure', 6. 'époque', 'temps'; (τὸ) γέννημα, -ατος 'ce qui est engendré', 'fruit', 'production', 'produit descendant'; 'fils' < γεννάω 'engendrer', 'enfanter', 'produire', 'naître', 'être engendré'; (ὁ) τρόπος, -ου 'tournure' < vb. τρέπω 'tourner', 'retourner'. Traducerea lui Nicolae Milescu, din ms. 45, preluată în BB, urmează servil modelul grecesc. Ea este ininteligibilă, dacă nu-i comparată cu alte versiuni. Vezi ST.L.FAC., p. 93, IV.2.2.17.; ST.L.NM., p. 30, IV.2.1.21. Vezi mai jos, p. 61, IV.2.2.49., *împreunare*.

2.1.18. a cînta 'a încînta', 'a rosti cuvinte magice', 'a vrăji', în sintagma: „*Cîntîndu vrăjă*“, în BB: „*Cîntîndu vrăjă, grăind din pîntice și căutînd în sîmne*“ (Dt., 18, 11; în ms. 45: „*Căntăndu cîntare*“; în ms. 4 389: „*Dăscăntănd dăscăntece*“), după gr.: „*Ἐπάδων ἐπαοιδῆν*“ [(ἡ) ἐπαοιδή, -ής = ἐπαοδή, -ῆς 'enchantement', 'charme'; 'paroles magiques' < vb. ἐπάδω 'accompagner de son chant'; 'attirer par son chants'; 'enchanter', 'charmer'; adj. ἐπαός, -ός, -όν 'ajouté à un chant magique, qui enchante par des paroles magiques'; (ὁ) ἐπαός, -ός 'enchanteur', 'magicien'].

2.1.19. cîteodată adj. nedefinit 'un număr oarecare de', 'un număr nedefinit de', 'nu importă cît, ce cantitate de', în BB: „*Și ați șăzut la Cadis zile multe, cîteodată zile ați șăzut*“ (Dt., 1, 46; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Cîte zile ați șăzut*“), după gr.: „*Καὶ ἐνεκάθησθε ἐν Κάδης ἡμέρας πολλάς, ὅσας ποτέ ἡμέρας ἐνεκάθησθε*“ [ὅσος δῆποτε 'quelque nombreux

qu'il soit'; 'n'importe en quel quantité'; adv. ποτέ 'quelquefois'.

2.1.20. a crede, construit cu dativul 'a fi sigur de ceva', în BB: „Nu vei crede vieții tale” 'nu vei fi sigur de viața ta' (Dt., 28, 66; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Ὁὐ πιστεύεις τῆ ζωῆ σου” [vb. πιστεύω, construit cu dativul, 'croire', 'être persuadé de', 'croire en'].

2.1.21. credincios, -oasă 'persistent, 'tenace', 'permanent', în BB: „Și va dovedi Domnul ranele tale... și boale rele și credincioase” (Dt., 28, 59; a dovedi are sensul: 'a face să crească, să se înmulțească'; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Dureri credincioase”), după gr.: „Καὶ νόσους πονηράς καὶ πιστάς” [(ῆ) νόσος, -ου 'maladie', 'mal'; 'souffrance quelconque'; 'peste', 'calamité', 'fléau', 'malheur'; adj. πονηρός, -ά, -όν 'mauvais', 'méchant'; adj. πιστός, -ή, -όν 'digne de foi, 'croyable'; 'fidèle à'; 'obéissant, docile à'].

2.1.22. a cruța (cu sufixul verbal -ez), în expr. „A cruța ochiul spre cineva” 'a se abține de la ceva', 'a nu-și îndrepta privirile spre cineva', 'a nu avea înțelegere pentru cineva', în ms. 4 389: „Să nu cruțezi ochiul tău spre dansa cu milă” (Dt., 25, 122; în BB și în ms. 45: „Să nu ți se vâghe ochiul tău pre ea”; în Vulgata: „Nec flecteris super eam ulla misericordia” [lat. *flecto*, -ere, *flexi*, *flectum* 'a întoarce', 'a îndrepta (privirile)']; în BJ: „Sans un regard de pitié”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Du darfst nicht mitleidigen Blickes schonen”; G. Braulik: „Du sollst in dir kein Mitleid aufsteigen lassen”; în B 1975: „Să nu o cruțe ochiul tău”), după gr.: „Ὁὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός σου ἐπ'αὐτῆ” [vb. φείδομαι, viit. φείσομαι 1. 'épargner', 'ménager', 2. 'user sobrement de', 's'abstenir de', 3. 'éviter de', 'ne pas donner', 4. 'être circonspect', 'se tenir sur ses gardes', 'prendre garde à']. În unele din versiunile menționate, inclusiv în cea din ms. 4 389, traducătorii au avut în vedere sensurile 1. și 2 ale gr. φείδομαι. În ms. 45 și, de aici, în BB, este prezent sensul 4. al aceluiași verb grecesc (vezi mai jos, p. 68, IV.2.2.134., a (se) veghea. Expresia „A cruța ochiul” a mai fost înregistrată în ms. 4 389: „Să nu-l cruțeze ochiul tău” (Dt., 19, 13; în BB și în ms. 45: „Să nu să vâghe ochiul tău”). În locul verbului a cruța, este folosit, în ms. 45, alături de a veghea, și verbul a (se) îndura): „Să nu să îndure ochiul tău pre el” (Dt., 13, 8), iar în BB, a se milostivi: „Să nu se milostivească ochiul tău pre el” (*ibid.*; în ms. 4 389: „Nice să caute ochiul tău spre dânsul”), după gr.: „Ὁὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός σου ἐπ'αὐτοῦ”. Pentru vb. a cruța, vezi ST.L.FAC., p. 96, IV.2.2.56.; p. 97, IV.2.3.30.; p. 98, IV.2.3.66.; ST.L.LV., p. 26, IV.2.1.16.; 2.1.17.; ST.L.NM., p. 30, IV.2.1.23.

2.1.23. a cunoaște, în expr. „A cunoaște fața cuiva” 'a lua partea cuiva', 'a fi părtinitor, acordând un avantaj, în secret, cuiva', în BB: „Nici vor cunoaște față, nici vor lua daruri” (Dt., 16, 19; în ms. 45: „Nice...nice”;

în ms. 4 389: „Nice să caute la fața cuiva”), după gr.: „Ὁὐδὲ ἐπιγνώσονται πρόσωπον” [vb. ἐπιγνώσκω, viit. -γνώσομαι 'reconnaitre'; 'prendre un parti'; (τὸ) πρόσωπον, -ου 'visage', 'face'. Vezi mai jos, p. 51, IV.2.1.72., obraz.

2.1.24. curător, -toare, în expr.: „Pururea curătoare” 'continuu', 'permanent', 'etern', 'veșnic', în BB: „Den vîrfu de dealuri pururea curătoare” (Dt., 33, 15; ms. 45: „Den vârfuri a dealuri pururea curătoare”; în ms. 4 389: „Den vârfu de dealurile celor de pururea curătoare”), după gr.: „Καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν ἀενάων” [(ὁ) κορυφή, -ῆς 'tête'; 'somet'; (ὁ) βουνός, -οῦ 'colline', 'tertre', 'hauteur'; adj. ἀένωος, -ος, -ον 1. 'qui coule toujours', 2. 'éternel', 'perpétuel' < αἰεὶ 'toujours' + νόω 'couler']. Traducătorul român al *Vechiului Testament*, Nicolae Milescu, a transpus în românește elementele componente ale adj. ἀένωος sub forma expresiei menționate: „Pururea curătoare”. Procedeu este prezent și în BB, Dt., 33, 27: „Supt virtutea brațurilor ce cură pururea”; în ms. 45: „Supt vârtutea a brațuri...”; în ms. 4 389: „Ce iaste todeauna”. după gr.: „Υπὸ ἰσχυρὸν βραχιόνων ἀενάων” [(ῆ) ἰσχύς, -ύος 'force', 'puissance', 'pouvoir'; (ὁ) βραχίων, -ονος 'bras'; pentru ἀένωος, vezi mai sus].

2.1.25. a curăți 1. 'a ierta de păcate prin pedeapsă', în BB: „Nu va curăți Domnul... pre cela ce ia numele lui pre deșărti” (Dt., 5, 11; în ms. 45: „...pre deșărti”; în ms. 4 389: „...în zadar”), după gr.: „Ὁὐ γαρμὴ καθαρίσει κύριος ὁ Θεός σου τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ” [vb. καθαρεύω, viit. -έσω 'être pur' < adj. καθάρος, -ά, -όν 'pur', 'propre', 'innocent', 'probe'; adj. μάταιος, -ος sau -α, -ον 'vain', 'inutile'; 'frivole', 'futil'; 'sot', 'insensé'; 'vain', 'orgueilleux'; adv. ματαίως 'inutilement'; 'inconsidérément'; 'sottement']. 2. 'a purifica (trezind prin foc; o practică mantică păgânească)', în BB: „Să nu să afle întru tine curățindu pre fiul lui sau pre fata lui cu foc” (Dt., 18, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Arzând... în foc”), după gr.: „Ὁὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἢ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ” [vb. εὐρίσκω, viit. εὐρήσω 'trouver'; vb. περικαθαίρω, viit. -αρώ 'purger', 'purifier'; (τὸ) πῦρ, -υρός 'feu'].

2.1.26. a cure 1. 'a lăsa lichid', 'a se scurge', 'a curge', în BB: „Măslini vor fi ție [= vei avea]...și cu undelemn nu te vei unge, căci nu va cură măslina ta” (Dt., 28, 40; în ms. 45, la fel), după gr.: „Ὅτι οὐκ ἐκρῆσεται ἡ ἐλαία σου” [vb. ἐκρέω, viit. ρέωσω, ρυήσομαι 'couler de', 's'écouler' (< vb. ρέω 'id'); (ῆ) ἐλαία, -ας 1. 'olivier', 2. 'olive'; aceeași denumire pentru pom și pentru fruct, ca și în latină (*oliva*, -ae < gr.)]. 2. (despre fructe) 'a cădea din pom, în ms. 4 389: „Măslini vei avea... iar cu undelemn nu te vei unge, că măslina ta va cură” (Dt., 28, 40). Această interpretare a vb. a cure 'a cădea din pom (despre fructe)', din versiunea episcopului Daniil Panoneanu, are în vedere sensul 2. al verb. ρέω, viit. ρέωσω, ρύσομαι

ρύσσομαι, anume 'se détacher', 'tomber, en parlant des feuilles, des fruits mûrs'. Cu aceeași accepție avem a face și în alte versiuni ale pasajului discutat. Astfel, în Vulgata: „*Olivās habebis... et non ungueris oleo quia defluent et puribunt*“ [vb. *defluo*, -ēre, pe lângă sensul 1. 'a curge la vale', înseamnă și 2. 'a cădea în jos']; în germ. G. von Rad, Dt.: „*Denn deine Oliven werden abfallen*“; G. Braulik, Dt.: „*Dein Ölbaum hat die Oliven abgeworfen*“; în B 1975: „*Pentru că măslinile tale vor cădea*“. Folosirea verbului *a cure* în ms. 4 389 a fost determinată de textul slavon: „*Ико нстечѣтъ масаица теѡа*“ [нстечѣтъ < vsl. *teko*, *tešti* 'laufen', 'fließen'; vsl. *teča* 'cursor'; vsl. *†stočīnikū* 'fons'; scr. *tēcem* 'laufen', 'fließen'; rus. *tekú*, *tečētī* 'fließen']. Sensul atribuit acestui verb a fost preluat, probabil, din versiunea latinească, pe care Daniil Panoneanul a folosit-o permanent. În BJ, găsim o altă interpretare: „*Car tes oliviers seront abattus*“. Aici nu mai este vorba de fruct, ci de pom, care în gr. și în lat. erau denumite prin același cuvânt: gr. *ἐλαία*, iar lat. *oliva*, -ae.

2.1.27. **cuvînt** 'sentință', 'hotărîre judecătorească', în BB: „*Pren rostul a doao mărturie și pren rostul a treia mărturie va sta tot cuvîntul*“ (Dt., 19, 15; în ms. 45: „*Cuvântul*“; în ms. 4 389: „*Să stea tot cuvântul*“), după gr.: „*Ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ ἐπὶ στόματος τριῶν μαρτύρων σταθίησεται πᾶν ῥῆμα*“ [(τὸ) ῥῆμα, -ατος 1. 'parole', 'mot', 2. 'sentance']. Sensul consemnat în acest paragraf se alătură altora, pe care le-am prezentat în ST.L.EX., p. 41–42, IV.2.1.16. și în ST.L.NM., p. 30, IV.2.1.24., toate calchiate din grecește.

2.1.28. **a defeciori** 'a face pe cineva să nu mai aibă copii, omorîndu-i', în BB: „*Den-afară-i va defeciori sabie*“ (Dt., 32, 25; în ms. 45: „*Dennafară ii va defeciori*“; în ms. 4 389: „*Îi va face fără de feciori*“), după gr.: „*Ἐξῴθεν ἀτεκνώσει αὐτοὺς μάχαира*“ [vb. *ἀτεκνῶω*, -ῶ 'priver du bonheur d'avoir des enfants' < *ἀτεκνος* 'qui n'a pas d'enfants' < *ἀ-* privat. + *τέκνον*, -ου 'enfant']. Întrucît ms. 45 datează de prin anii 1665–1685, prima atestare a verbului *a defeciori*, anume anul 1703 (vezi H. Tiktin², DRG, s.v.), se mută cu cîteva decenii mai înainte.

2.1.29. **destrămat**, -ă 'desfigurat', 'pocit'; 'degenerat'; 'schimonosit', 'alterat', 'denaturat', 'pervertit', în BB: „*Neam strîmb și destrămat*“ (Dt., 32, 5; în ms. 45: „*Sămînție strîmbă și destrămată*“; în ms. 4 389: „*Neam întort și izvrătit*“), după gr.: „*Γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη*“ [(τῆ) γενεά, -άς 'naissance', 'race'; adj. *σκολιός*, -ά, -όν 'tortu', 'courbé', 'oblique'; 'difficile', 'embarrassant'; 'fourbé', 'astucieux'; 'injuste'; 'pervers'; pentru *destrămat*, -ă, din BB și din ms. 45, textul grecesc are adj. *διεστραμμένος*, -η, -ον 'qui a les yeux de travers'; cf. adv. *διεστραμμένως* 'tout de travers' (= oblic, strîmb) < *διαστρέφω* 1. 'tourner de travers', 'tordre'; 'deboîter', 'luxer'; 'contourner';

'rendre difforme'; la fig. 'dénaturer', 'pervertir'; subst. (τῆ) *διαστροφή*, -τῆς 'distorsion', 'difformité'; 'action de pervertir ou de se pervertir', 'dépravation', 'dégénération']. Din perspectivă etimologică, sensurile cuvîntului *destrămat*, -ă, menționate la începutul acestui paragraf, nu sînt proprii cuvîntului în discuție. Acesta este un adjectiv de la participiul verbului *a destrăma*, din lat. *trama*, -ae 'urzeală a pînzei', 'pînză' + prefixul *des-*; radicalul *trama* este, foarte probabil, prezent și în vb. *a întrăma* (*intrema*). Sensul vb. *a destrăma* este 'a scoate firele dintr-o țesătură' la reflexiv: 'a se desface (firele unei țesături)', 'a se scămōșă', 'a se zdrențui'. Accepția 'destrăbălat', 'desfrînat' a adj. *destrămat*, -ă este de dată recentă, anume de prin secolul al XIX-lea, cum se poate deduce din atestările prezente în H. Tiktin², DRG, s.v., și în alte dicționare (de exemplu, din CDDE). Sensul nou a apărut, probabil, sub influența cuvîntului, apropiat din punct de vedere sonor, *destrăbălat*, -ă, prin atracție paronimică. Adjectivul *destrămat*, -ă cunoaște prima sa atestare în scris în BB (1688); vezi H. Tiktin², DRG, s.v. În realitate, prima atestare se află în ms. 45, al lui Nicolae Milescu, datat cca. 1665–1685. De aici, cuvîntul a fost preluat de frații Greceanu în textul tipărit la 1688. În ediția a II-a a *Dicționarului român-german* al lui H. Tiktin, nu s-a observat faptul că termenul *destrămat*, -ă, din BB, nu are nici unul din sensurile acestui adjectiv din lucrarea menționată. Adj. în cauză nu înseamnă nici 1. '(von Gewebe) ausgefaser', 'ausgefranst' (= scămōșat, zdrențuit), nici 2. 'zerzaust' (= zburlit, ciufulit), nici 3. 'ausgelassen', 'liederlich', 'ausschweifend' (= desfrînat, destrăbălat). Sensul adevărat este cel menționat mai sus: 'schimonosit', 'alterat', 'pocit', 'desfigurat' [este adevărat că unele derivate gr. au și sensurile figurate 'depravat', 'pervertit' (vezi mai sus)].

Apariția sensurilor 'desfigurat', 'pocit', 'degenerat' etc., ale adj. *destrămat*, -ă, în textul manuscrisului 45 și, apoi, în cel al *Bibliei* de la 1688 se datorește fenomenului de atracție paronimică. Nicolae Milescu a stabilit o legătură, nereală, între cuvîntul grecesc *διεστραμμένος*, -η, -ον și adj. rom. *destrămat*, -ă („*Neam destrămat*“; „*Sămînție destrămată*“), atribuindu-i cuvîntului românesc un sens nou, acela de 'desfigurat', 'schimonosit', 'denaturat', 'alterat', 'pocit', 'izvrătit'. Modificări semantice ale unor cuvinte românești rezultate prin atracție paronimică au mai fost realizate de Nicolae Milescu. Exemplu cel mai elocvent îl oferă cuvîntul *fealiu*, pl. *fealuri*, care a căpătat înțelesul de 'trib', 'seminție', 'neam', fiind apropiat de Nicolae Milescu de gr. (τῆ) *φυλή*, -τῆς 'trib', 'parte a unui popor' și de gr. (το) *φύλον*, -ου 'trib', 'rasă', 'familie', 'popor'. Vezi ST.L.NM., p. 26, IV.1.6.3.; vezi mai sus, p. 39, IV.1.5.10; p. 33, IV.1.1.2., *întort*; p. 36, IV.1.3.20., *izvrătit*.

2.1.30. **deșelare**, în sintagma: „*Deșelare denapoi nevindecată*“ 'numele unei maladii nervoase, numită *opisthotonos*, în care membrele se anchilozează și se

îndoaiie îndărăt', în BB: „*Topindu-să cu foame... și deșăltare denapoi nevindecată*” (Dt., 32, 24; în ms. 45: „*Întinsori dendărăptu nevindecată*”; pe margine, de aceeași mână, este adăugat cuvântul: „*Gărbovire*”; în ms. 4 389: „*Mormântul cel nevindecată*”; pentru sensul cuvântului *mormânt* în acest context, vezi mai jos, p. 50, IV.2.1.64.), după gr. „*Τηκόμενοι λιμῶ... καὶ ὀπισθότονος ἀνίατος*” [vb. *τήκω*, viit. *τήξω* 'fondre', 'dissoudre'; 'macérer', 'faire déperir'; (ὅ) λιμός, -ου 'faim', 'famine', 'inanition'; (ὅ) ὀπισθότονος, -ου = (ἡ) ὀπισθότονια, -ας 'opisthotonos, maladie nerveuse dans la quelle les membres se roidissent et se courbent en arrière' < adv. ὀπισθεν 'de derrière', 'derrière', 'par derrière' + vb. *τείνω* 'tendre', 'étendre', 'allonger'; adj. ἀνίατος, -ος, -ον 'incurable' < ἄ- + ἰάομαι 'guérir (un malade)']. În diferite limbi, pasajul în discuție a fost tradus în moduri diferite. Astfel, în B 1975: „*Lingoare și molimă rea*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Ausgezehrt von Pest und giftiger Seuche*”; în BJ: „*Dévoré par la peste et par un amer fléau*”. Vezi mai jos, p. 48, IV.2.1.52, *întinsoare*; p. 50, IV.2.1.64., *mormânt*; p. 51, IV.2.1.68., *nevindecată*.

2.1.31. *dobîndă*, în expr.: „*Pre dobîndă*” 'util', 'avantaj', în ms. 45: „*Să nu sameni viia ta pre dobîndă*” (Dt., 22, 9; în BB: „*Să nu sameni viia ta de doao feliuri*”; în ms. 4 389: „*De multe feliuri*”). În textul grecesc apare cuvântul διάφορον [adj. διάφορος, -α, -οῦ 1. 'différent', 2. 'utile', 'avantageux'; cf. și subst. (τὸ) διάφορον 'avantaj', 'intérêt pécuniaire', 'revenus']. Nicolae Milescu a avut în vedere sensul 2. al adj. διάφορος, pe cînd în alte versiuni este prezent sensul 1. 'diferit', 'de două sau de mai multe feluri'. Astfel, în BJ: „*Tu ne sèmeras pas autre chose dans ta vigne*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Du sollst deinen Weinberg nicht mit Zweierlei besäen*”; în Vulgata: „*Non serves vineam tuam altero semine*”; în B 1975: „*Cu două feluri de semințe*”.

2.1.32. *a dormi* 1. 'a avea relații sexuale', în BB: „*Blestemat cela ce doarme cu muiarea tăline-său*” (Dt., 27, 20; și în vers. 21, 22; în ms. 4 389: „*Se va culca cu*”), după gr. ὁ κοιμώμενος [= gerunziul vb. *κοιμάω*, -ῶ, viit. -ήσω 'mettre au lit', 'coucher'; la mediu: 'se coucher' < vb. *κεῖμαι* 'être couché']. Vezi ST.L.LV., p. 26, IV.2.1.22.

2. 'a rămîne peste noapte', 'a petrece noaptea făcînd ceva', în BB: „*Să nu doarmă trupul lui [al celui spînzurat] pre lemnu, ce cu îngropare îl veș îngropa în ziua acéia*” (Dt., 21, 23; „*Lemn*” 'copac', 'arbore'; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să nu pestească*”), după gr.: „*Οὐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ξύλου*” [vb. *ἐπικοιμίζω*, viit. -ίσω 'endormir'; vb. *ἐπικοιμάομαι*, viit. -ήσομαι 'dormir ou être couché sur'; s'endormir sur'; (τὸ) ξύλον, -ου 1. 'bois', tout ce qui est en bois', 2. 'arbre']. Alt exemplu: în BB: „*Să nu doarmă din cămurile carel veși junghea sara*” (Dt., 16, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să nu rămîie...*

cămurile”), după gr.: „*Ὁδ κοιμηθήσεται ἀπὸ τῶν κρεῶν*” [vb. *κοιμάω*, -ῶ 1. 'mettre au lit', 'coucher', 'faire dormir', 2. 'passer la nuit à faire quelque chose'; (τὸ) κρέας, gen. κρέατος 'chair', 'viande']. Vezi mai jos, p. 65, IV.2.2.89., *a pesti*.

2.1.33. *dreptate* (și: *direptate*, *direptare*, *îndireptare*) 'lege divină', 'precept', 'poruncă divină', în BB: „*Ascultă direptăfile și judecăfile*” (Dt., 4, 1; în ms. 45: „*Dreptăfile*”; în ms. 4 389: „*Îndireptările*”; și în vers. 6, 17), după gr. „*Ἄκουε τῶν δικαιομάτων καὶ τῶν κριμάτων*” [(τὸ) δικαίωμα, -ατος 'commendement de Dieu'; (τὸ) κρίμα (κρίμα), -ατος 'jougement'; 'commendement, loi divine']. Vezi ST.L.NM., p. 32, IV.2.1.40.

2.1.34. *fără*, cu valoare de ἄ- privativ, în sintagme ca: „*Fără-de-apă*” 'regiune aridă', 'pusti', 'stepă', „*Fără-de-fund*” 'abis', în BB: „*L-au destulat pre el întru pustie, întru seteciunea arderii, întru fără-de-apă*” (Dt., 32, 10; în ms. 45: „*Făr-de-apă*”), după gr.: „*Ἐν ἀνύδρω*” [adj. ἀνύδρος, -ος, -οῦ 'qui manque d'eau', 'sec', 'aride' < ἄ- priv. + (τὸ) ὕδρω, gen. ὕδατος 'eau']. Alt exemplu, în BB: „*Den fără-de-fundul izvoardlor den jos*” (Dt., 33, 13; în ms. 45: „*Den făr-de-fundu izvoardle de jos*”; în ms. 4 389: „*De jos den fără-funduri den izvoardle apelor*”), după gr.: „*Καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτωθεν*” [(ἡ) ἀβύσσοσ, -οῦ 'abîme'; eccl. 'l'enfer' < ἄ- priv. + (ὅ) βύσσοσ, -οῦ 'fond', 'fond de la mer'; vb. *βυθίζω* 'versenken'; ἀβύσσοσ 'grundlos' (H. Frisk, *GEW*, I, p. 275–6)]. Al treilea exemplu, în BB: „*Unde-s părție de apă și izvoară a fără-fundurilor*” (Dt., 8, 7; în ms. 45: „*Izvor a fără-fundurilor*”; în ms. 4 389: „*Pufuri adănci care curd*”), după gr.: „*Καὶ πηγὰὶ ἀβύσσων*” [(ἡ) πηγή, -ῆσ 'source d'un fleuve'; 'source', 'fontaine'].

2.1.35. *fecior*, vezi *fiu*, IV.2.1.37.

2.1.36. *fier*, în expr.: „*A pune fier pre sau preste cineva sau ceva*” 'a tăia cu toporul', în BB: „*Să nu strici copacii ei să pui preste ei fier*” [Dt., 20, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Puind orce fier pre dănele*” (= prisădirile)], după gr.: „*Ἐπιβάλλειν ἐπ' αὐτὰ σίδηρον*” [vb. *ἐπιβάλλω* 'jeter sur', 'pousser', 'porter sur', 'poser sur', 'appliquer sur'; (ὁ) σίδηρος, -οῦ 'fer', et par. ext. 'tout instrument de fer'].

2.1.37. *fiu*, în expr.: „*Fiu de taur*” 'vițel'; „*Fiu de țap*” 'ied', în BB: „*Grăsimea... a fii de tauri și de țapi*” (Dt., 32, 14; în ms. 45: „*Fii a țapi și a buhai*”; în ms. 4 389: „*Al feciorilor juncelor*”), după gr.: „*Υἱὸν ταύρων καὶ τράγων*” [(ὁ) υἱός, -οῦ 'fils', 'enfant'; (ὁ) ταῦρος, -οῦ 'taureau'; (ὁ) τράγος, -οῦ 'bouc'].

2.1.38. *gălbenare* (și: *gălbănariu*) 'rugină de grîu', 'mălură', în BB: „*Să te bată Domnul... cu gălbenarea*” (Dt., 28, 22; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „*Cu gălbănariul*”), după gr.: „*Πατάξει σε κύριος... καὶ τῆ ἄχρια*” (în notă: ἄχρα; ultima variantă și în *Vechiul Testament* grecesc din 1653) [(ἡ) ἄχρα, -ας 1. 'ocre', 2. 'nielle du blé' (= mălură, tăciune)]. Recurgerea la cuvântul *gălbănariu*, de către Nicolae Milescu, pentru a

denumi realitatea menționată se datorește, probabil, influenței altor cuvinte grecești din aceeași familie cu etimonul ὄχρος, cum ar fi: (ὁ) ὄχρος, -ou 'couleur jaune', 'pâleur' (de genul masculin, de unde și forma de masculin gălbănariu); adj. ὄχρος, -ά, -όν 'pâle', 'd'un jaune pâle'. În alte limbi: BJ: „De rouille et de nielle“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Getreidebrand“ (= rugină de cereale); G. Braulik, Dt.: „Vergilbung“; în Vulgata: „Ac robigine“ [robigo, -inis, 1. 'rugină', 2. 'mălură (la grâu)']; B 1975: „Cu rugină“.

2.1.39. a grăi 1. în expr.: „A grăi glas de cuvinte“ 'a vorbi', în BB: „Au grăit Domnul... glas de cuvinte“ (Dt., 4, 12; în ms. 45: „Grăi... glas de cuvinte“; în ms. 4 389: „Grăi“), după gr.: „Ἐλάλησε κóριος... φωνὴν ῥημάτων“ [vb. λαλέω, -ῶ, viit. -ήσω 'parler'; (ἡ) φωνή, -ῆς 'voix', 'cri', 'parole'; 'langage', 'discours'; 'axiome', 'sentence', 'mot'; (τὸ) ῥήμα, -ατος 'parole', 'mot'; 'sentence', 'maxime'; 'diction', 'adage', 'tout ce qui se dit']. 2. în expr.: „A grăi întru urechile cuiva“ 'a vorbi confidențial', în BB: „Să grăiescu întru urechile lor toate cuvintele acestea“ (Dt., 31, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să grăiesc să audă“), după gr.: „Ἰνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν“ [(τὸ) ὄς, gen. ὠτός, pl. (τά) ὠτα 'oreille'; εἰς ὄς 'à l'oreille', 'en confidence'].

2.1.40. ieșire 1. în expr.: „Ieșire den minte“ 'nebulie', în BB: „Bată-te Domnul cu nevedere și cu ieșire den minte“ (Dt., 28, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Cu înfricoșarea sfătuirii“), după gr.: „Καὶ ἐκστάσει διανοίας“ [(ἡ) ἔκστασις, -εως 1. 'déplacement', 2. 'déviation', 3. (la fig.) 'trouble d'esprit', 4. 'colère violente', 5. 'égarement'; (ἡ) διάνοια, -ας 1. 'pense', 2. 'intelligence', 3. 'imagination', 4. 'sens', 5. 'esprit']. Expresia „Ieșire din minte“ redă sensurile 3. și 5. ale gr. ἔκστασις. În Vulgata: „Ac furore mentis“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Sinnesverwirrung“; G. Braulik, Dt.: „Irresein“; BJ: „D'égarement de sens“; B 1975: „Amorțire a inimii“.

2. 'răspântie'; 'piață', în BB: „Prăzile vei aduna la ieșirile ei [ale cetății]“ (Dt., 13, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Între răspântiile ei“), după gr.: „Εἰς τὰς διόδους αὐτῆς“ [(ἡ) δίοδος, -ου 'passage' < (ἡ) ὁδός, -οῦ 'route', 'chemin']. În Vulgata: „In medium platearum eius“; în BJ: „La place publique“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Auf ihrem freien Platz“; în B 1975: „În mijlocul pieșii ei“.

2.1.41. ispită, în expr.: „A lua ispită“ 'a încerca', 'a face o tentativă', în BB: „Cea gingașă foarte, căriia n-au luat ispită piciorul ei a călca pre pământ“ (Dt., 28, 56; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Al căriia picior nu se-au dăprins să calce pre pământ“), după gr.: „Ἡς οὐχὶ πείρα ἐλαβον ὁ ποὺς αὐτῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς“ [(ἡ) πείρα, -ας 'tentative', 'essai'; vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον 'prendre', 'saisir'].

2.1.42. a se ivi 'a exista', 'a fi văzut', în BB: „Să nu să ivească fie aluat în toate hotarile tale“ (Dt., 16, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Să nu se vadă fie dospit“), după gr.: „Οὐκ ὀφθήσεται σου ζύμη ἐν πάσι τοῖς ὄροις σου“ [vb. ὀράομαι, -ῶμαι, viit. ὀφθήσομαι (viit. pas. de la ὄραω, viit. ὄψομαι) 'être vu'; 'être regardé'; (ἡ) ζύμη, -ῆς 'levain'; (τὸ) ὄριον, -ου 'borne', 'limite'].

2.1.43. începător, în sintagma: „Începător de neam“ 'căpetenie (a unei seminții, a unui trib), în BB: „Începătorii de neamurile voastre și bătrînimea voastră“ (Dt., 29, 10; în ms. 45: „Căpeteniile neamurilor“; în ms. 4 389: „Boiarii voștri și ai neamurilor“), după gr.: „Οἱ ἀρχίφουλοι ὑμῶν“ [(ὁ) ἀρχίφουλος, -ου 'chef de tribu' < (ἡ) ἀρχή, -ῆς 'commencement', vb. ἀρχω 1. 'a începe', 2. 'a stăpîni'; (ὁ) ἀρχων, -οντος 'commandant', 'chef' + (ἡ) φυλή, -ῆς 'tribu']. Diortositorii BB, frații Greceanu, au înlocuit termenul propriu, căpetenie, folosit de Nicolae Milescu în versiunea sa din ms. 45, printr-un calc lipsit de sens: „Începător de neam“. Vezi ST.L.EX., p. 43, IV.2.1.33.

2.1.44. începătură 'putere, autoritate divină', în BB: „Te va acoperi a lui Dumnezeu începătură“ (Dt., 33, 27; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 26: „Te va acoperi începătura lui Dumnezeu“), după gr.: „Καὶ σκεπάσει σε Θεοῦ ἀρχῆς“ [vb. σκεπάω, viit. -άσω 'abriter', 'mettre à l'abri'; 'couvrir', 'protéger'; (ἡ) ἀρχή, -ῆς 1. 'commencement', 2. 'pouvoir', 'domination', 'autorité']. Nicolae Milescu a avut în vedere sensul 1. al cuvîntului grecesc cînd a recurs la rom. începătură, dar i-a atribuit acestuia înțelesul de sub 2: 'putere, autoritate (divină)'. Vezi ST.L.FAC., p. 98, IV.2.3.61.; ST.L.EX., p. 43, IV.2.1.34; ST.L.NM., p. 32, IV.2.1.39.

2.1.45. a îndelunga (Și: a îndelungi, a lungi), în expr.: „A îndelunga zilele (cu zile)“, „A îndelungi anii“, „A lungi anii“ 'a avea zile multe', 'a trăi vreme îndelungată', 'a viețui mult timp', în BB: „Să vă îndelungați pre pământ“ (Dt., 5, 33; la fel în Dt., 6, 2; aici: „Zilele“; în ms. 45: „Înddlungați“; în ms. 4 389: „Veț avea zile multe“), după gr.: „Καὶ μακροημερεύσητε ἐπὶ τῆς γῆς“ [vb. μακροημερεύω, viit. -εύσω 'vivre longtemps', durer de longs jours' < adj. μακροήμερος, -ος, -ον 'qui dure de longs jours', 'qui vit longtemps' < adj. μακρός, -ά, -όν 'grand'; 'long' (pour le temps, pour la durée) + (ἡ) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée']. Traducătorul român al ms. 45, Nicolae Milescu, a despărțit cuvîntul grecesc în elementele sale componente, transpunîndu-le apoi pe fiecare în românește: prin derivatul verbal de la adj. lung (a îndelunga, a îndelungi) și prin subst. zi, pl. zile. Acest calcul lingvistic a fost preluat de frații Greceanu în BB, dar nu și de Daniil Panoneanu în ms. 4 389; cum se poate vedea și din exemplele următoare. În BB: „Să vă înddlungați zilele“ (Dt., 11, 9; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Veț viețui... mult“). Alt exemplu, în BB: „Veți îndelunga zilele“ (Dt., 32, 49; în ms. 45: „Veți înddlunga dzilele“; în ms. 4 389: „Veț viețui vreme multă“). Al treilea exemplu, în ms. 45: „Să nu-ș înddlungească anii“ (Dr., 32, 27; în BB: „Să nu-ș lunguească anii“; în ms. 4 389: „Să nu trăiască în ani mulți“), după gr.: „Ἰνα μὴ μακροχρόνισωσι“ [vb. μακροχρόνέω, -ῶ, viit. -ήσω 'durer ou vivre longtemps' < adj. μακροχρόνιος, -ος, -ον 'qui dure ou qui vit longtemps' < μακρός 'long' + (ὁ) χρόνος 1. 'temps', 'époque', 2. 'année']. Vezi ST.L.NM., p. 40, IV.2.2.34.

2.1.46. îndelungat, -ă, în expr.: „*Îndelungat de ani*“ 'care trăiește mult timp', 'longeviv', în BB: „*Pentru ca să fie îndelungat de ani pre domniia lui*“ (Dt., 17, 20; în ms. 45: „*Înddlungat la ani*“; în ms. 4 389: „*Să fie ani mulți întru puterea sa*“), după gr.: „Ὠπως ἄν μακροχρόνιος ἢ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ“ [ὄπως ἄν 'de manière que', 'afin que'; pentru celelalte cuvinte, vezi paragraful precedent].

2.1.47. a se îndura, în expr.: „*A se îndura ochiul pe cineva*“ 'a se abține de la ceva', 'a nu-și îndrepta privirea spre cineva', 'a nu avea înțelegere pentru cineva'; vezi mai sus, p. 44, IV.2.1.22, a cruța.

2.1.48. îngustare (Și: *îngustire*) 'stare de disperare', 'supărare mare', 'strîmtorare', în ms. 45: „*Nice întru îngustare*“ (Dt., 28, 55; pe margine, cuvîntul este explicat prin: „*Supărare*“; sub acest cuvînt de pe margine, este adăugat și: „*Nimic*“; pe aceeași pagină, ceva mai jos, vers. 57, termenul „*Dodeială*“, din text, este explicat, pe margine, prin cuvîntul „*Îngustire*“; în BB: „*Să nu-i rămîie lui nemică la nevoie*“; în ms. 4 389: „*Întru răotatea ta*“), după gr.: „Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ“ [(τῆ) στενοχωρία, -ας 'lieu étroit', 'space étroit'; la fig. 'gêne', 'embaras', 'pénurie', 'détresse', 'anxiété' < adj. στενόχωρος, -ος, -ον 'étroit' < στενός 'étroit' + χώρα 'placé', 'lieu']. Vezi mai jos, p. 51, IV.2.1.69., *nevoie*.

2.1.49. înmulțit, -ă, în sintagma: „*Săntefi mai înmulțit cu multu*“ 'mai (foarte) numeros', în ms. 45: „*Nu căce săntefi mai înmulțiti cu multu decât toate limbile v-au ales Domnul*“ (Dt., 7, 7; în BB și în ms. 4 389: „*Mai mulți*“), după gr.: „Ὁὐχ ὅτι πολυπληθεῖτε παρὰ πάντα τὰ ἔθνη προεῖλετο κύριος ἑμᾶς“ [vb. πολυπληθεύω, -ῶ, viit. -ήσω 'être fort nombreux', 'se multiplier'; 'abonder en' < adj. πολυπληθής, -ής, -ές 'fort nombreux' < adj. πολύς, πολλή, πολύ 'beaucoup de', 'nombreux', 'abondant'; (τὸ) πλῆθος, -εος, -ους 'grande quantité', 'grand nombre', 'multitude'. În sintagma românească menționată, Nicolae Milescu a transpus servil elementele componente ale cuvîntului grecesc πολυπληθεῖτε.

2.1.50. a înnoi 'a inaugura', 'a sfinți o casă nouă', în BB: „*Omul ce au zidit casă noao și nu o au înnoit... alt om va înnoi pre dînsa*“ (Dt., 20, 5; în ms. 45: „*N-au înnoit-o pre ea... o va înnoi pre însă*“; în ms. 4 389: „*Nu o au înnoit... să o înnoiască altul*“), după gr.: „Ὁ ἄνθρωπος ὁ οἰκοδομήσας οἰκίαν καινήν καὶ οὐκ ἐνεκαίνισεν αὐτήν... καὶ ἄνθρωπος ἕτερος ἐγκαινιεῖ αὐτήν“ [vb. ἐγκαινίζω, -ίσω 1. 'renouveler, 2. 'dédier', 'faire célébrer la dédicace de'; (τὰ) ἐγκαινία, -ων 'dédicace', 'inauguration' < ἐν + καινός, -ή, -όν 'nouveau', 'neuf']. Sensul 'a inaugura' al cuvîntului grecesc a fost transferat de Nicolae Milescu asupra cuvîntului românesc *a înnoi*. Inovația semantică nu s-a menținut, însă, în româna literară. Vezi ST.L.NM., p. 32, IV.2.1.41.

2.1.51. întăritură (Și: *întărire*), 'bolta cerească', în BB: „*Dumnezăul cel iubit... cel prea cuvios al întăriturii*“; în ms. 45: „*A întăriturei*“; în ms. 4 389: „*Întru întărire*“), după gr.: „Ὁ Θεὸς τοῦ ἡγαπημένου...“

ὁ μεγαλοπρεπῆς τοῦ στερεώματος“ [adj. μεγαλοπρεπής, -ής, -ές 'magnifique', 'grandiose', 'qui convient à un grand personnage'; (τὸ) στερεώμα, -ατος 'appui', 'tout ce qui sert à consolider'; eccl. 'firmament'; adj. στερεός, -ός, -όν 'ferme', 'dur', 'solide', 'forte']. Vezi ST.L.EX., p. 43, IV.2.1.39.

2.1.52. întinsoare, în sintagma: „*Întinsori dendărăptu*“ 'maladia nervoasă incurabilă numită opisthótonos, în care membrele se anchilozază și se întind îndărăt, îndoindu-se', în ms. 45: „*Întinsori dendărăptu nevindecă*“ (Dt., 32, 24; pe margine: „*Gârbovire*“; în BB: „*Deșălare denapoi nevindecată*“; în ms. 4 389: „*Mormântul cel nevindecă*“), după gr.: „Ὠπισθότονος ἀνίατος“. Vezi explicația de la p. 45, IV.2.1.30., *deșălare*. Vezi și p. 50, IV.2.1.64, *mormînt*; p. 51, IV.2.1.68., *nevindecă*; p. 35, IV.1.3.16., *gârbovire*.

2.1.53. a întreba, în sintagma: „*Întrebînd morții*“ 'cel care invocă spiritele morților spre a le pune întrebări cu privire la viitor sau la lucruri ascunse', 'necromant', în BB: „*Să nu să aște întru tine... căuțînd în sēmne și întrebînd morții*“ (Dt., 18, 10–11; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκροὺς“ [vb. ἐπερωτῶ, -ῶ 'interroger'; 'consulter'; 'demander'; (ὁ) νεκρός, -ός 'cadavre']. În același capitol 18, din Dt., se întîlnesc și alte exemple de construcții alcătuite dintr-un gerunziu și un substantiv, de tipul „*Întrebînd morții*“, cu sensul 'necromant'. Astfel, în BB, pentru 'ventriloc' se spune „*Grăind den pîntece*“, pentru 'vrăjitor', „*Vrăjind vrăjă*“, pentru 'mag', „*Căuțînd în sēmne*“ etc.; la fel stau lucrurile și în ms. 45 și în ms. 4 389. Față de această soluție, la care a ajuns, desigur, Nicolae Milescu, în versiunea modernă a *Bibliiei* (B 1975) sînt prezente substantivele echivalente: *prezicător, ghicitor, vrăjitor, fermecător, descîntător, mag*, dar și „*Chemător de duhuri*“, „*Cei ce grăiesc cu morții*“.

2.1.54. întunêrec 'zece mii', în ms. 4 389: „*Au venit cu întunêrece de sfinți*“ (Dt., 33, 2; în BB: „*Au sărguit den muntele Faran cu zeci de mii de sfinți*“; în ms. 45: „*Au sărguit... cu dzeci de mii a Cadis*“), calc după slavonește: „Прѣиди со тмаиу сѣатиѣ“ [vsl. *tîma* 'muriás'; *tîmînica* 'ternniță'; sl. bis. *tma* 'Finsternis'; 'unzählige Menge'; vezi ST.L.FAC., p. 95, IV.2.2.38.]. Menționăm cîteva soluții din traduceri în alte limbi: în gr.: „Σὺν μυριάς κάδης“ [(τῆ) μυριάς, -άδος 'myriade', 'nombre de dix mille', 'nombre immense]; în Vulgata: „*Cum eo sanctorum milia*“; în BJ: „*Les rassemblement de Cades*“; în notă: „*Les myriades, c'est-à-dire les clans réunis*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Und kam von Meribat Kadesch*“; G. Braulik, Dt.: „*Er trat heraus aus Tausenden von Heiligen*“; în B 1975: „*Cu mulțime mare de sfinți*“.

2.1.55. a se lăcui (cu cineva) 1. (despre bărbat și femeie) 'a se împreuna', 'a avea raporturi sexuale', în BB: „*Vei întra la ea și te vei lăcui cu ea și va fi fie muiare*“ (Dt., 21, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389:

„Să te împreuni cu ea”. Sensul menționat și diateza reflexivă nu sînt înregistrate în H. Tiktin², DRG, s.v. și nici DA, s.v. Poate fi un calc după gr.: „Συνουικισθήσῃ αὐτῆς” [vb. συνουικέω, -ῶ, viit. -ήσω ‘habiter ensemble’; ‘cohabiter’; ‘être marié à’].

2. a se lăcui pentru cineva ‘a lua locul cuiva’, ‘a deveni stăpîn peste un teritoriu străin’, în BB: „S-au lăcuit pentru dinșii pînă în ziua aceasta” [Dt., 2, 21; expr. apare și în vers. 22: „S-au lăcuit pentru dinșii”, precum și în vers. 23: „S-au lăcuit pentru ei”; în ms. 45: „Să lăcuiască pentru inșii” (vers. 21); „S-au lăcuit pentru inșii” (vers. 22); în ms. 4 389: „Se-au sălăzluț în locul lor”]. În ms. 45 și în BB, avem a face cu o transpunere fidelă a originalului grecesc: „Καὶ κατακίσθησαν ἀντ’αὐτῶν ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης” [vb. κατοικέω, -ῶ, viit. -ήσω ‘habiter’; ‘s’établir ou se loger dans’ < κατά + οἰκέω ‘habiter dans un lieu’; prep. ἀντ’ = ἀντι, cu genitivul, 1. ‘pour’, 2. ‘au lieu de’, ‘à la place de’]. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a recurs la prepoziția românească *pentru*, în locul loc. prep. *în locul* (cuiva), ajungînd la expr. verbală *a se lăcui pentru cineva*. Din ms. 45, construcția a fost preluată și în BB. Vezi ST.L.FAC., p. 99, IV.2.3.82.; p. 100, IV.2.3.122.; ST.L.NM., p. 41, IV.2.2.51.

2.1.56. a se lăfi, în expr.: „A se lăfi inima cuiva” ‘a se fali’, ‘a se lăuda’, în BB: „Ia-te aminte pre tine să nu se lăfășcă inima ta și vei uita pre Domnul Dumnezeu tău” (Dt., 6, 12; în ms. 45: „Să nu să înmulțască inima ta”; în ms. 4 389, vers. 13: „Să nu se răsfire inima ta”), după gr.: „Πρόσεχε σεαυτῶ μή πλαθωνῆῃ ἡ καρδιά σου καὶ ἐπιλάβῃ κυρίου τοῦ Θεοῦ σου” [vb. πλατώνω, viit. -υνώ ‘élargir’; ‘étendre’; ‘dilater’; ‘agrandir’; (la pasiv) ‘être élargi’; ‘s’élargir’; ‘s’étendre’; 2. (la mediu) ‘se vanter’; ‘faire beaucoup d’étalage’ < adj. πλατός, -εῖα, -ύ ‘large’]. Traducătorul român al ms. 45 a avut în vedere sensul ‘agrandir’ (= a spori, a crește, a înmulți) al vb. πλατώνω, pe cînd frații Greceanu, diortositorii Bibliei de la 1688, primul sens, ‘s’élargir’. Din context, rezultă că traducerea românească ar fi trebuit să conțină sensul 2. ‘se vanter’, ‘faire beaucoup d’étalage’, pentru ideea că poporul evreu este prevenit aici să nu se fălească după ce va lua în stăpînire pămîntul făgăduinței.

2.1.57. a lipi ‘a atașa de ceva’, ‘a lega strîns de ceva’, ‘a uni’, în BB: „Să lipească Domnul la tine moartea” (Dt., 28, 21; în ms. 45: „Să lipască... moartea”; în ms. 4 389: „Apropia-va... moartea”), după gr.: „Προσκολλησάσθαι κύριος εἰς τὸν θάνατον” [vb. προσκολλάω, -ῶ, viit. -ήσω 1. ‘coller à’, ‘attacher à’, 2. (fig.) ‘lier’, ‘rapprocher’, ‘réunir’]. Folosirea de către Nicolae Milescu a rom. *a lipi* a avut în vedere sensul concret, propriu, al acestui verb, pe cînd în versiunea grecească era prezent sensul figurat.

2.1.58. mare ‘apus’, ‘vest’, în BB: „Priveste cu ochii spre mare, și miazănoapte, și amiazăzi, și răsărit” (Dt., 3, 27; în ms. 45: „Cătră mare”; în ms. 4 389:

„Spre mare”), după gr.: „Κατὰ θάλασσαν”. Sensul ‘apus’, ‘vest’ al cuvîntului *mare* se explică prin poziția geografică a Mării Mediterane față de țara evreilor. Cf.: „Marea-cea-mai-de-Apoi”, mai sus, p. 42, IV.2.1.10., 2. În alte versiuni ale Bibliei: în BJ: „À l’occident”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Nach Westen”; în Vulgata: „Ad occidentem”; în B 1975: „Spre apus”. Alt exemplu din BB: „Marea și amiazăzi va moșteni” (Dt., 33, 23; în ms. 45: „Maarea”; în ms. 4 389: „Marea”), după gr.: „Θάλασσαν καὶ λίβα κληρονομήσει”. Vezi mai sus, p. 42, IV.2.1.8., amiazăzi.

2.1.59. margine are sensul, neobișnuit, de ‘fortăreață’, ‘citadelă’ (probabil este o eroare de traducere), în BB: „Iată patul lui, pat de hier, iată aceasta întru marginea feciorilor lui Aman” (Dt., 3, 11; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Acesta iaste la marginea feciorilor lui Ammon”), după gr.: „Ἰδοὺ ἡ κλίνη αὐτοῦ, κλίνη σιδηρᾶ, ἰδοὺ αὕτη ἐν τῇ ἄκρᾳ τῶν υἰῶν Ἀμμὼν” (în nota din subsolul paginii: „Ἀμμών”) [(ἡ) ἄκρα, -ας 1. ‘extrémité’, ‘bout’, 2. ‘pointe’, ‘sommets’; ‘cap’, ‘promontoire’, 3. ‘château-fort’, ‘citadele’]. Cuvîntul grecesc ἄκρα este folosit în *Septuaginta* pentru traducerea ebr. *rabbâ* ‘orașul principal’ (vezi *DICT. BIBLIC*, p. 1104, sub *Raba*), din sintagma ebr.: „Rabbat b^enê ammôn” ‘cetatea copiilor lui Amon’. În versiunea românească din ms. 45, Nicolae Milescu a avut în vedere sensul 1. al gr. ἄκρα, ca și pe cel al adj. ἄκρος, -α, -ov ‘außerst’, ‘oberst’, ‘höchst’; cf. și (τὸ) ἄκρον ‘das äußerste Ende’, ‘Spitze’, ‘Höhe’, ‘Vorgebige’ (H. Frisk, *GEW*, I, p. 59–60). Astfel se explică apariția cuvîntului *margine*, în loc de *cetate întărită*, soluție preluată necritic atît în BB, cît și în ms. 4 389. În versiunile în alte limbi, este folosit numele propriu ebraic *Rabbath*: în Vulgata: „Qui est in Rabbath filiorum Ammon”; în BJ: „Q’on voit à Rabbath-des-Ammonites”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Sein Sarg... steht bekanntlich in Rabbat Ammon”; G. Braulik: „Steht es nicht in Rabba, der Hauptstadt der Ammoniter?”; în B 1975: „Patul lui... este în Rabat-Amon”.

2.1.60. mărturisire ‘ofrandă benevolă’, ‘jertfă de pace’, în BB: „Mărturisirile voastre și începăturile mîinilor voastre” (Dt., 12, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Καὶ τὰς ὁμολογίας ὑμῶν” [(ἡ) ὁμολογία, -ας 1. ‘accord’, ‘concordance’, 2. ‘pacte’, 3. ‘aveu’, ‘confession’]. Nicolae Milescu a optat pentru cuvîntul românesc care corespundea semantic cu sensul de sub 3. În Vulgata: „Sponte offerre volueris”; în BJ: „Tes offrandes volontaires”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Deine freiwilligen Gaben”; în B 1975: „Darurile tale de bună voie”.

2.1.61. a se minuna, în expr.: „A se minuna de față” ‘a fi părținitor’, în ms. 45: „Acesta-i Dumnedzăul dumnedzăilor...carele nu să minunează de față, nice va lua dar” (Dt., 10, 17); în BB: „Nu alége față”; în ms. 4 389: „Nu caută la față”), după gr.: „Ὅς τις οὐ θαυμάζει πρόσωπον οὐδὲ μὴ λάβῃ δῶρον” [vb.

θαυμάζω, viit. - άσω 'admirer', 'respecter', 'honorer', 'regarder avec admiration'; 's'étonner', 'être surpris de'; (τό) πρόσωπον, -ου 1. 'visage', 'face', 2. 'personnage', 'personne']. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *față* sensul 'persoană', sens care s-a păstrat în română și în secolele următoare, iar întreaga expresie „A se minuna de față” a căpătat înțelesul 'a fi părtinitor'. În alte traduceri ale Bibliiei: în Vulgata: „Qui personam non accepit”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Gott, der nicht Partei ergreift und nicht Bestechung nimmt”; G. Braulik, Dt.: „Er läßt kein Ansehen gelten”; în BJ: „Qui ne fait pas acception de personnes”; în B 1975: „Nu caută la față”. Vezi ST.L.LV., p. 29–30, IV.2.1.68.; vezi mai jos, p. 51, IV.2.1.72., obraz.

2.1.62. *moale* 'delicat', 'gingaș', în BB: „Cel moale întru tine și cel gingaș foarte” (Dt., 28, 54; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Cel frumos”), după gr.: „Ὁ ἀπαλός ἐν σοί καί ὁ τρυφερός σφόδρα” [adj. ἀπαλός, -ή, -όν, 1. 'tendre', 'délicat', 'gracieux'; 'aimable', 'doux', 'paisible', 2. 'mou'; τρυφερός, -ά, -όν 'délicat', 'mou', 'tendre'. Alt exemplu, din BB: „Cea moale întru voi și cea gingașă foarte” (Dt., 28, 56; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Muiarea cea tânăără”).

2.1.63. *moliciune* 1. 'slăbiciune', 'lipsă de putere', în ms. 45: „Va rădica Domnul de la tine toată moliciunea și toate boalele” (Dt., 7, 15; în BB: „Slăbiciunea”; în ms. 4 389: „Slăbănoγiia”), după gr.: „Πᾶσαν μαλακίαν” [(ή) μαλακία, -ας 1. 'mollesse', 2. 'langueur de corps', 'infirmite'].

2. 'delicatețe', 'gingășie', în BB: „Cea moale... căriia n-au luat ispită piciorul ei a călca pre pământ pentru gingășie și moliciune” (Dt., 28, 56; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Pentru frumseăța gingășiei ei”), după gr.: „Διά τὴν τρυφερότητα καὶ διὰ τὴν ἀπαλότητα” [(ή) ἀπαλότης, -ητος 'tendreté', 'mollesse', 'délicatesse' < adj. ἀπαλός; vezi cuvîntul precedent]. Nicolae Milescu a transferat în câmpul semantic al cuvîntelor românești *moale* și *moliciune* sensurile 'delicat', 'gingaș', respectiv 'delicatețe', 'gingășie', ale echivalentelor grecești, care aveau și sensurile 'moale', 'moliciune'.

2.1.64. *mormînt*, în sintagma: „Mormântul cel nevindecat”, o traducere eronată pentru gr. (ή) ὀπισθοτονία, -ας 'opisthotonos, maladie nerveuse dans laquelle les membres se raidissent et se courbent en arrière' (vezi mai sus, p. 45, IV.2.1.30., *deșelare*; p. 48, IV.2.1.52., *întinsoare*; vezi mai jos, p. 51, IV.2.1.68., *nevindecat*), în ms. 4 389: „Topindu-se de foame... și de mormântul cel nevindecat” (Dt., 32, 24; în BB: „Deșălare denapoi”; în ms. 45: „Întinsori dendărăptu”). Cum am mai arătat, cuvîntul grecesc ὀπισθοτονία a fost analizat de traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, în elementele lui componente, anume adv. ὀπισθεν 'de derrière', 'par derrière'; 'derrière' și vb. τείνω 'tendre', 'étendre', 'allonger'. Frații Greceanu,

diortositorii BB, au redat verbul grecesc prin rom. *deșălare*. În traducerea slavonă, folosită de episcopul Daniil Panoneanul în ms. 4 389, întîlnim succesiunea de cuvinte: „Γρῦβῶ νημευτᾶν”, a cărei analiză ne ajută să explicăm soluția dată de Daniil Panoneanul: „Mormântul cel nevindecat”. Primul element din versiunea slavonă este sl. bis. *grübü* 'le dos'. Din același radical, derivă și bg. *gr̃ba*, *gr̃b* 'cocoasă', 'gheb', precum și bg. *gr̃bom* 'von hinten', 'rückwärts' (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 368). Același cuvînt slav este prezent și în rom. *gîrbov*, în vb. *a (se) gîrbovi*. Infinitivul lung substantivat, *gîrbovire* 'opisthotonos', a fost dat drept sinonim, pe marginea textului, în manuscrisul 45, pentru sintagma „Întinsoare dendărăptu”, din text. Traducerea din ms. 4 389, „Mormântul cel nevindecat” este rezultatul unei confuzii făcută de traducătorul Daniil Panoneanul între cuvîntul slavon menționat, *grübü*, 'dorsum', și termenul slav, asemănător din punct de vedere fonetic (și grafic), *gröbū* 'τάφος', 'Grab', 'mormînt', din familia vb. vsl. *grebŕ*, *greti* 'graben'; vbg. *grebŕ*, *greti* 'begraben'; bg. *grebište* 'μνημεῖον', 'tombeau'; sl. bis. *po-grabü* 'ταφή', 'sepultura', 'înmormîntare' (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 353). Al doilea element din sintagma slavonească este sl. *νημευτᾶν*, cu sensul 'incurabil', ca și gr. ἀνίατος. Ultimul a fost tradus de Nicolae Milescu tot prin adj. *nevindecat*. Cuvîntul slav are ca etimon vbg. *cělŭ* 'ganz', 'unversehrt'; 'heil', 'gesund'; vbg. *cělŕ*, *cěliti* 'heilen'; adj. rus. *neiscelŭmŭi* 'nevindecabil', 'incurabil'. Vezi mai jos, p. 51, IV.2.1.68., *nevindecat*.

2.1.65. *naștere* (la pl. art.: „Nașterile”) 'progenitură', 'urmași', 'descendenți' (la oameni și la animale), în ms. 45: „Blăstămate nașterile pântecelui și roadele pământului tău” (Dt., 28, 18; în BB: „Nașterile pământului”; în ms. 4 389: „Roada pântecelui”), după gr.: „Ἐπικατάρατα τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας σου καὶ τὰ γενήματα τῆς γῆς σου” [vb. ἐπικατάραμαι 'faire des imprécations'; (τά) ἔκγονα, -όν 'petits des animaux'; 'descendants', 'progéniture' < vb. ἐκγίγνομαι 'naître'; (ή) κοιλία, -ας 'cavité du ventre', 'bas-ventre'].

2.1.66. *neputred*, -ă 'care nu putrezește' (despre un soi de lemn), în BB: „Chivot de lemn neputred” (Dt., 10, 3; în ms. 45: „Lemme neputrede”; în ms. 4 389: „Lemn neputred”), după gr.: „Κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων” [adj. ἀσηπτος, -ος, -ον 'qui n'est pas pourri'; 'qui ne pourri pas' < ἀ- priv. + vb. σήπω 'putrifier', 'faire pourrir']. În sintagma „Lemn neputred” avem a face cu o transpunere servilă în românește a textului grecesc. În alte limbi, apar denumiri cu sensul 'de salcîm'. Astfel, în B 1975: „Lemn de salcîm” în BJ: „En bois d'acacia”; în Vulgata: „De lignis setthim”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Aus Akazienholz”. Vezi ST.L.EX., p. 29, III.2.4.0.

2.1.67. *nevedere* 'orbire', în BB: „Bată-te Domnul cu... nevedere” (Dt., 28, 28; la fel în ms. 45; în

ms: 4 389: „Cu orbire“), după gr.: „Πατάξαι σε κύριος... άορασία“ [vb. πατάσσω, viit -άζω 'battere', 'frapper'; (ή) άορασία, -ας 'cécité' < adj. άόρατος, -ος, -ov 1. 'qui n'est pas vu', 2. 'aveugle', alcătuit din ά-priv. + vb. άράω 'voir']. În Vulgata: „Caecitate“; în BJ: „Aveuglement“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Blindheit“; în B 1975: „Orbire“.

2.1.68. nevindecăt, -ă 'incurabil', 'care nu se vindecă', 'fără leac', în BB: „Măniia aspidelor nevindecată“ (Dt., 32, 33; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Măniia cea fără de leac“), după gr.: „Θυμός άσπίδων άνίατος“ [(ό) θυμός, -ού 'colère'; adj. άνίατος, -ος, -ov 'incurable' < ά-priv. + vb. ίάσσομαι, viit. ίάσσομαι 'guérir']. În alte versiuni, în loc de *minie*, apare cuvântul *venin* (sau *otravă*); în Vulgata: „Venenum aspidum“; în BJ: „Un violent poison de vipère“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Otterngift“; G. Braulik: „Gift von ekligen Ottern“; în B 1975: „Otravă pierzătoare de aspidă“. Pentru alte atestări ale adj. *nevindecăt*, -ă 'incurabil', vezi mai sus, p. 45, IV.2.1.30., *deşelare*; p. 48, IV.2.1.52., *înţinsoare*; p. 50, IV.2.1.64., *mormint*.

2.1.69. nevoie, în sintagma: „Nemică-la-nevoie“ 'desperare', 'jenă', 'strămtorare mare', în BB: „Să nu-i rămîie lui nemică-la-nevoie“ (Dt., 28, 55; în ms. 45: „Îngustare“, iar pe margine: „Supărare; nimic“; în ms. 4 389: „Rădotate“), după gr.: „Ev τή στενοχωρία“. Vezi mai sus, p. 48, IV.2.1.48., *îngustare*. Gr. (ή) στενοχωρία, -ας, pe lîngă sensurile 1. 'lieu étroit', 2. 'gêne', 'embaras', 'détresse', 'anxiété', înseamnă și 'pénurie'. Ultimul sens este avut în vedere în însemnarea marginală „Nimic“, din ms. 45, și în folosirea sintagmei „Nemică-la-nevoie“ 'suferință cumplită', 'desperare', în BB.

2.1.70. nou, în sintagma: „Luna noaolor“ 'prima zi a lunii', 'lună nouă', în ms. 45: „Păzêste luna noaolor... căce întru luna noaolor ai ieșit den pămăntul Eghiptului noaptea“ (Dt., 16, 1; în BB: „Luna noao“; în ms. 4 389: „Luna celor noaoă“, „Luna cea noaoă“), după gr.: „Φύλαξαι τήν μήνα των νέων... ότι εν τω μηνι των νέων εξήλθες εκ γης Αιγύπτου ου νεκτός“ [adj. νέος, -α, -ov 'nouveau'; „H νέα μήνη“ 'la nouvelle lune'. Forma de genitiv plural *noaolor*, din ms. 45, calchiază gen pl. gr. των νέων.

2.1.71. nu, adv. de negație, se întilnește într-o serie de construcții calchiate din grecește; cum este următoarea, în BB: „Nu văzînd vișelul fratelui tău au oaia lui... să le treci cu vederea“ (Dt., 22, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „De vei vedea vișelul... nu trêce, ce cu întoarcere le întoarce“), după gr.: „Μη ιδόν τον μόσχον του άδελφου σου ή το πρόβατον αυτου... υπερίδης αυτου“ [μη (adv. negativ) 'non', 'ne... pas'; se folosește în locul lui ού înaintea imperativului, optativului, subjonctivului, infinitivului, după anumite conjuncții și, în general, în toate cazurile în care negația este subordonată unei îndoieli, oricît de ușoară ar fi aceasta: „Μη πρόφερε“ 'n'apportez pas']. În ms. 45, traducătorul român, Nicolae Milescu, a preluat modelul

grecesc, care a fost acceptat și de diortositorii *Bibliei* de la București, frații Șerban și Radu Greceanu.

2.1.72. obraz 'persoană', în sintagma: „A cunoaște obrazul la judecată“ 'a fi părtinitor', în BB: „Să nu cunoști obrazul la judecată“ (Dt., 1, 17; în ms. 45: „...la giudeț“; în ms. 4 389: „Nu căutaț obrazului la judecată“), după gr.: „Ου έπιγνώση πρόσωπον έν κρίσει“ [(το) πρόσωπον, -ου 1. 'visage', 'face', 'figure'; 2. 'personnage', 'personne'; (ή) κρίσις, -εως 'judgement', 'procès'; vb. έπιγνώσκω 'reconnaître', 'apprendre à connaître']. Vezi ST.L.L.V., p. 29-30, IV.2.1.68. Vezi mai sus, p. 44, IV.2.1.23., *a cunoaște fața*.

2.1.73. a osebi, în expr.: „A osebi inima“ 'a speria', 'a îngrozi', 'a descuraja', în BB: „Frații voștri v-au osebit inema voastră“ (Dt., 1, 28; în ms. 45: „Au usăbit“; în ms. 4 389: „Iscoadele au întors inimile noastre“), după gr.: „Οι δέ άδελφοι υμων άπέστησαν τήν καρδιαν υμων“ [vb. άπιστέω 'se méfier de'; adj. άπιστος, -ος, -ov 'méfiant'; 'deprimat', 'descurajat']. Recurgerea de către Nicolae Milescu la vb. *a osebi*, care are sensul 'a separa', 'a despărți', s-ar putea datorata unei confuzii între vb. grecesc menționat și vb. άφίσταμαι, aor. άπέστην 'se separer'. În alte limbi, apar verbe al căror sens este: 'a descuraja', 'a deprima', 'a îngrozi', 'a înfricoșa', toate în concordanță cu ideea principală din text. Astfel, în Vulgata: „Nuntii terruerunt cor nostrum“ (vb. *terred*, -ere 'a înspăimînta', 'a îngrozi', 'a înfricoșa'); în germ., G. von Rad, Dt.: „Unsere Brüder haben unsere Herzen verzagt gemacht“ (*verzagt* 'deprimat', 'descurajat'); G. Braulik, Dt.: „Unsere Brüder haben uns den Mut genommen“; în BJ: „Nos frères nous ont découragés“; în B 1975: „Frații noștri ne-au înfricoșat“.

2.1.74. pană 'aripioară, la vietățile acvatice (pești etc.)', în ms. 4 389: „Den cêlé ce sânt în apă... care au pêne și solzi... să mâncaț“ (Dt., 14, 9; și în vers. 10; în ms. 45 și în BB: „Áripi“), după sl.: „Πέρι“ 'Feder'; bg. *peró* 'pană'. În alte limbi, cuvîntul corespunzător are sensul fie 'aripioară', fie 'pană'. Astfel, în Vulgata: „Pinnula“ 1. 'pană mică', 2. 'aripioară'; în germ., G. von Rad, Dt.: „Kleine Flossen“; în gr. (ή) πτέρυξ, -υγος 1. 'aile', 2. 'plume'; în BJ: „Nageoires“; în B 1975: „Aripi“.

2.1.75. a paște 'a stăpîni', 'a posedea', în BB: „Pămîntul care Domnul... dă fie cu sorțu să-l paști“ (Dt., 19, 14; în ms. 45: „Dă fie cu sorțu să înparți“), după gr.: „...έν κλήρω πομήσαι“ [(ό) κλήρος, -ου 'action de tirer au sort', 'partage'; 'lot de terre assigné à un colon par le sort'; vb. νομίζω, viit. -ίσω 'avoir en usage'; vb. νέμω, viit. νομήσω 'partager', 'distribuer'; 'accorder', 'attribuer'; 'posséder'. Dar vb. νέμω are și sensul 'faire paître', 'mettre en pâture'. Acest sens a fost avut în vedere de diortositorii BB, cînd au scris: „Care...dă fie...să-l paști“, pe cînd Nicolae Milescu tradusese corect: „Dă fie...să înparți“.

2.1.76. a prepune 'a înștiința', 'a pune la curent cu ceva', 'a instrui', 'a învăța pe cineva', în BB: „*Și le voi prepune pre êle [poruncile divine] înaintea fiilor tăi*” (Dt., 6, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să înveți pre feciorii tăi*”), după gr.: „*Καὶ προβιάσεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σου*” [vb. προβιάζω, viit. -άσω 1. 'faire avanser', 'pousser en avant', 2. 'mettre au courant', 'instruire', 'initier', 3. 'mettre en avant' < προ 'devant', 'avant' + vb. βιάζω 'faire marcher'].

2.1.77. a pricepe 'a reuși', 'a atinge sau a fi aproape de țel', în BB: „*Pentru ca să pricepeți toate câte ați făcut*” (Dt., 29, 9; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr.: „*Ἴνα συνήτε πάντα ὅσα ἐποίησατε*” [vb. συνήτημι 1. 'approcher', 'joindre', 2. 'comprendre', 'entendre', 'connaître', 's'apercevoir', 'avoir conscience ou connaissance de' < σύν 'avec' + vb. ἔτημι 'jeter', 'lancer']. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit cuvântului românesc *a pricepe*, care are sensul 2. al verbului grecesc συνήτημι, înțelesul de sub 1. al aceluiași verb grecesc. Din ms. 45, textul a fost preluat în BB.

2.1.78. pricepere 'înțelepciune', în BB: „*Isus, feciorul lui Navi, s-au împlut de duh de pricepere*” (Dt., 34, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*De duhul priceperii*”), după gr.: „*Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ ἐνεπλήσθη πνεύματος συνέσεως*” [vb. ἐμπλήτημι 'emplir', 'remplir de'; (ή) σύνεσις, -εως 1. 'union', 'jonction', 2. 'intelligence', 'compréhension', 3. 'jugement', 'prudence', 'sagesse', 4. 'connaissance intime', 5. 'conscience' < vb. συνήτημι (vezi paragraful precedent). În BJ: „*L'esprit de sagesse*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Geist der Weisheit*”; în Vulgata: „*Spiritu sapientiae*”; în B 1975: „*Duhul înțelepciunii*”.

2.1.79. punere 'hambar', 'jitniță', 'magazie de ținut cereale', în ms. 45: „*Blagoslovite punerile*” (Dt., 28, 5; în BB: „*Jitnițele*”; în ms. 4 389: „*Arile*”; în ultimul caz, este tradus astfel sl. рѹмна 'Tenne'), după gr.: „*Αἱ ἀποθήκαι σου*” [(ή) ἀποθήκη, -ης 'lieu où l'on tien certaines choses en réserve'; 'grenier', 'cellier', 'armoire', 'magasin' < vb. ἀποθίτημι 'déposer', 'mettre bas']. În unele versiuni străine, se întilnește fie denumirea pentru 'coș', fie cea pentru 'hambar'. În ultima situație se află Vulgata: „*Horrea tua*” (*horreum* 'hambar') și B 1975: „*Hambarele*”, pe când în BJ: „*Ta hotte*” (*hotte* 'coș de purtat în spate'); G. von Rad, Dt.: „*Dein Korb*” (*Korb* 'coș'). Vezi mai sus p. 42, IV.2.1.5., *adunare*; mai jos, IV.2.1.81., *rămășiță*.

2.1.80. a purta, în expr.: „*A purta cu hrană*” 'a întreține', 'a hrăni', în BB: „*În ce chip ar fi purtat vreun om cu hrană pre fiul său*” (Dt., 1, 31; în ms. 45: „*În ce chip are fi purtat nescare om cu hrane pre fiul său*”; în ms. 4 389: „*Ca cum hrănește un om pre un fecior al lui*”), după gr.: „*Ὡς εἷτις τροφοφορήσαι ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ*” [vb. τροφοφορέω, viit. -ήσω 'alimenter', 'nourrir' < adj. τροφοφόρος, -ος, -ον 'qui porte de la nourriture'; subst. (ὁ) 'celui qui nourrit' < (ή) τροφή, -ής 'nourriture', 'aliment' + vb. φέρω 'porter'].

2.1.81. rămășiță '(probabil) rezervă (de cereale)'; 'ceea ce rămîne', din BB: „*Blagoslovite jitnițele tale, rămășițele tale*” (Dt., 28, 5; în ms. 43: „*...punerile tale, rămășițele tale*”; în ms. 4 389: „*...arile tale și rămășițele tale*”), după gr.: „*Τὰ ἐγκαταλείμματά σου*” [(τὸ) ἐγκατάλειμα, -ατος 'ce qui reste d'une chose'; 'restes', 'débris' < ἐγκαταλείπω, viit. -λείπω 'laisser à', 'abandonner dans'; laisser après soi comme héritier ou comme survivant' < vb. λείπω 'laisser', 'quitter', 'abandonner']. În traducerile *Bibliei* în alte limbi, apar, uneori, cuvinte cu un cu totul alt sens. Astfel, în germ., G. von Rad, Dt.: „*Gesegnet... dein Backtrog*” (ultimul cuvînt înseamnă 'troc de frămîntat pîinea'); în BJ: „*Ta huche*” (*huche* 'covată de frămîntat pîinea, troc'); în Vulgata: „*Reliquae tuae*”; în slavonă: „*Прѹдѹла троа*” (vsl. прокѹ 'rest', 'κατάλοιπον', 'restant', 'qui reste'); în B 1975: „*Cămrile*”. Vezi ST.LEX., p. 46, IV.2.1.75. Vezi mai sus, p. 42, IV.2.1.5., *adunare*; p. 52, IV.2.1.79., *punere*.

2.1.82. rudă 'generație', în BB: „*Pre a treia și a patra rudă*” (Dt., 5, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Până la al treilea și al patrulea neam*”). Cuvîntul *rudă*, cu acest sens, mai este atestat în BB și în ms. 45: „*Întru o mie de rude*” (Dt., 7, 9; în ms. 4 389: „*În mii de neamuri*”). Sensul 'generație' a fost preluat de Nicolae Milescu din grecește: (ή) γενεά, -ās are sensurile 1. 'naissance', 2. 'race', 'famille', 3. 'génération', 'durée d'une génération'. Cf. BJ: „*Pour mille générations*”; G. von Rad, Dt.: „*Bis auf tausend Generationen*”; B 1975: „*Pînă la al mîilea neam*”.

2.1.83. rugă 'ofrandă solemnă dată cu legămînt către divinitate', în BB: „*Toate rugile oricîte veți ruga*” (Dt., 12, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Toate făgăduințele câte vei făgădui*”), după gr.: „*Καὶ πάσας τὰς εὐχὰς ὅσας ἂν εὐξήσθε*” [(ή) εὐχή, -ής 1. 'prière', 2. 'vœu' [= legămînt, făgăduință solemnă] < vb. εὐχομαι 1. 'adresser aux dieux des vœux ou des prières', 2. 'prier', 3. 'faire vœux de', 'promettre']. Vezi mai sus, p. 39, IV.1.5.8., *a (se) făgădui*; 1.5.9., *făgăduință*; vezi ST.L.LV, p. 32, IV.2.1.101.

2.1.84. rușine 'excrement', 'dejecție de materii fecale', în BB: „*Și părș va fi pre brăul tău... și vei săpa cu el... și vei acoperi rușinea ta cu el*” (Dt., 23, 13; în ms. 45: „*Și țărș...*”; în ms. 4 389: „*Härleș... să sapi cu dănsul groapă... să acoperi rușinea ta într-ânsa*”), după gr.: „*Καλύψεις τὴν ἀσχημοσύνην σου ἐν αὐτῷ*” [vb. καλύπτω, viit. καλύψω 'couvrir', 'envelopper'; 'cacher', 'voiler'; (ή) ἀσχημοσύνη, -ης 1. 'indécence', 2. 'deshonneur', 3. 'déjection']. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *rușine* 'indécență' sensul 3. 'dejecție de materii fecale' al gr. ἀσχημοσύνη. În BJ: „*Tu recouvriras tes orudres*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Und deinen Kot wieder zudecken*”; G. Braulik, Dt.: „*Und nachher deck deine Notdurft wieder zu*”; în B 1975: „*Să îngropi cu ea necurdjenile tale*”.

2.1.85. săturare (mai ales la pl.), *săturări* 'nutreț', 'fîn', în BB: „*Vei da săturări la țarine dobitoacelor tale*” (Dt., 11, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Măncare la țarine dobitoacelor tale*”). Acest sens nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v., dar apare în DLR, s.v., cu citate din BB și cu sensul 'hrană (suficientă, din belșug)'. Echivalentul grecesc este (τὸ) χορτάσμα, -ατος 'nouriture'; 'Futter', 'Nahrung', de la vb. χορτάζω 1. 'engraisser de fourage', 2. 'alimenter', 'nourir', 'rassasier'. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *săturări*, plecînd de la sensul 'rassasier' (= a sătura) al gr. χορτάζω, accepția 'nutreț' a subst. (τὰ) χορτάσματα (pl.). Vezi ST.L.FAC., p. 101, IV.2.3.129.

2.1.86. schimbare, în sintagma: „*Schimbarea cînelui*” 'banii adunați de o prostituată sacră pentru templu', în BB: „*Să nu aduci plata curvei, nici schimbarea cînelui la casa Domnului... tău*” (Dt., 23, 19; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Schimbul cînelui*”), după gr.: „Ὁ προσοίσις μίσθωμα πόρνῆς, οὐδὲ ἀλλαγία κυνός εἰς τὴν οἶκον κυρίου... σου” [vb. προσφέρω, viit. -οῖσω 'apporter à ou auprès de'; (τὸ) μίσθωμα, -ατος 'prix du loyer'; 'paye', 'salaire'; vb. μισθόω, -ῶ, viit. -ῶσω 'donner à loyer'; la pasiv: 'se prostituer'; (τὸ) ἀλλαγία, -ατος 'échange', 'troc'; 'objet d'échange'; (ὁ, ἡ) κύων, gen. κυνός 'chien', 'chienne']. În alte versiuni ale Bibliei, apar sintagme asemănătoare. Astfel, în BJ: „*Le paiement d'un chien*”; în Vulgata: „*Pretium canis*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Du solst nicht Hurenlohn oder Hundegeld in den Tempel... bringen*”; G. Braulik, Dt.: „*Du sollst weder Diernenlohn noch Hundegeld in den Tempel... bringen*”; în B 1975: „*Prețul de pe cîine*”. Sintagma în discuție se explică prin faptul că prostituția sacră, de ambe sexe, era răspîndită în Orient, ea avînd ca punct de plecare cîlțul fertilității dedicat zeiței Ištar-Astarte. Prostituția sacră constituia o sursă importantă de venituri pentru templu, ea fiind practică în virtutea unui legămînt sacru cu lăcașul sfînt. Expresia: „*Prețul cînelui*” nu avea, după opinia unor învățați, sens depreciativ. Denumirea „*Cîine*” era folosită la adresa unei persoane de cult, care era făgăduită sau avea un legămînt sacru cu o divinitate. Practica prostituției sacrale era caracteristică pentru Canaan, dar ea a pătruns, sporadic, și în Israel (vezi G. von Rad, Dt., p. 106; G. Braulik, Dt., p. 173; R. Augstein, *Jesus*, p. 319; p. 384–5, nota 50). Vezi mai jos, p. 55, IV.2.1.102, a vămui; p. 65, IV.2.2.95., plată; p. 68, IV.2.2.137., vrăjitoare.

2.1.87. semeție, în expr.: „*A face întru semeție*” 'a fi trufaș, orgolios, îngîmfat, arogant', în BB: „*Omul carele va face întru semeție*” (Dt., 17, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Nu va băga seama*”), după gr.: „Ὁ ἄνθρωπος ὅς ἐάν ποιήσῃ ἐν ὑπερηφανίᾳ” [vb. ποιέω, -ῶ, viit. -ήσω 'faire'; (ἡ) ὑπερηφανία, -ας 'fierté', 'orgueil'; 'air méprisant', 'dédain'].

2.1.88. sfat, expr.: „*A-și pierde sfatul*” 'a-și pierde mintea sau voința sau puterea de judecată', în BB:

„*Căce limbă ce și-au pierdut sfatul iaste*” (Dt., 32, 28; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „Ὅτι ἔθνος ἀπολωλεκὸς βουλή ἔστι” [vb. ἀπόλλυμι 'perdre'; (ἡ) βουλή, -ῆς 1. 'volonté', 'dessein', 2. 'délibération', 'consultation', 3. 'assemblée délibérante', 'senat', 'conseil']. Ultimul sens al cuvîntului grecesc l-a determinat pe Nicolae Milescu să folosească expr. „*a-și pierde sfatul*”, cu sensul menționat.

2.1.89. sîn, în sintagma: „*Femeia dentru sînul tău*” 'femeia apropiată, cu care trăiești, cu care dormi', în ms. 45: „*Au fâmeaia ta cea dentru sînul tău*” (Dt., 13, 6; în BB: „...*ce e în sînul tău*”; în ms. 4 389: „*Muiarea sînului tău*”), după gr.: „Ἡ ἡ γυνή σου ἡ ἐν τῷ κόλπῳ σου” [(ὁ) κόλπος, -ου 'sein']. În Vulgata: „*Sive uxor quae est in sino tuo*”; în BJ: „*L'épouse qui repose sur ton sein*”; în slavonă: „*ЖЕНА ЖЕНА АОНА ТРОЕГО*” (vbg. lono 'κόλπος'; bg. lono 'SchöB'; vezi M. Vasmer, REW, II, p. 57); în germ., G. von Rad, Dt.: „*Oder das Weib an deinem Busen*”; G. Braulik, Dt.: „*Oder deine Frau, mit der du schläfst*”; în B 1975: „*Sau femeia de la sînul tău*”.

2.1.90. a slăbi, în expr.: „*A slăbi de la cineva cuvîntul*” 'a nu fi în stare', 'a nu fi capabil de ceva'; 'a nu putea înțelege', în BB: „*Iară se (= să 'dacă') va slăbi de la tine cuvînt la judecată*” (Dt., 17, 8; în ms. 45: „*Iar de va slăbi la tine cuvântu la județu*”; în ms. 4 389: „*Iar de va slăbi întru tine cuvântul la judecată*”; pe margine, de aceeași mînă, apare o altă formulare: „*De nu te vei dumiri să judeci*”), după gr.: „Ἐάν δὲ ἀδυνατήσῃ ἀπὸ σου ῥῆμα ἐν κρίσει” [vb. ἀδυνατέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être sans force', 'ne pouvoir pas' < adj. ἀδύνατος, -ος, -ον 'impuissant', 'impotent', 'impossible' < ἄ- priv. + δύναμαι 'pouvoir', 'être capabler de'].

2.1.91. spînzurat, -ă, în expr.: „*A-ți fi viața spînzurată*” 'a trăi într-un pericol continuu', 'a-ți fi viața în primejdie permanentă', în BB: „*Și va fi viața ta spînzurată dennaintea ochilor tăi și te vei teme ziua și noaptea*” (Dt., 28, 66; în ms. 45: „...*spîndzurată*...”; în ms. 4 389: „*Ca cum ară fi spînzurată*”), după gr.: „Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου” [vb. κρέμαμαι 'être suspendu'; la fig. 'être en suspens', 'dependre']. În Vulgata: „*Et erit vita tua quasi pendens ante te*”; în BJ: „*D'avance la vie te sera une fatigue*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Dein Leben wird in Gefahr schweben*”; în B 1975: „*Viața ta va fi mereu în primejdie*”.

2.1.92. stare, 'loc de odihnă, de repaos', în expr.: „*A se face stare*” 'a avea, a găsi loc de odihnă', în BB: „*Nice să va face stare urmei piciorului tău*” (Dt., 28, 65; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Nice va fi așezămînt gleznelor picioarelor tale*”), după gr.: „Ὁδ'οὐ μὴ γένηται στάσις τῷ ἰχθει τοῦ ποδός σου” [vb. γίνομαι 'être', 'exister', 'avoir lieu'; (ἡ) στάσις, -εος 1. 'station', 2. 'pause', 'repos' < vb. ἵστυμι 'mettre debout', 'placer', 'établir'; (τὸ) ἶχνος, -εος, -ος 'traces des pas', 'marque du pied'; 'plante du pied']. În Vulgata: „*Neque erit*

requies vestigio pedis tui“ (*vestigium*, -i 'talpa piciorului'); în BJ: „*Il n'y aura pas de repos pour la plante de tes pieds*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Wirst du keine Ruhe noch Rast für deinen Fuß finden*“; în B 1975: „*Nu vei avea loc de odihnă pentru piciorul tău*“.

2.1.93. stat 'povară', 'greutate', în BB: „*Cum voiți putea singur a purta osteneala voastră și statul vostru și pricile voastre?*“ (Dt., I, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Greotățile voastre*“), după gr.: „*Καὶ τὴν ὑπόστασιν ὑμῶν*“ [(ἡ) ὑπόστασις, -εως 1. 'base', fondement'; 'ce qui dépose au fond d'un vase', 'sédiment'; 'eau stagnante', 'bourbier', 'fange']. Sensul 'povară', 'sarcină', 'greutate' nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v. Atribuirea cuvântului *stat* a acestui sens constituie o inovație a lui Nicolae Milescu. Din ms. 45, cuvântul, cu noua sa accepție, a fost preluat și în BB. Nu este exclus să ne aflăm în fața unui fenomen de atracție paronimică, constând din alăturarea succesiunii fonetice din cuvântul grecesc, -στας-, de subst. rom. *stat* (< lat. *status* 'fel de a sta', 'poziție'). Cf. rom. *feliu* 'trib', după gr. φυλή 'id.'. În Vulgata: „*Pondus*“ (= greutate, povară); în germ., G. von Rad, Dt.: „*Last und Bürde*“; în B 1975: „*Sarcinile*“. Latura semantică a cuvântului *stat*, din citatele menționate, nu este prea clară.

2.1.94. sucit, folosit la plural: 1. „*Sucite*“ 'franjuri', 'ciucuri', 'canaf', în BB: „*Sucite să faci ție pre cêle patru aripi a îmbrăcăminților tale*“ (Dt., 22, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Șireturi*“), după gr.: „*Στρεπτά ποιήσεις σεαυτῷ ἐπὶ τῶν τεσσάρων κρασπέδων τῶν περιβολαίων σου*“ [(τὰ) στρεπτά, -ῶν 'collier', 'ornament du cou'; alături de această formă de neutru plural, există și forma de singular, masculin, (ὁ) στρεπτός, -ὸς (subînțelese ἄρτος 'pâine' sau πλακοῦς 'gâteau plat') 'gâteau arrondie' < vb. στρέφω, viit. στρέψω 'tourner', 'faire tourner', 'tordre' (= a suci); la pasiv: 'être tourné', 'se tourner' < τρέπω, viit. τρέψω 'tourner', 'retourner'; 'faire tourner'; adj. στρεπτός, -ῆ, -όν 'tourné', 'tortillé' (= răsucit, -ă)]. 2. Substantivul *sucită*, cu sensul 'un fel de pâine sau de prăjitură răsucită', la pl. *sucite* 'id.' este prezent și în cartea *Preoștia*, în ms. 45, și, de aici, în BB (Lv., 6, 21). În ms. 45: „*Pre tîgaie întru untu de lemnu să va face, frămîntată vei aduce prea ea sucită, jirtvă den bucăți*“. În BB, textul este puțin modificat: „*Pre tîgaie cu unt de lemnu se va face, frămîntată va aduce pre ea sucite, jirtvă de frînturi*“. În cazul cuvântului care ne interesează, este de remarcat faptul că în ms. 45 apare forma de singular, *sucită*, în timp ce în BB, cea de plural, *sucite*. De asemenea, în ambele cazuri, echivalentul din textul grecesc nu mai este termenul (τὰ) στρεπτά, -ῶν, cu sensul menționat, ci pl. neutru (τὰ) ἐλικτά: „*Ἐπὶ τηγάνου ἐν ἐλαίῳ ποιηθήσεται, πεφυρομένην οἶσει αὐτὴν ἐλικτά, θυσίαν ἐκ κλασμάτων*“ [(τὰ) ἐλικτά, subst., la pl. neutru, cu sensul 'sucite(le)', de la adj. ἐλικτός, -ῆ, -όν 'entortillé', 'roulé', 'bouclé'; 'tortueux', 'sinueux';

'courbé', 'recourbé'; vb. ἐλίσσω, viit. -ίξω 'rouler', 'faire tourner'; (la mediu) 'faire tourner'; (ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice'; (τὸ) κλάσμα, -ατος 'morceau', 'débris', 'fragment'].

Din analiza de mai sus, rezultă că Nicolae Milescu a recurs la adj. *sucit*, -ă (part. vb. *a suci*) pentru a traduce gr. (τὰ) στρεπτά, respectiv (τὰ) ἐλικτά, ambele cuvinte grecești la forma de plural neutru și avînd același sens: 'sucite(le)'. Traducătorul român, însă, a atribuit pl. *sucite* două sensuri: 1. 'franjuri', 'ciucuri', 'canaf' și 2. 'pâine rotundă și învîrtită, sucită', motivația semantică fiind aceeași: forma (ră)sucită a obiectului respectiv. (Pentru 'aluat răsucit', cf. rom. *învîrtită* 'strudelartiges Gebäck'; germ. *Strudel* 'plăcintă învîrtită' < vb. *strudeln* 'a se învîrți', 'a se roti'). Forma de singular *sucită*, din ms. 45, Lv., 6, 21, al lui Nicolae Milescu, se explică, probabil, prin faptul că traducătorul a avut în vedere subst. *pîine*. Dar frații Greceanu, în BB, confruntînd traducerea cu originalul grecesc, au schimbat forma de singular cu cea de plural, pentru a fi și mai fideli față de textul grecesc, în care apărea pluralul neutru (τὰ) ἐλικτά = *sucite*.

Procedeele de transpunere în românește a unor substantive neutre grecești, la plural (substantive formate de la adjective verbale), prin participii substantivate, la plural, de tipul *sucite*, este frecvent folosit în textele biblice de care ne ocupăm. Vom da cîteva exemple în plus. Astfel, în loc de *nutreț* (pentru vite), apare în ms. 45, și apoi în BB, subst. pl. *săturări*, creat după modelul gr. (τὰ) χορτάσματα, de la vb. χορτάζω 'a sătura'; vezi mai sus, p. 53, IV.2.1.85. Substantivul pl. *cioplite(le)*, cu sensul 'statuie', 'chip cioplit', 'sculptură', redă în rom. forma de plural neutru (τὰ) γλύπτα 'cioplite(le)', de la vb. γλύπτω, viit. γλύψω 'sculpter', 'ciseler' (vezi ST.L.EX., p. 41, IV.2.1.13.). Pentru *roadele cele vechi* (din anii anteriori), apare în Lv., 25, 22, în ms. 45, sintagma „*Vechi a vechilor*“, iar în BB: „*Vechile vechilor*“, după gr.: „*Παλαιά παλαιῶν*“; (τὰ) παλαιά 'les antiques événements' (vezi ST.L.LV., p. 35, IV.2.1.137.). Pentru *ascunse*, s.f. plur. tant., vezi mai sus, p. 43, IV.2.1.13; vezi mai jos, p. 68, IV.2.2.128, *topire*.

Luînd în seamă faptele de mai sus, este lesne de înțeles că substantivul *plurale tantum sucite* 'ciucuri', 'franjuri', respectiv 'pîine sau prăjitură sucită (învîrtită)' nu este o curiozitate în textele studiate, cum i se pare recenzătorului Dragoș Moldovanu. Acesta, într-o recenzie dedicată volumului al III-lea din ediția de față a *Bibliei* de la București (1688), *Leviticus*, recenzie intitulată *O ediție monumentală a unui monument de limbă. Biblia de la București (1688) în ediție critică*, în „*Cronica*“, XXIX, nr. 1393, 16–23.VI., Iași, 1994, p. 12, afirmă că substantivul neutru plural *sucite* i se pare „curios“. În realitate, continuă d-sa, ar fi vorba de o interpretare greșită a editorilor, care a generat o greșeală de analiză. Recenzentul are în vedere versetul din Lv., 6, 21, în care este vorba de 'pîinea sucită'. Forma de plural *sucite*, din *Biblia* lui Șerban, ar fi, după d-sa, o greșeală

de tipar, preluată ca atare de editori, „care, în plus, segmentează greșit propoziția“. Urmează o teorie savantă despre o „sintagmă nominală cu dublă determinare, dislocată prin verb: «frământată și sucită jertfă», adică «frământată și prăjită», cum ne lămurește versiunea modernă“. Rezultatul este că: „Textul editat ar fi trebuit să aibă forma: «frământată va aduce pre ea sucită jertfă»; în acest caz, *sucită* este un adjectiv provenit de la participiu și trebuie să figureze ca atare în *Indicele* de cuvinte al volumului. Procedeu care explică succesiunea de cuvinte propusă de D. Moldovanu constituie o figură de stil, hiperbatul, pe care recenzentul o ilustrează și cu alte exemple. Dar propunerea de modificare radicală a textului editat are la bază o teorie inadecvată în cazul de față. Simpla comparație cu textul grecesc, după care s-a făcut traducerea, arată că este vorba, ca în nenumărate alte exemple, de o redare servilă, literală, a modelului din *Septuaginta*, adeseori în dauna clarității, dar cu respectul cuvenit unui text sacru.

2.1.95. suflet, în sintagma: „*Suflet topit*“ 'respirație scurtă'; 'suflet sfios, timid', în BB: „*Și-ț va da Domnul acolă inimă măhnită și ochi și suflet topit*“ (Dt., 28, 65; în ms. 45: „*Suflet topitor*“; în ms. 4 389: „*Suflet uscăcios*“), după gr.: „*Καὶ τηκομένην ψυχὴν*“ [vb. *τήκω*, viit. *τήξω* 'fondre', 'liquéfier', 'dissoudre'; 'macérer', 'consumer', 'épuiser' 'faire déperir'; fig. 'se consumer', 's'épuiser', 'déperir'; (ή) ψυχή, -ής 'respiration' < vb. *ψύχω* 'souffler', 'respirer']. În Vulgata: „*Animam maerore consumptam*“ [maeror, -oris 'tristețe adîncă', durere'; *consumptus*, -a, -um 'răpus', 'distrus', 'consumat' < vb. *consumo*, -ere, -sumpsi, *consumptum* (la fig.) 'a prăpădi', 'a distruge', 'a răpune']; în BJ: „*Un souffle court*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Eine verzagte Seele*“ (= suflet deprimat, sfios, timid); în B 1975: „*Îți va da... durere sufletului*“.

2.1.96. teasc (prin menotomie) 'vin', în BB: „*Să-l chelșuguești pre el... den teascul tău*“ (Dt., 15, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Den vinul tău*“), după gr.: „*Ἀπὸ τῆς ληνοῦ σου*“ [(ὁ, ἡ) ληνός, -ός 'cuve de pressoir'; 'le pressoir lui mîme']. În Vulgata: „*Torculari tuo*“ (vers. 14); în BJ: „*De ton pressoir*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Mit Gaben... deiner Kelter*“; în B 1975: „*De la tescul tău*“ (vers. 14).

2.1.97. topire 'idol', 'chip de divinitate păgînă din metal turnat', în BB: „*Au făcut lor topire*“ (Dt., 9, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr.: „*Ἐποίησα ἑαντοῖς χώνευμα*“ [(τὸ) χώνευμα, -ατος 1. 'fonte', 'métal fondu', 2. 'ouvrage en métal fondu'; vb. *χώνευω* 'fondre dans le creuset', 'fondre' < (ή) χώνη, -ης 'creuset pour fondre les métaux' < vb. *χέω* 'verser', 'faire couler']. În Vulgata: „*Feceruntque sibi conflatile*“ [conflatile, -is, n. 'lucrare în metal topit'; vb. *conflo*, -are 'a topi (metale)']; în BJ: „*Une idole de métal fondu*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Sie haben sich ein Gußbild gemacht*“; în B 1975: „*Chip turnat*“. Vezi ST.L.EX., p. 47, IV.2.1.97.

2.1.98. trăgător, în sintagma: „*Trăgător-pre-pămînt*“ 'reptilă'; 'jiganie', în ms. 45: „*Cu mânia a trăgătorilor-pre-pămîntu*“ [Dt., 32, 24; pe margine, de aceeași mîna: „*Tărăitori*“ (< vb. *a se țîri*); în BB: „*Cu mînie care-i trag-pre-pămînt*“; în ms. 4 389: „*Cu urgiia celor ce se tărăsc-pre-pămînt*“; pe margine, de aceeași mîna: „*Jigăniilor*“; cuvintele *mînie*, *urgie* au ca echivalent în alte versiuni termenul *venin*: în BJ: „*Le venin*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Gift*“; în B 1975: „*Veninul*“; dar în Vulgata: „*Cum furore trahentium super terram*“], după gr.: „*Μετὰ θυμοῦ σφρόντων ἐπὶ τῆς γῆς*“ [(ὁ) θυμός, -ός 'colere' < vb. *θύω* 'se précipiter avec fureur', 'se déchener'; vb. *σύρω* 'tirer', 'traîner'].

2.1.99. trup 'ființă, 'om', în BB: „*Pentru că ce trup sau cine au auzit glasul Dumnezăului celui viu*“ (Dt., 5, 26; în ms. 45: „*Căce ce trup...*“; în ms. 4 389: „*Dară ce trup...*“), după gr.: „*Τίς γὰρ σάρξ...*“ [(ἡ) σάρξ, σαρκόσ 1. 'chair', (par. ext.) 2. 'corps']. În Vulgata: „*Quid est omnis caro ut audiat vocem Dei viventis*“; în BJ: „*Une être de chair*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Wo gibt es sterbliche Wesen*“; în B 1975: „*Vreun om*“. Alte sensuri ale cuvîntului *trup*, în ST.L.FAC., p. 102, IV.2.3.147.; ST.LEX., p. 50, IV.2.2.58.; ST.L.LV., p. 25, IV.2.1.1.; p. 34, IV.2.1.123.

2.1.100. urmă, în sintagma: „*Urmă de picior*“ 'o palmă de loc', în BB, 1: „*Nu voui da voao den pămîntul lor nice urmă de picior*“ (Dt., 2, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Măcară o urmă de un picior*“), după gr.: „*Οὐδὲ βῆμα ποδός*“ [(τὸ) βῆμα, -ατος 1. 'pas', 'enjambée, 2. 'pas', 'mesure de deux pieds et demi grecs'; (ὁ) ποῦς (πούς), gen. ποδός 'pied', 'jambe']. În Vulgata: „*Quantum potest unius pedis calcare vestigium*“; în BJ: „*Pas même la longuer d'un pied*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Nicht einmal einen Fußbreit*“; în B 1975: „*Nici o palmă de loc*“. 2. 'talpa piciorului', în BB: „*Den urma picioarelor tale pîndă la creștetul tău*“ (Dt., 28, 35; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De la talpele picioarelor tale*“), după gr.: „*Ἀπὸ ἰχνους τῶν ποδῶν σου*“ [(τὸ) ἰχνος, -εος, -ους 1. 'trace des pas', 'marque du pied', 2. 'plante du pied' < vb. *οἰχομαι* 's'en aller', 'partir'].

2.1.101. ușă, în expr.: „*Înlăuntrul ușilor*“ 'în interiorul cetății', 'în aceeași localitate', în BB: „*Cel nemêrnîc ceta ce e înlăuntrul ușilor tale*“ (Dt., 5, 14; în ms. 45: „*Ce-i înlăntu întru ușile tale*“; în ms. 4 389: „*Vineticul care lăcuște la tine*“), după gr.: „*Ὁ προσήλυτος ὁ ἐντὸς τῶν πυλῶν σου*“ [(αἱ) πόλαι, -ῶν 'porte d'une ville']. În Vulgata: „*Peregrinus qui est intra portas tuas*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Dein Fremdling, der in deinen Ortschaften weilt*“; în BJ: „*L'étranger qui est dans tes portes*“; în B 1975: „*Străinul... care se află la tine*“.

2.1.102. a vămui 'a cîștiga bani pentru un templu păgînesc prin practicarea prostituției sacre', în ms. 45: „*Să nu fie vămuit den fetele Israil și să nu fie vămuintu-să cătră toată ruga den fii lui Israil*“ (Dt.,

23, 18; în BB: „Să nu fie vrăjitoare... să nu fie vrăjindu-să...“; în ms. 4 389: „Să nu fie curve...nici curvari“), după gr.: „Ὅκ ἔσται τελεσφόρος ἀπὸ θυγατέρον Ἰσραὴλ καὶ οὐκ ἔσται τελισκόμενος πρὸς πᾶσαν εὐχὴν ἀπὸ οἴων Ἰσραὴλ“ [vb. τελεσφορέω, -ῶ, viit. -ίσω 1. 'conduire une chose jusqu'à sa fin', 2. 'payer un impôt, un tribut', 3. 'être productif, util, profitable'; adj. τελεσφόρος, -α, -οῦ 1. 'qui conduit une chose à son terme, qui achève', 2. 'profitable'; subst. (ῆ) τελεσφορία, -ας 1. 'achèvement d'une chose', 2. 'impôt', 'tribut', 3. 'cérémonie des initiations, des mystères', et par ext. 'toute cérémonie religieuse'; vb. τελίσκω (cu ἀπὸ + gen., în Biblie) 'tirer profit de' (= τελέω 'payer à titre d'impôt, de redevance'; 'avoir commerce avec une femme']. Pentru rugă, vezi mai sus, p. 52, IV.2.1.83; pentru practica prostituției sacre, vezi mai sus, p. 53, IV.2.1.86., schimbare; p. 68, IV.2.2.137., vrăjitoare; p. 65, IV.2.2.95, plată.

2.1.103. vedere, în sintagma: „Cu vederi mari“ 'cu frică enormă', în BB: „Ne-au scos pre noi Domnul de la Eghiptet... cu vederi mari și cu sêmene și cu minuni“ (Dt., 26, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „În mirare mare“), după gr.: „Ἐν ὀράμασι μεγάλους“ [(τὸ) ὄραμα, -ατος 1. 'vision', 2. 'spectacle', 'tout ce que l'on voit' < vb. ὀράω 'voir'. Vezi mai jos, p. 62, 2.2.64., minunat; p. 62-63, IV.2.2.65., mirare.

2.1.104. verde 'verdeată', 'plante; 'iarbă'; 'buruiiană', în BB: „Nici să va sui preste el (= pământ) tot vârdele (Dt., 29, 23; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Nice un fel de buruiand“), după gr.: „Ὅδὲ μὴ ἀναβῆ ἑπ'αὐτῆς πᾶν χλωρὸν“ [adj. χλωρός, -ά, -όν 1. 'vert', 'de couleur verte', 2. 'jaune', 'd'un jaune pâle', 3. 'pâle', 'blême' < (ῆ) χλόη, -ης 'herbe verte', 'verdure', 'gazon', 'feuillage']. În Vulgata: „Nec virens“; în BJ: „Aucune herbe“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Keinerlei Kraut wächst darauf“ (vers. 22); în B 1975: „Nici un fir de iarbă“.

2.1.105. virtute („Vărtute“), în sintagma: „Vărtutea pământului“ 'înălțimile pământului, 'forme de relief pozitive', în BB: „I-au suit pre ei pre vărtutea pământului“ (Dt., 32, 13; în ms. 45: „Vărtutea pământului“; în ms. 4 389: „Rădicatu-i-au pre puterea pământului“), după gr.: „Ἀνεβίβασεν αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἰσχὺν τῆς γῆς“; în nota 12 din subsolul paginii, în loc de ἰσχὺν apare (τὸ) ὑψωμα (τῆς γῆς) [(ῆ) ἰσχός, -ός 'force', 'puissance', 'pouvoir' < vb. ἰσχύω 'être fort, robuste'; (τὸ) ὑψωμα, -ατος 'élévation', 'hauteur' < (τὸ) ὕψος, -εος, -οῦς 'hauteur', 'élévation'; 'cime', 'faite', 'somet']. Traducătorul român al ms. 45, Nicolae Milescu, a folosit o versiune a Bibliei grecești în care apare cuvântul ἰσχός, și nu ὑψωμα; de aici, expresia neclară „Vărtutea pământului“, care a trecut și în BB, în loc de „Înălțimile pământului“ (ca în B 1975). În Vulgata: „Super excelsam terram“; în germ., G. von

Rad, Dt.: „Auf die Höhen der Erde“; în BJ: „Les hauteurs de la terre“.

2.1.106. visitor, în construcția intensivă: „Visitoriu de vise“ 'care prevede viitorul în vise', în BB: „De să va scula întru tine proroc au visitoriu de vise și va da fie semnu au minune“ (Dt., 13, 1; în ms. 45: „Visitor de vise“; în ms. 4 389: „Văzător de vise“), după gr.: „Ἐνοπνιαζόμενος ἐνόπνιον“ [(τὸ) ἐνόπνιον, -οῦ 'songe', 'rêve', 'vision en songe'; vb. ἐνοπνιάζω 'rêver'; 'voir en songe' < ἐν+ (ὀ) ὕπνος 'sommeil', 'somme']. În Vulgata: „Qui somnium vidisse“; în BJ: „Faiseur de songes“; G. Braulik, Dt.: „Traumseher“; G. von Rad, Dt.: „Einer, der Träume hat“. Vezi ST.L.FAC., p. 84, III.1.7.0.

2.1.107. voie, în sintagma: „Cèle-de-voia-voastră“ 'ofrande benevole aduse divinității', în BB: „Și veș aduce... cèle-de-voia-voastră“ (Dt., 12, 6; în ms. 45: „Volnicile“; la fel și în ms. 4 389 (ca în ms. 45), dar cu adaosul marginal: „Cèle-den-voia-voastră“), după gr.: „Καὶ τὰ ἐκούσια ὑμῶν“ [adj. ἐκούσιος, -ος și -α, -οῦ 'volontaire', 'qui n'est pas forcé']. În germ., G. von Rad, Dt.: „Eure freiwilligen Gaben“; în BJ: „Les presents de vos mains“; în B 1975: „Prinoasele voastre cele de bună voie“.

2.1.108. a zăcea, în expr. „A zăcea aproape de cineva sau de ceva“ 'a fi apropiat sau alătura de', 'a fi atașat de', în BB: „Iară voi ceia ce zăceafi aproape de Domnul Dumnezeu nostru trăiți toți“ (Dt., 4, 4; în ms. 45: „Dzăceafi“; în ms. 4 389: „Cei ce v-ați apropiat de Domnul“), după gr.: „Υμεῖς δὲ οἱ προσκειμενοι κορίβ Θεῷ ὑμῶν“ [vb. προσκειμαι, viit. -κείσομαι 1. 'être couché auprès', 'être situé ou placé auprès', 2. 'être attaché à' < κείμαι 1. 'être couché', 2. 'être gisant à terre ou dans le tombeau'; 'être mort']. În Vulgata: „Qui adheretis Domino Deo vestro“; în BJ: „Qui êtes restés attachés à Yahvé“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Ihr aber, die ihr Jahwe, eurem Gott, anhangt“; în B 1975: „Cei ce v-ați lipit de Domnul“.

2.1.109. zeciuală, în sintagma: „Cèle-preste-zeciuiiale-voastre“ 'dijmă', 'a zecea parte', în BB, Dt., 12, 11 (în ms. 45: „Dzeacile“; în ms. 4 389, ca în BB), după gr.: „Τὰ ἐπιδέκατα ὑμῶν“ [(τὸ) ἐπιδέκατον 'le dixième].

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

Sensul neobișnuit al unor cuvinte se datorește, în unele cazuri, influenței originalului grecesc sau slavonesc asupra traducătorului, dar, adesea, dovada este greu de făcut. De aceea, nu este exclus faptul ca unele din exemplele de mai jos să aparțină mai degrabă capitolului precedent. Dificultățile de transpunere au generat, uneori, apariția unor cuvinte cu sens nu prea clar, pe care, însă, le-am înregistrat în prezentul capitol.

2.2.1. a adăpa, în expr.: „A adăpa cu picioarele“ 'a uda cîmpul cu roata hidraulică, pusă în mișcare cu piciorul', în BB: „Seamănă sămînța și adapă cu picioarele ca o grădină de legumi“ (Dt., 11, 10; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „O udă cu apă ca o grădină de vîrze“; pe margine: „De legumi“). În gr.: „Καὶ ποτίσωσι τοῖς ποσί“ [vb. ποτίζω, viit. -ίσω 1. 'donner à boire', 2. 'abreuver', 'arroser']. În BJ, p. 215, nota b) se face următoarea precizare: „Allusion probable à un roue hydraulique mue avec le pied“. Vezi ST.L.FAC., p. 96, IV.2.3.3.

2.2.2. a agonisi 'a cumpăra, 'a achiziționa', în BB: „Nu va fi cel ce să vă agonisească“ (Dt., 28, 68; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Nu va fi cine să vă cumpere“). În gr.: „Οὐκ ἔσται ὁ κτῶμενος“ [vb. κτάομαι, viit. κτήσομαι 'aquerir', 'gagner', 'obtenir']. În Vulgata: „Non erit qui emat“ (emo, -ere, emi, emptum 'a cumpăra'), în BJ: „Sans trouver d'acheteur“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Aber da wird kein Käufer sein“; în B 1975: „Să vă cumpere“. Sensul 'a cumpăra', derivat din cel de 'a achiziționa', al verbului *a agonisi* nu este înregistrat în principalele dicționare românești. Vezi ST.L.FAC., p. 97, IV.2.3.22.

2.2.3. ales 'clar', 'deslușit', 'limpede', în BB: „Vei cerceta foarte și, iată, adevărat ales cuvîntul“ (Dt., 13, 14; în ms. 45, la fel). În gr.: „Καὶ ἰδοὺ ἀληθῆς σαφῶς ὁ λόγος“ [adj. σαφής, -ής, -ές, 'claire', 'évident', 'manifeste', 'certain'; adv. σαφῶς 'clairement', 'manifestement', 'certenement'; cuvînt are aici sensul 'cauză juridică', 'proces', 'litigiu'].

2.2.4. a arăta 'a explica', 'a face cunoscut', în BB: „Au început Moisi a arăta legea aceasta zicîndu“ (Dt., 1, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Începu... a mărturisii“). În gr.: „Διασαφήσαι τὸν νόμον“ [vb. διασαφέω, -ῶ, viit. -ήσω (și vb. διασαφήνίζω, -ῶ, viit. -ήσω) 'éclaircir', 'expliquer', 'faire connaître'; adj. σαφής, -ής, -ές 'claire'].

2.2.5. arătat, -ă 'vizibil', 'clar', 'lămurit', în ms. 45: „Vei scrie... arătat foarte“ (Dt., 27, 8; în BB: „Aiave foarte“; în ms. 4 389: „Deplin și aiave“). Echivalentul în versiunea grecească este adv. σαφῶς 'clairement'; vezi mai sus, IV.2.2.3., *ales*.

2.2.6. aruncare 'poluție', în ms. 45: „Om carele nu iaste curat den aruncarea lui noaptea“ (Dt., 23, 10; în BB: „Den săblazna lui noaptea“; în ms. 4 389: „Den curărea de noapte“). Menționăm detaliul că sensul 'a avea poluție' al verbului *a arunca* a fost înregistrat de E. Petrovici în ALR II/1, Supl. (Termeni considerați obsceni), p. 6 [MN] 4 897, pct. 29, 76, din Banat. Vezi mai sus, p. 37, IV.1.3.37., *săblaznă*.

2.2.7. a bea 'a se adăpa' 'a absorbe', în BB: „Pămîntul... den ploaia ceriului va bea apă“ (Dt., 11, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Se adapă“). În gr.: „Πίεται ὕδωρ“ [vb. πίνω 'boire', 'absorber'; (τὸ) ὕδωρ, gen. ὕδατος 'eau'].

2.2.8. a bețivi 'a petrece într-o beție', în BB: „Fiul nostru... bețiveste“ (Dt., 21, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Umblă îmbătându-se“).

2.2.9. bine (subst.: „Binele“), în BB: „De vei face plăcutul și binele înaintea Domnului“ (Dt., 12, 28; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Cêle bune și cêle ce plac“). În gr.: „Ἐὰν ποιήσης τὸ ἀρεστὸν καὶ τὸ καλὸν“ [adj. ἀρεστός, -ή, -όν 'qui plaît', 'agréable'; 'juste', 'équitable'; adj. καλός, -ή, -όν 'beau'; 'bon'; (τὸ) καλόν 'le beau'; 'le bien'; 'le vertu'; 'ce qu'il faut'; 'ce qu'il convient'; pl. (τὰ) καλά 'les belles choses', 'les belles actions', 'les belles qualités'. Influența modelului grecesc este evidentă, astfel că acest cuvînt ar fi putut fi foarte bine trecut în capitolul precedent.

2.2.10. blind, în expr.: „A fi blind cuiva“ 'a ierta pe cineva', 'a fi milostiv, favorabil', 'a primi ruga cuiva', în BB: „Nu va vrea Dumnezeu să fie blîndu lui“ (Dt., 29, 20; în ms. 45: „...a i să priimi ruga lui“; pe margine: „A-l ierta“; în ms. 4 389: „Să fie lui milostiv“). Expresia pare a fi calchiată din gr.: „Οὐ μὴ θελήσει ὁ Θεὸς εὐλατεῦσαι“ (în nota din subsolul paginii: εὐλατεῦσαι) [vb. εὐλατεύω, viit. -εύσω 'être propice'; adj. εὐλατός, -α, -οῦ 'propice'. Vezi ST.L.FAC., p. 93, IV.2.2.13.; ST.L.NM., p. 38, IV.2.2.5.; p. 40, IV.2.2.39.

2.2.11. boș (pl. *boașe*) 'testicul', în BB: „Întinzînd mîna ei, îl va apuca de boașă“ (Dt., 25, 11; în ms. 45: „De boașele lui“; în ms. 4 389: „De boașă“). Cuvînt cu etimologie necunoscută. Prima lui atestare, anume Dosoftei, 1683, dată în H. Tikin², DRG, s.v., se modifică cu cîțiva ani, întrucît ms. 4 389, în care termenul este prezent, datează cca. 1665-1680.

2.2.12. boiarin 'căpetenie', 'conducător', 'șef' este prezent într-un context în care în alte versiuni este vorba de conceptul «cap» (ca parte a trupului) sau de «creștetul capului», în BB: „Sfărîmînd braș și boiarini“ (Dt., 33, 20; în ms. 45: „Sfărîmîndu brașu și boiarin“; în ms. 4 389: „Cel ce sfărîmă brașul boiarinului“). Este probabil că traducătorul român, Nicolae Milescu, a fost influențat de modelul grecesc, în care se află cuvintele: „Συντριψας βραχίονα καὶ ἄρχοντα“ [vb. συντριβω, viit. -τριψω 'froisser l'un contre l'autre', 'broyer', 'briser'; 'concasser'; (ὁ) βραχίον, -ονος 'bras'; (ὁ) ἄρχων, -οντος 'commandant', 'chef']. În Vulgata: „Cepitque brachium et verticem“ (vertex, -icis 'creștet, 'cap'); în BJ: „Il a déchiré bras, visage et tête“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Er reißt Arm, ja Scheitel“ (Scheitel = creștetul capului); G. Braulik, Dt.: „Arm und Kopf reißt er ab“; în B 1975: „Sfărîmă și braș și cap“. Transferul semantic petrecut în cazul cuvîntului *boiarini*, care a ajuns să aibă și sensul 'cap', 'parte a trupului', alături de cel de 'comandant', 'șef militar', se datorează lui Nicolae Milescu. Din ms. 45, inovația a fost preluată în textul tipărit al BB, precum și în ms. 4 389 al lui Daniil Panoneanul. Pentru sensul 'căpetenie', 'șef', 'comandant', 'prinț' al termenului *boiarin*, vezi ST.L.LV., p. 18, IV.1.3.5.; ST.L.NM., p. 29, IV.2.1.14.

2.2.13. buhai 'taur' (în conext: 'bivol'), în ms. 45: „Cerbu și căprioara, și buhaiu, și șap sălbatec” (Dt., 14, 5; pe margine, o corectură de aceeași mână: „Bivol”; în BB: „Bivol”; în ms. 4 389, numele acestui animal lipsește din înșiruire).

2.2.14. bun, substantivat: „Bunul”, în BB: „De vei face bunul și plăcutul înaintea Domnului” (Dt., 12, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Acéste ce plac”). Alt exemplu, în ms. 45: „Bunul și plăcutul” (Dt., 13, 18; în BB: „Cel bun și cel plăcut”; în ms. 4 389: „Cu bună plăcere”). Modelul este gr.: „Τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν”; vezi mai sus, p. 57, IV.2.2.9.; vezi cuvîntul următor.

2.2.15. bunătațe, mai mult la pl.: „Bunătațile” ‘bunuri’, ‘avere’, în BB: „Să dea ție... case pline de toate bunătațile” (Dt., 6, 11; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Pline de bunătațe”). Este foarte probabil că traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a urmat cu fidelitate versiunea grecească, în care se află cuvintele: „Οἰκίας πλήρεις πάντων ἀγαθῶν” [adj. ἀγαθός, -ή, -όν ‘bon’; forma de neutru ἀγαθόν se folosește, adesea, ca substantiv, cu sensurile: ‘le bien’; ‘un bien’, iar la pl. ‘les biens’, ‘les richesses’, ‘les possessions’].

2.2.16. colțurat, -ă ‘ascuțit’, ‘cu colți ascuțiți’, ‘colțuros’; ‘abrupt’, în BB: „Cela ce Ț-au scos ție den piatră colțurată izvor de apă” (Dt., 8, 15; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Den piatră stărminoasă”). Prima atestare din H. Tikin², DRG, s.v., anume BIBLIA 1688, se modifică cu cîțiva ani, deoarece ms. 45, în care apare colțurat, datează cca. 1665–1680. Vezi mai sus, p. 37, IV.1.3.39., stărminos.

2.2.17. copaciu ‘copac’, în ms. 45: „Supt copaciul des” (Dt., 12, 2; în BB: „Supt copaci desu”; în ms. 4389: „Supt copaci umbroși”). Varianta copaciu mai apare în BB: „Pre vreun copaciu” (Dt., 22, 6; în ms. 45: „Vreun copaci”; în ms. 4 389: „Vre într-un copaci”). Forma actuală de singular, copac, reconstruită de la plural, după modele ca dupac-dupaci, colac-colaci etc., nu a fost întîlnită în textele studiate.

2.2.18. cumpănă ‘cîntar’, în ms. 4 389: „Vezi pentru măsuri și pentru cumpene” (Dt., 25, 14; aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeași mână, pentru clarificarea versetului: „Să nu fie obroc unul mai mic, altul mai mare”, din interiorul textului).

2.2.19. cunună ‘apărătoare pe marginea acoperișului casei’, ‘parapet la acoperiș’, în BB: „De vei zidi casă noao, să faci cunună casii tale” (Dt., 22, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Curte”, aici după slavon. „Оградженіе” ‘parapet de protecție’; ‘gard’, ‘grilaj’ < sl. ograda ‘curte îngrădită, ogradă’). În gr.: „Στεφάνην τῷ δώματί σου” [(ὁ) στέφανος, -ου ‘couronne’, ‘guirlande’; prin ext., ‘toute espèce d’enceinte ou d’entourage’ < vb. στέφω ‘environner’, ‘entourer’, ‘ceindre de remparts’].

2.2.20. desime ‘dumbravă sfîntă’, ‘crîng sacru, dedicat unci divinități păgîne’, în ms. 45: „Să nu

răsădești ție desime” (Dt., 16, 21; în BB: „Desiș”; în ms. 4389: „Să nu sădești ție sădire”). Vezi ST.L.EX., p. 48, IV.2.2.19. Vezi mai sus, p. 35, IV.1.3.13.; p. 37, 1.3.36.; mai jos, p. 64, IV.2.2.81.

2.2.21. deșert I. 1. (loc. adv.) în expr.: „A lua în (pre, întru) deșert numele Domnului” ‘a face uz de, a rosti, a se folosi în mod fraudulos, nelegiuit, în van, în zădar de numele Domnului’, în BB: „Să nu iai numele Domnului ... în deșert ...”; cela ce ia numele lui pre deșert” (Dt., 5, 11; în ms. 45: „Întru deșertu... pre deșertu”; în ms. 4 389: „În zadar”). În gr.: „Ὁὐ λῶψι τὸ ὄνομα κυρίου... ἐπὶ ματαίῳ” [vb. λαμβάνω, viit. λήψομαι ‘prendre’, ‘saisir’; adj. μάταιος, -ος sau -α, -ov ‘vain’, ‘inutile’; ‘insensé’, ‘orgueilleux’; adv. ματαίως ‘inutilement’, ‘inconsiderement’; ‘sottement’]. Este foarte posibil ca expresia românească să fi fost calchiată din grecește. În Vulgata: „Non usurpatis nomen Domini tui frustra” (frustra ‘în eroare’, ‘în zadar’, ‘degeaba’); în BJ: „Tu non prononcera pas le nom de Yahvé ton dieu à faux” (à faux ‘pe nedrept’, ‘în mod injust’). 2. ‘cu mîinile goale’, ‘fără nimic’; ‘fără ofrande’, în BB: „Să nu trimiți pre el deșert” (Dt., 15, 13; în ms. 45: „Deșertu”; în ms. 4 389: „Fără de nimic”). Alt exemplu, în BB: „Să nu te ivești înaintea Domnului Dumnezeu tău deșert” (Dt., 16, 16; la fel în ms. 4 389; în ms. 45: „Deșertu”).

II. subst. ‘pîntece’, ‘coapsă’ (= uter), în ms. 4 389: „Celui ce au ieșit den deșerturile ei” (Dt., 28, 5; pe margine, de aceeași mână: „Păntecele”; în BB: „Au ieșit pren coapsele ei”; în ms. 45: „Pre stînghele ei”).

2.2.22. a dovedi ‘a spori’, ‘a mări’, ‘a face să crească’, în BB: „Și va dovedi Domnul ranele tale și ranele semenției tale” (Dt., 28, 59; în ms. 45: „Va slăvi”; în ms. 4 389: „Va înmulți”). În gr.: „Καὶ παραδοξάσει κυρίως τὰς πλάγας σου” [vb. παραδοξάζω, viit. -ασω (în Biblie) ‘illustrer’, ‘comblér d’honneurs’, ‘présenter comme admirable’; sensul acesta este prezent în varianta din ms. 45). În Vulgata: „Augebit Dominus plagas tuas” [vb. augeo, -ere, auxi, auctum ‘a face să crească’, ‘a mări’, ‘a spori’; sensul acesta este prezent în ms. 4 389]; în BJ: „Yahvé te frapperà de ces fléaux”.

2.2.23. durere ‘plagă’, ‘rană’, ‘molimă’; ‘suferință mare’, ‘chin’, în sintagma: „Durerea cea rea a Egiptului”, în BB: „Va întoarce asupra ta toată durerea Egiptului cea rea” (Dt., 28, 60; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Durerea eghiptenească”). Folosirea termenului durere s-ar putea datoră influenței textului grecesc: „Πάσαν τὴν ὀδύνην Αἰγύπτου” [(ἡ) ὀδύνη, -ης 1. ‘douleur’, 2. ‘souffrance’; ‘affliction’, ‘chagrin’ < vb. ὀδύσσομαι ‘être odieux à’, ‘irriter’, ‘facher’]. În Vulgata: „Omnes afflictiones Aegypti”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Alle Seuchen Ägyptens”; în BJ: „Ces maux d’Égypte”; în B 1975: „Toate plăgile cele rele ale Egiptului”.

2.2.4. fapt 'lucru făcut', pl. *fapte* (< lat. *factum*, -a), în BB: „*Domnul... te-au blagoslovit în tot faptul mîinilor tale*” (Dt., 2, 7; în ms. 45: „*Întru faptul mîinilor tale*”; în ms. 4 389: „*Întru tot lucrul mîinilor tale*”). În gr.: „*Ἐν παντὶ ἔργῳ τῶν χειρῶν σου*” [(τὸ) ἔργον, -ou 'ouvrage', 'travail'; 'chose']. În Vulgata: „*In omne opere manuum tuarum*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*In allem Tun deiner Hände*”; în BJ: „*En-toutes tes actions*”; în B 1975: „*În tot lucrul mîinilor tale*”. Cuvîntul *fapt* 'lucru' mai apare în ms. 45: „*Faptu a mîini de meșter*” (Dt., 27, 16; în BB: „*Lucru de mîini de meșteri*”; în ms. 4 389: „*Meșteșug de lucru de mîini*”). La plural, *fapte* înseamnă 'obiecte' (idoli), în BB: „*Vă veși închina acolô la alți dumnezăi, la fapte de mîini omenești, lêmne și pietri*” (Dt., 4, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Lucru de mîini omenești*”).

2.2.25. femeie (*fămeaie*) apare în textul BB (vezi *Indicele*) și în cel al ms. 45, pe cînd sinonimul *muiare* este prezent în ms. 4 389, dar, uneori, și în ms. 45. Acum are loc „luptă” dintre aceste două sinonime, care se va termina cu impunerea în limba literară a primului termen, în timp ce *muiere* va căpăta, pe arii dialectale întinse, o nuanță semantică peiorativă.

2.2.26. feteleu 'eunuc', 'castrat'; 'bărbat cu comportament feminin', în ms. 4 389 (eronat: *feteteu*): „*Să nu între cel scopit nice feteteul în adunarea Domnului*” (Dt., 23, 1; în BB: „*Nu va intra famăn scopit*”; în ms. 45: „*Nu va intra zdrobit nice tăiat*”). În gr.: „*Οὐκ εἰσελεύσεται θλαδίας καὶ ἀποκεκομμένος εἰς ἐκκλησίαν κυρίου*” [vb. εἰσερχομαι, viit. ελεύσομαι 'entrer dans'; (ὁ) θλαδίας, -ou 'eunuque, devenu tel par compression' < vb. θλάω 'meurtrir', 'froisser' (= a strivi), 'casser', 'briser'; vb. κόπτω, viit. κόψω 'frapper', 'battre'; 'couper', 'trancher'; (la pasiv) κόπτομαι 'être batu, frappé'; part. κεκομμένος 'frappé']. Traducerea din ms. 45 a lui Nicolae Milescu urmează îndeaproape versiunea grecească. În Vulgata: „*Non intrabit... amputatis testiculis et absciso veretro*” (*verētrum*, -i, 'membru viril'; în BJ: „*L'homme... à la verge coupée*”; germ., G. von Rad, Dt.: „*Nicht soll ein durch Zerquetschung Entmannter oder ein am Glied Verstummelter... eintreten*”; în B 1975: „*Scopitul și famenul*”). Cuvîntul *feteleu* cunoaște în textul ms. 4 389 (cca. 1665–1680) prima sa atestare scrisă. Vezi mai sus, p. 33, IV.1.1.1., *famen*.

2.2.27. a fierbe, în expr.: „*A fierbe cu lapte și cu miere*”, în loc de „*A curge cu...*”; este prezent în ms. 4 389: „*Țara cêia ce fiiarbe cu lapte și cu miiare*” (Dt., 27, 3; și în: 26, 9; 31, 20; în BB și în ms. 45: „*Cură*”). Expresia este calchiată din slavonește, vezi ST.L.NM., p. 38–39, IV.2.2.20.

2.2.28. fierbinteală 'febră', în ms. 45: „*Să te bați Domnul... cu fierbinteală*” (Dt., 28, 22; în BB: „*Înfierbenteală*”; în ms. 4 389: „*Arsură*”, iar pe margine, de altă mîină: „*Păliciune*”). În gr.: „*Καὶ πυρετῶ*” [(ὁ) πυρετός, -οῦ 1. 'chaleur ardente', 2. 'fièvre'; în Vulgata: „*Febri*”; în BJ: „*De fièvre*”; în germ.: „*Fieber*”; în B 1975: „*Linguare*”. Vezi mai jos, p. 65, IV.2.2.85., *păliciune*.

2.2.29. fluier 'fluierul piciorului'; 'pulpă', în ms. 4 389: „*Bată-te-va Domnul cu rană rea la genunchie și la fluiere, ca să nu te poș vindeca*” (Dt., 28, 35; în BB și în ms. 45: „*Peste pulpi*”). Vezi ST.L.LV., p. 37, IV.2.2.22.

2.2.30. flușturare, în sintagma: „*Flușturarea inimii*” 'nebulie', 'demență', 'zăpăceală', în ms. 4 389: „*Bată-te-va Domnul cu turbare și cu flușturarea inimii*” (Dt., 28, 28); în BB: „*Dezmeteciune*”; în ms. 45: „*Flutărăciune*”, iar pe margine, de altă mîină: „*Dezmătdăciune*”). Cf. vb. *a fluștura* 'a mișca din cap încoace și încolo'; *a flutura* 'a filfii'; 'a mișca din cap'. Vezi mai sus, p. 30–31, III.1.4.0.

2.2.31. flutărăciune, vezi cuvîntul precedent.

2.2.32. a se freca 'a se roade' (despre haine), 'a se strica', în ms. 45: „*Hainele tale nu s-au frecat*” (Dt., 8, 4; pe margine, de aceeași mîină: „*Ros*”; în BB: „*Nu s-au ros*”; în ms. 4 389: „*Nu se-au spart*”). Prima variantă din ms. 45, „*Nu s-au frecat*”, urmează îndeaproape versiunea grecească, în care există vb. κότετριβω = ὀποτριβω, viit. τρίπω 'frotter', 'user par le frottement' < vb. τρίβω 'a freca'. Vezi mai jos, p. 67, IV.2.2.119., *a se sparge*.

2.2.33. gemănare 'fiecare parte a copitei despicate, la rumegătoare', în BB: „*Tot dobitocul ce-i e copita spintecată și unghêște unghi de doao gemănări*” (Dt., 14, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Unghêște unghea în doaoă*”). În gr.: „*Δύο χηλῶν*” [(ἡ) χηλή, -ῆς 'pied forchu des animaux ruminants'].

2.2.34. golaș 'pui fără pene', în BB: „*Muma clocêște pre golași*” (Dt., 22, 6; în ms. 45: „*Maica...*”; în ms. 4 389: „*Pui*”).

2.2.35. gonit, -ă 'care s-a împerecheat (despre bovine)', în ms. 4 389: „*La latini: de va fi vită gonită sau negonită*”; explicația, adăugată pe margine, de aceeași mîină, se referă la următorul verset: „*De va fi necurat, adecă cu întinătură și vinovat sau curat, adecă fără vină și fără întinătură*” (Dt., 12, 15; „*La latini*”, adică în versiunea latinească a *Bibliiei*). Adj. *negonită* este atestat pentru prima dată în textul menționat al lui Daniil Panoneanul (cca. 1665–1680).

2.2.36. hulă 'meteahnă corporală', 'defect fizic', în expr. „*Hulă rea*” în BB: „*De va fi întru el prihană, șchiop au orb au toată hula rea*” (Dt., 15, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Sau fiecă vină rea*”). În gr.: „*Ἡ πῶς μῶμος πονηρός*” [(ὁ) μῶμος, -ου 'reproche', 'blâme'; 'mepriș', 'honte'; 'tache ou défaut qui prête à la critique'; adj. πονηρός, -ά, -όν 'mauvais', 'mêchant']. Influența textului grecesc asupra lui Nicolae Milescu este evidentă. Cu același sens, termenul *hulă* mai apare în BB: „*Oaia la carele iaste hulă întru dînsă*” [Dt., 17, 1; în ms. 45: „*Oaie la carele iaste întru însul hulă*”; se observă îndată erorile gramaticale din textul lui Nicolae Milescu, preluate și în BB; lipsa de acord a fost determinată de faptul că pentru «oaie» limba greacă are un substantiv de genul neutru: (τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton', 'brebis']. În Vulgata: „*Maculam*”; în BJ: „*Une tare ou un défaut*”; în germ.: „*Makel*”; în B 1975: „*Meteahnă*”. Menționăm faptul că

termenul *huld* este folosit în textele studiate și cu sensul cunoscut: 'oprobiu', 'bîrfire', 'calomnie', alături de vb. *a huli* 'a calomnia', 'a bîrfi' (< vsl. *chula, chuliti*). Vezi ST.L.LV., p. 26, IV.2.1.29.

2.2.37. *hulire*, în expr.: „*Lucru de hulire*” 'lucru abominabil, dezgustător, detestabil', în ms. 4 389: „*Nu băga lucru de hulire în casa ta...; și cu huld să-l hulești ca pre un blestemat*” (Dt., 7, 26; în BB: „*Scîrbă*”; în ms. 45: „*Urăciune*”). În gr.: (ὠ) βδέλυγμα, -ατος 'chose affreuse, dégoûtante', 'objet d'horreur', 'abomination' < vb. βδελύσσομαι 'sentir du dégoût ou l'horreur'; détester, 'exécrer', 'redouter'; în Vulgata: „*Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam*”; în BJ: „*Un chose abominable*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Bringe keinen Greul in dein Haus*”; în B 1975: „*Urăciune idolească*”.

2.2.38. *iarbă*, în sintagma: „*Iarbă pucioasă*” 'sulf', în BB: „*Le-au trimis... iarbă pucioasă și sare arsă*” (Dt., 29, 23; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Piatră pucioasă și sare*”). În gr.: (ὄ) θείον, -ου 'soufre'; în Vulgata: „*Sulphure et salis*”; în BJ: „*Soufre, sel*”; în germ., G. von Rad, Dt., vers. 22: „*Schwefel und Salz*”; în B 1975: „*Pucioasă*”. Pentru sintagmele: „*Iarbă pucioasă*”, „*Piatră pucioasă*”, vezi ST.L.FAC., p. 101, IV.2.3.123.; IV.2.3.124., *pușcărie*; vezi și V. Arvinte, *Expr. iarbă de pușcă*, în AUI (Serie nouă), Sect. III, c., *Lingvistică*, Tom XXXIII, 1987, p. 67–70.

2.2.39. *a ierta* 'a elibera din sclavie', 'a slobozi' (< lat. *liberto, -are*), în ms. 4 389: „[Să o] *ierți*” (Dt., 21, 14; cuvîntul „*Ierți*” este adăugat pe margine, de aceeași mîna, ca sinonim al vb. „*Laș*”, din contextul: „*Să o laș să fie slobodă*”; în BB: „*O vei trimite slobodă*”; în ms. 45: „*O vei trimite slobod prea ea*”. Vezi ST.L.LV., p. 37, IV.2.2.27.

2.2.40. *iertăciune* 'eliberare din sclavie', 'slobozire', în ms. 4 389: „*Iar al șaptelea an să faci iertăciune*” (Dt., 15, 1; în BB și în ms. 45: „*Slobozire*”). Vezi cuvîntul precedent.

2.2.41. *ispită* 'cercetare', 'anchetă', 'examinare'; 'punere la încercare, la probă' (postverbal de la *a ispiti*, sau din sl. *ispytŭ* 'cercetare'), în BB: „*Ispitile cèle mari carele au văzut ochii tăi*” (Dt., 29, 3; în ms. 4 389: „*Ispiturile*”; în ms. 45: „*Cercetările*”). În gr.: „Τὸς πειρασμοὺς τοὺς μεγάλους” [(ὠ) πείρασμα, -ατος 1. 'épreuve', 2. 'tentation' < vb. πείρω, viit. -ασω 'tenter', 'essayer']

2.2.42. *a ispiti* 'a cerceta', 'a ancheta', 'a examina', în ms. 4 389: „*Și să-i ispitescă judecătorii*” (Dt., 19, 18; în BB și în ms. 45: „*Voi cerceta*”). În gr.: „Καὶ ἐξετάσωσιν οἱ κριταὶ” [vb. ἐξετάζω, viit. -άσω 'rechercher', 'examiner']

2.2.43. *izbîndă* 'pedeapsă', în expr. „*A da izbîndă*” 'a pedepsi', în ms. 4 389: „*Voiu da izbîndă vrăjmașilor*” (Dt., 32, 41; în BB: „*Voiu răsplăti caznă vrăjmașilor*”; în ms. 45: „*Voi răsplăti județul neprietenilor*”.

2.2.44. *a izbîndi*, în expresiile: „*A izbîndi pentru dînsul (insu)*”; „*A izbîndi de la dînsul*” 'a cere socoteală cuiva'; 'a se răzbuna', în BB: „*Eu voiu izbîndi dentru dînsul*” (Dt., 18, 19; în ms. 45: „...*insu*”; în ms. 4 389: „*Voiu izbîndi de la dînsul*”). În gr.: „Ἐγὼ ἐκδικήσω ἔξ αὐτοῦ” (vezi cuvîntul următor); în BJ: „*C'est moi même qui en demanderai compte à cet homme*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Von dem werde ich Rechenschaft fordern*”; în Vulgata: „*Ego ultor existam*”; în B 1975: „*Aceluia îi voi cere socoteală*”. Vezi ST.L.FAC., p. 98, IV.2.3.50.; ST.L.LV., p. 26–27, IV.2.1.32.

2.2.45. *izbîndire* 'răzbunare' (< vb. *a izbîndi* < vsl. *izbyti*, viitorul vb. *iz-bōdō* 'a fi deasupra', 'a supraviețui'), în BB: „*Întru ziua izbîndirii*” (Dt., 32, 35; în ms. 4 389: „*În ziua izbîndirei*”; în ms. 45: „*Întru dzua răsplătirii*”). În gr.: „(Ἡ) ἡμέρα ἐκδικήσεως” [(ἦ) ἐκδικησις, -εως 1. 'poursuite en justice', 2. 'punition', 3. 'vengeance'; vb. ἐκδικέω, -ῶ, viit. -ήσω 'réclamer en justice'; 'poursuivre', 'venger', 'punir', adj. ἐκδικος, -ος, -ὄν 'qui poursuit en justice'; 'qui venge', 'qui punit'; în Vulgata: „*Mea est ultio*” (*ultio, -onis* 'răzbunare'); BJ: „*La vengeance*”; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Auf den Tag der Rache und Heimzahlung*”; în B 1975: „*Răzbunare*”. Vezi ST.L.FAC., p. 98, IV.2.3.51.

2.2.46. *a se îmbuiba* 'a se îndopa cu mîncare, cu bunătăți', în ms. 4 389: „*Deaca vor mănca și se vor sătura și se vor îmbuiba, se vor întoarce cătră dumnezei streini*” (Dt., 31, 20; în BB: „*Săturîndu-se se vor împlăa*”; în ms. 45: „*Săturîndu-să să vor împlăa*”). Întrucît ms. 4 389 este datat cca. 1665–1680, s-ar putea ca în acest text să se găsească prima atestare a termenului *a se îmbuiba* (cu etimologie necunoscută). Atestarea este puțin mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1679, DOS.LIT.

2.2.47. *împărat* (< lat. *imperator*) cunoaște o utilizare foarte mare în toate variantele vechi românești ale textului biblic. Sensurile sînt: 1. 'Kaiser'; 'empe-reur', 2. 'König, 'roi'; 'crai', 'rege', 3. 'șef de trib', 'căpetenie a unei seminții puțin numeroase, pe un teritoriu restrîns'. Ultimul sens este atestat în sute de cazuri în cele cinci cărți atribuite lui Moisi, în toate cele trei versiuni de care ne ocupăm în studiile lingvistice aferente volumelor I–V, din ediția de față. Spre exemplificare, vom menționa cazul unui personaj numit *Og*, care a fost stăpînitorul unui ținut mai mic la est de Iordan, la nord de Galaad, la nord de râul Iarmuk. Acest teritoriu era numit *Vasan (Basan)* și avea drept capitală localitatea Aștaroth. Personajul în cauză este numit în BB „*Og, împăratul Vasanului*” (Dt., 1, 4; tot așa și în ms. 45 și în ms. 4 389). În Vulgata: „*Rex*” („*Regem*”); în germ., G. von Rad, Dt.: „*Den König von Basan*”; G. Braulik, Dt.: „*Den König des Baschan*”; în BJ: „*Roi*”; în B 1975: „*Regele Vasanului*”; în slavonă: „*Ora, царъ Васаньска*” [bg. *car* 'Titel der Bulgaren-

herrschen seit Simeon (917)'; 'Herrscher', 'König', 'Sultan', 'Kaiser' < *čēsari, cu descendenți în numeroase limbi slave, < got. *Káisar* 'Kaiser' < lat. *Caesar* (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 127; M. Vasmer, *REW*, III, p. 283)]. Folosirea în româna veche a denumirii *împărat* pentru un stăpînitor al unui popor mic și al unui teritoriu restrîns se poate explica prin influența sl. *car*, care avea, alături de sensurile 'empereur' și 'roi', și de acela de 'stăpînitor sau șef local', precum și prin calchierea gr. (ὁ) βασιλεύς, -έως, care, de asemenea, însemna 1. 'roi', 2. 'empereur', 3. 'prince ou chef'; 1. 'König (der Perserkönig)', 2. 'Fürst', 3. 'Herrscher' (vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 222-3). Este foarte probabil că Nicolae Milescu, traducătorul textului din ms. 45, a avut în vedere ultimul sens al cuvîntului grecesc, pe care l-a transferat asupra rom. *împărat*. Din ms. 45, cuvîntul *împărat*, cu acest sens special, a fost preluat atît în BB, cît și în ms. 4 389. Vezi mai jos, p. 64, IV.2.2.82., *pat*.

2.2.48. a se împoņcișa 'a se împotrivi', 'a se opune'; 'a nu respecta poruncile divine' (< adv. *poņciș* 'pieziș', 'strîmb'), în ms. 4 389: „Voi v-aș împoņcișat cuvintelor Domnului” (Dt., 9, 23; în BB și în ms. 45: „Aș călcat cuvîntul”). Vezi ST.LEX., p. 49, IV.2.2.44.; ST.L.NM., p. 40, IV.2.2.32.

2.2.49. împreunare, în expr.: „Den împreunările lunilor” 'durata de timp dintre două luni noi consecutive', în ms. 45: „După ceasul roadelor întoarcerilor soarelui și den împreunările lunilor” (Dt., 33, 14; în BB: „De-npreunările lunilor”; în ms. 4 389, ca în BB). În gr.: „Ἀπὸ συνόδων μηνῶν” [(ὁ) μήν, gen. μηνός 'mois'; (ἡ) σύνοδος, -ου 'réunion', 'assemblée']; în Vulgata: „De pomis fructum solis ac lunae”; în BJ: „Ce qui pousse à chaque lunaison”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Mit den Besten des Ertrags der Sonne und mit dem Besten, was die Monate abwerfen”; G. Braulik, Dt.: „Mit Köstlichem aus den Erzeugnissen der Sonne, mit Köstlichem aus dem, was jeden Monat priest”; în B 1975: „Roade care odrălesc în fiecare lună”. Vezi mai sus, p. 43, IV.2.1.17., *ceas*.

2.2.50. a încăpăstra 'a pune căpăstru', 'a lega gura unui animal cu căpăstrul' (< *căpăstru* < lat. *capistrum*), în ms. 45: „Să nu încăpestrezi boul care trieră” (Dt., 25, 4; pe margine, de altă mîna: „Să nu legi gura”; în BB: „Să nu legi gura boului care trieră”; în ms. 4 389: „Cînd vei triera, să nu legi gura boului”). În gr.: „Ὁὐ φημάσεις βόων ἄλωοντα” [vb. φημάω, viit. -ώσω 'musele', 'brider' [= a pune botniță; a pune frîu (unui cal)]; (ὁ) βούς, gen. βούς 'boeuf'; vb. ἀλόωω 'broyer' ou 'battre le grain']; în Vulgata: „Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Du sollst einem Ochsen, wenn er drischt, das Maul nicht zubinden”; în BJ: „Tu ne museleras pas le bœuf quand il foule le grain”; în B 1975: „Să nu legi gura boului care trieră”. Forma cu silaba -pe-, în loc de -pă- (*încăpestră*), din ms. 45, a rezultat prin acțiunea

„legii” velarizării prin labiale. Vezi mai sus, p. 7, I.3.5.1.

2.2.51. înfierbenteală, vezi mai sus, p. 59, IV.2.2.28.

2.2.52. întinătură 'împerechere' (despre animale) (< *tină* 'noro', 'glod', vb. *a întina*), în ms. 4 389: „De va fi necurat, adecă cu întinătură, și vinovat, sau curat, adecă fără vină și fără întinătură, depreună să mândănci” (Dt., 12, 15; pe margine: „La latini: De va fi vita gonită sau negonită”; în BB și în ms. 45: „Cel necurat întru tine și cel curat”). Vezi mai sus, p. 59, IV.2.2.35.

2.2.53. întristăciune 'desperare', 'supărare mare', 'necaz', în ms. 4 389: „Toate cuvintele acēstea te vor ajunge în zilele cēle de apoi întru întristăciunile tale” (Dt., 4, 30; în ms. 45 și în BB: „La zilele cēle de apoi”). În gr.: „Τὸν θλιμμὸν ἱμῶν” [(ὁ) θλιμμός, -οῦ = (ἡ) θλίψις, -εως 1. 'l' action de presser, de comprimer', 2. fig. 'oppression', 'vexation'; 'affliction', 'chagrin'; în germ., G. von Rad, Dt.: „Wenn dich in deiner Not am Ende der Tage alles trifft”; în Vulgata: „Tota tribulatione animae tuae”; în BJ: „Dans ta détresse”; în B 1975: „La necaz”. Termenul *întristăciune* reapare în ms. 4 389: „Au auzit Domnul... ostenințele noastre și întristăciunile noastre” (Dt., 26, 7; în ms. 45 și în BB: „Osteneala... și chinuirea”).

2.2.54. învăierat, -ă (Și: „învoierat, -ă”) 'mîhnit'; 'speriat', 'înspăimîntat', 'care tremură de frică', în expr.: „Inimă învoierată”, în ms. 45: „Și-ți va da Domnul acolă inimă învoierată și ochi lipsindu și suflet topitor” (Dt., 28, 65; în BB: „Inimă măhniată și ochi lipsind și suflet topit”). În gr.: „Καρδίαν ἄθυμουσαν” [vb. ἀθυμέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être abattu, découragé' < adj. ἀθυμός, -ός, -όν 'découragé' < ἀ- priv. + θυμός 'mouvement d'âme'; 'passion', 'courage']; în Vulgata: „Cor pavidum”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Ein zitterndes Herz”; în BJ: „Un cœur tremblant”; în B 1975: „Inimă tremurătoare”. Pentru aspectul fonetic al cuvîntului în discuție, vezi mai sus, p. 2, I.2.1.2.

2.2.55. învăluială 'supărare', 'necaz' (< vb. *a învălui* 'a chinui', 'a strîmtoara', 'a stînjeni', în ms. 45: „Învăluialele” (Dt., 7, 19; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mîna, ca sinonim al termenului „Dodăialele”, din contextul: „Dodăialele cēle mari carele au vădzut ochii tăi”; în BB: „Bântuialele”; în ms. 4 389: „Nevoile”).

2.2.56. judecată, vezi cuvîntul următor.

2.2.57. județ (Și: *giudeț*) 1. 'obicei', 'tradiție', 'datină', în ms. 45: „Mie mi-au porîncit Domnul... să vă învăț pre voi dreptăți și giudețe” (Dt., 4, 14; în BB și în ms. 4 389: „Judecăți”). În gr.: „Δικαιώματα καὶ κρίσεις” [(τὸ) δικαίωμα, -ατος 'acte de justice', 'principe reconnu juste'; 'commandement de Dieu'; (ἡ) κρίσις, -εως 'jougement', 'sentence']; în Vulgata: „Judicia”; în BJ: „Les coutumes”; în germ., G. von Rad, Dt.: „Die Satzungen und Rechte”; B 1975: „Legile”. Acest sens apare și în Dt., 26, 16, din ms. 45.

2. 'statutul juridic al unei persoane'; 'drepturile ce i se cuvin cuiva', în ms. 45: „*Acesta-i giudeful preușilor cèle de la nărodu*“ (Dt., 18, 3; în BB: „*Judecata preoșilor*“; în ms. 4 389: „*Judecata preoșească*“). În gr.: „Καὶ αὐτῆ ἡ κρίσις τῶν ἱερέων τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ“; în Vulgata: „*Hoc erit iudicium sacerdotum a populo*“ [iudicium 1. 'acțiune judiciară', 'proces', 2. 'curte de judecată', 'judecătorie', 3. 'hotărîre, decizie (a unei autorități)'; 'judecată', 'păreră'; '(putere de) judecată', 'minte (ascuțită)']; în BJ: „*Les droits des prêtres*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Der Rechtsanspruch der Priester an das Volk*“; în B 1975: „*Ce să se dea preoșilor de la popor*“.

2. 'judecată', 'actul juridic', 'proces', în ms. 45: „*De va slăbi la tine cuvântu la giudefu... întru giudeful giudefului*“ (Dt., 17, 8; în BB: „*Întru mijlocul judecății judecății*“; în ms. 4 389: „*Între o judecată și între altă judecată*“). În gr.: „Καὶ ἀνὰ μέσον κρίσις κρίσεως“; în Vulgata: „*Inter... causam et causam*“; în BJ: „*Contestation et voie de fait*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Zwischen... Rechtsanspruch und Rechtsanspruch*“; în B 1975: „*Între judecată și judecată*“. În același verset din ms. 45 (Dt., 17, 8), apare expresia „*Cuvinte de giudef*“, care are sensul 'litigii' (în BB și în ms. 4 389: „*Cuvinte de judecată*“); este o transpunere fidelă a sintagmei gr.: „*Ῥήματα κρίσεως*“.

4. 'sentință judecătorească', în ms. 45: „*Giudecători ...carele vor spune giudeful ție*“ (Dt., 17, 9; și în vers. 11; în BB: „*Judecată*“; în ms. 4 389: „*Vor răspunde ție judecata*“). În gr.: „*Τὴν κρίσιν*“; în Vulgata: „*Qui indicabunt tibi iudicii veritatem*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Sie werden dir dann die Entscheidung der Gerichtssache verkünden*“, în BJ: „*Ils te feront connaître la sentence*“; în B 1975: „*Ei îți vor spune cum să judeci*“.

5. 'judecător', în ms. 45: „*Să nu asculte ... giudefului*“ (Dt., 17, 12; în BB și în ms. 4 389: „*Pre judecătorului*“). Vezi ST.L.FAC., p. 99, IV.2.3.78.; ST.L.EX., p. 30, IV.1.1.15.; p. 43, IV.2.1.43; p. 44, IV.2.1.44.; ST.L.LV., p. 39, IV.2.2.38.; ST.L.NM., p. 32, IV.2.1.40.

2.2.58. lipitoare 'o pasăre de noapte (*Caprimulgus europaeus*) care seamănă cu rîndunica, dar este mai mare; ziua stă lipită de o creangă în copac, să nu fie văzută și vînată' (DA, s.v.), în BB: „*Și hăreți, și păun, și lipitoarea*“ (Dt., 14, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În H. Tiktin², DRG, s.v., cuvîntul echivalent german este *Kurzfangsperber* (*Astur brevipes*). În gr.: „(O) νυκτικόραξ, -ακος“ 'espèce de hibou', cuvînt cu cuvînt: 'corbeau de nuit', poate: 'la hulitte', 'oiseau rapace nocturne, commun dans les bois, atteignant 70 cm de long.; nom vulgaire; chat-huant'; în Vulgata: „*Nycticoracem*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Cormoran*“; G. Braulik: „*Fischeule*“; în BJ: „*Le cormoran*“; în B 1975: „*Corbul de mare*“.

2.2.59. a lipsi 'a lua', 'a-și însuși', 'a reține salariul cuiva', 'a face să nu (mai) fie ceva', în BB: „*Să nu lipsești simbria săracului și lipsitului*“ (Dt., 24, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu oprești simbria săracului și a cerșătoriului*“). În gr.: „*Ὅτι ἀποστρέψεις μισθὸν πένιτος καὶ ἐνδεοῦς*“ [vb. ἀποστρέω, -ῶ, viit. -ῶσω 'priver', 'frustrer', 'manquer'; (ὀ) μισθός, -οῦ 'salaire', 'solde'; (ὀ) πένιτος, -ιτος 'pauvre'; adj. ἐνδεής, -ής, -ές 'qui a besoin'; 'qui est dans la pénurie'].

2.2.60. a lovi, în expr.: „*A lovi război*“, 'a se război', în BB: „*Să nu loviți la dinșii războiu*“; în ms. 45: „*...cu înșii*“; în ms. 4 389: „*Nice faceți cu dînșii războiu*“).

2.2.61. meșteșug, în sintagma: „*Meșteșug rău*“, 'deprindere rea' 'perversitate', 'faptă rea', în BB: „*Cèle rèle meșteșuguri ale tale*“ (Dt., 28, 20; în ms. 45: „*Deprinderi*“; în ms. 4 389: „*Faptele tale cèle rèle*“). În Vulgata: „*Propter ad inventiones tuas pessimas*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Wegen der Bosheit deiner Taten*“; în BJ: „*La perversité de tes actions*“; în B 1975: „*Faptele tale rele*“.

2.2.62. miel, în BB: „*Să nu fierbi miel cu laptele maicii lui*“ (Dt., 14, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iedul*“). În gr.: „*Ἄρνᾱ*“ (acc.) < ἄρως 'agneau' (= ἄρνός 'id.'). În alte versiuni, în loc de miel, apare denumirea pentru «ied», ca în ms. 4 389. Astfel, în Vulgata: „*Haedum*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Das Böckchen*“; în BJ: „*Un chevreau*“; în B 1975: „*Iedul*“.

2.2.63. mijloc 'partea de mijloc, de deasupra rinichilor, a corpului', 'șale' (la om și animale), în BB: „*Bate mijlocul vrăjmașilor lui*“ (Dt., 33, 11); în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Bate mijloacele*“). În gr.: „*Πάταξον ὀσφῆν*“ [vb. πατάσσω, viit. -ᾶξω 'battre', 'frapper'; (ῆ) ὀσφής, -ῶς 'hanche'; adesea: 'les reins', 'le flanc', 'partie du corps au-dessus des hanches']; în Vulgata: „*Percute dorsa inimicorum eius*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Zerschlage die Lenden*“; în BJ: „*Brise les reins de ses adversaires*“; în B 1975: „*Lovește coapsele*“.

2.2.64. minunat, -ă 'de temut'. 'înfricoșător', 'redutabil', în BB: „*Să vă temeți de numele cel cinstit și minunatul acesta*“ (Dt., 28, 58; în ms. 45: „*Numele... cestu minunatu acesta*“; în ms. 4 389: „*Minunat*“). În gr.: „*Τὸ ὄνομα τὸ ἐντιμιον καὶ τὸ θαυμαστόν*“ [adj. ἐντιμος, -ος, -ov 'estimé', 'consideré'; adj. θαυμαστός, -ή, -όν 1. 'étonnant', 2. 'admirable', 3. 'étrange', 4. 'absurde', 5. 'incroyable']; în Vulgata: „*Nomen eius gloriosum et terribile*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Diesen glorreichen und furchtbarer Namen*“; în BJ: „*Redoutable*“; în B 1975: „*Înfricoșător*“. Un alt exemplu în BB: „*Rane mari și minunate*“ (Dt., 28, 59; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.2.65. mirare 'teroare', 'frică mare', în ms. 4389: „*În mirare mare și în sêmne și în minuni*“ (Dt., 26, 8; în BB și în ms. 45: „*Cu vederi mari*“). În gr.: „*Ev*

ὄραμασι μεγάλοις“ [(τὸ) ὄραμα, -ατος 1. 'vision', 2. 'spectacle'; 'tout ce que l'on voit' < vb. ὄρω, viit. ὄρωμαι 'voir']; în Vulgata: „In ingenti pavore“; în BJ: „Par une grande terreur“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Mit großen Schrecknissen, Zeichen und Wundern“; în B 1975: „Cu înfricoșare mare“. Vezi mai sus, p. 56, IV.2.1.103, vedere.

2.2.66. mișelie 'lepră', în ms. 4 389: „Să te păzești tu însuși de semnul mișeliei“ (Dt., 24, 8; în BB și în ms. 45: „Pipăirea stricăciunii“. Vezi ST.L.LV., p. 17, IV.1.1.22. Pentru pipăire, vezi ST.L.LV., p. 31, IV.2.1.80. Vezi mai sus, p. 33, IV.1.1.6., mișel; IV.1.1.7., mișelie.

2.2.67. mîncărimie 'inflamație pe piele'; 'rie', 'rapăn', în BB: „Să te bată Domnul... cu rîie sălbatecă și mîncărimie“ (Dt., 28, 27). În gr.: „Κνήφη“ [(ῆ) κνήφη, -ης 'démangeaison', 'picotement']. Vezi mai sus, p. 35, IV.1.3.18, gunoște.

2.2.68. a se mîngîia 'a consola pe cineva', 'a încuraja', 'a se milostivi asupra cuiva', în ms. 45: „Domnul... pre robii lui să va mîngăia“ (Dt., 32, 36; în BB: „Să va îmblîzi“; în ms. 4 389: „De robii săi va fi rugat“). În gr.: „Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται“ [vb. παρακαλέω, -ῶ, viit. -καλέσω 1. 'demander', 'faire venir', 'appeler', 2. 'appeler à son secours', 3. 'encourager', 4. (eccl.) 'consoler']; în Vulgata: „In servis suis miserabitur“; în BJ: „Il va prendre en pitié ses serviteurs“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Seiner Knechte sich erbarmen“; în B 1975: „Se va milostivi asupra robilor săi“.

2.2.69. mînie 'venin (de șarpe, de viperă, de balaur)', 'otravă', în BB: „Măniia bălaurilor... și măniia aspidelor nevindecată“ (Dt., 32, 33; în ms. 45: „Mănie a bălaurilor... mânia aspidilor“; în ms. 4 389: „Mănie a bălaurului... și măniia cea fără de leac a aspidelor“). În gr.: „Θυμός δρακόντων... καὶ θυμός ἀσπίδων ἀνίατος“ [(ὁ) θυμός, -οῦ 'colère']. Vezi mai sus, p. 51, IV.2.1.68, nevindecat, -ă.

2.2.70. a mîntui, în expr.: „A mîntui ochiul pe cineva' 'a cruța', 'a avea înțelegere pentru cineva', în BB: „Să nu mîntuiască ochiul tău pre ele“ [= popoarele cucerite de evrei] (Dt., 7, 16; în ms. 45: „Să nu se vîghe [în text, eronat: „Vêge“] ochiul tău pre ele“; în ms. 4 389: „Să nu cruțeze ochii tăi“). În gr.: „Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός σου ἐπ' αὐτοῖς“ [vb. φείδομαι 'épargner', 'ménager', 'ne pas donner', 's'abstenir de', 'refuser', 'pardonner']; în Vulgata: „Non parceris eis oculus tuus“ (parcō, -ere, peperci, parsum 'a face economii', 'a cruța', 'a avea grijă de'); în BJ: „Ton œil sera sans pitié“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Du darfst sie nicht mitleidigen Blickes schonen“. Vezi mai sus, p. 44, IV.2.1.22.; vezi mai jos, p. 68, IV.2.2.134., a (se) veghea.

2.2.71. moarte 'ciumă', 'peastă', în BB: „Să lipească Domnul la tine moartea“ (Dt., 28, 21; în ms. 45, la fel, dar: „Să lipască“; în ms. 4 389: „Apropia-va Domnul moartea de tine“). În gr.: „Τὸν θάνατον“ [(ὁ) θάνατος,

-ov 'mort']; în Vulgata: „Pestilentiam“; în BJ: „La peste“; în germ.: „Die Pest“; în B 1975: „Ciumă“. Vezi mai sus, p. 49, IV.2.1.57, a lipi.

2.2.72. moșie 'proprietate', 'moștenire', în ms. 4 389: „Să-ți dea țările lor moșie ție“ (Dt., 4, 38; în BB: „Moștenire“; în ms. 45: „Moștenire“).

2.2.73. moștean 'proprietar de pămînt', 'stăpîn de pămînt', în ms. 4 389: „Vă va face Domnul... moșteani“ (Dt., 12, 10; în BB: „Domnul... va moșteni voao“; în ms. 45: „Va moșteni voao“).

2.2.74. a moșteni 'a da cuiva pămînt în stăpînire'; 'a stăpîni pămînt', în BB: „Veți lăcui pre pămîntul carele Domnul... va moșteni voao“ (Dt., 12, 10; la fel în ms. 45); vezi cuvîntul precedent. În BB: „Pămîntul carele vei intra acolo să-l moștinești“ (Dt., 7, 1; în ms. 45: „Să-l moștenești“).

2.2.75. a moștina (formă caracteristică pentru ms. 4 389) 1. 'a împărți pămîntul prin tragere la sorți', în ms. 4 389: „Acela o va moștina [țara] lui Israil“ (Dt., 1, 38; în BB: „Va împărți... cu sorțu“; în ms. 45: „Va împărți... cu sorți“). 2. 'a lua în stăpînire, în proprietate veșnică, pămîntul sau țara făgăduinței', în ms. 4 389: „În țara în carea veți merge și o veți moștina“ (Dt., 4, 5; în BB: „Să moșteniți“; în ms. 45: „Să moșteniți“); Alte exemple din ms. 4 389: „Veți moștina“ (Dt., 11, 31; 31, 13); „Să moștineze“ (Dt., 10, 11).

2.2.76. moștinare (formă caracteristică pentru ms. 4 389), în expr.: „Întru moștinare“ 'ca proprietate veșnică (despre pămînt)', 'ca moștenire', în ms. 4 389: „Muntele Seirului l-am dat întru moștinare feciorilor lui Isav“ (Dt., 2, 5; în BB: „Cu sorți am dat... muntele lui Siir“; în ms. 45: „Cu sorțu“). Sintagma „Întru moștinare“ mai apare în ms. 4 389, Dt., 2, 9; 5, 31; 11, 31; 12, 1; 15, 4; 17, 14; 19, 2; 21, 23; 25, 15; 27, 2; 28, 8. Substantivul moștinare 'sorț' mai apare în ms. 4 389 în exemple ca: „Că Domnul însuș este moștinarea lor“ (Dt., 18, 2; în BB și în ms. 45: „Sorțu“); „Moștinarea feciorilor lui Iacov“ (Dt., 33, 4; în BB: „Moștenirea“; în ms. 45: „Moștenirea“). Vezi ST.L.EX., p. 48, IV.2.2.32.; ST.L.LV., p. 39, IV.2.2.49.

2.2.77. a (se) moșteni (variantă fonetică și gramaticală caracteristică pentru ms. 45) 'a lua în stăpînire țara sau pămîntul făgăduinței', 'a se așeza (sau stabili) pe acest pămînt', în ms. 45: „Pămîntul lui încêpe a-l moșteni“ (Dt., 2, 24; în BB și în ms. 4 389: „A moșteni“). Alte exemple din ms. 45: „A moșteni“ (Dt., 2, 31; în BB: „A moșteni“; în ms. 4 389: „A moștina“); „Moștenești“ (Dt., 18, 14; în BB: „Moștenești“); „Moșteniți!“ (Dt., 1, 8; 4, 22; 9, 23); „Au moștenit“ (Dt., 2, 22; în BB: „Au moștenit“; în ms. 4 389: „Se-au prins de lăcuință în locul lor“); „Te-ai moștenit“ (Dt., 19, 14; în BB: „Te-ai moștenit“; în ms. 4 389: „Te-ai sălăsluit“); „Vei moșteni“ (Dt., 19, 1, 31, 3, 7); „Să moștenești“ (Dt., 5, 6; 9, 1; 11, 29; 23, 20; 25, 19; 26, 1; 30, 16); „Să moșteniți“ (Dt., 4, 1, 5, 14; 8, 1; 11, 8, 8, 10, 11; 28, 63; 30, 18, 32, 47); „Să moștenească“ (Dt., 10, 11; 20, 16). Vezi ST.L.FAC., p. 99, IV.2.3.99.

2.2.78. *moștnenire* 'proprietate', 'stăpânire asupra pământului făgăduinței', în ms. 45 (Dt., 14, 29; în BB: „*Sorfu*“; în ms. 4 389: „*Soartă*“); „*Moștnenirea*“, în ms. 45 (Dt., 3, 20; 9, 25; 12, 9); „*Moștnenirei*“, în ms. 45 (Dt., 2, 12); „*Moștnenirii*“, în ms. 45 (Dt., 32, 9); „*Moștneniirea*“, în ms. 45 (Dt., 19, 14). Vezi ST.L.EX., p. 48, IV.2.2.33; ST.L.LV., p. 39, IV.2.2.49; ST.L.NM., p. 19, III.1.11.0.

2.2.79. *mușchi* (sens neclar; probabil 'grăsimă'), în BB: „*Cu seul mușchilor grăului*“ (Dt., 32, 14; în ms. 45: „*Cu săul a mușchilor grăului*“; în ms. 4 389: „*Grăsiemea grăului*“). În gr.: „Μετ'στέατος νεφρών ποροῦ“ [(τὸ) στέαρ, gen. στέατος 'graisse compacte', 'suif'; 'lard'; (ὁ) νεφρός, -ὄν 'les reins']; în Vulgata: „*Cum medulla tritici*“; în BJ: „*Avec la graisse des grains du froment*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Samt dem Nierenfett des Weizens*“; G. Braulik: „*Dazu Feinmehl aus Weizen*“; în B 1975: „*Cu grău gras*“.

2.2.79. *ovreiaste*, adv. 'evreiește', 'în limba ebraică', în ms. 4 389: „*Ovreiaste haddebarim*“ (Dt., titlul cărții a V-a a *Pentateuhului*). Numele ebraic în Vulgata este *Helleaddabarim* (= *elle haddebarim* < ebr. *d'ebārim* 'cuvinte'. Denumirea cărții este dată după primul cuvânt substantiv de la începutul textului; în ms. 4 389, vers. 1: „*Acēstea sânt cuvintele care grăi Moisei*“). Vezi ST.L.EX., p. 36–37, IV.1.5.25, *ovreu*.

2.2.80. *pat*, în sintagma: „*Pat de fier*“, probabil 'sarcofag', în BB: „*Iată patul lui* [= Og, regele Vasanului], *pat de hier... de 9 coți lungimea lui și de 4 coți lățimea lui*“ (Dt., 3, 11; în ms. 45: „*Pat de fier*“; în ms. 4 389, ca în ms. 45; aici, pe margine sînt adăugate, de aceeași mîină, cuvintele: „*Patul uriașului*“). În gr.: „Ἰδοὺ ἡ κλίνη αὐτοῦ, κλίνη σιδερέα“ [(ἡ) κλίνη, -ῆς 'lit'; (ὁ) σίδηρος, -ου 'fer']; în Vulgata: „*Lectus eius ferreus*“; în BJ: „*Le lit de fer*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Ein Sarg aus Eisen*“; G. Braulik, Dt.: „*Sein Bett was aus Eisen*“; în B 1975: „*Iată patul lui, pat de fier*“. Personajul numit *Og* (ebr. *Ōg*) a fost regele amorit al Basanului (Vasanului), din rasa uriașilor, care erau urmașii lui *Rafaim*. Patul lui *Og* era din bazalt negru. Se crede că era un sarcofag (vezi *DICT. BIBLIC*, p. 937, sub *Og*). Vezi mai sus, p. 60–61, 2.2.47., *împărat*.

2.2.81. *pădure* 'dumbravă sfîntă, consacrată unei divinități păgîne', în BB: „*Pădurile lor să le tăiați*“ (Dt., 7, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Branșițele*“). În gr.: „Τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόμυετ'“ [(τὸ) ἄλσος, -εως, -ους 'bois sacré'; prin ext: 'bocage' sau 'bois en général']; în Vulgata: „*Lucosque succidite*“ (*lucus*, -i 'crîng', 'dumbravă consacrată unei divinități'); în germ., G. von Rad, Dt.: „*Ihre Kultpfähle umhauen*“; în B 1975: „*Dumbrăvile*“. Vezi mai sus, p. 34, IV.1.3.4., *braniște*; p. 35, IV.1.3.13., *crîng*; p. 37, IV.1.3.36., *readiu*.

2.2.82. *păgînatate* 1. 'împietate', 'necredință' (în Dumnezeul evreilor), în BB: „*Pentru păgîndtatea limbilor acestora, Domnul va surpa pre ei de cătră fașa sa*“ (Dt., 9, 4; în vers. 5: „*Pentru păgîndtatea și fărâdelēgea limbilor acēstora*“; în ms. 45 și în

ms. 4 389: „*Păgîndtatea*“). În gr.: „Τὴν ἀσεβειαν πῶν ἐθνῶν τουαῶν“ [(ἡ) ἀσεβεια, -ας 'impiețé'; adj. ἀσεβής, -ής, -ές 'impie', 'criminal', 'coupable' < ἀ-priv. + vb. σέβω 'vénérer', 'honorer d'un culte religieux']; în Vulgata: „*Propter impietates suas*“; în BJ: „*En raison de leur perversité*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Wegen der Schuld dieser Völker*“; în B 1975: „*Pentru necredincioșia popoarelor acestora*“.

2. 'recalcitrantă', 'călcare a obligațiilor asumate', 'neascultare', 'nesupunere', 'rebeliune', în BB: „*Iară de va sta mărturie nedireaptă asupra omului zicînd asupra lui păgînatate*“ (Dt., 19, 16; în ms. 45: „*Păgîndtate*“; în ms. 4 389: „*Năpaste*“). În gr.: „Ἐὰν δὲ μάρτυς... καταλέγων αὐτοῦ ἀσεβειαν“; în Vulgata: „*Accusans eum praevaricationis*“; în BJ: „*Rébellion*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Widerspenstigkeit*“ (= nesupunere, recalcitrantă); G. Braulik, Dt.: „*Anstiftung zum Aufruhr*“ (= instigare la revoltă); B 1975: „*Nelegiuire*“.

3. 'cutezanță', 'aroganță', 'trufie', 'înfumurare', 'îngîmfare', în BB: „*Întru păgîndtate au grăit prorocul acela, să nu vă jîneț de dănsul*“ (Dt., 18, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Păgîndtate*“). În gr.: „Ἐν ἀσεβεία ἐλάλησεν ὁ προφήτης ἐκεῖνος“; în Vulgata: „*Per tumorem animi sui propheta confinxit*“ (*tumor*, -oris 'îngîmfare', 'trufie'); în BJ: „*Le prophète a parlé avec présomption*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*In Vermessenheit hat es der Prophet geredet*“ (*Vermessenheit* 'cutezanță', 'îndrăzneală', 'obraznicie', 'aroganță', 'temeritate', 'semeție'); în B 1975: „*Din îndrăzneala lui*“.

4. 'vină', 'delict', 'vinovăție', în BB: „*După păgîndtatea lui... vor bate pre el*“ (Dt., 25, 3; în ms. 45: „*Păgîndtatea*“; în ms. 4 389: „*Vina*“). În gr.: „Κατὰ τὴν ἀσεβειαν αὐτοῦ“ în Vulgata: „*Pro mensura peccati erit et plagarum modus*“; în BJ: „*Proportionnel à ses torts*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Entsprechend seiner Schuld gebührende Zahl von Schlägen verabreichen lassen*“; G. Braulik, Dt.: „*Wie es seiner Schuld entspricht*“; în B 1975: „*După măsura vinovăției lui*“.

Sensurile 2–4 ale cuvîntului *păgîndtate* nu sînt înregistrate în H. Tiktin², *DRG*, s.v.

2.2.83. *păgînie* 1. 'necredință', 'împietate', în ms. 4 389: „*Pentru păgîniia lor... îi va potopi Domnul*“ (Dt., 9, 5; în BB: „*Păgîndtatea*“; în ms. 45: „*Păgîndtatea*“). Vezi cuvîntul precedent, sensul 1.

2. 'cutezanță', 'trufie', 'semeție', 'orgoliu', 'obraznicie', în ms. 4 389: „*Nărodul se va tēme și după acēia nu vor mai face păgînie*“ (Dt., 17, 13; în BB: „*Nu va mai păgîni*“; în ms. 45: „*Nu va mai păgîni încă*“). În gr.: (ἡ) ἀσεβεια, -ας; în Vulgata: „*Superbia*“; în BJ: „*Présomption*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Und nicht ferner vermessen handeln*“; în B 1975: „*Îndrătnicie*“.

2.2.84. a *păgîni* 1. 'a cuteza', 'a îndrăzni', 'a se încumeta', în BB: „*Prorocul carele va păgîni să grăiască pre numele meu... va muri*“ (Dt., 18, 20; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Va păgîni să grăiască*“). În gr.: „Ὁ προφήτης ὅς ἂν ἀσεβῆσῃ λαλήσῃ...“ [vb. ἀσεβέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être impie'; 'profaner', 'violer',

'outrager'; 'être impie envers les dieux']; în Vulgata: „Propheta autem arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo... interficietur“; în BJ: „Si un prophète a l'audace de dire en mon nom une parole“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Jedoch der Prophet, der sich vermisst, in meinem Namen ein Wort zu reden“ (sich vermessen 'a cuteza', 'a îndrăzni', 'a se încumeta'); G. Braulik, Dt.: „Doch ein Prophet, der sich anmaßt, in meinem Namen ein Wort zu verkünden“; în B 1975: „Va îndrăzni să grăiască“. Sensul acesta, neînregistrat în H: Tiktin2, DRG, s.v., se mai întâlnește în BB: „Norodul... să va spămînta și nu va mai păgîni“ (Dt., 17, 13; în ms. 45: „Nu va mai păgâni încă“; în ms. 4 389: „Nu vor mai face păgânie“). În gr.: „Καὶ οὐκ ἄσεβήσῃ“; în Vulgata: „Nullus deinceps intumescat superbia“; în BJ: „Cessera d'agir avec présomption“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Nicht ferner vermessen handeln“; în B 1975: „Cu îndărătnicie“.

2. 'a fi vinovat', 'a păcătui', în BB: „Va fi vreadnic de bătaie cel ce păgînește“ (Dt., 25, 2; în ms. 45: „Păgânește“; în ms. 4 389: „Celui vinovat“). În gr.: „Ὁ ἄσεβῶν“; în Vulgata: „Eum qui peccavit“; în germ.: „Der Schuldige“; în BJ: „Celui qui a tort“; în B 1975: „Celui vinovat“.

2.2.85. păliciune 'febră' [< vb. a păli 'a arde' + suf. -ciune < sl. paliti 'brennen'], în ms. 4 389: „Păliciune“, cuvînt adăugat pe margine, ca sinonim al termenului arsură, din text: „Cu arsură și cu ger și cu pripăc... te vor goni pînă te vor pierde“ (Dt., 28, 22; în BB: „Înferbenteală“; în ms. 45: „Fierbinteală“). În gr.: „Πυρετός“ [(ὁ) πυρετός, -ὄν 1. 'chaleur ardente', 2. 'fièvre'; în Vulgata: „Febri“; în BJ: „Fièvre“; în germ.: „Fieber“; în B 1975: „Lingoare“. Vezi mai sus, p. 30-31, III.1.4.0, p. 59, IV.2.2.28., fierbinteală.

2.2.86. pălitură 'mălură', 'rugină (de grîu)', în BB: „Toate... rodurile pămîntului tău le va topi pălitura“ (Dt., 28, 42). Vezi mai sus, p. 37, IV.1.3.32, polegăniță.

2.2.87. a se părăși (< părăș) 'a fi părtaș la ceva', 'a întreprinde ceva împreună cu', în ms. 4 389: „Cu limbile acéstea să nu te părășești“ (Dt., 18, 14).

2.2.88. peliță 'carne', 'trup' (cu etimologie nesigură), în ms. 45: „Ca să dea... den pelițele fiilor lui“ (Dt., 25, 55; în BB: „Trupurile“; în ms. 4 389: „Carnea“.

2.2.89. a pesti 'a întîrzia', 'a sta undeva (peste noapte)', 'a rămîne' (cu etimologie necunoscută), în ms. 4 389: „Să nu pestească trupul lui pre lemn, ce într-acéias zi să-l îngropăși în mormânt“ (Dt., 21, 23; în BB și în ms. 45: „Să nu doarmă trupul“). Vezi mai sus, p. 46, IV.2.1.32., sensul 2.

2.2.90. petrecanie 'moarte', în ms. 4 389: „După petrecaniia mea“ (Dt., 31, 29; în BB și în ms. 45: „La cea de apoi a morții mele“). Vezi mai sus, p. 30, III.1.1.0.; p. 42, IV.2.1.10., sensul 1.

2.2.91. a petrece 'a trece în', 'a pătrunde', 'a intra în posesiune', în BB: „Să petreci întru făgăduința Domnului“ (Dt., 29, 12; în ms. 45, la fel în ms. 4 389: „Să petreci în...“). În gr.: „Παρελθεῖν ἐν τῇ διαθήκῃ

κυρίου“ [vb. παρέρχομαι, viit. -ελεύσομαι, aor. 2. παρελθόν 1. 'passer le long de ou au-delà de', 2. 'dépenser', 'franchir', 3. 'pénétrer', 'entrer', 's'avancer dans', fig. 'entrer en possession de']; în Vulgata: „Ut transeas in foedere Domini Dei tui“; în BJ: „Tu vas passer dans l'alliance de Yahvé“, vers. 11; în germ., G. von Rad, Dt.: „Um in den Bund Jahwes, deines Gottes, einzutreten“, vers. 11; în B 1975: „Ca să închei legămînt“.

Pentru sensul menționat al vb. a petrece, se poate admite un transfer semantic de la verbul grecesc menționat, anume de la sensul 3. Dar, în egală măsură, s-ar putea admite păstrarea sensului etimologic al lat. per-traicio 'a trece prin', 'a pătrunde', sens pe care rom. a petrece îl are și în următorul text din BB: „Cum ai petrecut pustiul cel mare“ (Dt., 2, 7; la fel și în ms. 45; în ms. 4 389: „Ai trecut pustiia“).

2.2.92. pildă, în expr.: „A fi (întru) pildă“ 'a fi de pomină', 'a fi de batjocura sau de rîsul lumii', în BB: „Vei fi acolă întru tilc, și pildă, și poveste“ (Dt., 28, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „În pildă“). Vezi ST.L.NM., p. 27, IV.1.6.7.

2.2.93. a (se) pîngări 1. (cu sens pasiv) 'a fi pîngărit, spurcat, prin actul sexual', în BB: „Nu va putea bărbatul cel dentiu... să ia pre dănsa luiș muiare după ce s-au pîngărit ea“ (Dt., 24, 4; în ms. 45: „S-au pîngărit“; în ms. 4 389: „Iaste... pîngărită“).

2. 'a profana', 'a spurca', în BB: „Să nu pîngărești pămîntul carele Domnul... dă voao cu sorpu“ (Dt., 24, 4; în ms. 45: „Pîngăriți“; în ms. 4 389: „Pîngăriți“).

2.2.94. pîngărit, -ă, în sintagma: „Topire pîngărită“ 'idol, divinitate păgănească în metal topit', în ms. 4 389: „Blestemat omul carele va face cioplire sau topire pîngărită“ (Dt., 27, 15; în BB și în ms. 45: „Va face cioplit și vărsat“).

2.2.95. plată, în sintagma: „Plata curvei“ 'banii adunați pentru templu de prostituatele sacre', în BB: „Să nu aduci plata curvei nici schimbarea cîinelui“ (Dt., 23, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Să nu dai plata curvei“). În gr.: „Μίσθωμα πόρνῆς“ [(τῆ) πόρνῆ, -ῆς 'prostituție'; μίσθωμα, -ατος 'paye', 'prix du loyer']. Vezi mai sus, p. 53, IV.2.1.86., schimbare; p. 55-56, IV.2.1.102, a vămui; mai jos, p. 68, IV.2.2.137, vrăjitoare.

2.2.96. plinire 1. 'abundență', 'belșug', 'prisosință', în BB: „După ceasul plinirii pămîntului“ (Dt., 33, 16; în ms. 45: „Plinirei“; în ms. 4 389: „Umplerii“). În gr.: „Κατ' ὄραν γῆς πληρώσεως“ [(τῆ) πλήρωσις, -εως 'l'action de remplir'; 'plénitude'; 'achèvement' < vb. πληρόω, viit. -ώσω 'emplir', 'remplir' < πλήρης 'plein', 'rempli'; (τὸ) πλήρωμα, -ατος 'plénitude']. Folosirea cuvîntului românesc plinire, cu sensul menționat, de către Nicolae Milescu și apoi și de către diortositorii BB, Radu și Șerban Greceanu, a putu fi rezultatul unui fenomen de atracție paronimică, fenomen similar cu cel care a dus la transpunerea în românește a gr. (τῆ) φυλή (și τὸ φύλον) 'trib', prin substantivul românesc feliu, pl. feliuri 'trib', 'seminție'; vezi ST.L.NM., p. 26, IV.1.6.3.

2. 'pradă', 'captură de război', în BB: „*Toată plinirea vei pradă fie*“ (Dt., 20, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Toată agoniseala lor să robești*“). În gr.: '(ἡ) ἀπαρτία, -ας' 'ce qu'on emporte en partant', 'équipage de route', 'bagages'. Probabil că Nicolae Milescu a făcut o apropiere de cuvîntul vechi românesc *plean* 'pradă de război' (< vsl. *pŕienŕ*), cînd a atribuit termenului *plinire* sensul 'pradă', 'captură de război'.

2.2.97. *poiană*, în expr.: „*A se duce în poiană*“ 'a-și face nevoile fiziologice', în ms. 4 389: „*Loc să aibi denafară de tabără și acolo să te duci în poiană*“ (Dt., 23, 12; în BB și în ms. 45: „*Vei ieși acolo afară*“). În gr.: „*Καὶ ἐξελεύσῃ ἐκεῖ ἔξω*“ (vb. *ἐξέρχομαι*, viit. *ἐλεύσομαι* 'sortir', 's'en aller'); în Vulgata: „*Locum... ad quem egrediaris ad requisita naturae*“ (*requisita, -orum* 'nevoi', 'cerințe'; în BJ: „*C'est là que tu iras au dehors*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Einen Platz... wohin du austreten kannst*“; în B 1975: „*Acolo să ieși afară*“). O expresie asemănătoare, anume: „*A ieși la poiană*“, cu același sens ca cel menționat mai sus, a fost înregistrată de H. Tiktin², DRG, sub cuvîntul *poiană*.

2.2.98. *pomenire* 'dar', 'pomană', 'cadou', în ms. 4 389: „*Ce pomenirea să o gătești lui den oile și den grăul tău*“ (Dt., 15, 14; în BB și în ms. 45: „*Cu chelșug să-l chelșugiești pre el*“, vers. 13). În slavonește: „*Помати*“ 'pomenire'; cf. vsl. *pamęti* 'id.'

2.2.99. *potrivă* 1. (în loc. adv.) „*Den potrivă*“ 'din partea opusă', 'de vizavi', 'din față', 'din contra' (< vsl. *protivŕ* 'contra'), în BB: „*Căce den potrivă vei vedea pămîntul, și acolo nu vei intra*“ (Dt., 32, 54; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Că den potrivă vei vedea țara, iar într-ânsa nu vei intra*“). În gr.: „*Ἀπέναντι*“ 'en présence de'; în germ., G. von Rad, Dt., vers. 52: „*Von gegenüber*“, în BJ: „*Du dehors*“; în Vulgata, vers. 52: „*E contra videbis terram et non ingredieris in eam*“; în B 1975: „*De departe*“.

2. (subst.) 'asemănare', 'persoană la fel, cu care să se potrivească, să formeze pereche', în ms. 4 389: „*Sau priiatenul tău carele iaste într-o potrivă sufletului tău*“ (Dt., 13, 6; în BB: „*Cela e tocmă cu sufletul tău*“, în ms. 45: „*Cel atocma cu sufletul tău*“). În Vulgata: „*Aut amicus quem diligis ut animam tuam*“; în BJ: „*Le compagnon qui est un autre toi-même*“; G. von Rad, Dt.: „*Dein Freund, den du wie dein eigenes Leben liebst*“; G. Braulik, Dt.: „*Dein Freund, den du liebst wie dich selbst*“; în B 1975: „*Prietenul tău care este pentru tine ca sufletul tău*“.

2.2.100. *povață*, pl. *povațe* 'căpetenie', 'conducător militar', în ms. 4 389: „*Să puie purtători înaintea oștilor și povațe oștilor*“ (Dt., 20, 9; în BB: „*Înainte-povăfuitori*“; în ms. 45: „*Înainte-povăfuitori*“).

2.2.101. a *povăți* 'a conduce (o unitate militară, un popor)', 'a comanda', 'a stăpîni', în BB: „*I-am pus pre ei să povățească preste voi, preste mii și preste sute*“ (Dt., 1, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să vă stăpânească*“). Cuvîntul mai este folosit și în ms. 4389: „*Povățesc*“ (Dt., 1, 10), fiind adăugat pe margine, de aceeași mîină, în locul termenului „*Port*“, din fraza: „*Nu poci eu săngur să vă port*“, din text. Vezi ST.L.FAC., p. 84, III.1.9.0.; ST.LEX., p. 28, III.1.14.0.

2.2.102. *povăfuitor* (și: *povăfuitor*) 'comandant', 'căpetenie', 'șef de unitate militară', în BB: „*Voiu pune pre dinșii preste voi povăfuitori voao*“ (Dt., 1, 13; în ms. 45: „*Povăfuitori*“; în ms. 4 389: „*Căpetenii*“). Și: „*Înainte-povăfuitori*“, în BB și în ms. 45 (Dt., 5, 23; 20, 9; în ms. 45: „*Înainte*“; în ms. 4 389: „*Povațe*“). Modelul este preluat din grecește: „*Προπορευόμενος*“; part. prez. de la vb. *προπορεύομαι* 'marcher devant', 'précéder', 'marcher en tête'.

2.2.103. a *povesti* 'a aduce la cunoștință', 'a anunța', 'a mărturisii', 'a da de știre', în BB: „*Povestescu-și astăzi căci cu peire veși peri*“ (Dt., 30, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Mărturisesc fie*“). În gr.: „*Ἀναγγέλω*“.

2.2.104. *preș*, în sintagma: „*Preș de bani*“ 'bani', în ms. 4 389: „*Bucate pre preș de bani să vă cumpărați... și cu preș să bęfi*“ (Dt., 2, 6; în BB: „*Cu argint*“; în ms. 45: „*Cu argintu*“).

2.2.105. *prihană* 1. 'meteahnă', 'defect fizic', în BB: „*Iar de va fi întru el prihană, șchiop au orb, au toată hula rea*“ (Dt., 15, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Vină*“). 2. 'învinuire', 'oprobiu', 'pată morală', 'hulă', în ms. 4 389: „*Și-i aruncă prihană de-i zice*“ (Dt., 22, 17; în BB și în ms. 45, vers. 16: „*Cuvinte cu vinuire*“).

2.2.106. a *se prinde*, în expr.: „*A se prinde de lăcuință*“ 'a se așeza', 'a se stabili temporar într-un loc (despre nomazi)'; 'a ocupa un teritoriu'; 'a deveni stăpîn pe un loc', în ms. 4 389: „*Și se-au prins de lăcuință în locul lor*“ (Dt., 2, 22, în BB: „*S-au lăcuit pentru dinșii*“; în ms. 45: „*S-au lăcuit pentru înșii*“). În versiunea slavonă, folosită de Daniil Panoneanul, textul echivalent este: „*И вселѣшася въ нѣхѣмѣсто*“ (cf. vb. rus. *vselitŕsja*, -liostŕ, -llŕsŕ 'a ocupa o locuință' (< *selo* 'sat'; bg. *selo* 'sat', 'locuință'; vbg. *męsto* 'tăpos', 'țărov; bg. *męsto* 'Stelle', 'Platz'; M. Vasmer, REW, II, p. 606). Vezi mai sus, p. 48-49, IV.2.1.55.

2.2.107. *prisosit* 'numeros', în BB: „*Mai prisosit te va face decŕ părinții tăi*“ (Dt., 30, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Te va înmulți mai mult*“). Cf. *prisoseală* 'numărătoare', 'recensămînt', 'socoteală', în ST.L.NM., p. 41, IV.2.2.52., care-i calchiat după gr. (τὸ) *πλεόνισμα*, -ατος 'ce qui reste en trop'.

2.2.108. *proaspăt* 'recent', 'de curînd', 'nou-venit', în BB: „*Au jirtvuit... la dumnezăi carii n-au știut, noi și proaspeși au venit, pe carii n-au știut părinții lor*“ (Dt., 32, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Noi și tineri*“). În gr.: „*Καινοὶ καὶ πρόσφατοι*“ (adj. *πρόσφατος*, -ος, -ov 'nouveau', 'récent'; în Vulgata: „*Novi, recentisque venerunt*“; în BJ: „*À des nouveaux venus d'hier*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Neulingen, unilängst Aufgekommenen*“; G. Braulik, Dt.: „*Neulingen, die erst vor kurzem gekommen waren*“; în B 1975: „*Unor dumnezei noi*“.

2.2.109. *rană*, în sintagma: „*Rană eghiptenească*“ sau „*Rana Eghiptelui*“ 'ulcer', 'abces', în BB: „*Să te bată domnul cu rană eghiptenească la șezuturi*“ (Dt., 28, 27; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Bate-te va*

Domnul cu rana Eghiptului spre laturile trupului“). În gr.: Πάταξαι σε κύριος ἐν ἔλκῳ Αἰγυπτίῳ εἰς τὰς ἕδρας“ [(τὸ) ἔλκος, -εος, -ους 'blessure', 'plaie'; plus souvent 'ulcère'; vb. ἔλκω, viit. ἔλξω 'violenter', 'déchirer'; (ἦ) ἕδρα, -ας 'siège', 'anus']; în germ., G. von Rad, Dt.: „Jahwe wird dich schlagen mit ägyptischen Geschwüren“; în Vulgata: „Percutiat te Dominus ulcere Aegypti“; în B 1975: „Te va lovi Domnul cu lepra Egiptului, cu trînji“. Vezi ST.L.EX., p. 34, IV.1.4.49.

2.2.110. a răsări 'a se abate (din cale)' (< lat. re-salire), în ms. 45: „Și ați răsărit curându dentru calea carea au porîncit Domnul“ (Dt., 9, 16; în BB: „Aș ieșit curînd din calea...“; în ms. 4 389: „Curând v-aș dai den cale în laturi“).

2.2.111. a răsplăti, în expr.: „A răsplăti județul (sau caznă) 'a pedepsi', în ms. 45: „Voi răsplăti județul nepriiatenilor și celor ce urâscu pre mine voi răsplăti“ (Dt., 32, 41, în BB: „Voiu răsplăti caznă vrăjmașilor“; în ms. 4 389: „Voiu da izbândă vrăjmașilor“). Varianta cu gi- a cuvîntului giudeț apare în ms. 45, Dt., 32, 43: „Va răsplăti giudeț nepriiatenilor lui“.

2.2.112. a ridica, în expr.: „A rădica sămînță cuiva“ 'a face copii cu soția fratelui, rămasă văduvă', 'a perpetua familia fratelui decedat', în ms. 4 389: „Fratele bărbatului ei să între la dânsa... să rădice sămînță frăține-său“ (Dt., 25, 5).

2.2.113. rîie, în sintagma: „Rîie sălbatecă“, în BB și în ms. 45 (Dt., 28, 27; în ms. 4 389: „Răie“). În gr.: „Ψώρα ἀγρία“ [(ἦ) ψώρα, -ας 'gale, maladie cutanée; 'gratelle', 'dartre' et autres maladies de la peau; ἀγριος, -α, -ov 'sauvage (en parlant d'une maladie ou d'un ulcère), 'malin', 'envenimé'; ψώρα ἀγρία 'gale opinâtre, rogne ou teigne (maladie)“.

2.2.114. rugină, vezi mai sus, p. 37, IV.1.3.32., polegniță.

2.2.115. a se scorni (asupra cuiva) 'a se răscula', 'a se ridica', în ms. 4 389: „Celor ce se scornesc asupra lui“ (Dt., 33, 11; în BB: „Se scoală“; în ms. 45: „Se rădică“).

2.2.116. secetos 'însetat', ms. 4 389: „Fiind tu flămând și secetos“ (Dt., 25, 18).

2.2.117. sfințiri 'sfinți (sens neclar), în BB: „Domnul... au sîrguit den muntele Faran cu zeci de mii de sfințiri“ (Dt., 33, 2; în ms. 34: „Cu dzeci de mii a Cadis“; în ms. 4 389: „Au venit cu întunerece de sfinți“). Vezi mai sus, p. 48, IV.2.1.54., întunêrec. Cf. și DRL, s.v.

2.2.118. a soli 'a fi intermediar', 'a îndeplini funcția de sol', în ms. 4 389: „Iar eu [Moisi] stam între Domnul și între voi într-acea vrême ca să solesc cuvântul Domnului“ (Dt., 5, 5; în BB: „Să spuii“; în ms. 45: „Să spui“). Vezi ST.L.EX., p. 49, IV.2.2.49.

2.2.119. a se sparge 'a se roade (despre haine)', 'a se uza', 'a se rupe de prea mult purtat', în ms. 4 389: „Hainele tale nu se-au spart pre tine“ (Dt., 8, 4; pe margine, de aceeași mîină, o notă: „Nu se-au spart hainele Israilteanilor în pustie“; în BB: „Hainele tale

nu s-au ros de la tine“; în ms. 45: „Nu s-au frecat“; pe margine, de aceeași mîină: „Ros“). Vezi ST.L.FAC., p. 101, IV.2.3.138.; ST.L.LV., p. 40, IV.2.2.67; vezi mai sus, p. 59, IV.2.2.32., a se freca.

2.2.120. stîlp 'monument în formă de coloană, de pilastru, cu inscripții și sculpturi'; 'statuie, în BB: „Capiștile lor să le surpași și stîlpii lor să-i fărîmași“ (Dt., 7, 5; în ms. 45: „Stîlpii lor să-i sfărâmași“; în ms. 4 389: „Altarele lor să le răsipiți și stîlpii lor să-i surpași“). În gr.: (ἦ) στῆλη, -ης 'colonne ordinairement destinée à orner un tombeau, à servir de borne'; 'stèle ou cippe ou colonne sépulcrales'. Vezi ST.L.LV., p. 18, IV.1.3.10, capiște; vezi mai sus, p. 34, IV.1.3.7., capiște.

2.2.121. știință 'înțelegere', 'pricepere', 'judecată dreaptă', 'discernămînt', în BB: „Nu iaste întru ei știință“ (Dt., 32, 28; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Mesteșug“).

2.2.122. știr, -ă, 'sterp (despre animale)', în ms. 4 389: „Și voi nu veți fi sterpi, nici dobitoacele voastre știră“ (Dt., 7, 14; ultimul cuvînt are în final slova (-x=ă), pentru care vezi mai sus, p. 4, I.2.14.0.

2.2.123. știutor 'priceput, 'cu discernămînt', 'perspicace', 'cunoscător', în BB: „Oameni înțelepți, și știutori, și cu mîinte“ (Dt., 1, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Știuți“). În gr.: „Ἀνδράς... ἐπιστήμονας“ [adj. ἐπιστήμων, -ων, -ov, gen. -ovos 'qui sait', 'qui est instruit de', 'savant', 'habile à'; vb. ἐπίσταμαι 'savoir', 'connaître', 'être habile en quelque chose'].

2.2.124. știut, -ă 'care știe', 'cu discernămînt', 'perspicace', 'cunoscător', în BB: „Oameni înțelepți, și știuți, și cu mîinte“ (Dt., 1, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 14). Vezi cuvîntul precedent.

2.2.125. a se tăia 'a face incizii pe corp' (obicei practicat cu ocazia morții cuiva), în ms. 4 389: „Să nu vă tăiați și să nu puneți pleșuvire între ochii voștri“ (Dt., 14, 1; în BB: „Să nu vă curățiți“; în ms. 45: „Să nu vă têmeți“). Versiunea din ms. 45 redă textul grecesc: „Ὅ φοβήσεται“ [vb. φοβέω, -ῶ 'effrayer', 'épouvanter']. Dar în Vulgata, apare o altă variantă: „Non vos incidetis nec facietis calvitie super mortuo“; în BJ: „Vous ne vous ferez pas d'incision ni de tonsure sur le front“; în germ., G. von Rad, Dt.: „Ihr dürft euch für einen Toten keine Einschnitte machen“; G. Braulik, Dt.: „Ihr sollt euch für einen Toten nicht wundritzen und keine Stirnglatzen scheren“; în B. 1975: „Să nu faceți creștături pe trupul vostru și să nu vă tundeți părul de deasupra ochilor voștri, pentru morți“.

2.2.126. tăiat 'castrat, vezi mai sus, p. 33, IV.1.1.1., famen; p. 59, IV.2.2.26., feteleu.

2.2.127. a se tîmпи, în sintagma: „A vedea tîmپindu-se la cineva“ 'ochii se vor consuma de suferință (se vor stinge) privind la ceva', în ms. 45: „Ochii tăi vor vedea tîmپindu-să la ăle și nu va putea mîna ta“ (Dt., 28, 32; în BB: „Vor vedea orbindu-se la ăle și nu va putea mîna ta“; în ms. 4 389: „Ochii tăi îi vor vedea scofîndu-i afară și mîna ta nu va avea tîrie“). Versiunea din ms. 45 (și cea din BB) este mai apropiată

de cea grecească: „Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀψονται σφρακελιζόντες εἰς αὐτὰ“ [vb. ὀράω, -ᾶ, viit. ὀψομαι 'voir'; vb. σφρακελιζῶ 'dégénérer en gangrène sèche', 'se gangrener'; (ὁ) σφράκελος, -ου 'gangrene sèche'; 'dessèchement', 'mortification']; în Vulgata: „*Videntibus oculis tui et deficientibus ad conspectum eorum tota die et non sit fortitudo in manu tua*“; în BJ: „*Chaque jour tes yeux se consumeront à regarder vers eux, et tes mains n'y pourront rien*“; în germ., G. von Rad, Dt.: „*Deine Augen müssen es ansehen; sie werden nach ihnen schmachten, aber du wirst machtlos sein*“ (schmachten 'a lincezi', 'a zăcea în suferință', 'a tinji', 'a se consuma', 'a se ofili'); G. Braulik, Dt.: „*Du siehst dir den ganzen Tag nach ihnen die Augen aus*“; în B 1975: „*Ochii tăi să-i vadă și să se topească în toate zilele de mila lor, dar să nu ai nici o putere în mâinile tale*“. Pentru expr.: „*A putea mîna*“, vezi ST.LLV., p. 29, IV.2.1.55., d).

2.2.128. topire, în sintagma: „*Topire pîngărită*“ 'statuie'; 'idol din metal turnat', în ms. 4 389: „*Cioplire și topire pîngărită*“ (Dt., 27, 15; în BB: „*Blestemat omul carele va face cioplil și vărsat*“; în ms. 45, ca în BB). Textul din ms. 45 și din BB urmează îndeaproape versiunea grecească: „*Γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν*“ [adj. γλυπτός, -ή, -όν 'coupée', 'taillé'; 'sculpté' < vb. γλύπτω, viit. γλύψω 'sculpter'; adj. χωνευτός, -ή, -όν 'fondu', 'fait en métal fondu' < vb. χωνεύω, viit. -εύσω 'fondre', 'exécuter en métal fondu']. Cf. mai sus, p. 54, IV.2.1.94., *sucit*.

2.2.129. a se trufi (< *trufă* 'trufie') 'a se îngîmfa', 'a se mîndri', 'a se fuduli', în ms. 4 389: „*Să nu se trufească inima lui de frații lui*“ (Dt., 17, 20; în BB și în ms. 45: „*Să nu se înalțe inima lui*“).

2.2.130. undrea 'sulă'; 'andrea', în BB: „*Vei lua undreaua și vei găuri urêchea lui*“ (Dt., 15, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Sulă*“).

2.2.131. vas 'corabie', în BB și în ms. 45: „*Te va întoarce Domnul... la Eghipet cu vase*“ (Dt., 28, 68; în ms. 45: „*Eghiptu*“; în ms. 4 389: „*În corăbii*“). În gr.: „*Ἐν πλοίοις*“ [(τὸ) πλοῖον, -ου 'navire', 'vaisseau', 'bateau']; în Vulgata: „*Classibus*“.

2.2.132. vărsat 'statuie', 'idol din metal turnat', vezi mai sus, IV.2.2.128., *topire*.

2.2.133. a vărui 'a da cu var', în ms. 4 389: „*Să pui fie pietri mari și să le văruiesti cu var*“ (Dt., 27, 2; în BB: „*Vei spoi pre dânsule cu spoială*“; în ms. 45: „*Pre înșii*“; acord gramatical eronat). Prima atestare a vb. a vărui, anume anul 1703 (vezi H. Tiktin², DRG, s.v.), se modifică: ms. 4 389, cca. 1665–1680.

2.2.134. a (se) veghea 'a cruța', 'a se îndura', 'a avea milă', în expr.: „*A veghea ochiul cuiva pe cineva sau pe ceva*“, în BB: „*Să nu vègehe ochiul tău pre el, suflet pentru suflet, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte, mîndă pentru mîndă, picior pentru picior*“ (Dt., 19, 21; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să nu-l cruțeze ochiul tău*“). Construcția are drept model versiunea grecească,

astfel că paragraful acesta ar fi putut fi introdus în capitolul precedent: „*Ὅδ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς σου ἐπ' αὐτοῦ*“; vezi mai sus, p. 44, IV.2.1.22., *a cruța*.

Sensul menționat al vb. a veghea s-a dezvoltat din cel de 'a (se) păzi', 'a lua aminte', prezent în textele vechi românești (vezi H. Tiktin², DRG, s.v., sensul 3.). Apariția subst. ochi 'privire' (= atitudine) se explică prin prezența în textul grecesc a echivalentului (ὁ) ὀφθαλμός, -οῦ 'id.', iar în cel slavonesc, pentru ms. 4 389, a sl. „*Око*“ (vbg. oko, dual oči 'Auge', vezi M. Vasmer, REW, II, p. 259). De asemenea, folosirea vb. a cruța în ms. 4 389 se explică prin textul slavonesc, în care există echivalentul vbg. *šteděti, šteždo* 'φείδεται', κτίδεται, bg. *štada* 'schone', 'spare', 'bin nachsichtig mit jemd.'; rus. *štaditi, štažy* 'schone'; *poštada* 'Schonung, 'Mitleid' (M. Vasmer, REW, III, p. 443): „*А не печалитъ око твоє*“.

2.2.135. verze, pl. 'legume', în ms. 4 389: „*Grădină de verze*“ (Dt., 11, 10; pe margine, de aceeași mîna: „*Legumi*“; acest cuvînt este prezent în BB și în ms. 45).

2.2.136. a vorbi 'a cuvînta', 'a grăi', în ms. 4 389: „*Vorbește Dumnezeu cu omul*“ (Dt., 5, 24; în BB și în ms. 45: „*Va grăi*“); în ms. 4 389: „*Să vorbești*“ (Dt., 6, 7; în BB și în ms. 45: „*Vei grăi*“); în ms. 4 389: „*Să vorbească*“ (Dt., 18, 19; în BB și în ms. 45: „*Să grăiască*“). „Lupta“ dintre sinonimele *a grăi* și *a vorbi* începe să aibă loc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În deceniile și secolele următoare, ultimul se va instala deplin în limba română literară, pe cînd *a grăi* este caracteristic pentru multe graiuri populare actuale. Vezi ST.L.FAC., p. 100, IV.2.3.105.; ST.L.EX., p. 34, IV.1.4.60.

2.2.137. vrăjitoare 'prostituată sacră', în BB: „*Să nu fie vrăjitoare den fetele lui Israil și să nu fie vrăjindu-să cătră toată ruga den fii lui Israil*“ (Dt., 23, 18; în ms. 45: „*Să nu fie vămuut den fetele Israil și să nu fie vămuindu-să cătră toată ruga den fii lui Israil*“; în ms. 4 389, vers. 17: „*Să nu fie curve den fetele lui Israil, nici curvari den feciorii lui Israil*“). Vezi mai sus, p. 53, IV.2.1.86., *schimbare*; p. 55–56, IV.2.1.102., *a vămui*; IV.2.2.95., *plată*.

2.2.138. a zăcea 'a avea raporturi sexuale', în ms. 4 389: „*Blestemat cel ce va zăcea or-cu-ce dobitoc*“ (Dt., 27, 21; în BB și în ms. 45: „*Doarme*“).

2.2.139. a zăloji 'a amaneta' (< vsl. *založiti*; vezi ST.L.EX., p. 34–35, IV.1.4.61.; ST.L.LV., p. 6, I.3.10.2.), în BB: „*Să nu zălojești moara*“ (Dt., 24, 6; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu iai în zălog moara*“). Alte exemple, în BB: „*Să nu zălojești haina văduvei*“ (Dt., 24, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu iai în zălog*“); în BB și în ms. 45: „*Zălojaște*“ (Dt., 24, 6; în ms. 4 389: „*Dă în zălog*“); în ms. 4 389: „*Zălojind*“ (Dt., 21, 20; în BB: „*Făcînd zăloage*“; în ms. 45: „*Făcîndu zăloage*“).

2.2.140. zdrobit, vezi mai sus, p. 33, IV.1.1.0., *famen*; p. 59, IV.2.2.26., *feteleu*.

CONCLUZII

Dintre fenomenele lingvistice referitoare studiate în prezenta lucrare, o atenție specială merită a fi acordată următoarelor:

I. ÎN DOMENIUL FONETICII

1. Probleme de grafie chirilică referitoare la apariția opoziției fonologice *ă / î* în româna literară din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (vezi **L2.7.0.**; **2.7.1.**).

2. Originea șuierătoare sonore *ž (= j)* în cuvintele de origine latină care aveau *g + ž + o, u, d + ž + o, u* și *j + o, u*, în aria sudică a teritoriului lingvistic dacoromân și în dialectul meglenoromân, și reflexele acestui fenomen în norma limbii române literare din epoca studiată (vezi **L3.3.0.**).

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI ÎN SINTAXĂ

1. Numele proprii biblice (de țări, de regiuni, de popoare, de triburi; „traducerea“ toponimicelor biblice transparente din punct de vedere lexical) (vezi **I.1.6.3.-1.6.12.**).

2. Influența grecească în morfologie și în sintaxă este ilustrată de următoarele calcuri gramaticale:

1. După modelul grecesc, unele substantive, pronume și adjective demonstrative cunosc modificări de gen (vezi **II.1.2.0.**; **II.1.2.3.**; **II.4.4.0.**; **II.4.5.0.**).

2. Apozitia acordată (vezi **II.1.5.0.**).

3. Construcția de tipul „*Ceriul ceriului*“ ‘cerul cel mai înalt’; în grecește, a fost preluat modelul ebraic (vezi **II.3.1.1.**).

4. Modificări în privința folosirii pronomelor (vezi **II.4.1.0.**; **4.1.1.**).

5. Verbe reflexive cu valoare pasivă (vezi **II.6.2.0.**).

6. Prezentul indicativ perfrastic (vezi **II.6.2.1.**).

7. Construcția intensivă alcătuită dintr-un verb și un substantiv, care au același radical, de tipul: „*Unghește unghi*“ (vezi **II.6.3.2.**; **6.3.3.**).

8. Perfectul simplu al auxiliarului *a fi*, anume *fu* (în *vreme ce, den vreme ce, după ce, pren*), este folosit pentru redarea în românește a gr. (καὶ) ἐπέετο (vezi **II.6.6.4.**).

9. Perfectul perfrastic (vezi **II.6.7.1.**).

10. Construcția *a fi* + participiul, în locul gerunziului (vezi **II.6.7.2.**).

11. Construcția verbală intensivă de perfect compus, de tipul: „*Au ispitit întru ispitire*“ ‘au ispitit’ (vezi **II.6.7.3.**).

12. Forma perfrastică de viitor I, alcătuită din *a fi*, la viitor, + gerunziul (vezi **II.6.8.2.**).

13. Verbul γίνωμαι este redat, uneori, prin *a (se) face* (vezi **II.6.8.3.**).

14. Construcții perfrastice de viitor I (vezi **II.6.8.4.-6.8.9.**).

15. Construcții intensive de viitor I (vezi **II.6.8.10.**).

16. Conjunctivul prezent al verbului *a fi*, în forma negativă, cunoaște o dislocare a elementelor componente, prin inserția adv. *cumva* între negație și verb: „*Să nu cumva fie*“, după modelul grecesc (vezi **II.6.10.5.**).

17. Conjunctivul prezent perfrastic (vezi **II.6.10.6.**).

18. Construcția verbală intensivă, de tipul: „*Cu dare să dai*“ ‘să dai’ (vezi **II.6.10.7.**).

19. Construcția alcătuită din imperativul negativ + dativul, de tipul „*Nu vrăjbiți moaviteanilor!*“ (vezi **II.6.12.0.**).

20. Folosirea frecventă a infinitivului în locul conjunctivului (vezi **II.6.13.0.**).

21. Construcții intensive cu infinitivul lung substantivat (**II.6.13.2.**).

22. Construcții verbale intensive alcătuite din gerunziu + conjunctivul, viitorul I, perfectul simplu, perfectul compus, sau din gerunziu + substantiv de la același radical cu cel al verbului (vezi **II.6.15.0.-6.15.2.**).

23. Locuțiunea adverbială *de curînd*, din sintagma: „*Muire de curînd*“ ‘mireasă’, ‘soție nouă’, este clachiată din grecește (vezi **II.7.5.0.**).

24. Locuțiunea adverbială „*De cătră față*“ și loc. adv. „*Față cătră față*“ sînt calchiate din grecește (vezi **II.7.20.0.**; **7.20.0.**).

25. Folosirea pleonastică a adv. *încă* (vezi **II.7.22.0.**).

26. Repetarea adv. *jos* și a adv. *sus*, ca procedeu de marcare a gradației lingvistice (vezi **II.7.26.0.**; **7.29.0.**).

27. Interjecția „*Fie!*“, „*Să fie!*“ ‘amin’ este calchiată după gr. „γένοιο!“ ‘id.’; la rîndul său, interjecția grecească este un calc după ebr. ‘*āmēn* < vb. *āman* ‘așa trebuie să fie!’ (vezi **II.10.1.0.**).

28. Negația *nu* apare în locul prefixului *ne-*, în: „*Pren nu-Dumnedzău*“, după gr. „Ἐπ’ὸν Θεῶν“ (vezi **III.2.3.1.**).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

Împrumuturile străine și calcurile semantice după limba grecească (uneori și după slavonă) sînt atât de numeroase, încît o înșiruire a lor ar echivala cu repetarea celor mai multe exemple din partea a IV-a a lucrării, care este și cea mai extinsă.